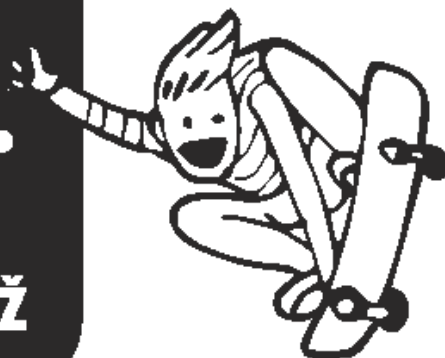

Metodická příručka

.....
**PRO KURÁTORY
PRO DĚTI A MLÁDEŽ**

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež

Obsah

1. Vymezení základních pojmů.....	8
2. Koncept sociální kurately pro děti a mládež.....	10
2.1 Základní principy sociální kurately pro děti a mládež	10
2.1.1 Přístup založený na potřebách dítěte	10
2.1.2 Participace a zplnomocňování dítěte	12
2.1.3 Odpovědnost kurátora za koordinaci případu.....	14
2.1.4 Odpovědnost kurátora za proces, nikoli za výsledek.....	15
2.2 Osobní a věcná působnost kurately.....	16
2.2.1 Legislativní ukotvení	16
2.2.2 Nepřiměřené ohrožení dítěte	17
2.2.3 Vyhodnocování míry ohrožení dítěte s ohledem na právo dítěte na zachování přiměřené míry autonomie v souladu s jeho rozvíjejícími se schopnostmi	21
3. Východiska a zásady pro práci kurátora	22
3.1 Posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte	22
3.1.1 Posuzování nejlepšího zájmu dítěte.....	23
3.1.2 Určování nejlepšího zájmu dítěte, nezbytnost zapojení dítěte.....	28
3.2 Princip přiměřenosti a subsidiarity veřejnoprávní intervence, nejméně omezující prostředí	29
4. Základní postupy a nástroje práce kurátora.....	30
4.1 Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a individuální plánování.....	30
4.2 Případová konference.....	35
4.3 Rodinná konference.....	36
4.4 Terénní sociální práce	37
4.5 Rozhovor zaměřený na motivaci ke změně	37
5. Donucovací oprávnění kurátora.....	38
5.1 Obecně k donucovacím oprávněním kurátora.....	38
5.1.1 Požadavek legality	39
5.1.2 Požadavek legitimacy	42
5.1.3 Požadavek proporcionality	44

5.1.4	Obecné zásady vztahující se k umístování dětí do pobytových zařízení.....	45
5.2	Oprávnění donucovací povahy v pravomoci kurátora	46
5.2.1	Oprávnění uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc.....	48
5.2.2	Výchovná opatření podle § 13 ZSPOD	51
5.3	Oprávnění donucovací povahy v pravomoci soudu.....	54
5.3.1	Výchovná opatření podle § 13a ZSPOD	55
5.3.2	Předběžné opatření	56
5.3.3	Ústavní výchova – její účel a subsidiární povaha	62
5.4	Situace, v nichž je využití donucovacích oprávnění z povahy věci vyloučeno	64
6.	Detenční opatření.....	68
6.1	Zdravotní detence.....	70
6.2	Sociální detence	75
7.	Specifické role kurátora	77
7.1	Role kurátora jako kolizního opatrovníka dítěte v řízení péče o nezletilé	77
7.2	Role kurátora v přestupkovém řízení a odpovědnost mladistvého za přestupek	81
7.3	Role kurátora v trestním řízení a trestněprávní odpovědnost mladistvých.....	83
7.3.1	Restorativní techniky v českém systému soudnictví ve věcech mládeže.....	86
7.3.2	Účastenská oprávnění kurátora v trestním řízení	89
7.3.3	Kurátor a vazba mladistvého.....	94
7.4	Role kurátora v řízení podle hlavy III. ZSM a odpovědnost dětí mladších 15 let za čin jinak trestný	96
7.4.1	Role kurátora u podání vysvětlení dítětem mladším 15 let	97
7.4.2	Role kurátora v dalším průběhu předsoudního stadia řízení o činu jinak trestném	106
7.4.3	Role kurátora v soudním stadiu řízení o činu jinak trestném a v souvislosti s uloženými opatřeními podle § 93 ZSM.....	110
7.4.4	Role kurátora v souvislosti s trváním opatření uloženého dítěti mladšímu 15 let	113
8.	Specifika práce kurátora v některých situacích ohrožení dítěte	115
8.1	Děti zanedbávající školní docházku.....	115
Úvod	do problematiky	115

Případová práce	118
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD	123
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 2	127
8.2 Děti užívající návykové látky	133
Úvod do problematiky	133
Případová práce	139
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 1	143
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 2	147
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 3	151
8.3 Děti v ústavní péči	155
Úvod do problematiky	155
Případová práce	156
Problematika útěků dítěte s nařízenou ústavní výchovou ze zařízení	163
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD	168
8.4 Děti dopouštějící se protiprávní činnosti (děti v konfliktu se zákonem)	173
Úvod do problematiky	173
Případová práce	175
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 1	176
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 2	180
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 3	185
8.5 Děti s uloženou ochrannou výchovou	191
8.6 Děti ve výkonu trestu odnětí svobody	194
Úvod do problematiky	194
Případová práce	195
Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD	203
9. Spolupráce s dalšími subjekty	207
9.1 Poskytovatelé sociálních služeb	208
9.1.1 Oznamovací povinnost poskytovatelů sociálních služeb podle § 10 odst. 4 ZSPOD	209

9.1.2 Povinnost sdělovat údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí podle § 53 odst. 1 ZSPOD	211
9.1.3 Specifická oprávnění kurátora ve vztahu k pobytovým zařízením sociálních služeb	213
9.1.4 Informační povinnost kurátora ve vztahu k poskytovateli sociálních služeb.....	214
9.2 Pověřené osoby.....	215
9.2.1 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	216
9.3 Školy a školská zařízení	217
9.3.1 Školy, školská poradenská zařízení a jiná školská zařízení	217
9.3.2 Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a střediska výchovné péče.....	219
9.4 Policie ČR.....	221
9.5 Státní zastupitelství.....	224
9.6 Probační a mediační služba (PMS).....	229
9.6.1 PMS jako nositel restorativnosti	230
9.6.2 PMS jako garant probačních činností.....	231
9.7 Vězeňská služba ČR	233
9.8 Lékaři a zdravotnická zařízení	234
9.8.1 Zákonné prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb ...	235
9.9 Úřad práce ČR.....	236
9.10 Sociální kurátor.....	238
Seznam zkratk.....	241
Použité právní předpisy	241
Další zkratky.....	242
Přehled relevantních zákonů a vyhlášek	243
Přehled dostupných metodických doporučení	244
Přehled použité literatury.....	245

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

dostává se Vám do ruky metodická příručka, jejímž záměrem je sloužit jako pomůcka při poskytování sociálně-právní ochrany dětem vyžadujícím zvýšenou pozornost. Příručka vymezuje základní pojmy, podává výklad základních principů a východisek a popisuje základní nástroje a postupy při práci s touto skupinou ohrožených dětí. Je určena především kurátorům pro děti a mládež, avšak mnoho z jejích částí má významný přesah do dalších oblastí poskytování sociálně-právní ochrany dětí a příručka se tak může stát cenným zdrojem informací i pro ostatní pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Příručka v sobě kombinuje právní výklad s popisem principů a metod sociální práce a zahrnuje v sobě rovněž typologii případů, s nimiž se kurátor pro děti a mládež setkává nejčastěji, jakož i příklady konkrétních kazuistik. Její hodnotová východiska plně respektují základní principy ochrany dětí, jak vyplývají z Úmluvy o právech dítěte. Příručka vychází z konceptu, v souladu s nímž musí být ke každému dítěti přistupováno nikoli jako k předmětu péče a ochrany, ale jako k aktivnímu subjektu, nadanému vlastní osobností a vlastními právy. Nezbytnost respektování postavení dítěte jako partnera při řešení problémů, s nimiž se potýká, je mimořádně významné právě pro kurátora, jehož klienty se stávají děti, které čelí takové nepříznivé sociální situaci, kterou často nelze bez jejich vnitřní motivace a aktivního přičinění účinným způsobem řešit. Kurátor je přitom právě s ohledem a nezbytnost respektovat autonomii dítěte v míře přiměřené jeho rozvíjejícím se schopnostem, stejně jako s ohledem na svou povinnost volit pouze takovou intervenci, která je objektivně způsobilá vést ke splnění sledovaného cíle, výrazně limitován ve využívání svých donucovacích oprávnění. Tím více se ve své práci musí soustředit na zjištění skutečné příčiny rizikových projevů dítěte, která bude typicky souviset s nedostatečným uspokojením některé ze základních potřeb dítěte, a na účinné využívání „měkkých“ nástrojů – nástrojů sociální práce.

Pevně věříme, že tato příručka poskytne kurátorům vodítko, poslouží jim při přímé práci s dětmi a jejich rodinami a přispěje k širšímu povědomí o této problematice.

tým Ministerstva práce a sociálních věcí

1. Vymezení základních pojmů

Sociální kuratela pro děti a mládež se primárně zaměřuje na ochranu dětí vyžadujících zvýšenou pozornost. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „ZSPOD“) ji vymezuje především v § 31 jako péči o děti uvedené v [§ 6](#) (písm. c)), které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití; (písm. d)) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte), kdy sociální kuratela spočívá v poskytování pomoci při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů, s cílem umožnit jim začlenění do společnosti, včetně začlenění pracovního. **Kurátor pro děti a mládež** (dále jen „kurátor“) je zaměstnancem obce s rozšířenou působností, zařazeným k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Jeho práce je zaměřena na děti vyžadující zvýšenou pozornost a je založena na bezprostředním kontaktu a spolupráci s dítětem, s jeho rodinou a se spolupracujícími subjekty. Jeho povinností je sledovat nepříznivé vlivy působící na děti, zjišťovat příčiny jejich vzniku a činit opatření k jejich snížení.

Sociální kurátor poskytuje kontinuální poradenskou a socioterapeutickou službu a pomoc při překonání nepříznivých sociálních situací zletilým občanům. Jeho úkolem je mimo jiné naplánovat zajištění návazné péče mladým dospělým, kteří se nacházejí například v ústavní výchově, nebo byli vzati do vazby či vykonávají trestní opatření odnětí svobody. Sociální kurátor je jediným zákonným garantem návaznosti služeb při jejich odchodu do dalšího života.

Pojem **ohrožené dítě** se v českém kontextu pojí s nedostatečným uspokojením jeho potřeb. Označujeme tak dítě, které nemá uspokojeny základní biologické, psychické, emocionální, sociální a duchovní potřeby, nebo u kterého je předpoklad jejich nenaplňování (práce českých psychologů a pediatrů – Matějček, Dunovský, Langmeier, Dytrych, Šturma, Kovařík). ZSPOD stanovuje názorný výčet okruhu dětí, které lze považovat za ohrožené.

Funkční rodina je schopna účinně zvládat náročné či stresové životní situace a přizpůsobovat se změnám.

Vyhodnocení situace dítěte představuje zcela zásadní aktivitu pracovníka sociálně-právní ochrany dětí, včetně kurátora, která významně ovlivňuje tvorbu individuálního plánu ochrany dítěte. Tento proces ovlivňuje celkové porozumění případu a další postup sociálního pracovníka. Individuální potřeby dítěte jsou zjišťovány prostřednictvím komplexního přístupu a na základě spolupráce s dalšími odborníky.

Účelem **individuálního plánu ochrany dítěte** (dále jen „IPOD“) je společně s klienty dohodnout postup a konkrétní kroky, jak zlepšit situaci dítěte a rodiny, stanovit jasný návod, jak dosáhnout změn a poskytnout měřítko pro ověření pozitivního vývoje. V jeho rámci kurátor vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění jeho ochrany, k poskytnutí pomoci jeho rodině a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění jednotlivých opatření. Na procesu jeho tvorby se podílí rovněž dítě, pečující osoby a další spolupracující odborníci. IPOD je zpracováván ve lhůtě do 1 měsíce od zařazení dítěte do evidence, s důrazem na setrvání dítěte v rodinném prostředí a je pravidelně aktualizován.

Případová konference je plánované a koordinované společné setkání všech, kteří představují nebo mohou představovat podpůrnou síť pro dítě a jeho rodinu. Jejím cílem je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte. Nesporným přínosem případové konference je spoluúčast klienta na hledání řešení jeho problému, na definování cíle a dalším rozhodování. Kompetence a aktivita tak zůstává v rukou klienta a jeho rodiny.

Rodinná konference vychází z principu ponechání odpovědnosti za vlastní situaci na rodině jako takové. Přináší tak pouze takové postupy, které umožňují aktivizovat vlastní rozhodování a zdroje vedoucí k řešení, podporuje a zplnomocňuje rodinu v tom, aby si v úvodní fázi řešení své situace uměla pomoci sama a využila k tomu to nejpřirozenější – sílu, možnosti a zdroje celé rodiny a širšího okolí. Využívá

přirozených vazeb komunity – čím více lidí se zapojí, tím více pohledů, porozumění, příležitostí přijít s nápadem vznikne.

Tato metodika pracuje s pojmy klient, dítě, případně též dítě mladší 15 let nebo mladistvý, a to vždy v závislosti na kontextu, k němuž se daná část metodiky vztahuje. Označení klient je používáno v souvislosti s výkladem, který se týká metodiky sociální práce či souvisí s poskytováním sociální služby, a jeho smyslem je nejen vystihnout specifika vztahu odborníka a člověka při výkonu sociální práce či poskytování služby, ale také tu skutečnost, že klientem kurátora je nejen samotné dítě, ale rovněž jeho rodiče či jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. Pojem dítě je poté v metodice používán nejčastěji, a to jako obecný pojem vyjadřující zvláštní zranitelnost dětí a z ní vyplývající práva dítěte a jim odpovídající povinnosti státu a orgánů veřejné moci. Toto označení plně odpovídá čl. 1 Úmluvy o právech dítěte a § 2 odst. 1 ZSPOD. V souvislosti s právní odpovědností dětí za protiprávní činy je poté důsledně používána terminologie ZSM, tj. označení dítě mladší 15 let a mladistvý.

2. Koncept sociální kurately pro děti a mládež

2.1 Základní principy sociální kurately pro děti a mládež

Kurátor musí při své práci být stejně jako ostatní pracovníci OSPOD primárně **sociálním pracovníkem**, jehož povinností je usilovat o řešení nepříznivé sociální situace dítěte a jeho rodiny především prostřednictvím metod a nástrojů sociální práce. Z tohoto postavení OSPOD poté nutně vyplývají základní principy jeho práce. Tyto principy lze vymezit následujícím způsobem:

- **přístup založený na potřebách dítěte;**
- **participace a zplnomocňování dítěte;**
- **odpovědnost kurátora za koordinaci případu;**
- **odpovědnost kurátora za proces, nikoli za výsledek.**

2.1.1 Přístup založený na potřebách dítěte

Princip přístupu založeného na potřebách dítěte velmi úzce souvisí s účelem intervence, který lze legitimně sledovat v systému sociálně-právní ochrany dětí

a s rolí OSPOD jako takovou. Primární role OSPOD spočívá v **garanci sociální práce s dítětem a jeho rodinou, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci ohrožující příznivý vývoj dítěte, a to s cílem zajistit ochranu a naplňování nejlepšího zájmu dítěte** (k tomu viz kapitola 3.1).

Kurátor jako pracovník OSPOD a sociální pracovník je tak povinen vycházet především a v maximální možné míře z **principů a metod sociální práce** (k tomu viz též § 9a odst. 2 věta poslední ZSPOD) a výkon svých dohledových a donucovacích oprávnění ve své práci co nejvíce upozadit. Jako pracovník OSPOD je navíc povinen jednat vždy **výlučně v nejlepším zájmu dítěte**.

Úlohou kurátora jako sociálního pracovníka je pátrat po příčinách nepříznivé sociální situace dítěte a jeho rodiny, přičemž musí mít na paměti, že tyto příčiny budou spočívat ve **zvláštních potřebách dítěte a/nebo jeho rodiny**, které dítě nebo jeho rodina nedokázaly dostatečným způsobem uspokojit vlastními silami.

Kurátor musí důsledně vycházet z východiska, v souladu s nímž i **ohrožující dítě je ohroženým dítětem**. V jeho přístupu k dítěti i jeho rodině musí být patrné, že si je vědom toho, že seberizikovější projev dítěte je především projevem jeho osobní, rodinné či sociální potřeby, která zatím nedokázala být dostatečným způsobem uspokojena. I z tohoto důvodu tato metodická příručka upouští od tradičně používaného spojení „výchovné problémy dítěte“, který nahrazuje pojmem **„zvláštní potřeby dítěte související s jeho výchovou“**. Tento přístup důsledně respektuje skutečnost, že povinností sociální práce a kurátora jako jejího veřejnosprávního garanta při práci s dítětem je **nahlížet i na rizikové chování dítěte tak, že dítě se tímto způsobem snaží sdělit především své potřeby, které jsou většinou dlouhodobě neuspokojovány**. Označení, že se jedná o „problém“ dítěte, je tedy nepřesné a pro dítě navíc stigmatizující, neboť nepřímo naznačuje, že dítě samo tyto „problémy“ vytváří.

Jakkoli to může být v některých situacích náročné, **kurátor se musí vyvarovat toho, aby dítě jakýmkoli způsobem sankcionoval anebo se svými postoji a stanovisky na jeho sankcionování podílel**. To neznamená, že nemůže využívat svá donucovací oprávnění, která mu svěřuje zákon, ale pouze to, že v případě, kdy přistupuje k využití těchto oprávnění, musí mít, na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, na jedné straně **jasně vydefinovanou pravděpodobnou**

příčinu rizikového chování dítěte, na straně druhé musí umět dostatečným způsobem odůvodnit, že výkon konkrétního donucovacího oprávnění může objektivně přispět k řešení této příčiny, tedy k **uspokojení potřeby dítěte**. Kurátor musí být v těchto případech současně schopen dostatečným způsobem doložit, že **mírnější a méně omezující opatření nevedla ke zlepšení situace dítěte**. Nástroje donucovací povahy totiž musí být v činnosti kurátora využívány až jako poslední možnost po prokazatelném vyčerpání všech preventivních a sanačních nástrojů (k tomu více viz kapitola 5.1).

Úlohou sociálně-právní ochrany dětí není děti ani jejich rodiny jakýmkoli způsobem trestat či obecně sankcionovat (k tomu více viz kapitola 5.1.2). Vždy, když OSPOD přistupuje k přijetí opatření, která třeba i jsou ze strany dítěte a jeho rodiny vnímána jako „trest“, činí tak proto, že usiluje o uspokojení potřeby dítěte a mírnější a méně omezující opatření se za účelem dosažení tohoto cíle ukázala jako neúčinná. **Pokud nedokáže přijetí konkrétního donucovacího opatření logicky a podloženě propojit s odpovídajícím způsobem zjištěnou potřebou konkrétního dítěte, ve vztahu k němuž nebo k jeho rodině je dané opatření přijímáno, jedná v rozporu se svou zákonem definovanou rolí a dopouští se nesprávného úředního postupu.**

2.1.2 Participace a zplnomocňování dítěte

Dalším z důležitých principů v činnosti kurátora je princip **participace dítěte – klienta kurátora na řešení jeho situace** a s tím nutně související **zplnomocňování tohoto dítěte**. Partnerský přístup ke klientovi je jako projev respektu k člověku a jeho důstojnosti jedním z obecných základních principů sociální práce a měl by být základním východiskem i při poskytování sociálně-právní ochrany dětí. Na legislativní úrovni byl posílen s novelou ZSPOD č. 401/2012 Sb., která položila právní základy systematickému využívání některých nástrojů sociální práce, a to těch, které samy svou účinnost odvozují od úzké spolupráce s klientem, přístupu k němu jako k partnerovi a jeho aktivního zapojení do řešení své nepříznivé sociální situace. Těmito nástroji jsou nejen **individuální plánování**, ale rovněž např. **případové konference**.

Tento základní princip přístupu ke klientům se přitom v činnosti kurátora žádným způsobem neliší od přístupu uplatňovaného ostatními pracovníky OSPOD, pouze s tou výjimkou, že pokud v ostatních případech poskytování sociálně-právní ochrany je zapojení dítěte závislé na míře jeho vyspělosti a principy partnerství při řešení nepříznivé sociální situace se v těchto případech uplatňují především ve vztahu k rodičům dítěte či jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte, v případě kurátora musí být **samo dítě při řešení své nepříznivé situace pro kurátora vždy stejně relevantním partnerem jako jeho rodina**. Jinými slovy, kurátor musí mít v dítěti dostatečnou důvěru v tom smyslu, že bez ohledu na složitost jeho situace, se toto dítě dokáže podílet na formulaci případných řešení a za tímto účelem mu poskytovat podporu. To v konečném důsledku znamená, že kurátor musí s dítětem pracovat na **schopnosti dítěte porozumět důsledkům svého jednání**, a to nikoli takovým způsobem, že dítěti bude primárně nastiňovat negativní následky, které dítě může očekávat, pokud svého rizikového chování nezanechá, ale tak, že bude usilovat o to, aby dítěti zprostředkoval náhled na jeho situaci a na to, jaké důsledky má chování dítěte v přirozeném prostředí dítěte i jeho širší komunitě. Stejně tak se kurátor musí zaměřit na systematické posilování schopnosti dítěte pochopit příčiny tohoto svého chování, umět si je samo pro sebe formulovat a pojmenovat.

Pochopení příčin své situace ze strany dítěte, jakož i získání náhledu na tuto situaci, a to obojí alespoň v částečné míře, je nezbytnou podmínkou pro to, aby dítě mohlo samo formulovat kroky směřující ke zlepšení své situace. Přitom skutečnost, že tyto kroky dokáže formulovat samo dítě, byť s nezbytnou podporou kurátora, významným způsobem zvyšuje jejich potenciální účinnost. **Kurátor, který ctí nastíněný partnerský přístup k dítěti, má tak daleko větší šanci vyhnout se tomu, že se ocitne v situaci, kdy už bude pouze relativně bezmocně přihlížet prohlubování problémů, s nimiž se dítě potýká, a kdy již všechny kurátorem učiněná opatření budou vyznívat „naprázdno“, bez jakéhokoli dopadu do života dítěte a ochrany jeho příznivého vývoje.**

Partnerský a zplnomocňovací přístup k dítěti, respektive klientovi, je základem tzv. **restorativních technik**, které jsou rozebrány níže v kapitole 7.3.1. Na tomto místě je však vhodné uvést, že podobné techniky pro práci s dítětem, jako jsou kruhy či skupinové konference, nemusí zůstat výsostnými technikami uplatňovanými pouze v případech, kdy se dítě dopustí protiprávní činnosti. Společně s případovými

a rodinnými konferencemi se stále jedná o nástroje, které se sice od sebe navzájem liší v osobě facilitátora a požadavků na tuto osobu, okruhu zúčastněných subjektů, jednotlivých fází celého procesu apod., ale ve své vlastní podstatě stále vycházejí z téhož základního předpokladu, kterým je právě **přenesení odpovědnosti za řešení nepříznivé situace na osoby, kterých se tato situace dotýká a kteří v ní musí žít, a to s odpovídající podporou, kterou tyto osoby s ohledem na svou zvláštní zranitelnost potřebují.**

2.1.3 Odpovědnost kurátora za koordinaci případu

Kurátor je stejně jako jakýkoli jiný pracovník OSPOD především **koordinátorem případu dítěte**. Postupy a nástroje, které při práci s dítětem využívá, se nijak neliší od těch, které běžně používají jeho kolegové. I pro něj se tak stávají základními nástroji **vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a IPOD**.

Jakýkoli krok kurátora by tak měl mít svůj původ v IPOD, ledaže se jedná o situace bezprostředního ohrožení dítěte, a měl by respektovat základní zásady poskytování sociálně-právní ochrany dětí, tj. **zásadu přiměřenosti a subsidiarity**. Jinými slovy, kurátor by měl na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny systematicky v souladu s IPOD využívat pouze taková opatření, která jsou **objektivně způsobilá vést ke sledovanému cíli**, přičemž nabízí-li se mu více opatření, musí nejprve **volit ta, která jsou pro dítě mírnější a méně omezující**. **Legitimním cílem přitom pro kurátora nikdy nemůže být jiný cíl než uspokojení nějaké potřeby dítěte, s nímž pracuje, nikoli kohokoli jiného**. Potřeby rodičů dítěte či jiných osob odpovědných za výchovu, které nenachází svůj odraz též v potřebách samotného dítěte, či potřeby společnosti jsou chráněny jinými aktéry systému nikoli OSPOD a kurátorem (k základním principům přijímání donucovacích opatření v činnosti kurátora viz kapitola 5.1).

Kurátor si svou roli koordinátora případu dítěte nese po celou dobu práce s dítětem a **ve všech kontextech, v nichž se při výkonu své práce ocitá**. Jeho úkolem je tak i při kontaktu s jinými subjekty, oprávněnými přijímat ve vztahu k dítěti opatření a pracovat s dítětem, usilovat o co nejvyšší míru sladění postupů těchto subjektů a jejich opatření s opatřeními zachycenými v IPOD. Ten by totiž měl být po celou dobu základním nástrojem při práci s dítětem, a to i v případě, že do života

a situace dítěte musí intervenovat i další subjekty, typicky orgány činné v trestním řízení, přestupkové orgány apod. **I dítě dopouštějící se protiprávní činnosti je totiž stále primárně ohroženým dítětem.** Za tímto účelem má kurátor k dispozici řadu zvláštních oprávnění v přestupkovém i trestním řízení, které jsou rozebrány níže v sedmé kapitole.

2.1.4 Odpovědnost kurátora za proces, nikoli za výsledek

Poslední významnou zásadou, která je nejen zásadou zajišťování sociální kurately pro děti a mládež, ale obecnou zásadou poskytování sociálně-právní ochrany dětí, je zásada odpovědnosti pracovníka OSPOD, v tomto kontextu kurátora, za proces, nikoli za výsledek. Jinými slovy, úlohou kurátora je neustále sledovat situaci dítěte a na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny usilovat v rámci IPOD o přijetí takových opatření, která přispějí k zajištění přiměřené ochrany dítěte, tj. ochrany dítěte před nepřiměřeným ohrožením (k pojmu nepřiměřeného ohrožení viz více kapitola 2.2.2). Je však třeba zdůraznit, že **kurátor neodpovídá za to, že dítě ochrání před veškerým rizikem, tedy že dokáže formulovat ideální opatření, které by dítě ochránilo před vším, co by mohlo ohrožovat jeho příznivý vývoj.** Takovou odpovědnost by nemohl nést a unést nikdo a spravedlivě nelze její splnění požadovat ani po kurátorovi. To by totiž v praxi v konečném výsledku vyústilo v **přijímání nadměrně preventivních opatření, v jejichž důsledku by docházelo k nepřiměřenému omezování dítěte, které je však stejně jako dospělí nadáno právem na autonomní způsob života, tj. právem jít svou životní cestou a hledat své životní štěstí, a to v míře, v níž se nevystavuje závažnému a pravděpodobnému ohrožení** (k tomu více viz kapitola 2.2.2 a 2.2.3).

Kurátor tak při práci s dítětem odpovídá **za kvalitní výkon těch činností,** které se dají označit jako svou povahou **procesní** a jimiž je právě vyhodnocování a individuální plánování. Musí tedy usilovat o co nejuplnější zjištění situace dítěte a jeho rodiny a na jeho základě formulovat opatření, která by mohla přispět k ochraně dítěte před jeho závažným a pravděpodobným ohrožením. Je přitom zřejmé, že jeho činnost nebude mít vždy za následek, že se dítě již nikdy nedostane do ohrožující situace, a **úplné vyloučení veškerého rizika, jemuž by dítě mohlo čelit ani kurátorovou ambicí být nesmí.** V těch případech, kdy se kurátor cítí odpovědný za výsledek a nikoli za proces, ve snaze ochránit dítě před veškerými možnými riziky,

tedy i těmi, u nichž je pravděpodobnost jejich vzniku nízká, dochází totiž typicky k velmi závažnému porušování práv dětí i jejich rodin.

2.2 Osobní a věcná působnost kurately

2.2.1 Legislativní ukotvení

Základním právním předpisem, který upravuje sociální kuratelu pro děti a mládež, je ZSPOD. ZSPOD vymezuje osobní zaměření sociální kurately pro děti a mládež v § 31 odst. 2, v němž se odkazuje na situace ohrožení dítěte, vyjmenované v § 6 písm. c) a d) ZSPOD. Sociální kuratela tak dopadá na děti, které:

- vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, i když nemají dostatečný zdroj obživy;
- požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí;
- žíví se prostitucí;
- spáchaly provinění nebo čin jinak trestný, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;
- opakovaně se dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte.

Z hlediska vymezení osobní a věcné působnosti sociální kurately pro děti a mládež, tj. skupin dětí a situací, jimž by měla být poskytována pomoc a podpora v rámci sociální kurately pro děti a mládež, je však třeba náležitým způsobem zohlednit nejen situace ohrožení dítěte uvedené v § 6 písm. c) a d) ZSPOD, na něž se § 31 odst. 2 ZSPOD odkazuje, ale rovněž **materiální korektiv**, zakotvený rovněž v § 6 ZSPOD, v souladu s nímž **musí tyto skutečnosti trvat po takovou dobu nebo být takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.**

Není tedy možné nepřiměřeně extenzivním způsobem rozšiřovat osobní i věcnou působnost sociální kurately pro děti a mládež a § 31 odst. 2 ZSPOD vykládat takovým způsobem, v jehož důsledku by sociální kuratela pro děti a mládež dopadala na všechny situace, kdy dítě např. zanedbává školní docházku či zneužívá návykové látky. Pro náležité rozlišení situací, které jsou svou povahou sice rizikové, avšak míra jejich rizikovosti nedosahuje takové intenzity, aby vyžadovala zásah v podobě

zajištění veřejnoprávní ochrany dítěte, lze vhodně vyjít z principu z přiměřeného, respektive nepřiměřeného rizika.

2.2.2 Nepřiměřené ohrožení dítěte

Pro náležitou interpretaci materiálního korektivu zakotveného v § 6 ZSPOD, v souladu s nímž se sociálně-právní ochrana dětí poskytuje zejména v případech vymezených v § 6 písm. a) – h) ZSPOD, avšak pouze v případě, že trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dítěte anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí, je vhodné vyjít z principu (institutu) přiměřeného, respektive nepřiměřeného rizika.

Tento princip vychází z respektu k lidské důstojnosti i autonomie jednotlivce, tedy i dítěte a jeho rodiny (či obecně přirozeného prostředí), přičemž slouží pro **odlišení situací, v nichž je třeba tuto autonomii respektovat, byť způsob života dítěte i jeho rodiny a jejich chování nemusí odpovídat obecně akceptovaným a běžným vzorcům, a v nichž je již třeba z důvodu ochrany nejlepšího zájmu dítěte před právem dítěte i rodiny na zachování autonomie upřednostnit právo dítěte na příznivý vývoj a přistoupit k zajištění přiměřené ochrany dítěte i proti vůli tohoto dítěte, případně, není-li dítě dostatečně rozumově a volně vyspělé, proti vůli jeho rodičů.** Princip přiměřeného, respektive nepřiměřeného rizika vychází z právního institutu náležitého dohledu, tj. institutu, který souvisí s právní odpovědností a s nímž se v současnosti pracuje např. při poskytování sociálních služeb dětem nebo osobám se zdravotním postižením. V oblasti sociální práce hovoříme v této souvislosti o **práci s riziky a vytváření individuálních rizikových plánů klientů.**

Náležitý dohled souvisí s tou skutečností, že existují skupiny lidí, kteří v důsledku svého věku (děti), nebo svého zdravotního postižení (mentální postižení, psychosociální postižení), nedokáží náležitým způsobem vyhodnotit všechna existující rizika, anebo není v jejich silách tato rizika ovládnout, a proto se mohou dostat do situace, která pro ně bude představovat ohrožení. Z tohoto důvodu by vždy měl existovat někdo, kdo je ze zákona povinen zajišťovat přiměřenou ochranu těchto osob, jinými slovy, kdo je povinen vykonávat **náležitý dohled** nad těmito osobami.

Náležitý dohled však neznamena, že člověk, jemuž je jeho prostřednictvím zajišťována přiměřená ochrana, musí být neustále sledován či na něj musí být jinak fyzicky dohlíženo. Dohled nemusí vždy být pouze smyslové dohlížení či fyzické doprovázení, ale může spočívat též v takových činnostech jako je poskytnutí informací, provádění ncviku, změny fyzického prostředí, využití pomůcek apod. Možností, jakým způsobem lze vykonávat dohled, je celá řada. To, že v konkrétním případě není zcela volně na uvážení člověka, který má povinnost vykonávat náležitý dohled, kterou z těchto možností využije, vyplývá ze skutečnosti, že dohled vždy musí být **náležitý**, tj. musí být **individualizovaný podle schopností, osobnosti, aktuální životní situace i minulosti člověka**, k jehož ochraně je dohled vykonáván.

Náležitý dohled však neznamena dohled vykonávaný na každém kroku. Důležité je zacílení tohoto dohledu, tj. určení toho, před čím má náležitý dohled dítě nebo člověka se zdravotním postižením chránit. Jinými slovy, jde o určení, jaká rizika jsou ještě z hlediska povinnosti výkonu náležitého dohledu přijatelná a jaká již nikoli.

Této otázce se v minulosti věnoval veřejný ochránce práv i soudy, a to včetně Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. Všechny tyto instituce dovodily, že **legitimní a proporcionální je chránit člověka (dítě) jedině před takovým rizikem, které je nepřiměřené**, přičemž nepřiměřenost má v tomto ohledu dvě složky, které musí být naplněny současně, a těmi je závažnost a pravděpodobnost. **Nepřiměřené riziko je tedy riziko, které je závažné a současně pravděpodobné.** Pravděpodobnost je přitom třeba dovozovat především s ohledem na schopnosti člověka, na jehož ochranu je náležitý dohled vykonáván, které při nedostatečné znalosti tohoto člověka nejdříve dovozujeme z obecných pomocných kritérií jako je věk, typ zdravotního postižení apod., v okamžiku, kdy již tohoto člověka poznáme, však musíme vycházet především z předchozí zkušenosti s tímto člověkem, z toho, co zvládá přiměřeným způsobem samostatně tak, aniž by se závažně a pravděpodobně ohrožoval, a naopak z toho, v čem za účelem zajištění své ochrany před závažným a pravděpodobným ohrožením potřebuje podporu jiné osoby.

Je tedy zřejmé, že povinnost náležitého dohledu **neznamena, že povinná osoba bude odpovídat za všechny negativní skutečnosti, které se mohou osobě pod dohledem udát**, ale pouze na ty, které bylo možno objektivně předvídat, o nichž bylo známo, že mohou vést k závažným následkům, a kterým bylo možno předejít.

Náležitý dohled v judikatuře Ústavního soudu

Ústavní soud ve své judikatuře vyzdvihl, že povinnost rodičů vykonávat náležitý dohled nad dětmi není bezbřehá a že rodiče nemohou nést odpovědnost za všechny nepříznivé následky, které se jejich dětem mohou stát. To by totiž vedlo k popření rozvoje samostatnosti dětí a nepřiměřenému zásahu do jejich autonomie.

Ústavní soud konkrétně zdůraznil, že „*nicméně ani v současné době nelze při určování zákonem požadované míry náležitého dohledu přijmout hraniční pozici, ve které se odpovědnost osoby vykonávající dohled nad dítětem, a to zejména v kontextu újmy vzniklé samotnému dítěti, stává prakticky absolutní. A to ze dvou hlavních důvodů. Za prvé takto intenzivní dohled by vedl ke značné ztrátě svobody dětí a v důsledku i jejich radosti ze života. Jejich možnost podstupovat dobrodružné činnosti a být samostatné by byla značně omezena. To přitom platí nejen pro odpovědnost rodičů, ale všech osob, které v některých situacích vykonávají nad dětmi dohled. Pokud by byl standard náležitého dohledu příliš přísný, tyto osoby by mohly odmítat s dětmi činit cokoli, při čem i jen teoreticky mohou děti přijít k úrazu, jako například chodit s nimi na poznávací akce, ať již ve městě, či do přírody, jezdit na výlety, hrát táborové hry apod.*

Za druhé cílem péče o děti jako součásti rodičovské odpovědnosti je zajistit řádný všestranný vývoj dítěte jak tělesný, tak citový, rozumový a mravní, a tím mimo jiné zajistit, aby po dosažení svéprávnosti bylo dítě již samo schopno rozhodovat o svém životě a nést následky svého jednání. Učit děti samostatnosti a odpovědnosti je tak povinností, ale i právem rodičů. Tím, že rodiče děti vychovávají k samostatnosti, je nejlépe chrání před nebezpečím. Absolutní odpovědnost rodičů za činy svých dětí by byl zcela popřen tento důležitý aspekt výchovy dětí.“ (nález Ústavního soudu ze dne 15. 12. 2015, sp. zn. I. ÚS 1587/15).

V případě dětí leží povinnost vykonávat náležitý dohled nad dětmi primárně na jejich rodičích či jiných primárních pečovateli. **Sociálně-právní ochrana dítěte nastupuje až v okamžiku, kdy rodiče samostatně, bez podpory a pomoci, nedokáží náležitý dohled vykonávat.** Úlohou systému sociálně-právní ochrany, či obecněji veřejnoprávní ochrany dítěte je prostřednictvím různých opatření doplnit ta místa náležitého dohledu, která rodiče nedokáží zajistit, a to jak prostřednictvím „měkkých“ opatření, tak případně i prostřednictvím donucovací povahy, pokud se „měkká“ opatření ukáží v konkrétním případě jako neúčinná. **Ani v tomto případě však veřejnoprávní orgány neodpovídají za to, že dítě ochrání před všemi nepříznivými skutečnostmi, které se mohou dítěti udát.** Obsah náležitého dohledu se v případě veřejnoprávní intervence žádným způsobem nerozšiřuje a ani v případě, kdy rodina potřebuje při výkonu náležitého dohledu nad dítětem, tj. při zajišťování jeho ochrany před nepřiměřeným ohrožením, podporu, **nelze konstatovat, že by veřejnoprávní orgány, včetně OSPOD, odpovídaly za všechny případné nepříznivé skutečnosti, které se dítěti mohou stát.** Je třeba

akceptovat, že přiměřené riziko je přijatelné a patří k nezávislému způsobu života ve svobodné společnosti.

Jinými slovy, k přijetí veřejnoprávní intervence proti vůli rodičů a, v závislosti na rozumové i volní vyspělosti dítěte, případně i proti vůli samotného dítěte lze přistoupit jedině v případě, že lze dovést, že **bez jejího přijetí by dítě čelilo nepřiměřenému, tj. závažnému a pravděpodobnému ohrožení svého příznivého vývoje**. Nepostačuje tedy pouhé ohrožení, ale to musí dosahovat určité kvalifikované míry. Jak závažnost, tak pravděpodobnost je přitom třeba náležitým způsobem prokázat.

Za účelem prokázání závažnosti a pravděpodobnosti ohrožení dítěte přitom nelze vycházet z jednoho důkazu, např. znaleckého posudku či výsledků diagnostiky dítěte, provedené v poradně či zařízení. Významná je v tomto ohledu především předchozí zkušenost OSPOD se způsobem zajištění péče o dítě, projevy osobnosti rodičů dítěte i dítěte samotného (např. schopnost spolupracovat s OSPOD dobrovolně významným způsobem snižuje míru pravděpodobnosti ohrožení dítěte; to však na druhou stranu neznamená, že odmítání spolupráce je sama o sobě skutečností, která závažným a pravděpodobným způsobem dítě ohrožuje – k tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09), aktuální životní situace rodiny (i přes neochotu spolupracovat s OSPOD může míru pravděpodobnosti ohrožení dítěte významně snižovat spolupráce s jiným subjektem, případně neformální podpora rodiny dítěte apod.), věk dítěte aj.

Závažnost ohrožení dítěte v návaznosti na věk dítěte

Ke kritériu závažnosti ohrožení dítěte jako jedné ze složek při hodnocení míry přiměřenosti, respektive nepřiměřenosti rizika, je především v otázkách souvisejících s kuratelou třeba uvést, že to, co lze ve vztahu ke konkrétnímu dítěti považovat za závažné ohrožení, se s věkem dítěte významným způsobem proměňuje. Čím je dítě starší, tím vyšší míra závažnosti bude pro přijetí veřejnoprávního zásahu proti vůli dítěte vyžadována. Jinými slovy, **u dospívajících dětí, které se blíží hranici dospělosti, již bude moci být veřejnoprávní zásah učiněný proti jejich vůli odůvodněný pravděpodobným ohrožením jejich života či pravděpodobným závažným ohrožením jejich zdraví**, nikoli např. zájmem na dokončení středního vzdělání, zajištěním vhodnějšího výchovného prostředí apod.

Tato skutečnost do značné míry souvisí s právem dítěte na zohlednění jeho názoru v každé záležitosti, která se jej dotýká. Čím je dítě starší, tím více je obsah jeho nejlepšího zájmu determinován jeho názorem, od něhož lze odhlédnout právě a pouze v případě, že vyhovění tomuto názoru by znamenalo nepřiměřené ohrožení dítěte, byť by se jinak rozhodnutí dítěte z hlediska obecně přijímaných hodnot mohlo zdát nerozumné a nevhodné. I dítě má právo realizovat v míře přiměřené svým rozvíjejícím se

schopnostem svou autonomii, jít svou vlastní životní cestou a hledat své životní štěstí. To souvisí s jeho právem na zachování důstojnosti, které odráží i občanský zákoník v § 81 odst. 1, když stanoví, že „každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého“.

Pokud tedy dochází k oddělování dětí od rodičů nebo v pokračujícím oddělení dítěte od rodičů za situace, kdy již dítě dokončilo povinnou školní docházku a trvání opatření je odůvodňováno potřebou zajištění školní docházky dítěte, které by se jinak dopouštělo záškoláctví, není splněn požadavek nepřiměřeného ohrožení dítěte a jedná se tak o nepřipustný zásah do celé řady základních práv dítěte. Střední vzdělání stejně jako jakékoli vyšší vzdělání je právem dítěte, nikoli jeho povinností, a stát nemůže dítě proti jeho vůli k získání tohoto vzdělání nutit, případně jej navíc z tohoto důvodu omezit či dokonce zcela zbavit osobní svobody.

2.2.3 Vyhodnocování míry ohrožení dítěte s ohledem na právo dítěte na zachování přiměřené míry autonomie v souladu s jeho rozvíjejícími se schopnostmi

Při vyhodnocování míry ohrožení, jemuž dítě v konkrétní rizikové situaci čelí a míry jeho přiměřenosti či nepřiměřenosti, bude velmi významným faktorem, který bude třeba zohlednit, **názor dítěte a právo dítěte na zachování přiměřené míry své vlastní autonomie a autonomního určování způsobu svého života**. Právo dítěte na zohlednění jeho názoru v každé záležitosti, která se jej dotýká, je jednou z **nejvýznamnějších složek konceptu nejlepšího zájmu dítěte** (ke konceptu nejlepšího zájmu dítěte, jeho určování a posuzování, viz kapitola 3.1), která je s nejlepším zájmem dítěte přímo existenčně provázána. **Je-li porušeno toto právo dítěte, znamená to automaticky, že byl nesprávně zjištěn i nejlepší zájem dítěte.**

Tato provázanost mezi názorem dítěte a jeho nejlepším zájmem velmi úzce souvisí s postavením dítěte jako subjektu práv a nikoli jako objektu ochrany a péče a ochrany někoho jiného (jeho rodičů, státu). Tento druhý přístup lze přitom označit za tradiční, avšak v současnosti je již překonaný a z hlediska právního řádu České republiky nepřipustný. S jeho pozůstatky v přístupu k dětem se však praxe stále ještě velmi často vyrovnává.

Postavení dítěte jako subjektu práv svým obsahem znamená, že dítě musí být v konkrétním případě respektováno jako **jedinečná osobnost, nadaná vlastními právy, a to včetně práva činit vlastní autonomní rozhodnutí. Jediným korektivem jeho autonomie jsou jeho rozvíjející se schopnosti** (k tomu viz čl. 5 Úmluvy o právech dítěte). Jinými slovy, je-li to v souladu s rozvíjejícími se

schopnostmi dítěte, dítě může učinit **zcela svobodné rozhodnutí**, a to i v případě, že by se z hlediska obecně přijímaných hodnot a modelů chování mohlo jevit jako **nerozumné či nešťastné**. Zletilost dítěte nemůže být pojmána jako ostrá hranice mezi obdobím, kdy člověk nemůže učinit žádné, z obecného hlediska, nerozumné rozhodnutí, a obdobím, kdy je naopak zásadně zcela na jeho úvaze, jakým způsobem si uspořádá svůj život a hledat své životní štěstí.

Čím je dítě starší, tím méně je možné chránit některé jeho zájmy proti jeho vůli, a to včetně takových zájmů dítěte jako je vzdělání či zdraví. Výbor OSN pro práva dítěte vztah participačních práv dítěte a obsahu nejlepšího zájmu dítěte vyjádřil tak, že zdůraznil, že **„čím více má dítě znalostí a zkušeností a čím větší je jeho schopnost porozumění, tím více se role rodičů, poručníka, opatrovníka nebo jiné osoby odpovědné za dítě posouvá od toho, kdo dítě vede a uděluje mu pokyny, k tomu, kdo dítěti věci připomíná a později k tomu, kdo s dítětem věci sdílí, a to na partnerském základě.“** (Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 (2013) – Nejlepší zájem dítěte jako přední hledisko, odst. 44).

U dětí blížících se hranici dospělosti se tak míra, s jakou lze ochranu jeho oprávněných zájmů zajišťovat i proti jeho vůli, nebude významným způsobem lišit od míry, s jakou lze toto činit ve vztahu k dospělým osobám. Přijmout opatření za účelem zajištění ochrany dítěte blížícího se hranici dospělosti i proti vůli tohoto dítěte tak bude možné jedině v případě, že bez tohoto opatření by dítě bylo vystaveno **bezprostřednímu ohrožení svého života nebo zdraví**. Na tyto situace bude typicky dopadat právní úprava občanskoprávních zdravotnických detencí nebo sociálních detencí (k tomu viz kapitola 6.), kterou nebude možné obcházet prostřednictvím rodinněprávních opatření, např. nařízením ústavní výchovy (k tomu viz, *mutatis mutandis*, nález Ústavního soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13).

3. Východiska a zásady pro práci kurátora

3.1 Posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte

Ustanovení § 5 ZSPOD jasně stanoví, že **základní funkcí systému sociálně-právní ochrany je ochrana a naplňování nejlepšího zájmu dítěte**. Má-li kurátor

při své práci chránit a naplňovat nejlepší zájem dítěte, pak je nezbytné, aby rovněž uměl **správným způsobem tento obsah v konkrétní situaci definovat.**

Nejzásadnější metodologickou chybou, k níž však v souvislosti s aplikací konceptu nejlepšího zájmu dítěte v praxi velmi často dochází, je to, pokud příslušný orgán, ať již OSPOD, respektive kurátor či soud, označí za nejlepší zájem dítěte **přímo, bez dodržení správného metodického postupu, některý z dílčích zájmů dítěte, např. zajištění vzdělání dítěte či ochranu zdraví dítěte.**

Tento postup lze již ze své podstaty označit za vadný především z toho důvodu, že mezi jednotlivými základními právy dítěte, jak jsou garantovaná Úmluvou o právech dítěte, neexistuje žádná hierarchie a žádné z těchto práv dítěte nelze automaticky, **bez provedení náležité a přesně definované úvahy zohledňující všechny okolnosti konkrétní případu,** upřednostnit před jiným základním právem dítěte. Obsahem nejlepšího zájmu dítěte bude vždy **takové řešení, které do všech základních práv a svobod dítěte zasahuje pouze v míře nezbytně nutné,** tj. nedůvodně neupřednostňuje jedno právo dítěte před jiným jeho základním právem, a to včetně práva dítěte na zachování života a zdraví, či práva dítěte na vzdělání. Právě tato rovnováha mezi jednotlivými právy dítěte, která v konkrétní situaci mohou působit proti sobě, je obsažena ve slově „nejlepší“. Dítě v konkrétní situaci může mít a má mnoho dílčích „zájmů“ (práv), která mohou být konkrétním rozhodnutím dotčena, ať již v pozitivním či negativním smyslu. Tím „nejlepším“ zájmem je dosažení rovnováhy mezi těmito jednotlivými, dílčími zájmy. Skutečnost, že některé opatření se může jevit „v zájmu dítěte“ tak ještě nutně neznamená, že je současně i „v jeho nejlepším zájmu“. Takový závěr lze odpovědně učinit jedině právě na základě důsledného dodržení procesu posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte.

3.1.1 Posuzování nejlepšího zájmu dítěte

V rámci stadia posuzování nejlepšího zájmu dítěte lze rozlišit jeho další dvě dílčí fáze, jimiž jsou:

- 1) **identifikace všech zájmů (práv) dítěte,** které jsou v konkrétní situaci dotčeny;
- 2) **nalezení rovnováhy mezi nimi.**

Zájmy dítěte, které budou v konkrétních případech typicky dotčeny, jsou do značné míry určeny již vymezením rozsahu vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny v § 1 vyhlášky č. 473/2012 Sb. Tento výčet však nelze v žádném případě vnímat dogmaticky. V konkrétním případě některé z uvedených oblastí nemusí být z hlediska přijímaného opatření či rozhodnutí relevantní, naopak může vyvstat potřeba zohlednit ještě další skutečnosti.

Mezi typicky uváděné oblasti – složky nejlepšího zájmu dítěte patří:

- názor dítěte;
- identita dítěte;
- zachování rodinného prostředí a vazeb dítěte s jeho přirozeným prostředím;
- zajištění péče, ochrany a bezpečí dítěte;
- situace zvláštní zranitelnosti dítěte (např. zdravotní postižení dítěte; příslušnost dítěte k jazykové, kulturní, etnické či národnostní menšině; státní občanství dítěte; sexuální orientace dítěte apod.);
- právo dítěte na zdraví;
- právo dítěte na vzdělání.

Konkrétní složky (zájmy, práva dítěte) nejlepšího zájmu dítěte, které jsou dotčeny v konkrétním případě, je však třeba identifikovat v závislosti na všech okolnostech tohoto případu. **V každém konkrétním případě bude potřeba postupovat přísně individuálně.**

Poté, co dojde k identifikování jednotlivých složek nejlepšího zájmu dítěte, které jsou v konkrétním případě dotčeny, je třeba zodpovědět otázku, zda v daném případě stojí některé z těchto složek proti sobě, tj. zda v daném případě je situace taková, že obě dvě práva dítěte (případně více práv dítěte) nemohou být objektivně všechna zachována v plné míře, jelikož plné zachování jednoho z nich není možné, aniž by došlo ke snížení míry, s níž může dítě realizovat druhé z těchto práv. V takovém případě nezbyvá než přistoupit k procesu **nalézání vzájemné rovnováhy mezi dotčenými zájmy (právy) dítěte.**

Za tímto účelem lze vhodně aplikovat tzv. princip proporcionality (přiměřenosti) a z něj vyplývající požadavky:

- 1) **vhodnosti**, spočívající v **objektivní způsobilosti** vést k naplnění sledovaného legitimního cíle, tj. zajištění ochrany a naplňování některého ze zájmů (práv) dítěte;
- 2) **potřebnosti**, spočívající ve zvážení všech prostředků, které jsou objektivně způsobilé vést k naplnění sledovaného legitimního cíle, tj. ochrany a naplňování některého ze zájmů (práv) dítěte, a využití toho prostředku (opatření), který je z hlediska zásahu do druhého či druhých z dotčených zájmů (práv) dítěte **nejmírnější a nejméně omezující**;
- 3) **přiměřenosti v užším smyslu**, spočívající v poměřování užitku, který konkrétní prostředek (opatření) dítěti v podobě ochrany jednoho jeho zájmu přinese s cenou, kterou za něj dítě bude muset zaplatit v podobě omezení či úplného popření svých dalších zájmů (práv) **tak, aby přinesená oběť nebyla v nepoměru s tímto užitekem**.

V rámci **požadavku vhodnosti** je tak třeba se zabývat otázkou, zda zásah do jednoho z proti sobě stojících zájmů dítěte je **objektivně způsobilé dosáhnout sledovaného cíle**. Je přitom třeba zdůraznit, že v případech, které řeší kurátor, nebude tento požadavek velmi často naplněn v těch případech, kdy je zvažováno oddělení dítěte od jeho rodičů a jeho umístění do péče pobytových zařízení kolektivní péče z důvodu rizikového chování dítěte, a to především z toho důvodu, že umístěním dítěte do pobytového zařízení dochází pouze k utlumení vnějších projevů a nikoli k řešení vlastní příčiny rizikového chování, které se vlivem pobytu dítěte v kolektivním zařízení v mnoha případech ještě významně prohlubují. I s ohledem na prokázané negativní dopady kolektivní péče na vývoj dítěte a na jevy, které se k pobytu dítěte v ústavním zařízení běžně váží (a to tím více, čím uzavřenější je dané zařízení oproti vnějšímu světu a čím přísnější režim je v něm uplatňován; jedná se především o institucionalizaci a v jejím rámci posilování míry závislosti dítěte na zařízení a naopak snižování jeho schopnosti orientovat se v přirozeném prostředí a vést samostatný život), nelze úlohu a objektivní způsobilost pobytových zařízení v otázce zajištění nezbytné pomoci a podpory konkrétnímu dítěti při překonávání jeho rizikového chování a projevů přeceňovat.

Příklad nenaplnění požadavku vhodnosti

Josef (14 let) žije pouze s matkou, která trpí depresí a v okamžiku, kdy má ataku, potřebuje pomoc druhé osoby. Tu jí poskytuje Josef. Kurátor se o Josefovi poprvé dozvěděl, když jej škola pozvala jako účastníka do výchovné komise, svolané kvůli absenci Josefa ve škole. Matka Josefa jeho absenci vždy dodatečně omluvila, avšak škola přestala akceptovat jakékoli omluvenky bez potvrzení lékaře.

Důvodem Josefovy absence ve škole byla na jedné straně skutečnost, že Josef často potřeboval zůstat doma se svou matkou, protože měla ataku deprese a Josef jí nechtěl nechávat doma samotnou. Dalším důvodem, proč Josef do školy přestal chodit, bylo to, že Josef se ve škole stal obětí odmítání, hraničícího až se šikanou, a to jak ze strany svých spolužáků, tak ze strany některých učitelů. Josef se spolužáky totiž jen málokdy vyrazí někam mimo školu, často právě z toho důvodu, že má strach o matku. To nejprve spolužákům několikrát řekl, ale spolužáci se mu začali posmívat a označovat ho jako „maminčina mazlíčka“. Na Josefovi je navíc patrné, že s matkou nemají moc peněz. Josef se od svých spolužáků odlišuje oblečením, z finančních důvodů s nimi navíc na jaře nemohl jet na týdenní turisták na hory a na podzim na výlet do Prahy. Někdy se proto stane, že spolužáci si Josefa dobírají a označují jej jako „socku“. Toto ale Josef kurátorovi neřekl. Je to pro něj velmi citlivé a nechce o tom mluvit s nikým, ani se svou matkou.

Když se Josefova docházka do školy ani po výchovné komisi a rozhovoru s kurátorem nezlepšila, přistoupil kurátor k udělení výchovného opatření ve formě udělení napomenutí, a to jak Josefovi, tak i jeho matce. Z popisu situace Josefa je však zřejmé, že udělené napomenutí nemohlo žádným způsobem přispět k řešení vlastní příčiny školní absence Josefa a ke změně jeho chování. Pro řešení situace Josefa bylo primární soustředit se na ozdravení vztahů ve škole, jelikož bez změny atmosféry ve škole bude Josef stále vystaven ponižování a studu a bude stále čelit strachu do školy chodit.

Stejné závěry lze dovodit i ve vztahu k Josefově matce. Josefovou matku trápí, že syn má ve škole mnoho zameškaných hodin, ale neví, jak k řešení této situace přistoupit. Škola jí pouze informovala o tom, že již nadále nebude akceptovat omluvenky, které nebudou doloženy rovněž lékařem, a kolik činí počet Josefových zameškaných neomluvených hodin. Následně jí byla doručena pozvánka na výchovnou komisi, kam se však kvůli své nemoci a aktuálně probíhající atace nemohla dostavit. Matka Josefa neví, na koho by se měla ve své situaci obrátit a jak pomoci Josefovi, aby mohl trávit více času se svými vrstevníky jako „správný teenager“ a nebyl pořád s ní doma, kde je jí však cennou pomocí.

Kurátor vydal rozhodnutí o udělení napomenutí z toho důvodu, že se snažil chránit zájem Josefa na zajištění vzdělání. Toto své donucovací oprávnění však využil v rozporu s požadavkem vhodnosti. Objektivní způsobilost napomenutí dosáhnout sledovaného účelu, tj. zajistit, že Josef nebude mít ve škole další absence, je v daném případě téměř nulová. Josef ani jeho matka nejednají způsobem, jakým jednají z toho důvodu, že by si neuvědomovali, že Josef má povinnost do školy docházet (Josef ještě nedokončil povinnou školní docházku), že by si nepřáli pro Josefa dobré vzdělání, nebo že by nebyli motivováni ke změně své situace. Není jim však zřejmé, jak by změny měli dosáhnout, přičemž udělené napomenutí jim v lepší orientaci v dostupné pomoci žádným způsobem nepomůže. Je třeba zdůraznit, že do řešení situace Josefa se musí aktivně vložit na jedné straně škola, případně školská poradenská zařízení, a to pokud jde o atmosféru ve škole, jíž Josef navštěvuje, a ozdravení vztahů, které ve škole mezi dětmi, jakož i mezi učiteli panují. Za řešení nepříznivých okolností v životě dítěte, majících svůj původ v atmosféře a vztazích ve škole, je odpovědná primárně škola, která by v tomto směru měla spolupracovat s odbornými školskými poradenskými zařízeními. Kurátor se měl naopak zaměřit na zlepšení Josefovy rodinné situace, konkrétně vyhledat a zprostředkovat takovou formu pomoci a podpory pro matku Josefa tak, aby Josef i v případě ataky nemoci

jeho matky mohl odejít do školy s vědomím, že o jeho matku bude dobře postaráno. Zároveň se kurátor měl zaměřit na zmapování dostupné finanční a materiální podpory rodiny – ověřit, zda rodina čerpá všechny formy finanční pomoci, na něž má nárok, poskytnout pomoc a součinnost při uplatnění nároku Josefa na výživné apod.

Komentář:

Případ Josefa ukazuje nezbytnost individuálního přístupu ke každému klientovi – dítěti i jeho rodičů a náležitého porozumění příčin jejich chování, jejich vnitřních postojů a motivace. Mnoho klientů se z pohledu kurátora může chovat rizikovým způsobem, avšak v mnoha případech samotné rizikové chování není jejich přímým úmyslem. Tento závěr tím spíše platí pro děti, ale rovněž např. pro osoby se zdravotním postižením. Děti nebo osoby se zdravotním postižením nemusí s ohledem na svůj věk nebo zdravotní postižení zcela rozumět důvodům, pro které společnost považuje určité chování za nepřijatelné. Stejně tak si v mnoha případech nedokáží samy vyhledat nezbytnou pomoc, a to i pokud cítí, že by ji potřebovaly. Pouhé vysvětlení, poučení, předání vysvětlení a případně následné napomínání v těchto případech bude typicky zcela nedostatečnou formou pomoci a podpory, a to právě z toho důvodu, že nereflektuje vlastní příčinu rizikového chování a individuální potřeby klienta.

Na význam povinnosti OSPOD zohlednit náležitým způsobem při práci s dítětem a jeho rodinou individuální charakteristiky klienta a jeho potřeby a přizpůsobit jim formu intervence, plně v souladu s požadavkem vhodnosti, poukázal i Ústavní soud v případě matky s lehkým mentálním postižením, která u své dcery s kombinovaným postižením zanedbávala pravidelné lékařské prohlídky, a to nikoli v přímém úmyslu odepřít své dceři přístup ke zdravotní péči, ale z důvodu nedostatečného neporozumění významu těchto prohlídek, jakož i z důvodu problémů plnit stanovené úkoly, bez toho aniž by jí byly připomenuty. Ústavní soud konstatoval, že *„z povahy věci je přitom třeba pečlivě a citlivě zjišťovat a posuzovat individuální potřeby a problémy konkrétní rodiny (což může být složitější, zejména pokud zdravotní postižení mají rodiče) a na základě toho pak volit odpovídající kroky, formy pomoci a podpory, které mohou být popřípadě i dosti odlišné od těch standardně používaných a zaužívaných při práci s rodinami, kde rodiče ani děti nemají zdravotní postižení. Odnětí dětí z péče rodičů však vždy, i když se týká osob se zdravotním postižením, musí být chápáno jako naprostá ultima ratio.“* (nález ze dne 12. 5. 2015, sp. zn. I. ÚS 2903/14).

V rámci **požadavku potřebnosti** je třeba se zabývat tím, zda sledovaného legitimního cíle nelze dosáhnout i prostřednictvím **mírnějších a méně omezujících opatření**. Právě tento požadavek velmi úzce souvisí s povinnostmi vyplývajícími z principu nejméně omezujícího prostředí (více viz kapitola 3.2) a se standardními základními zásadami poskytování sociálně-právní ochrany dětí, tj. zásadou přiměřenosti a zásadou subsidiarity.

V rámci **požadavku přiměřenosti v užším smyslu** je poté třeba poměřovat užitek, který konkrétní opatření či rozhodnutí dítěti přinese, s cenou, kterou za něj bude muset dané dítě zaplatit. V této souvislosti je třeba poukázat především na význam **autonomie dítěte, která musí být respektována tím více, čím je dítě**

starší. Zásah do autonomie dítěte a jeho rodiny a nucení dítěte podrobit se cizí vůli bez náležitého respektování jeho názoru a přání může pro dítě v určitém věku představovat daleko závažnější ohrožení jeho příznivého vývoje, než např. zanedbávání školní docházky či v některých případech i zneužívání návykových látek (více viz kapitola 8.2). Stejně tak vytržení dítěte z jeho přirozeného (rodinného prostředí) a jeho umístění do pobytového zařízení kolektivní péče je velmi často příliš vysokou cenou za usměrnění chování dítěte v zájmu deklarované ochrany některého z jeho zájmů (typicky vzdělání; zdraví), jehož má být tímto opatřením dosaženo.

3.1.2 Určování nejlepšího zájmu dítěte, nezbytnost zapojení dítěte

Proces určování nejlepšího zájmu dítěte velmi úzce souvisí s existencí **odpovídajících procesních záruk, které jsou přiměřené povaze procesu a rozhodnutí,** které je ve věci dítěte přijímáno. Jinými slovy tento proces musí zajišťovat požadavky na **základní „férovost“**.

Konkrétní podoba procesní záruky, které musí být dítěti i jeho rodičům v procesu určování jeho nejlepšího zájmu zajištěny, se odvíjí od povahy procesu, v němž musí být zajištěny. Při poskytování sociálně-právní ochrany dětí kurátorem a využívání základních nástrojů kurátora, jak jsou ukotveny v ZSPOD, budou tyto procesní záruky velmi úzce souviset **se zapojením dítěte i jeho rodiny do tohoto procesu a s partnerským přístupem k dítěti.**

Ve správním nebo soudním řízení poté požadavek zajištění odpovídajících procesních záruk bude velmi úzce souviset se zajištěním standardních procesních záruk, jako je právo na odpovídající informace o řízení, právo účastnit se jednání, právo navrhnout důkazy, právo vyjádřit se ke všem provedeným důkazům a podkladům pro rozhodnutí, právo učinit závěrečný návrh, právo na seznámení se s rozhodnutím a na odůvodnění rozhodnutí, právo uplatňovat opravné prostředky proti rozhodnutím. V případě dítěte přitom tyto záruky musí být zajištěny nikoli pouze formálně, ale pro dítě musí představovat zajištění jeho plné a skutečné účasti v daném správním nebo soudním řízení. V rozporu s nejlepším zájmem dítěte je tak situace, kdy se dítě z postavení účastníka řízení a nositele hmotných i procesních práv dostává do pozice předmětu „v moci“ rozhodujícího orgánu případně „v moci“

svého opatrovníka (k postavení kolizního opatrovníka a jeho povinnostem viz více kapitola 7.1).

3.2 Princip přiměřenosti a subsidiarity veřejnoprávní intervence, nejméně omezující prostředí

Ustanovení § 9a odst. 2 ZSPOD zakotvuje základní zásady při poskytování sociálně-právní ochrany dětí a přijímání opatření sociálně-právní ochrany dětí, jimiž jsou **zásada přiměřenosti a zásada subsidiarity**. V souladu s citovaným ustanovením *„opatření sociálně-právní ochrany musí být zvolena tak, aby na sebe navazovala a vzájemně se ovlivňovala. Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí a není-li to možné v náhradním rodinném prostředí; při tom se postupuje s využitím metod sociální práce a postupů odpovídajících současným vědeckým poznatkům.“*

Zásadu přiměřenosti a zásadu subsidiarity, z níž lze dovodit pravidlo, že do osobní i právní sféry dítěte a jeho rodiny je možné zasahovat proti jejich vůli v míře nezbytně nutné, a že při výkonu jakékoli intervence v rámci poskytování sociálně-právní ochrany dětí je třeba důsledně upřednostňovat co nejmírnější a nejméně omezující opatření, lze rovněž vyjádřit prostřednictvím tzv. principu nejméně omezujícího prostředí.

Princip nejméně omezujícího prostředí tedy souvisí s podobou intervence OSPOD v konkrétním případě. V souladu s tímto principem je třeba vždy hledat takové opatření, které sníží nepřiměřenou míru ohrožení dítěte na míru přiměřenou (**přiměřené riziko je přijatelné**), a které současně **co nejméně zasáhne do všech práv dítěte garantovaných Úmluvou o právech dítěte**. Z tohoto důvodu **mají přednost opatření přijatá v přirozeném prostředí dítěte, a to navíc ta opatření, která nemají donucovací charakter**, ale vycházejí z pozitivních opatření poskytování pomoci a podpory a práce s vnitřní motivací dítěte k nápravě jeho rizikového chování. Pokud se tato opatření ukázala jako neúčinná, lze přistoupit k využití donucovacích pravomocí, avšak i takto přijatá intervence by měla probíhat **zásadně v přirozeném prostředí dítěte** (uložení povinnosti využít odbornou pomoc; nařízení výchovného opatření podle § 13 ZSPOD).

Teprve v případě, kdy se ani prostřednictvím donucovacích opatření, realizovaných v přirozeném prostředí dítěte, nedaří snížit míru ohrožení dítěte na míru přiměřenou (tj. snížit pravděpodobnost nebo závažnost ohrožení, jemuž dítě ve svém přirozeném prostředí čelí), lze přistoupit k oddělení dítěte od jeho rodiny. V těchto případech však z principu nejméně omezujícího prostředí vyplývá **přednost opatření v podobě náhradní rodinné péče před umístěním dítěte do kolektivní pobytové péče**. Opatření spočívající v umístění dítěte do pobytového zařízení jsou až zcela krajní možností a musí být důsledně ovládnuty zásadou subsidiarity, a to co do situací, za nichž je přistoupeno k jejich využití, tak co do doby jejich trvání, která nesmí překračovat míru nezbytně nutnou ke splnění sledovaného cíle.

4. Základní postupy a nástroje práce kurátora

4.1 Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a individuální plánování

V okamžiku, kdy se kurátor dozví o skutečnost, nasvědčujících tomu, že konkrétní dítě může být ohroženým dítětem ve smyslu § 6 ZSPOD, a to navíc dítětem vyžadujícím zvýšenou pozornost ve smyslu § 31 ZSPOD, přistupuje k **úvodnímu vyhodnocení** – zjišťuje aktuální situaci dítěte, míru jeho ohrožení, prošetřuje rodinné a osobní poměry dítěte, jeho docházku do školy, přehled dosavadních protiprávních činů. Úvodní vyhodnocení je stručné, obsahuje všechny zjištěné informace s důrazem na informace, které se vztahují k ohrožení dítěte, obsahuje závěr a jeho odůvodnění. Kurátor jej vypracovává na základě sociálního šetření a na základě spolupráce s návaznými subjekty (škola, lékař aj.).

Pokud kurátor vyhodnotí, že se jedná o dítě vyžadující zvýšenou pozornost, přistupuje k **strukturovanému vyhodnocování situace dítěte a rodiny**. Posouzení situace klienta zahrnuje systematické a cílené sbírání informací (rozhovor, sociální šetření, zprávy ze školy a jiných zařízení apod.) a proces jejich vyhodnocování. Pro to, aby bylo možné dostatečně kvalitně popsat potřeby dítěte a rizika, která je ohrožují, je nutné provést co nejúplnější hodnocení relevantních informací o dítěti a rodině. Kurátor usiluje o zjištění příčin rizikového chování dítěte, tj. zjištění nedostatečně uspokojených potřeb dítěte a případně i jeho rodiny, a popsat vývoj tohoto chování. Jednotlivé potřeby a s nimi související rizika je potřeba uvádět **co nejkonkrétněji a nejpopsněji**. Vymezení rizik a ochranných faktorů je zásadním

výstupem celého strukturovaného hodnocení. Umožňuje pojmenovat jak, proč a čím je dítě ohroženo a co může být zdrojem pomoci při řešení nepříznivé situace dítěte. Rizika i ochranné faktory mohou mít vnitřní (nízké sebehodnocení, vysoké vědomí vlastní účinnosti) nebo vnější (nedostatečná podpora ze strany rodičů, podpora ze strany prarodičů) charakter.

Vyhodnocení situace dítěte představuje zcela zásadní aktivitu kurátora, která významně ovlivňuje tvorbu IPOD, následnou kontrolu jeho plnění, navrhovaná opatření a návazné činnosti. Individuální potřeby dítěte jsou zjišťovány prostřednictvím komplexního přístupu a plně v souladu se **zásadou multidisciplinarity** na základě spolupráce s dalšími odborníky.

Oblasti hodnocení dle nezbytného minimálního rámce (MPSV, 2014)

1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE

Zdravotní stav dítěte

Obsahuje lékařskou zprávu o zdraví nebo nemocnosti dítěte a širší kontext toho, jaké jsou příčiny současného zdravotního stavu dítěte a jeho dopady na celkový život dítěte.

Učení se

Popisuje, kolik má dítě omluvených absencí, zda má absence neomluvené, jak vypadá jeho příprava do školy, jak ve škole prospívá a jak se zde chová.

Emoční vývoj a chování

Popisuje současné projevy chování dítěte, nejvýznamnější změny ve vývoji chování dítěte a faktory, které k těmto změnám vedly. Sleduje, jakým způsobem je dítě schopno kontrolovat své emoce, zda si je uvědomuje, zda mu emoční projevy působí nějaké obtíže, zda se dítě má kam obrátit o pomoc, když si s emocemi neví rady. Chování je typickým nástrojem, jehož prostřednictvím dítě projevuje své potřeby a přání. Je třeba jej vnímat jako důsledek, nikoli jako příčinu nepříznivé situace dítěte. Emoční vývoj dítěte silně ovlivňují vztahy v rodině, zejména vztah s pečující osobou v raném dětství.

Rodinné a sociální vztahy

Posuzují se z hlediska jejich vlivu na dítě. Významné jsou zejména silné vztahy k blízkým pečujícím osobám, které mohou být jak zdrojem ochrany, tak zdrojem ohrožení dítěte. Důležité jsou rovněž vzájemné vztahy členů rodiny i osob dítěti či rodině blízkých. Předpokladem úspěšné socializace je vytváření a udržení vztahů s vrstevníky. Významné je zjištění vlastního pohledu dítěte na úspěšnost při navazování vztahů. Je třeba zohlednit riziko navazování vztahů se skupinami vrstevníků, v jejichž rámci může být dítě ohroženo sociálně negativními jevy.

Identita

Zdravý vývoj identity dítěte je klíčový pro překonání případných negativních vlivů. Posouzení identity dítěte je posouzením toho, jak dítě samo sebe vnímá, jak se má rádo, co si o sobě myslí, kam se řadí v rodině a ve společnosti, jak si představuje svou budoucnost, co má/dělá rádo a naopak ne, co se mu líbí a naopak nelíbí. Porovnáváme to, co si o sobě myslí nebo tvrdí dítě, s tím, jak ho vnímají ostatní.

Sociální prezentace

Vypovídá o tom, jak dítě vnímá samo sebe a jaké by chtělo být. Jejím předpokladem je odpovídající zpětná vazba od okolí. Dítě prostřednictvím své vnější prezentace často uspokojuje své nenaplněné potřeby. Projevuje se pak například přehnaně sebevědomě nebo agresivně.

Samostatnost a sebeobsluha

Schopnost samostatně fungovat, vyřídit běžné záležitosti odpovídající jeho věku.

Je výsledkem postupné přípravy na budoucí samostatný život. Zaměřujeme se na to, zda na děti rodiče delegují část odpovědnosti za sebe samé a za běžný život rodiny. Míra, v níž je dítě samostatné, vypovídá nejen o výchovných kompetencích rodičů, ale také o možných vnitřních zdrojích podpory a ochrany dítěte, tedy o předpokladech dítěte překonat vlastní nepříznivou situaci a aktivně se zapojit do jejího řešení.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče rodičů

Je do jisté míry závislá na příjmech rodiny. Základní rolí rodičů je zajistit dítěti vztahovou a ekonomickou podporu. Hodnotí se péče z hlediska zajištění výživy dítěti, ošacení, hygieny, ale i z hlediska zajištění podmínek pro vzdělání, poskytování lékařské péče a vyřizování osobních záležitostí dítěte.

Zajištění bezpečí a ochrany

Jedná se o důležitou rodičovskou kompetenci, základní povinnost vyplývající z rodičovské odpovědnosti. Klíčové pro posouzení této oblasti je vyjádření samotného dítěte, pozorování kurátora či vyjádření dalších odborníků, kteří jsou ve styku s dítětem a rodinou (lékař, učitel apod.).

Citová vřelost

Jednou z hlavních funkcí rodiny je poskytování citové podpory – adekvátní reagování na dětskou potřebu blízkosti, něhy, podpory. Posouzení, jakým způsobem rodiče poskytují citovou vřelost dítěti, je jedním z nejzásadnějších hledisek v procesu vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny. Této oblasti je třeba věnovat náležitou pozornost, všímat si drobností v interakci rodič – dítě, hledat pozitiva, na nichž je možné stavět při další práci s rodinou, ale nezanedbat negativní projevy ve vztazích, které by mohly ovlivnit dítě na celý život a ohrozit jej takovým způsobem, který je nezvratný.

Stimulace a podněty

Dítě, které je podporováno rodiči po stránce svého rozvoje, kterému rodiče umožní trávit volný čas jinak než pasivně, má větší pravděpodobnost dosáhnout vyššího vzdělání a uplatnit se na trhu práce. Do tohoto oddílu je možné zahrnout také hodnocení poskytování morálních hodnot a společenských norem, které si dítě osvojuje primárně v rodině. Pokud rodiče nemohou poskytnout dostatek aktivit zabezpečujících rozvoj dítěte, je možné zapojit mnoho subjektů, které mohou s dítětem či rodinou pracovat.

Vedení a hranice

Představuje kombinaci láskyplné podpory a citlivého setrvání na pravidlech. Hodnotí se část rodičovské kompetence s ohledem na potřeby dítěte. Ke každému dítěti je třeba přistupovat individuálně, s respektem k jeho prožívání. Každé vývojové období dítěte má své specifika a rodiče musí citlivě určovat hranice a přirozeně podporovat samostatnost dítěte.

Stabilita

Časté změny v životě dítěte vyvolávají nejistotu a vedou k narušení plynulého vývoje dítěte. Předpokladem pro řádný vývoj dítěte je stabilní pečující osoba, která je připravena naplňovat potřeby dítěte, což zároveň předpokládá nároky na osobnost pečujícího, jako je zralost, odolnost vůči zátěži, citlivost vůči dítěti, znalost jeho potřeb.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Mohou pomoci odhalit možná rizika vyplývající z událostí v životě rodiny, které ovlivnily rodinné fungování, působí na míru rodičovských kompetencí nebo aktuálně ovlivňují ohledy rodičů na potřeby dítěte, příčinu současné nevyhovující situace v rodině. Podává náhled na celkovou situaci dítěte v rodině.

Širší rodina

Ideální je stav, kdy rodina dítěti poskytuje přirozené kontakty s širší rodinou, ale není na jejich podporu zcela odkázaná.

Bydlení

Je pro dítě důležité z hlediska sociálního začlenění rodiny a naplnění životních potřeb. Posouzení, zda dítě není ohroženo z hlediska ztráty bydlení, zda má zajištěný dostatečný

osobní prostor a prostředí pro osobní rozvoj.

Zaměstnaní

Zaměstnanost v rodině je jedním z ukazatelů stability v rodině. Nezaměstnanost je jednou z nejčastějších příčin chudoby, stejně jako nízký příjem. Postoj rodičů k práci je pro dítě důležitým vzorem.

Finanční situace

Výše finančního příjmu nehraje velkou roli, pokud jsou ostatní funkce rodiny v pořádku. Finanční situaci rodiny je třeba řešit v okamžiku, kdy se rodině nedostává peněz na zajištění základní péče o děti.

Sociální začlenění rodiny

Pokud je rodina dobře začleněna do komunity, je ukotvena, může být komunita zdrojem opory a bezpečí pro rodinu – je možné zkoumat například možnosti vzájemné sousedské výpomoci. Komunita může být i zdrojem ohrožení, obzvláště pokud je na ní rodina nějakým způsobem závislá. Důležitý je pohled dítěte – jak se cítí tam, kde žije, zda se bojí, na koho se může obrátit v případě potřeby, jestli zná své sousedy, zda má v sousedství kamarády.

Komunitní zdroje

Dostupnost poradenství a sítě služeb vztahujících se ke konkrétním životním situacím. Zhodnocením situace dítěte a jeho rodiny je možné poskytnout pomoc, která je cílená na individuální potřebu. Nezbytné je pro to dobré zasíťování území službami a rozvíjení spolupráce mezi OSPOD a místními organizacemi či odborníky.

Kurátor na základě zjištěných informací vytváří ve spolupráci s dítětem, pečujícími osobami i dalšími spolupracujícími odborníky IPOD. V jeho rámci volí vhodné a účinné postupy práce s rodinou a prostředky působení na dítě. Účelem IPOD je společně s dítětem a jeho rodinou dohodnout postup a konkrétní kroky, jak zlepšit situaci dítěte a rodiny, stanovit jasný návod, jak dosáhnout změn a poskytnout měřítko pro ověření pozitivního vývoje. Významnou součástí IPOD je určení **odpovědných osob za realizaci jednotlivých kroků a rovněž časový plán pro jejich provádění**. IPOD je zpracováván s důrazem na setrvání dítěte v rodinném prostředí se lhůtou do 1 měsíce od zařazení dítěte do evidence. Měl by být pravidelně aktualizován (doporučená lhůta je maximálně 6 měsíců), zvláště pak v situacích, pokud je uloženo výchovné opatření, nebo pokud zajišťuje péči o dítě jiná osoba či ústavní zařízení.

Tip

MPSV zveřejnilo na svých webových stránkách Manuál vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). V manuálu kromě praktických informací o individuálních plánech najdete i vzorové vyhodnocení situace dítěte a několik individuálních plánů pro děti v různých situacích.

Manuál přispívá k objektivizaci a standardizaci práce s ohroženými dětmi a rodinami.

[Manuál ke stažení.](#)

Kurátorovi za účelem naplňování potřeb dítěte i jeho rodiny a s tím spojeného snižování míry ohrožení dítěte zákon svěřuje řadu oprávnění, z nichž některé lze označit za tzv. „měkké“, jiné již mají zjevně donucovací povahu. Základem jeho

činnosti by přitom mělo být právě využívání těchto „měkkých oprávnění“, což plně odpovídá jeho postavení sociálního pracovníka ve veřejné správě a koordinátora případu v práci s dětmi a rodinami. V návaznosti na vyhodnocení situace dítěte a rodiny a v souladu se zpracovaným IPOD kurátor sám poskytuje sociálně-právní a výchovné poradenství, především pak ale dítěti a jeho rodině **zprostředkovává další formy podpory a pomoci**, např. ve formě odborného poradenství při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací, pomoci odborných poradenských a zdravotnických pracovišť a jiných odborných služeb. Za tímto účelem by měl mít přehled o tom, jaké formy pomoci a podpory jsou vůbec v daném území dostupné, jaké služby konkrétně nabízejí a jaká je jejich cílová skupina.

Kurátor může při práci s dítětem a jeho rodinou narážet na řadu překážek, které na něj budou klást při využití metod sociální práce vyšší nároky. Dítě ani jeho rodina nemusí mít ke kurátorovi důvěru, neformulují jasnou zakázku ani aktivně nevyhledávají spolupráci s kurátorem, naopak se k němu mohou stavět odmítavě. Tyto skutečnosti by však neměly být kurátorem primárně vnímány jako indikátory toho, že další využívání „měkkých“ postupů a opatření by bylo zjevně bezúčelné a je tak třeba přistoupit k opatřením více donucovací povahy, ale **v první řadě by je měl zohlednit při nastavení způsobu sociální práce s dítětem a rodinou**. Při využití metod sociální práce musí mít pracovník na paměti, že cílem jeho práce není aplikace zvolené metody, ale eliminace ohrožení dítěte a přijatelná stabilizace rodinné situace.

Znovu je přitom třeba zdůraznit, že způsob práce a podoba zvolené intervence musí náležitým způsobem reflektovat zjištěné potřeby klienta – dítěte a jeho rodiny, jakož i jejich individuální charakteristiky, schopnosti, zkušenosti, životní i sociální situaci apod. Formy pomoci a podpory tak mohou být v jednotlivých případech velmi odlišné, a to i pokud mají společného jmenovatele, jako je např. zneužívání návykových látek, útoky z domova, zanedbávání školní docházky apod. Potřeba přísně individuálního přístupu ke každému klientovi – dítěti a jeho rodině, není ničím jiným, než vyjádřením tzv. **přístupu práce zaměřené na osobu (na klienta, na dítě)**. *„Pracovat se zaměřením na osobu znamená nevycházet z představ o tom, jací by lidé měli být, nýbrž z toho, jací jsou, a z toho, jaké jsou jejich možnosti. Pracovat se zaměřením na osobu znamená brát lidi vážně v jejich osobité jedinečnosti, snažit se porozumět*

jejich způsobu vyjadřování a podporovat je v tom, aby našli své vlastní cesty k přiměřenému zacházení s realitou, samozřejmě v rámci jejich omezených možností.“ (Pörtner, M. (2009), s. 15).

Praktické příklady vyhodnocení situace dítěte a IPOD jsou obsaženy v kapitole 8. Jejich znění je anonymizované a popsání cíle jsou tak formulovány spíše v obecnější rovině. V každodenní praxi se však ukazuje jako neúčelnější stanovit cíle co nekonkrétněji – vzhledem k aktuálním potřebám daného dítěte a jeho rodiny. Rozčlenit je do cílů dílčích tak, aby dítě i jeho rodina postupně nabývaly sebejistoty při plnění jednotlivých kroků, které jsou voleny s ohledem na jejich motivaci, schopnosti a vnější okolnosti.

4.2 Případová konference

Případová konference je jedním z nástrojů sociální práce pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin, které je OSPOD ze zákona povinen pořádat. Jedná se o plánované a koordinované společné setkání všech, kteří představují nebo mohou představovat podpůrnou síť pro dítě a jeho rodinu. Jejím cílem je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte. Nesporným přínosem případové konference je spoluúčast klienta na hledání řešení jeho problému, na definování cíle a dalším rozhodování. Kompetence a aktivita tak zůstává v rukou dítěte a jeho rodiny. Od pořádání případové konference lze upustit v případech, kdy by její uspořádání bylo nemožné nebo zjevně neúčelné.

Situace, kdy je kurátor ze zákona povinen pořádat případové konference

Před návrhem soudu na rozhodnutí o omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu.

Před návrhem soudu na nařízení ústavní výchovy.

Před návrhem soudu na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy.

Před návrhem soudu na svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěření a na zrušení rozhodnutí o svěření dítěte do tohoto zařízení.

Před návrhem soudu na svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a jeho zrušení.

Před návrhem soudu na nařízení výchovného opatření a na prodloužení trvání tohoto výchovného opatření nebo na jeho zrušení.

V přípravné fázi případové konference je třeba zaměřit se na organizační zajištění konference – stanovit datum a čas, zajistit vhodnou místnost, zkušeného facilitátora a pozvat zainteresované osoby (učitelé, lékař, psycholog, dětský psychiatr, pracovník

SVP, pracovník spolupracující sociální služby, speciální pedagog aj.). Podmínkou úspěšné případové konference je dostatečné informování a motivace všech účastníků. Klíčové je stanovit si cíl případové konference a na jeho základě zvolit hlavní body a otázky, kterým se věnovat. Významná je zejména úloha facilitátora, který řídí celý proces jednání a směřuje jej k dosažení stanoveného cíle. V průběhu konference dohlíží na rovnocennou komunikaci zajišťující bezpečí jednotlivým subjektům a na definování závěrů. Všichni účastníci případové konference se zavazují k mlčenlivosti. Osobní a citlivé údaje klientů jsou uváděny a sdíleny jen s ohledem na jejich potřebnost pro řešení konkrétní situace. V průběhu případové konference může dojít ke komplexnímu vyhodnocování naplňování potřeb dítěte, míry jeho ohrožení, dostupných zdrojů. Výstupem případové konference potom může být plán, který zahrnuje konkrétní kroky k dosažení potřebných změn.

4.3 Rodinná konference

Model rodinných konferencí pro řešení problémů v rodině, které se dotýkají dětí, vznikl na konci 80. let na Novém Zélandě. V České republice představuje nový přístup v práci s ohroženou rodinou, posun ve způsobu myšlení a uvažování o klientech a může vhodně doplňovat a rozvíjet stávající systém péče v nejlepším zájmu dětí.

Rodinná konference vychází z principu ponechání odpovědnosti za vlastní situaci na rodině jako takové. Přináší tak pouze takové postupy, které umožňují aktivizovat vlastní rozhodování a zdroje vedoucí k řešení, podporuje a zplnomocňuje rodinu v tom, aby si v úvodní fázi řešení své situace uměla pomoci sama a využila k tomu to nejpřirozenější – sílu, možnosti a zdroje celé rodiny a širšího okolí. Využívá přirozených vazeb komunity – čím více lidí se zapojí, tím více pohledů, porozumění, příležitostí přijít s nápadem vznikne.

Charakteristika rodinné konference

- *jde o rozhodovací model (cílem je najít řešení pro dítě v nějak pro něj nevhodné situaci),*
- *začíná otevřenou, jasně zformulovanou otázkou, která postrádá náznak řešení (tuto otázku klade rodině sociální pracovník dítěte z OSPOD),*
- *vlastníkem konference je rodina a její síť (rodina má své členy, zvyky, kulturu, místo, čas, prostor a plán),*
- *konferenci pomáhá domlouvat a připravovat a organizovat nezávislý a nezaujatý koordinátor (v metodě a postupech proškolený laik),*

- *rodina má právo na informace, soukromý čas a bezpodmínečné přijetí svého plánu (pokud je pro dítě bezpečný a právně v pořádku).*

4.4 Terénní sociální práce

Nedílnou součástí práce kurátora je terénní sociální práce, neboli sociální šetření. Jedná se o soubor veškerých aktivit kurátorů vně úřadu, které jsou směřovány ke klientovi a jsou realizovány metodami sociální práce, a to v přirozeném prostředí klienta. Patří sem i doprovázení klienta na jednání s různými institucemi. Jedná se o práci s klienty v jejich přirozeném prostředí (návštěvy v místě bydliště či v prostředí, kde se klient právě nachází), provádění sociálního šetření a také doprovázení klienta na jednání na úřadech (úřady práce, soudy, policie atd.). V rámci terénní sociální práce kurátor zprostředkovává klientovi kontakt se společenským prostředím, podporuje ho a pomáhá mu při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

4.5 Rozhovor zaměřený na motivaci ke změně

Předpokladem pro úspěšný rozhovor je vhodná komunikace, jejímž prostřednictvím jsou předávány myšlenky, postoje, pocity, poznání a podněty takovým způsobem, aby je druhý člověk mohl přijmout. Komunikaci s klienty napomáhají komunikační dovednosti, jako je objasnění účelu setkání, objasnění role kurátora, povzbuzení zpětné vazby od klienta, navazování na předchozí úspěšné pracovní kroky, podpora silných stránek klienta, soustředění se na důležitá témata, povzbuzování k novému vidění situace.

Rozhovor by měl být založen na naplňování společně určených cílů, na vzájemné důvěře. Spolupráci podporuje oceňování dítěte, které přispívá ke konstruktivní změně. Pro dosažení změny je nezbytné pochopit význam změny pro jedince. Nesmírně významný je první kontakt mezi kurátorem a dítětem, na jeho kvalitě často záleží podoba budoucí intervence a její výsledky.

Prvním krokem ve vedení rozhovoru je pomoci dítěti se uvolnit. Pokud chce kurátor doporučit nějaká opatření, je důležité nechat dítě, aby se je pokusil najít a formulovat sám. Pokud klient považuje návrhy řešení za své vlastní, daleko pravděpodobněji se jich bude následně držet. Na začátku setkání je vhodné nechat

mluvit dítě a získat tak vhled do situace z jeho úhlu pohledu. Účelem rozhovoru je dozvědět se potřebné informace. Vhodně kladené otázky povzbuzují další sdělování a usměrňují rozhovor žádoucím směrem („*Mohl bys mi o tom říci něco víc? Mohl bys být konkrétnější? Můžeš uvést nějaký příklad?*“). Důležitá je rovněž práce s tichem, které dává dítěti prostor pro přemýšlení. Dítě často nedokáže pojmenovat problém, který je třeba řešit, a to především z toho důvodu, že nemá náhled na své chování a na aktuální situaci. Ten by mu měl zprostředkovat právě kurátor. Základní metodou získávání informací je **řízený rozhovor**.

Kurátor se soustředí například na uvědomění si existence problému ze strany dítěte, na jeho přijetí odpovědnosti za vlastní chování. První konzultace s dítětem se zpravidla účastní i pečující osoby. Společně hledají řešení vzniklé situace, domlouvají rámec spolupráce, stanovují cíle spolupráce a způsob jejich vyhodnocování. Přítomnost pečujících osob u dalších rozhovorů je na zvážení kurátora dle okolností případu.

5. Donucovací oprávnění kurátora

5.1 Obecně k donucovacím oprávněním kurátora

Vedle výše zmíněných „měkkých“ oprávnění svěřuje zákon kurátorovi též některá oprávnění, která by se dala charakterizovat jako „donucovací“. Jedná se především o:

- **pravomoc uložit rodičům dítěte nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD;**
- **pravomoc uložit dítěti, či jeho rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu tzv. výchovné opatření podle § 13 ZSPOD;**
- **pravomoc obrátit se s návrhem na soud** - ačkoliv se nejedná o vlastní donucovací oprávnění kurátora, lze do skupiny donucovacích pravomocí kurátora zařadit též některá jeho návrhová oprávnění podle § 14 odst. 1 ZSPOD, především návrhová oprávnění podle § 14 odst. 1 písm. b) – i) ZSPOD, a návrhové oprávnění podle § 16 ZSPOD, a to především s ohledem na zásadní dopad, který jejich využití může mít na další život dítěte

a fungování jeho rodiny, a to navzdory tomu, že oprávněným orgánem, který bude o jejich využití v konečném důsledku rozhodovat, je soud.

Kurátor si musí být vědom tomu, že při využívání jakýchkoli svých donucovacích pravomocí musí přísně postupovat v souladu **s třemi základními požadavky**, které intervence přijímaná proti vůli člověka, ať již se jedná o samotné dítě či o jeho rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, musí vždy splňovat. Těmito požadavky jsou:

- požadavek **legality**;
- požadavek **legitimity**;
- požadavek **proporcionality** (přiměřenosti), tj.:
  - požadavek **vhodnosti**;
  - požadavek **potřebnosti**;
  - požadavek **přiměřenosti v užším smyslu**.

Všechny zmíněné požadavky, jejichž obsahu je pozornost věnována níže, musí přitom být naplněny současně. **Nelze-li v konkrétní situaci dovést naplnění byť jednoho z nich, bude uskutečnění intervence proti vůli osoby, v tomto případě dítěte či jeho rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, neoprávněné.**

5.1.1 Požadavek legality

Z požadavku legality vyplývá nezbytnost existence **dostatečně jasného a současně předvídatelného zákonného podkladu pro intervenci činěnou proti vůli člověka**, tj. dítěte nebo jeho rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu dítěte.

V českém prostředí se vůbec nejširší skupina případů, v níž je naplnění požadavku legality více než problematické, váže k **nařizování ústavní výchovy**, která je využívána k jiným účelům, než které vyplývají z jejího **systematického ukotvení jako „jiné formy péče o dítě“**. Ze zákonného zařazení ústavní výchovy mezi jiné formy péče o dítě (k tomu viz část druhá, hlava III. OZ), jasně vyplývá, že **zákon omezuje využití tohoto právního institutu výlučně na situace, v nichž**

je dítě trvale či dočasně zbaveno péče svých přirozených rodičů, a to buď z důvodu, že tito rodiče v životě dítěte zcela absentují, anebo z důvodu, že tito rodiče selhávají v plnění svých povinností směřujících k zajištění přiměřené ochrany a vývoje dítěte takovým způsobem, že dítě v důsledku jejich péče čelí nepřiměřenému, tj. závažnému a současně pravděpodobnému ohrožení (k pojmu nepřiměřeného ohrožení viz část 2.2.2). Ústavní výchovu tak i v souladu s vnitrostátním právním řádem, systematikou OZ, jakož i zařazením ústavní výchovy do skupiny „jiných forem péče o dítě“, lze nařídit pouze z důvodů na straně přirozeného prostředí dítěte, nikoli z důvodů na straně samotného dítěte (jeho protiprávní činnost; jeho nebezpečnost sobě či okolí apod.; k nepřípustnosti některých důvodů pro nařízení ústavní výchovy viz část 5.4).

Příklad nepřípustného směšování rodinněprávních a trestněprávních opatření I

Skutkový stav:

V případě Lukáše přistoupil k podání návrhu na nařízení ústavní výchovy okresní státní zástupce. Ve svém návrhu konkrétně poukazyval na to, že v současnosti již šestnáctiletý Lukáš se ještě coby dítě mladší 15 let dopustil činu jinak trestného pohlavního zneužití. Soud pro mládež tehdy od uložení opatření upustil.

Lukáš se však protiprávní činnosti dopouštěl i nadále. Už po dovršení 15. roku věku byl odsouzen za provinění poškození cizí věci, kdy ve vzteku prokopl dveře, přičemž soud pro mládež i v tomto případě upustil od uložení opatření, avšak podmíněně se stanovením zkušební doby.

Okresní státní zástupce přistoupil k podání návrhu na nařízení ústavní výchovy z toho důvodu, že proti Lukášovi bylo zahájeno další trestní stíhání, v němž Lukáš čelí obvinění ze znásilnění. Tohoto provinění se měl Lukáš navíc dopustit ve zkušební době, stanovené předchozím odsuzujícím rozsudkem.

Okresní státní zástupce konkrétně v návrhu uvedl, že *„zejména ze skutečnosti, že nezletilý od útlého věku do současné doby se dopouští činů jinak trestných, přestupků, provinění, kdy v současné době je navíc stíhán pro velmi závažnou trestnou činnost, v době, kdy je ve zkušební době a je mu omezena možnost požívání alkoholických nápojů popř. psychotropních látek, z toho si nic nedělá, látky požívá dál a dopouští se dalších přestupků, popř. trestné činnosti, nerespektuje státní orgány, ani svoji matku, je možno v současné době konstatovat, že výchova nezletilého, ale i jeho tělesný, rozumový a duševní stav i jeho vývoj jsou tak vážně ohroženy a narušeny, že je to v rozporu se zájmem dítěte, ale i společnosti, a v současné době matka, která ho má ve své péči, není schopna zabezpečit jeho výchovu, tedy rodiče nejsou zárukou řádné a účinné výchovy, tím došlo k porušení práva nezletilého na příznivý vývoj, řádnou výchovu a nastaly tak důvody, kdy jako nezbytné opatření se jeví nařídit ústavní výchovu.“*

Komentář:

Návrh okresního státního zástupce v případě Lukáše je projevem v praxi velmi častého, avšak **nepřípustného využívání ústavní výchovy k účelu, k němuž mají sloužit**

restněprávní sankce. Z citovaného odůvodnění vyplývá, že státní zástupce přistoupil k návrhu na nařízení ústavní výchovy především z toho důvodu, že Lukáš se opakovaně dopouští protiprávní činnosti dosahující intenzity činů jinak restných či provinění a že i v současnosti je proti němu vedené restní stíhání. V takovém případě je však na místě hledat odpovídající reakci na Lukášovo jednání právě v systému restněprávních sankcí, tj. v systému opatření podle hlavy II. dílu 3. ZSM. Jedná se o poměrně komplexní systém, který upravuje řadu rozličných opatření, z nichž některá lze i vzájemně kombinovat. V rámci tohoto systému lze přistoupit případně i k uložení ochranné výchovy, a to v případě, že stávající prostředí mladistvého objektivně vylučuje, že účelu podle § 1 odst. 2 ZSM, tj. resocializace, reintegrace a zabránění opakování protiprávní činnosti, by mohlo být dosaženo i při ponechání mladistvého v něm.

Okresní státní zástupce přitom může navrhnout, aby soud uložil Lukášovi některé či některá opatření podle hlavy II. dílu 3. ZSM:

- v souvislosti s „přeměnou“ podmíněného upuštění od uloženého opatření, jelikož Lukáš se dopustil nového provinění ve zkušební době;
- v souvislosti s restním řízením vedeným z důvodu obvinění ze spáchání dalšího provinění.

Je třeba důsledně respektovat, že **ústavní výchova je jen jinou formou péče o dítě** a její účel tak nikdy nemůže spočívat v jakémkoli sankcionování dítěte. Účelem ústavní výchovy je pouze poskytnout dítěti prostředí nezbytné k uspokojení jeho základních životních potřeb v těch případech, kdy tohoto cíle není možné dosáhnout ani s dostupnou podporou ve vlastní rodině dítěte nebo prostřednictvím náhradní rodinné péče.

Příklad nepřipustného směšování rodinněprávních a restněprávních opatření II

Skutkový stav:

Tomášovi bylo v předmětné době patnáct let. Ústavní výchova mu byla nařízena v jeho čtrnácti letech, a to z důvodu napjatých vztahů s jeho matkou a jejím přítelem, se kterým nevycházel. Tomáš byl umístěn do dětského domova se školou, kde dokončil povinnou školní docházku. Na střední školu začal dojíždět do nejbližšího krajského města. Jednou však při návratu ze školy posprejoval místní zastávku. Dětský domov se školou z tohoto důvodu kontaktoval příslušný OSPOD, který podal návrh na přemístění Tomáše do výchovného ústavu.

Komentář:

Podání návrhu na přemístění Tomáše za této situace lze považovat za příklad špatné praxe a výraz nepřipustného směšování rodinněprávních a restněprávních opatření. Tomášův čin byl v první řadě proviněním poškození cizí věci podle § 228 odst. 2 restního zákoníku (u dané skutkové podstaty se nevyžaduje minimální výše škody; nebylo tak rozhodující, jakou škodu Tomáš svým činem způsobil). Vhodné opatření tak bylo na místě hledat v systému opatření podle hlavy II. dílu 3. ZSM, případně v systému zvláštních způsobů restního řízení podle § 68 – 70 ZSM.

Přemístění dítěte s nařízenou ústavní výchovou z jednoho ústavního zařízení do jiného by vždy mělo vycházet z individuální potřeby dítěte, která však musí být identifikována v procesu individuálního plánování, tedy na základě vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD, případně s využitím dalších nástrojů sociálně-právní ochrany dětí jako např. případové konference, ledaže by její uspořádání bylo nemožné nebo zjevně bezúčelné. Tato povinnost OSPOD ostatně jasně vyplývá z § 14 odst. 2 ZSPOD.

Z důvodu nesplnění zákonných povinností OSPOD v případě Tomáše tak jeho přemístění nabylo výrazně sankční charakter a nepřijatelným způsobem tak nahrazovalo opatření a postupy, která za tímto účelem upravuje právě ZSM.

5.1.2 Požadavek legitimacy

Požadavek legitimacy souvisí s účelem, který lze v případě přijímání intervence proti vůli člověka sledovat a který může být v konkrétním případě považován za oprávněný (legitimní).

Legitimita účelu přitom bude **odviset od právního systému, do něhož zvažované opatření spadá**. V souvislosti s činností kurátora je přitom třeba rozlišovat především:

- **systém rodinněprávních opatření;**
- **systém trestněprávních opatření;**
- **systém občanskoprávních detenčních opatření.**

V případě **rodinněprávních opatření** je třeba postupovat plně v souladu s **imperativem nejlepšího zájmu dítěte jako nejvyšším hlediskem** (k pojmu nejlepšího zájmu dítěte viz kapitola 3.1). To mj. znamená, že přijímaná intervence **nemůže sledovat jakýkoli jiný zájem, než pouze a výlučně zájem dítěte**. Účelem rodinněprávního opatření tak nesmí být např. snaha dítě izolovat z důvodu jeho domnělé anebo i prokázané nebezpečnosti pro společnost, či dítě potrestat za jeho protiprávní chování.

V případě **trestněprávních opatření** již nejlepší zájem dítěte nemá postavení nejvyššího hlediska, ale „pouze“ postavení tzv. předního hlediska. To mj. znamená, že při rozhodování o přijetí konkrétního opatření bude třeba zohlednit nejen pouze a výlučně nejlepší zájem dítěte, jako je tomu v případě rodinněprávních opatření, ale rovněž další oprávněné zájmy, které budou mít velmi často povahu veřejného zájmu. V systému trestněprávních opatření a trestního práva tak lze jako legitimní účel přijímaného opatření sledovat nejen zájem dítěte, ale rovněž **zájem společnosti na zajištění účinného vyšetřování protiprávního chování a na zajištění její bezpečnosti**, jakož i **zájem na odplatě protiprávního jednání dítěte**. Z postavení nejlepšího zájmu dítěte jako předního (nikoli nejvyššího) hlediska však vyplývá,

že při poměrování jednotlivých legitimních zájmů, které jsou v konkrétním případě relevantní, musí být vysoká priorita dána právě nejlepšímu zájmu dítěte. To mj. znamená též to, že tradiční funkce trestní spravedlnosti, jimiž je ochrana společnosti a zajištění retribuce (odplaty), by v případě dětí měly vždy ustupovat do pozadí, a to ve prospěch těch opatření, která směřují k zajištění rehabilitace dítěte a restorace (nápravy následků). Role kurátora jako garanta nejlepšího zájmu dítěte v systému trestní spravedlnosti je v důsledku skutečnosti, že v tomto systému nemusí být nejlepší zájem dítěte sledován výlučně, ale ve v některých případech, které by měly mít spíše výjimečnou povahu, může ustupovat též jiným oprávněným zájmům, do značné míry specifická (roli kurátora v systému trestní spravedlnosti je věnována část 7.3).

System **občanskoprávních detenčních opatření** v sobě tradičně zahrnuje zdravotní detence. S účinností zákona o zvláštních řízeních soudních došlo rovněž k zakotvení tzv. sociálních detencí, tedy převzetí a držení člověka v zařízení sociálních služeb proti jeho vůli, které byly dále zpřesněny novelou zákona o sociálních službách č. 189/2016 Sb. účinnou od 1. 8. 2016.

Problematiku **zdravotních detencí**, tj. přípustnosti převzetí a držení člověka v zařízení zdravotních služeb, upravuje § 38 odst. 1 zákona o zdravotních službách, a v případě, že nejde o nařízení hospitalizace dítěte v rámci trestněprávního opatření (ústavního ochranného léčení), bude typickým důvodem pro nedobrovolnou hospitalizaci dítěte (jeho občanskoprávní detenci ve zdravotnickém zařízení) skutečnost, že dítě bezprostředním a závažným způsobem ohrožuje sebe nebo své okolí nebo jeví známky duševní poruchy nebo touto poruchou trpí nebo je pod vlivem návykové látky, pokud hrozbu pro dítě nebo jeho okolí nelze odvrátit jinak (§ 38 odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách). **Legitimním účelem občanskoprávní detence dítěte ve zdravotnickém zařízení tak může být nejen ochrana samotného dítěte, ale rovněž ochrana společnosti, kterou pro ni dítě v důsledku své duševní poruchy nebo skutečnosti, že je pod vlivem návykové látky, představuje** (více k zdravotním detencím v části 6.1).

Ochrana společnosti, respektive **ochrana osob v okolí člověka**, může být vedle ochrany samotného člověka (jeho života a zdraví v případě, že by mu jinak reálně hrozilo jeho závažné poškození) **legitimním cílem též v případě tzv. sociálních**

detencí, tj. převzetí a držení člověka v zařízení sociálních služeb. Sociální detence dopadají podobně jako zdravotnické detence pouze na lidi, včetně dětí, kteří mají duševní poruchu (více k sociálním detencím v části 6.2).

Shrnutí legitimních účelů intervence přijímané proti vůli člověka v závislosti na systému, do něž dané opatření spadá:

Povaha opatření	Legitimní účel(y), které může opatření sledovat
Rodinněprávní opatření	nejlepší zájem dítěte
Trestněprávní opatření	zájem dítěte na rehabilitaci a reintegraci zájem na restoraci nepříznivých následků protiprávního činu ochrana společnosti retribuce (odplata) protiprávního činu
Detenční opatření (zdravotnické detence; sociální detence)	ochrana života a zdraví člověka před bezprostřední újmou na životě nebo vážnou újmou na zdraví (v důsledku duševní poruchy člověka) ochrana osob v okolí člověka z důvodu bezprostředního ohrožení (v důsledku duševní poruchy člověka)

Donucovací oprávnění kurátora, o nichž pojednává tato část manuálu a která byla zmíněna v jejím úvodu, tj. oprávnění podle ZSPOD a návrhová oprávnění směřující k přijetí některého z opatření části druhé OZ, lze označit za rodinněprávní opatření. **Tato opatření tak bude možné činit vždy pouze v případě, že je to nezbytné k zajištění ochrany nejlepšího zájmu dítěte, který ve všech rodinněprávních souvislostech musí mít postavení nejen předního, ale nejvyššího hlediska.**

5.1.3 Požadavek proporcionality

Požadavek (princip) proporcionality se skládá z dalších tří dílčích požadavků, které musí být vždy naplněny současně. Těmito požadavky jsou:

- 1) vhodnost**, tj. **objektivní způsobilost** přijímané intervence proti vůli člověka, dítěte či jeho rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte, vést k naplnění sledovaného legitimního cíle;
- 2) potřebnost**, tj. zvážení všech prostředků, které jsou objektivně způsobilé vést k naplnění sledovaného legitimního cíle, přičemž z dostupných prostředků, jimiž lze sledovaný legitimní cíl naplnit ve stejné nebo podobné míře, je třeba

zvolit **ten, který je z hlediska zásahu do osobní i právní sféry člověka nejmírnější a nejméně omezující;**

- 3) přiměřenost v užším smyslu,** tj. poměřování míry, s jakou zvažovaná intervence zasáhne (omezí či zcela popře) další práva a oprávněné zájmy osoby a užitku, který z této intervence dané osobě bude plynout, s cenou, kterou za tento užitek bude daná osoba muset zaplatit, a to právě v podobě omezení či úplného popření dalších svých základních práv a oprávněných zájmů; z požadavku přiměřenosti v užším smyslu vyplývá, že **oběť přinesená v podobě omezení jednoho základního práva** (např. práva na výchovu a péči svých rodičů) **se nesmí dostat do nepoměru s užitkem, který toto omezení přineslo** (např. zajištění středního vzdělání).

5.1.4 Obecné zásady vztahující se k umístování dětí do pobytových zařízení

Odnětí dítěte z péče jeho rodičů představuje krajní řešení v těch situacích, kdy rodiče nejsou schopni, a to ani s náležitou pomocí a podporou a při využití dostupných alternativ, zajistit ochranu dítěte před jeho nepřiměřeným, tj. závažným a pravděpodobným ohrožením. V případě, že je již přistoupeno k přijetí tohoto krajního opatření, musí příslušné orgány vyhodnotit, do jakého náhradního prostředí by dítě mělo být umístěno. Toto uvažování musí respektovat vzájemnou přednost jednotlivých náhradních forem péče o dítě, kdy rodinné formy náhradní péče musí být upřednostňovány před formami pobytovými. Jakákoli pobytová forma péče o dítě tak musí být využívána důsledně pouze jako krajní opatření, které má zásadně dočasný charakter a které nesmí trvat déle, než je nezbytně nutné.

Pokud je v konkrétním případě nevyhnutelné svěřením dítěte do péče pobytového zařízení, musí být předním hlediskem při výběru konkrétního zařízení kritérium **vhodnosti**. Jinými slovy, musí se jednat o takové zařízení, které je s ohledem na potřeby nezletilého vhodné, tedy **objektivně způsobilé vést k jejich naplnění**. V tomto ohledu bývá často působení pobytových zařízení ve vztahu k některým specifickým potřebám dětí, jako je např. sebepoškozování, heteroagresivní chování, páchání protiprávní činnosti, či zneužívání návykových látek, často **přeceňováno**, jelikož právě v těchto případech pobyt dítěte v pobytovém zařízení nevede k odstranění primární příčiny problému, a to zvláště pokud je dítě navíc umístěno

do ústavního zařízení, které **často naopak svým působením tyto specifické potřeby dětí ještě prohlubuje.**

Musí být každé dítě umísťované do pobytového zařízení nejdříve umístěno v diagnostickém ústavu?

V praxi často vyvstává otázka, zda dítě umísťované do pobytového zařízení musí být nejdříve umístěno do diagnostického ústavu, který následně doporučí jiné pobytové zařízení. Tato praxe byla v minulosti velmi rozšířena a souvisela s tím, že to byl právě diagnostický ústav, který autoritativně ve správním řízení určoval, do kterého konkrétního školského zařízení bude dítě umístěno. Tato koncepce však byla s nabytím účinnosti občanského zákoníku od 1. 1. 2014 v oblasti rodinněprávních opatření opuštěna a zůstala zachována pouze v oblasti ochranné výchovy.

V případě, že soud přistupuje k přijetí rodinněprávních opatření, jejichž účelem má být dočasná a ve výjimečných případech i trvalá náhrada stávajícího výchovného prostředí dítěte, mělo by být umístění dítěte do diagnostického ústavu spíše výjimkou než pravidlem. Pro žádné dítě, a to ani pro starší dítě, jehož chování může navenek působit jako „problémové“, není opakovaná změna prostředí vhodná a, čím více se podaří eliminovat jednotlivá prostředí, v nichž toto dítě bylo nuceno pobývat, tím je to pro jeho další příznivý vývoj lepší.

Rovněž je třeba poukázat na to, že aby soud při rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte mohl náležitým způsobem posoudit a určit nejlepší zájem dítěte, tj. posoudit vhodnost navrhované intervence, její potřebnost a přiměřenost v užším smyslu tak, aby v jejím rámci nedošlo k nedůvodnému a nepřiměřenému upřednostnění některého ze zájmů (práv) dítěte před jeho jiným zájmem (právem), musí mít již při nařizování ústavní výchovy **jasnou představu jak o konkrétních potřebách dítěte na straně jedné, tak i o konkrétní podobě intervence na straně druhé.** Zcela shodný závěr platí přitom i pro kurátora, který jak v řízení o nařízení ústavní výchovy, tak případně i v řízení o přemístění dítěte, bude mít typicky buď postavení navrhovatele anebo opatrovníka dítěte, přičemž v obou těchto svých rolích se jeho postoje a závěry musí nutně odvíjet od obsahu nejlepšího zájmu dítěte, jak jej kurátor dovedl postupem podle příslušné metodologie (k tomu viz kapitola 3.1). S ohledem na uvedené je proto zcela nepřijatelné, aby potřeby dítěte byly jakýmkoli způsobem zjišťovány až po vydání rozhodnutí o přijetí intervence v podobě nařízení ústavní výchovy anebo přemístění dítěte s nařízenou ústavní výchovou formou „následné diagnostiky“. Kurátor jako garant nejlepšího zájmu dítěte se nikdy nemůže stavět pro přijetí konkrétní intervence s tím, že se bude spoléhat na to, že její podoba bude následně specifikována jiným subjektem. Pokud nemá prokazatelným způsobem vyhodnoceny potřeby dítěte a nemá jasnou představu o tom, jakým způsobem intervence přispěje k jejich naplnění, nemůže přijetí konkrétní intervence navrhnout.

5.2 Oprávnění donucovací povahy v pravomoci kurátora

V případě vlastních donucovacích oprávnění kurátora, tj. oprávnění podle § 12 odst. 1 a § 13 ZSPOD, pak ze zásady subsidiarity a přiměřenosti vyplývá, že obecní úřad obce s rozšířenou působností by k nim měl zásadně přistoupit až ve chvíli, kdy se „měkké“ nástroje objektivně ukázaly jako neúčinné, a že rozsah ukládané povinnosti by neměl přesahovat míru nezbytně nutnou ke splnění sledovaného účelu, a to s plným zohledněním všech okolností případu.

V souvislosti s vlastními donucovacími pravomocemi OSPOD bývá v praxi často poukazováno na praktický problém vážící se k jejich využití, a to **mísení podpůrné a direktivní role OSPOD**. Z tohoto důvodu je doporučováno, aby „*tuto agendu vykonávali jiní zaměstnanci, zařazení v rámci obecního úřadu obce s rozšířenou působností v oddělení sociálně-právní ochrany, než sociální pracovník pracující s rodinou, příp. pracovníci jiného oddělení příslušného úřadu, což však nebrání tomu, aby pracovníci zařazení v příslušném útvaru zpracovávali věcné podklady pro rozhodnutí.*“ (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 150).

Významnou otázkou je, zda obecní úřad obce s rozšířenou působností k využití svých oprávnění podle § 12 odst. 1 a § 13 ZSPOD může či musí přistoupit. Komentář v této souvislosti poukazuje na to, že s ohledem na **intervenční povinnost** zakotvenou v § 9a odst. 1 ZSPOD je zejména v případech, kdy rodiče nerespektují doporučení OSPOD, nejen oprávněním OSPOD, ale i jeho povinností (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 149). Je však znovu třeba zdůraznit, že v těchto situacích je třeba náležitým způsobem zohlednit míru „zavinění“ toho, komu má být povinnost ukládána. Jinými slovy je třeba posoudit, proč ze strany rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nejsou doporučení respektována. Je příčinou tohoto stavu nezájem či lhostejnost ze strany těchto osob, kterou se ani prostřednictvím „měkkých“ kompetencí kurátora nepodařilo překlenout, anebo nedostatek podpory, kterou s ohledem na své schopnosti, osobnost i sociální situaci nezbytně potřebují, aby vůbec byly objektivně schopny formulovaná doporučení realizovat?

Rozklíčování příčiny „selhání“ rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu dítěte v naplňování doporučení OSPOD je klíčové především z toho důvodu, že pokud tato příčina spočívá právě v jejich nedostatečné podpoře a nikoli v jejich negativním postoji a obtížné motivovatelnosti k realizaci daného doporučení, uložení povinnosti formou správního rozhodnutí k naplnění sledovaného cíle přispět nemusí. Daným osobám bude totiž stále scházet nezbytná míra podpory a pomoci. V těchto případech by tak nemělo být přistoupeno k realizaci donucovacích oprávnění kurátora, ale k hledání vhodné formy pomoci a podpory v procesu individuálního plánování.

Z výše uvedeného tak jasně vyplývá, že nutnou podmínkou pro výkon donucovacích oprávnění kurátora podle § 12 odst. 1 a § 13 ZSPOD, byť ne výslovně upravenou v zákoně, je to, aby **jeho potřeba vyplývala z vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, respektive IPOD**, případně byla doporučena na případové konferenci (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 134).

V souvislosti s donucovacími oprávněními, o nichž bude rozhodovat sám obecní úřad obce s rozšířenou působností, tj. uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD a uložení výchovných opatření podle § 13 ZSPOD, je důležité poukázat též na **nevhodnost tzv. příkazního řízení**. Jeho vedení v těchto případech není ze zákona výslovně vyloučeno – i zde se totiž formálně uplatní jediné zákonná podmínka podle § 150 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu, tj. že skutková zjištění jsou dostatečná. Je však třeba mít na paměti, že do všech procesů, jimiž OSPOD vstupuje do kontaktu s dítětem, jeho rodiči a jinými osobami odpovědnými za výchovu, a to včetně standardních správních řízení, se nutně promítají principy a metody sociální práce, byť v různé míře. Už samotné vedení řízení může významným způsobem napomoci zjistit příčiny, proč odpovědné osoby neplní doporučení kurátora dobrovolně, a může mít významný motivační účinek. Právě z těchto důvodů by kurátor měl *„umožnit účastníkům plnou účast v řízení, a to i v situaci, kdy by orgán sociálně-právní ochrany ve smyslu cit. ustanovení považoval „skutková zjištění za dostatečná“.*“ Příkazní řízení by tak v těchto záležitostech mělo být vedeno pouze výjimečně (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 134).

5.2.1 Oprávnění uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc

Povinnost využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD může být vždy uložena **pouze rodičům dítěte, anebo jiné osobě odpovědné za výchovu**, nikdy ne dítěti, a to ani v těch případech, kdy by jejím účelem mělo být právě zajištění služby pro dítě. V případě, že by bylo vhodné tuto povinnost uložit přímo dítěti např. u starších dětí, které se dopouštějí sociálně ohrožujícího jednání a kteří dostatečně nerespektují své rodiče, musí obecní úřad obce s rozšířenou působností využít nikoli své oprávnění podle § 12 odst. 1 ZSPOD, ale výchovné

opatření podle § 13 odst. 1 písm. d) ZSPOD (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 153).

K uložení povinnosti podle § 12 odst. 1 ZSPOD obecní úřad obce s rozšířenou působností při splnění shora uvedených podmínek přistoupí, pokud rodiče dítěte, nebo jiné osoby odpovědné za výchovu:

- nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc doporučil;
- nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovu dítěte nebo úpravě styku s dítětem;
- nevyužili možnosti odborné poradenské pomoci potřebné k překonání problémů rodiny a k odvrácení umístění dítěte do náhradní péče nebo nedbali na doporučení spolupracovat s pověřenými osobami, poskytovateli odborných poradenských služeb nebo mediátorem.

Na základě § 12 odst. 1 ZSPOD může kurátor uložit využití služeb poskytovaných jak právníckými, tak fyzickými osobami, a to v jakémkoli režimu. **Může se jednat** např. o:

- služby zajišťované osobami pověřenými k výkonu sociálně-právní ochrany, s výjimkou pobytu v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc;
- sociální služby, s výjimkou pobytových sociálních služeb;
- psychologické poradenství a diagnostika poskytované na základě živnostenského zákona;
- služby školských poradenských zařízení;
- služby [zapsaného mediátora](#); nebo
- terénní či ambulantní služby středisek výchovné péče.

(Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 135).

Podle citovaného ustanovení však naopak **nelze uložit** povinnost využít:

- **zdravotní služby** ve smyslu § 2 odst. 2 a 3 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, včetně služeb klinického psychologa poskytovaných na základě zákona o zdravotních službách;
- **pobytové služby** (v zařízeních sociálních služeb, v SVP, v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, případně v diagnostickém ústavu).

(Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 136).

Tyto služby mohou být totiž poskytovány pouze na základě informovaného souhlasu zákonných zástupců, poručníka či opatrovníka dítěte, případně, v závislosti na věku a vyspělosti dítěte, samotného dítěte, anebo na základě rozhodnutí soudu. Kurátor tak může v případě, že na základě vyhodnocení situace dítěte a rodiny a v souladu s IPOD dospěje k závěru, že by pro dítě bylo využití pobytové služby nebo zdravotní služby vhodné, tuto možnost dítěti a jeho rodičům případně jiným osobám odpovědným za výchovu nanejvýš **doporučit**.

V souvislosti s oprávněním kurátora uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD je třeba zvláště poukázat na § 14 odst. 2 písm. d) ZSPOD. Toto ustanovení je totiž dalším projevem zásady přiměřenosti a subsidiarity veřejnoprávních zásahů do sféry dítěte a jeho rodiny, když zakotvuje povinnost OSPOD před zahájením soudního řízení anebo v jeho průběhu, bylo-li zahájeno k návrhu jiného oprávněného subjektu než OSPOD, využít „měkčí“ opatření vycházející opět především z principů a metod sociální práce. Konkrétně ustanovení § 14 odst. 2 písm. d) ZSPOD stanoví povinnost OSPOD uskutečnit opatření sociálně-právní ochrany vyplývající z vyhodnocení situace dítěte a IPOD, zejména poskytnout nebo zprostředkovat poradenství a pomoc při výchově rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu, popřípadě **uložit povinnost využít odborné pomoci podle § 12 ZSPOD**. Toto ustanovení tedy jen znovu potvrzuje, že při splnění zákonných podmínek je uložení povinnosti využít odborné pomoci povinností OSPOD.

5.2.2 Výchovná opatření podle § 13 ZSPOD

Právní úprava výchovných opatření podle § 13 ZSPOD odpovídá právní úpravě obsažené v § 925 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. Oprávnění rozhodnout o jejich uložení má tak nejen OSPOD, ale i soud, což § 925 odst. 1 občanského zákoníku explicitně vyjadřuje slovy: „*neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, může soud.*“

V praxi se tak často stává, že OSPOD namísto toho, aby rozhodl o uložení výchovného opatření sám, obrací se na soud s podnětem k jejich uložení. Takový postup lze však označit za **špatnou praxi**. V případě, že jsou splněny zákonné podmínky (viz výše) a na základě vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD se uložení některého z výchovných opatření případně jejich kumulace jeví jako vhodné a přiměřené k zajištění ochrany dítěte, OSPOD sám musí k uložení tohoto nebo těchto výchovných opatření přistoupit, a to plně v souladu se svou **intervenční povinností** podle § 9a odst. 1 ZSPOD. Ostatně i z tohoto důvodu mu zákon ve vztahu k výchovným opatřením podle § 925 občanského zákoníku nesvěřuje návrhová oprávnění (viz § 14 odst. 1 ZSPOD), a to na rozdíl od výchovných opatření spočívajících v umístění dítěte do pobytového zařízení podle § 13a ZSPOD, o nichž naopak může rozhodovat jedině soud.

OSPOD totiž návrhová oprávnění ve vztahu k výchovným opatřením podle § 13 ZSPOD nepotřebuje, jeho **oprávněním i povinností je rozhodnout o uložení výchovného opatření sám**. Argument, že využívání těchto kontrolních, až donucovacích pravomocí OSPOD může narušit důvěru klienta k pracovníkovi OSPOD a může tak ztěžovat sociální práci s dítětem a jeho rodinou, je sice relevantní, sám o sobě však nemůže být důvodem obcházení zákonných povinností OSPOD. Vhodným řešením pro tyto případy je pro řízení o uložení výchovného opatření určit jiného pracovníka OSPOD, případně obecního úřadu obce s rozšířenou působností (viz výše), nikoli přenášení povinností OSPOD na jiný subjekt prostřednictvím podnětu. (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 149-150).

OSPOD tak ve vztahu k výchovným opatřením disponuje návrhovým oprávněním pouze v těch případech, kdy o výchovném opatření rozhodl soud (ten by tak však

neměl činit z podnětu OSPOD) a OSPOD má za to, že uložená opatření již splnila svůj účel (§ 14 odst. 5 ZSPOD).

I ve vztahu k výchovným opatřením platí, že příkazní řízení by mělo být využíváno pouze ve zcela výjimečných případech. V případě, že výchovným opatřením má být napomenutí nebo uložení dohledu, není dokonce příkazní řízení možné vůbec, jelikož podle § 150 odst. 1 správního řádu lze příkazem rozhodnout pouze o uložení povinnosti.

Na rozdíl od povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD, která může být uložena pouze rodičům dítěte, případně jiným osobám odpovědným za výchovu, výchovné opatření **lze** vedle těchto osob **uložit i přímo dítěti**. To bude mimořádně praktické především v případě výchovného opatření podle § 13 odst. 1 písm. d) ZSPOD, který v podstatě zakotvuje obdobu § 12 odst. 1 ZSPOD. **Napomenutí** podle § 13 odst. 1 písm. a) ZSPOD lze navíc uložit i **komukoli dalšímu**, kdo narušuje řádnou péči o dítě.

I ve vztahu k výchovným opatřením je výslovně zakotvena **přísná zásada subsidiarity** jejich využití, a to i ve vztahu k uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD. Z § 13 odst. 2 ZSPOD vyplývá, že obecní úřad obce s rozšířenou působností může k uložení výchovných opatření přistoupit až v případě, že projednání nedostatků podle § 10 odst. 1 písm. b) až d) nebo uložení povinnosti podle § 12 odst. 1 a 3 ZSPOD nevedlo k nápravě. Znovu je však třeba zdůraznit, že pro OSPOD je důležité především prostřednictvím metod sociální práce správně identifikovat příčinu nedostatečné spolupráce ze strany dítěte, jeho rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu a na jejím základě vyhodnotit dané výchovné opatření jako vhodný nástroj k dosažení sledovaného cíle.

V režimu výchovných opatření podle § 13 ZSPOD může obecní úřad obce s rozšířenou působností rozhodnout o:

- **napomenutí** – Cílem napomenutí je upozornit dítě, jeho rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu, případně jakoukoli třetí osobu, která narušuje řádnou péči o dítě, na jejich nežádoucí chování;
- **dohledu** – Uložení dohledu má působit především preventivně a motivačně. OSPOD totiž k tomu, aby vykonával dohled, nepotřebuje

rozhodnutí o uložení výchovného opatření. Toto jeho oprávnění i povinnost vyplývá z vlastního zaměření i obsahu sociálně-právní ochrany dětí. Cílem uložení dohledu ve formě výchovného opatření je však především motivovat rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte k odstranění závad, pro něž byl dohled uložen, a to s vidinou jeho případného zrušení (k tomu viz § 13 odst. 4 ZSPOD);

- **omezení bránícím působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte**, zejména zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji – Omezení slouží k zákazu činnosti, která je obecně právem dovolená, avšak v konkrétním případě představuje předpoklad závady/poruchy na chráněném zájmu dítěte. Omezení musí přitom být zcela nezbytné, musí být přiměřené a musí se striktně vázat k dítěti samému;
- **povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie** – jedná se o období oprávnění podle § 12 odst. 1 ZSPOD a její zakotvení v rámci výchovných opatření má význam především pro soud, který povinnost podle § 12 odst. 1 ZSPOD uložit nemůže (na rozdíl od výchovných opatření podle § 13 ZSPOD). Současně je důležité, že výchovné opatření podle § 13 odst. 1 písm. d) ZSPOD lze na rozdíl od povinnosti podle § 12 odst. 1 písm. d) ZSPOD uložit přímo i dítěti, což bude mít význam především u starších dětí.

(Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 151-153).

Obecní úřad obce s rozšířenou působností uložené výchovné opatření v souladu s § 13 odst. 4 ZSPOD zruší v případě, že výchovné opatření:

- **splnilo svůj účel**, nebo
- **nesplnilo svůj účel** – v takovém případě přitom může rozhodnout o uložení jiného výchovného opatření nebo zvolit jiné vhodné opatření sociálně-právní ochrany, nebo

- **změní-li se poměry** – i v tomto případě přitom obecní úřad obce s rozšířenou působností může rozhodnout o uložení jiného výchovného opatření nebo zvolit jiné vhodné opatření sociálně-právní ochrany.

Shrnutí základních zásad k preventivní a poradenské činnosti kurátora a k výkonu jeho donucovacích oprávnění:

- Činnost kurátora by se měla opírat především o metody sociální práce; kurátor je především koordinátorem případu v práci s dětmi a rodinami;
- Základními nástroji kurátora jsou vyhodnocování situace dítěte a rodiny a IPOD; všechna opatření, která kurátor činí, by měla zásadně vycházet právě z těchto nástrojů;
- Způsob práce kurátora s dítětem a jeho rodinou by měl respektovat zvláštní potřeby a vlastnosti
- Principy a metody sociální práce musí prostupovat všemi činnostmi kurátora, a to i při výkonu jeho donucovacích oprávnění, byť v různé míře;
- Jakákoli donucovací oprávnění je třeba vykonávat s přísným respektováním přiměřenosti a subsidiarity veřejnoprávních zásahů do soukromé sféry dítěte a jeho rodiny;
- Uložení povinností podle § 12 odst. 1 a § 13 ZSPOD ze strany obecního úřadu obce s rozšířenou působností:
  - musí mít svůj základ ve vyhodnocení situace dítěte a rodiny a v IPOD;
  - při splnění zákonných podmínek je povinností nikoli pouhou možností; vždy je však třeba důsledně zohlednit příčinu nedostatečné dobrovolné spolupráce odpovědné osoby s kurátorem a k uložení povinnosti přistoupit jedině tehdy, pokud se právě s ohledem na tuto příčinu jeví jako vhodný prostředek k nápravě;
  - nelze činit v příkazním řízení, pouze ve zcela výjimečných případech; je vhodné, aby o něm bylo rozhodováno jiným pracovníkem obecního úřadu obce s rozšířenou působností, než je pracovník OSPOD, který s rodinou pracuje.

5.3 Oprávnění donucovací povahy v pravomoci soudu

Z hlediska míry zásahu do soukromé sféry dítěte a jeho rodiny lze za nejintenzivnější opatření označit ta, o jejichž uložení je oprávněn rozhodovat pouze soud. Jedná se o opatření, která souvisí s **oddělením dítěte od jeho rodičů**, a to buď **krátkodobým** v případě výchovných opatření podle § 13a ZSPOD, anebo **dlouhodobým** v případě opatření podle části druhé hlavy III. OZ. Zcela zvláštní postavení přitom mají opatření ukládaná v systému soudnictví ve věcech mládeže podle ZSM. Tato opatření představují trestněprávní sankce, jejichž účel se liší od občanskoprávních opatření. Tato opatření tak nutně vytváří samostatný systém, který je třeba důsledně oddělit od opatření, která naopak k sankcionování provinění či činů jinak trestného podle svého zákonného účelu neslouží a ani sloužit nemohou. Toto rozlišení je v praxi mimořádně významné především v případě odlišení ústavní výchovy jako jiné formy péče o dítě a ochranné výchovy jako trestněprávní sankce v systému soudnictví ve věcech mládeže (viz kapitola 5.1.1).

5.3.1 Výchovná opatření podle § 13a ZSPOD

Zákonným podkladem pro krátkodobé oddělení dítěte z péče rodičů jsou především výchovná opatření podle § 13a ZSPOD. Na základě výchovného opatření podle § 13a ZSPOD může být dítě krátkodobě, tj. **maximálně na dobu 3 měsíce** a pouze výjimečných případech na dobu 6 měsíců, může být dítě umístěno do péče pobytového zařízení, a to konkrétně:

- střediska výchovné péče (v tomto případě však pobyt může trvat maximálně **pouze 8 týdnů** – viz § 16 odst. 3 písm. c) zákona č. 109/2002 Sb.);
- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc;
- zařízení poskytovatele zdravotních služeb; nebo
- domova pro osoby se zdravotním postižením.

K prodloužení doby trvání výchovného opatření až na 6 měsíců by přitom mělo být přistupováno pouze ve výjimečných případech, zejména, pokud si rodiče nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte prokazatelně upravuje své poměry tak, aby mohla převzít dítě do osobní péče.

Ve vztahu k tomuto nástroji je důležité zmínit především, že:

- o uložení výchovných opatření podle § 13a ZSPOD rozhoduje **soud rozsudkem** vydaným v řízení péče o nezletilé po náležitém zjištění skutkového stavu (§ 466 písm. n) zákona o zvláštních řízeních soudních);
- výchovná opatření podle § 13a ZSPOD lze uplatňovat jedině s přísným respektováním **zásady přiměřenosti a subsidiarity**, tedy jako krajní opatření a jedině v případě, že:
  - jejich přijetí má svůj základ ve **vyhodnocení situace dítěte a rodiny a v IPOD** – přijímané výchovné opatření musí vycházet z potřeb dítěte a jeho rodiny a musí představovat vhodný nástroj k dosažení sledovaného cíle, přičemž učinit závěr o vhodnosti tohoto opatření tj. o jeho způsobilosti dosáhnout sledovaného cíle bez vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a návaznosti na další opatření přijímaná v souladu s IPOD není možné;
  - dříve přijatá opatření se ukázala jako **neúčinná**; dříve přijatými opatřeními je myšleno využití jak „měkkých“ oprávnění OSPOD, tak

oprávnění donucovací povahy, včetně uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD a výchovných opatření podle § 13 ZSPOD;

- před podáním návrhu na jeho nařízení byla uspořádána **případová konference**, na níž byly projednány důvody, pro které OSPOD chce k podání návrhu přistoupit, ledaže takový postup je nemožný nebo zjevně bezúčelný (§ 14 odst. 2 písm. b) ZSPOD).
- součástí návrhu OSPOD na nařízení předběžného opatření podle § 13a ZSPOD musí být **zpráva o projednání a přijetí méně omezujících opatření**, jakož i vyhodnocení, že důvodem podání návrhu nejsou pouze nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti (§ 14 odst. 3 písm. a) a b) ZSPOD); do maximální doby trvání výchovného opatření **se započítává pobyt dítěte v daném zařízení na základě předběžného opatření**; doby pobytu v zařízení na základě výchovného opatření a předběžného opatření se tedy sčítají. *„Nejpozději do 6 měsíců od převzetí dítěte do péče zařízení by tak za všech okolností měla být situace dítěte postavena na jisto a dítě by se mělo buď vrátit domů, nebo by mělo být svěřeno do dlouhodobé péče náhradní.“* (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 170).

5.3.2 Předběžné opatření

Dalším právním titulem, na jehož základě může soud rozhodnout o odebrání dítěte od rodičů, je předběžné opatření. S ohledem na skutečnost, že prostřednictvím předběžného opatření lze ve velmi krátkém čase a bez důkladného zmapování všech relevantních okolností – především dostupnosti vhodných alternativ, způsobit v životě dítěte velmi závažné následky, mělo by být využíváno pouze v mimořádně naléhavých situacích.

Tyto mimořádně naléhavé situace jsou popsány v § 924 občanského zákoníku a v § 452 odst. 1 ZŘS. Tato ustanovení vytvářejí hmotněprávní i procesní základ pro nařízení tzv. rychlého předběžného opatření, tedy zásahu, k němuž je třeba

přistoupit v případě, že se dítě ocitne ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o ně pečovat, anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen.

Mělo by se přitom jednat o skutečně výjimečné situace, kdy OSPOD jako jediný oprávněný navrhovatel má na základě dosud získaných poznatků za to, že konkrétní dítě je vystaveno **nepřiměřenému, tj. závažnému a pravděpodobnému**, ohrožení (k tomu viz část 2.2.2), které má navíc **bezprostřední povahu**. Ústavní soud popsal tuto situaci v případě odebraného novorozence takto: „*Vazba mezi matkou a dítětem je jedním z prvořadých předpokladů vývoje lidského jedince. Porušení této nejpřirozenější lidské vazby je zákonem umožněno pouze v případě absolutní absence péče, či její naprosté nedostatečnosti a pouze tehdy, je-li dítě ohroženo bezprostředně.*“ Je tedy třeba důsledně respektovat **zcela krajní** povahu takového postupu. (nálezn ze dne 20. 7. 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09). Citované závěry jsou přitom obecně platné ve vztahu ke všem dětem, bez ohledu na jejich věk, protože všechny děti mají právo na výchovu a péči svých rodičů, a uplatní se tak i v případě dětí, s nimiž pracuje kurátor.

Bezprostřednost ohrožení, jemuž dítě čelí, odpovídá potřebě urgentního a krizového řešení. Bezprostřednost tak nebude souviset jen s povahou ohrožení, jemuž je dítě vystaveno, a jeho příčinami, ale závěr o bezprostředním nepřiměřeném ohrožení bude závislý rovněž na tom, že v dané chvíli nebude dostupná žádná jiná alternativa. Dostupnost alternativ poté zase úzce souvisí nejen s místní dostupností různých služeb, ale především s ochotou dítěte a jeho rodiny spolupracovat.

Závěr o tom, že dítě čelí bezprostřednímu nepřiměřenému ohrožení, **není možné nikdy dovozovat z toho důvodu, že se určité skutečnosti nepodařilo zjistit**. Právě naopak, kurátor musí svůj závěr o bezprostřednosti a nepřiměřenosti ohrožení dítěte opřít o skutečnosti, které jsou mu známy.

Z judikatury Ústavního soudu – k nepřipustnosti přenášení důkazního břemene na rodiče

V již výše citovaném nálezu Ústavní soud rovněž konstatoval, že „*Měla-li by, při doslovném chápání odůvodnění napadeného rozhodnutí, skutečnost, že se nezdařilo zjistit, v jakých podmínkách bude matka o dítě pečovat, zakládat ohrožení dítěte na životě, pak by to vedlo k nepřipustnému přenesení důkazního břemene na stěžovatelku v tom smyslu, že neprokáže-li se opak, má se za to, že dítě na životě ohroženo je. Takový výklad by ovšem zcela popíral smysl institutu předběžného opatření dle § 76a občanského soudního řádu, jímž je zasahovat na ochranu dítěte v případě, že zjištěné skutečnosti svědčí o jeho bezprostředním ohrožení, a **nikoliv tehdy, jestliže příslušná skutková***

zjištění absentují.“ [pozn. zvýraznění doplněno] – nález ze dne 20. 7. 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09

K nařízení předběžného opatření je třeba přistupovat jako **ke krajnímu prostředku**, a to i z hlediska délky jeho trvání. Z tohoto důvodu zákon stanoví, že doba trvání předběžného opatření činí jeden měsíc (§ 459 odst. 1 ZZŘS). Tato doba lze prodloužit vydáním nového usnesení, avšak k tomuto prodlužování by nemělo být přistupováno pouze formálně. **Měsíční lhůtu je třeba vnímat jako povinnost OSPOD i soudu se situací dítěte a jeho rodiny intenzivně zabývat a činit kroky za účelem co nejrychlejší stabilizace rodiny dítěte a navrácení dítěte zpět do péče rodičů.** K možnosti prodloužit předběžné opatření tedy nelze přistupovat tak, jak se to často děje v praxi, a to že předběžné opatření bude trvat až do meritorního rozhodnutí ve věci. Po celou dobu trvání předběžného opatření se tak soud i OSPOD musí zabývat další důvodností jeho trvání, tj. skutečností, zda by dítě v případě navrácení zpět do péče svých rodičů bylo nepřiměřeným a bezprostředním způsobem ohroženo, a soud musí tuto svou úvahu náležitým způsobem reflektovat v odůvodnění usnesení o prodloužení předběžného opatření.

Usnesení o nařízení a prodloužení předběžného opatření musí být odůvodněno

V praxi se často stává, že usnesení o nařízení nebo prodloužení předběžného opatření postrádají odůvodnění. Soudy se přitom odkazují na § 169 odst. 2 občanského soudního řádu, v souladu s nímž usnesení, kterým se zcela vyhovuje návrhu na nařízení předběžného opatření, nemusí obsahovat odůvodnění. S ohledem na mimořádnou závažnost rychlých předběžných opatření do základních práv dítěte i jeho rodiny se na ně toto obecné ustanovení vztahovat nebude.

Přímo ve vztahu k **prodlužování** předběžných opatření to jasně deklaroval Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 12. 5. 2015, sp. zn. I. ÚS 2903/14. Ústavní soud konkrétně uvedl, že: *„Předběžné opatření, jímž je dítě odebráno z péče rodičů (§ 76a občanského soudního řádu ve znění účinném do 31. 12. 2013, § 452ZŘS), musí být chápáno jako krátkodobé provizorium, ne dlouhodobé řešení či "kvazidefinitivní" rozhodnutí, a po zahájení řízení ve věci musí obecné soudy postupovat tak, aby řízení mohlo být co nejdříve, zpravidla v řádu měsíců, ukončeno meritorním rozhodnutím. Navíc splnění podmínek pro nařízení předběžného opatření nelze zkoumat jen při jeho nařízení a následně pouze mechanicky prodlužovat jeho trvání. Naopak po celou dobu trvání předběžného opatření, zvláště přesahuje-li několik měsíců, je nezbytné průběžně zkoumat jeho opodstatněnost a přiměřenost. Toto zkoumání je pak třeba náležitě reflektovat v odůvodnění rozhodnutí o dalším trvání předběžného opatření, prostřednictvím něhož obecné soudy mohou realizovat pozitivní závazek státu usilovat o opětovné sloučení rodiny. Z hlediska práva na rodinný život, zaručeného čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, je tak zásadně nepřijatelné, aby dítě bylo odebráno z péče rodičů na základě předběžného opatření po dobu téměř jednoho roku či delší, a to tím spíše, pokud trvání předběžného opatření není odůvodňováno a průběžně není zvažována jeho opodstatněnost a přiměřenost vzhledem k aktuálnímu vývoji a novým okolnostem případu.“*

Na usnesení o **nařízení** rychlého předběžného opatření je poté třeba vztáhnout analogicky závěry Ústavního soudu, které přijal ve vztahu ke druhému ze specifických předběžných opatření v našem právním řádu, a to předběžnému opatření ve věcech domácího násilí, o němž musí soud rozhodnout do 48 hodin. Ústavní soud uvedl, že „*ustanovení § 169 odst. 2 o. s. ř. je nutno vyložit v souladu s jeho smyslem a účelem. Smyslem zmíněného ustanovení je zbavit soud povinnosti odůvodnit rozhodnutí, které zřejmě nebude napadeno odvoláním, neboť s ním všichni účastníci souhlasí. Tento smysl však v případě usnesení, kterým se zcela vyhovuje návrhu na předběžné opatření, chybí. Postrádá racionalitu zbavit soud povinnosti odůvodnit rozhodnutí tam, kde se k návrhu, na jehož základě bylo rozhodnutí vydáno, účastník vůbec nemohl vyjádřit. Jinak řečeno, spojení „usnesení, kterým se zcela vyhovuje návrhu, jemuž nikdo neodporoval“ je třeba vykládat tak, že jde o usnesení, kterým se zcela vyhovuje návrhu, jemuž nikdo neodporoval, ačkoliv mu reálně - chtěl-li by - odporovat mohl.*“ – náleze ze dne 15. 1. 2009, sp. zn. IV. ÚS 1554/08.

OSPOD je tak po celou dobu trvání předběžného opatření povinen činit kroky směřující k tomu, aby podmínky pro jeho další trvání odpadly, tedy působit ve směru snížení pravděpodobnosti a bezprostřednosti ohrožení dítěte. V případě, že podmínky pro nařízení předběžného opatření pominou, tj. míru pravděpodobnosti ohrožení dítěte se podaří snížit přijetím jiného opatření, či v důsledku změny osobních a rodinných poměrů rodiny dítěte, je **povinen podat návrh na zrušení tohoto předběžného opatření.**

Povinnost OSPOD podat návrh na zrušení předběžného opatření

„*Pomine-li podmínka pro vydání předběžného opatření soudem o umístění nezletilého ve vhodném prostředí (tzn. stav, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče), má OSPOD soudem namísto opakovaných návrhů na prodloužení předběžného opatření podat návrh na zrušení tohoto předběžného opatření.*“ – stanovisko veřejného ochránce práv ze dne 17. 8. 2012, sp. zn. [1555/2012/VOP](#).

Je nutné upozornit, že rychlé předběžné opatření je jediný nástroj, který OSPOD k předběžné úpravě poměrů dítěte, zvláště když dochází k oddělení dítěte od rodičů proti jejich vůli, má. OSPOD za tímto účelem **nemůže využít běžné předběžné opatření** podle § 74 a násl. občanského soudního řádu. Toto předběžné opatření není na případy odebrání dětí z péče jejich rodičů aplikovatelné především z toho důvodu, že neposkytuje dostatečné záruky, které však v případě takto razantních zásahů do práva dítěte a jeho rodiny na ochranu rodinného života, poskytnuty být musí. Těmito zárukami jsou především přísně stanovené podmínky pro nařízení rychlého předběžného opatření a omezená délka jeho trvání, k níž se váže povinnost pravidelného přezkumu, jakož i povinnost OSPOD činit kroky za účelem co nejrychlejšího návratu dítěte zpět do péče jeho rodičů.

V neposlední řadě je třeba uvést, že předběžné opatření **nesmí být nikdy využito k jinému účelu, než je účel zákonem předvídaný** – tj. zajištění přiměřené ochrany

dítěte v urgentních situacích. Předběžné opatření rozhodně nelze využívat jako náhradu či obcházení jiných zákonných institutů, které jsou rovněž určeny pro urgentní případy, avšak jejichž primárním účelem není nutně ochrana dítěte. Těmito instituty jsou především:

- nedobrovolná hospitalizace;
- vyšetření duševního stavu pro účely trestního řízení nebo řízení o činu jinak trestném a
- vazba.

Využití předběžného opatření v těchto případech je nezákonné především z toho důvodu, že všechny zmíněné instituty nutně vedou ke zbavení osobní svobody, což právní řád náležitým způsobem reflektuje v podobě procesních záruk, které jsou dotčené osobě k dispozici na její ochranu. Naproti tomu – předběžné opatření jako rodinněprávní institut by ke zbavení osobní svobody dítěte vést nemělo a ani zákon to nepředpokládá. Proto v jeho případě přísné procesní záruky pro dotčenou osobu - dítě absentují. Kdyby bylo možné využívat předběžné opatření též k dosažení cílů, ve vztahu k nimž právní řád upravuje jiné – přísnější - zákonné nástroje, byly by děti stavěny do výrazně horší pozice než dospělí, což jde zcela proti základnímu principu ochrany dětí, v souladu s nímž by právní ochrana dětí měla být naopak vyšší.

Příklad – využití předběžného opatření v rozporu s jeho zákonným účelem

V případě pod sp. zn. III. ÚS 916/13 se Ústavní soud zabýval případem čtrnáctiletého chlapce, který se dopustil násilného činu jinak trestného a který byl následně na základě rychlého předběžného opatření umístěn na dětskou psychiatrickou kliniku. Předběžné opatření bylo odůvodněno především tím, že stav nezletilého vyžaduje hospitalizaci a je žádoucí jeho ponechání v péči specializovaného zařízení, které může zajistit nepřetržitou péči a dohled tak, aby neohrozil sebe nebo někoho jiného. Dále bylo poukázáno na to, že pro účely prověřování činu jinak trestného bude třeba vyšetřit duševní stav nezletilého. Ústavní soud rozhodl, že toto předběžné opatření bylo nařízeno v rozporu se zákonem. Ústavní soud poukázal na právní úpravu nedobrovolné hospitalizace (převzetí a držení pacienta v ústavu zdravotnické péče), jakož i na právní úpravu vyšetření duševního stavu podle § 58 a § 93 odst. 4 ZSM, přičemž zdůraznil, že tyto zákonné instituty „nelze obcházet nařízením předběžného opatření podle § 76a občanského soudního řádu“ [pozn. v současnosti již § 452 a násl. ZZŘS]. „Zbavení osobní svobody podle § 58 zákona o soudnictví ve věcech mládeže [pozn. vyšetření duševního stavu] má v případě, že směřuje vůči dítěti mladšímu patnácti let, vést k objasnění jednání jinak trestného a k zamezení pokračování nebo opakování takového jednání. Na rozdíl od předmětného předběžného opatření je uvedené omezení vázáno na potřebu znaleckého zkoumání (slouží vypracování znaleckého posudku, jenž bude jako důkaz proveden v předmětném řízení), a současně je omezeno délkou jednoho měsíce s možností prodloužení maximálně o jeden měsíc na odůvodněný návrh znalce. Pokud ale existovala důvodná obava, že

*nezletilý stěžovatel v důsledku svého duševního stavu může ohrozit sebe nebo jiné osoby, poskytovatel zdravotních služeb mohl nezletilého pacienta bez souhlasu jeho zákonného zástupce hospitalizovat podle § 38 odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách. Tuto skutečnost by do 24 hodin oznámil soudu, čímž by bylo zahájeno řízení o vyslovení přípustnosti jeho převzetí a držení v ústavní zdravotnické péči podle § 191a a násl. občanského soudního řádu [pozn. v současnosti § 66 a násl. ZZŘS], v jehož rámci by soud posoudil zákonnost tohoto postupu. **V příslušném řízení by byly zaručeny přísnější lhůty pro rozhodnutí soudu, byl by kladen větší důraz na slyšení účastníků řízení a nezbytné by bylo též vypracování příslušných znaleckých posudků. Ve svém celku tak poskytují oba tyto instituty více procesních garancí před neoprávněným zásahem do osobní svobody, než zmíněné předběžné opatření.***

Pozn. zcela shodně bude přitom třeba nahlížet na případné využití předběžného opatření k účelům, pro něž se typicky nařizuje vazba.

V praxi kurátorů se lze setkat s přístupem, kdy kurátor přistupuje k podání návrhu na nařízení předběžného opatření např. z toho důvodu, že dítě se opakovaně dopouští protiprávní činnosti, přičemž kurátor má za to, že situaci dítěte je třeba řešit neprodleně a nikoli čekat na rozhodnutí soudu pro mládež v systému soudnictví ve věcech mládeže, k němuž může dojít i s odstupem několika měsíců. I tento přístup však znamená využití institutu předběžného opatření v rozporu s jeho zákonným smyslem a účelem, a je proto nepřístupný. Kurátor musí důsledně dbát na to, aby **protiprávní činnost dítěte byla skutečně řešena v systému, který je k tomuto účelu zřízen, a jímž je systém soudnictví ve věcech mládeže**. I systém soudnictví ve věcech mládeže je způsobilý účinným způsobem naplňovat svůj účel a není proto třeba nahrazovat jeho postupy a opatření prostřednictvím systému rodinněprávních opatření. Kurátor musí vycházet z toho, že v případě, že pobyt dítěte dopouštějící se protiprávní činnosti na svobodě je bezprostředně ohrožující, a proto by dítě s nejvyšší možnou mírou urychlení mělo být umístěno do některé z forem pobytových zařízení, bude situace dítěte řešena orgány činnými v trestním řízení prostřednictvím **vazby, případně některého z opatření nahrazujících vazbu**. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že pokud má kurátor za to, že v konkrétním případě je ještě před přijetím pravomocného rozhodnutí podle ZSM třeba dítě umístit do některého ze školských zařízení, může být institutem, na jehož základě k takovému umístění dítěte dojde, pouze umístění mladistvého **v péči důvěryhodné osoby podle § 50 ZSM, a to právě jako náhrada vazby, nikoli předběžné opatření** podle § 924 OZ a § 452 odst. 1 ZZŘS (k tomu více viz kapitola 7.3.3).

5.3.3 Ústavní výchova – její účel a subsidiární povaha

Jak již bylo uvedeno výše, ústavní výchova nesmí být dítěti ukládána jako sankce za jeho sociálně ohrožující nebo protiprávní jednání. Takový přístup hrubě odporuje jejímu zákonem stanovenému účelu. Zákonný účel ústavní výchovy přitom vychází především z jejího systémového zařazení v českém právním řádu jako **jiné formy péče o dítě**. Zákonný účel ústavní výchovy se tak žádným způsobem neliší od účelu svěřením dítěte do péče jiné osoby nebo pěstounské péče, odlišná je jen forma, v níž je tento účel zajišťován. Tímto účelem je přitom sloužit dítěti jako náhrada jeho přirozeného rodinného prostředí v těch případech, kdy z důvodů na straně tohoto prostředí zde dítě čelí **nepřiměřenému, tj. závažnému a pravděpodobnému ohrožení svého příznivého vývoje** a jeho přiměřené ochrany není možné dosáhnout jinými, méně omezujícími opatřeními. Je tedy nezbytné důsledně rozlišovat ústavní výchovu od výchovy ochranné, která naopak sankční opatření představuje, byť se přímo nejedná o trestní opatření ve smyslu systemizace opatření podle ZSM.

Účel ústavní výchovy v judikatuře Ústavního soudu

I Ústavní soud konstatoval, že „ústavní výchovu tedy nelze chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti uložené, přitom pomínou-li podmínky, které si nařízení ústavní výchovy vynutily, soud ústavní výchovu zruší. Na ústavní výchovu je proto třeba nahlížet jako na krajní případ řešení nezajištěné výchovy dítěte tak, jak to má na mysli Úmluva o právech dítěte, z hlediska jejíž ustanovení je třeba podle názoru Ústavního soudu napadené ustanovení posuzovat.“ – nálezn Ústavního soudu ze dne 9. 4. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 31/96.

To v praxi znamená, že pomínou-li důvody, které vedly k nařízení ústavní výchovy, tj. stabilizují-li se poměry v rodině dítěte, nelze další trvání ústavní výchovy odůvodňovat např. tím, že dítě při výkonu ústavní výchovy nedostatečně respektuje vnitřní řád a chod zařízení, případně dosahuje v některém z ohledů špatných výsledků. V takovém případě by totiž již ústavní výchova nabývala nepřipustný - sankční charakter.

Ústavní výchova představuje v systému rodinněprávních opatření na ochranu dětí nejvíce zasahující a omezující, a to z tohoto důvodu též **zcela krajní prostředek**. Kurátor tak může přistoupit k podání návrhu na nařízení ústavní výchovy jediné tehdy, pokud systematicky využil všechny dostupné mírnější a méně omezující alternativy, které se však ukázaly jako neúčinné. Tato jeho povinnost je blíže konkretizována v § 14 odst. 2 ZSPOD. Je přitom nezbytné zdůraznit, že k podmínce využití mírnějších a méně omezujících alternativ **nelze přistupovat formálně**. Jinými slovy, je nezbytné, aby všechna dříve učiněná opatření, u nichž je dovozována

neúčinnost, sama neměla pouze formální povahu, ale důsledně vycházela především z kvalitního vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD. V opačném případě závěr o jejich neúčinnosti totiž učinit nelze. Stejně tak je nezbytné, aby se jednalo o skutečně **všechna** dostupná opatření. Ke zjištění této skutečnosti a případné definování dalších možností by měla sloužit právě povinnost v rámci **případové konference** předem projednat důvody pro podání návrhu na nařízení ústavní výchovy a zabývat se možnými způsoby jejich řešení (§ 14 odst. 2 písm. b) ZSPOD). Povinnost uspořádat případovou konferenci má kurátor i v průběhu řízení v případě, že návrh na nařízení ústavní výchovy podal někdo jiný, či v případě, že soud toto řízení zahájil bez návrhu (§ 14 odst. 2 písm. c) ZSPOD).

Zákon formuluje i výjimku z povinnosti uspořádat případovou konferenci, a to pro dvě situace:

- v případě, že by uspořádání případové konference bylo **nemožné**;
- v případě, že by uspořádání případové konference bylo **zjevně neúčelné**.

K aplikaci obou těchto výjimek je obecně třeba přistupovat zvláště obezřetně, tím spíše poté v případech, kdy se jedná o nařízení ústavní výchovy.

Podmínka spočívající v **nemožnosti** odkazuje především na takové situace, které samy o sobě činí uspořádání případové konference objektivně nemožné (např. dítě ani jeho rodiče s uspořádáním případové konference nesouhlasí a odmítají se jí zúčastnit a změny jejich názoru se nedaří dosáhnout ani poskytnutím dostatečných informací o povaze, cíli a průběhu případové konference; [Manuál k případovým konferencím](#) přitom definuje aktivní účast klienta (zákonného zástupce) jako „jednu ze základních podmínek pro svolání a jednání konference“ – s. 14).

Podmínka spočívající ve **zjevné neúčelnosti** se poté vztahuje na situace, kdy by uspořádání případové konference sice objektivně možné bylo, ale již od počátku je zjevné, že by se jednalo o čistě formální úkon, nikoli o aplikaci jednoho z nástrojů sociální práce v pravém slova smyslu. Takové situace však v životě dítěte budou nastávat pouze **ve zcela ojedinělých případech**. I závěr o zjevné bezúčelnosti by měl vycházet především z objektivních skutečností ze života dítěte a jeho rodiny (např. dítě je sirotek a nemá žádné příbuzné; rodiče dítěte jsou nezvěstní a dítě nemá žádné jiné příbuzné), nikoli ze subjektivního hodnocení osobnosti, postojů a způsobu života dítěte a jeho rodiny. Zjevnou bezúčelnost tedy nelze nikdy

předjímat na základě subjektivní zkušenosti kurátora, ale pouze dovozovat na základě objektivních skutečností.

V obou případech, kdy lze od uspořádání případové konference upustit, přitom kurátor bude muset ve svém návrhu na nařízení ústavní výchovy srozumitelně vysvětlit, na základě jakých skutečností dospěl k závěru, že uspořádání případové konference je v daném případě nemožné nebo zjevně bezúčelné.

Roli kurátora ve vztahu k dětem s nařízenou ústavní výchovou (obecně dětem v ústavní péči) a otázkám realizace ústavní výchovy (ústavní péče) bude věnována pozornost v kapitole 8.3.

5.4 Situace, v nichž je využití donucovacích oprávnění z povahy věci vyloučeno

V souvislosti s aplikací donucovacích oprávnění kurátora je rovněž třeba věnovat pozornost situacím, v nichž je z povahy věci vyloučeno, aby kurátor přistoupil k výkonu některých svých donucovacích oprávnění, jak byla rozvedena v předchozích kapitolách. Tato skutečnost velmi úzce souvisí s povinností **respektovat autonomii dítěte a jeho rozhodnutí způsobem přiměřeným jeho rozumovým a volným schopnostem** (k tomu více viz kapitola 2.2.3), jakož i s tím, že každé z výše uvedených opatření donucovací povahy, včetně umístění dítěte do pobytového zařízení, má svůj specifický účel a nelze jej tak využívat jako svého druhu náhradu nedostatečných služeb, které by byly pro řešení situace dítěte vhodnější, či chybějící motivace dítěte.

Typickou situací, v níž nebude možné přistoupit k využití některého z uvedených donucovacích opatření, bude situace dítěte, které bude zanedbávat školní docházku na střední školu. Střední vzdělání je právem dítěte, nikoli jeho povinností. Dítě, které dovršilo 15. rok věku a dokončilo povinnou školní docházku, již disponuje plnou pracovněprávní způsobilostí. Uplatňuje se ve vztahu k němu pouze jeden korektiv, a to v podobě oprávnění rodičů tohoto dítěte mladšího 16 let rozvázat pracovní poměr nebo smlouvu o výkonu práce zakládající mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem obdobný závazek, kterou dítě uzavřeno, pokud je to nutné v zájmu vzdělávání, vývoje nebo zdraví nezletilého (k tomu viz § 35 odst. 2 OZ). K takovému rozvázání je však v souladu s § 56a zákoníku práce potřeba přivolení soudu. Soud přitom bude i v těchto případech povinen zohlednit nejlepší zájem dítěte

nikoli pouze jako přední, nýbrž nejvyšší hledisko. V rámci poměrování jednotlivých základních práv dítěte nebude přitom nikdy moci dospět k závěru, v souladu s nímž by dítě bylo nuceno studovat na střední škole proti své vůli. **Platí-li, že ani rodiče dítěte nejsou oprávněni nutit dítě studovat na střední škole za situace, kdy dítě projevuje zcela vážně míněný nesouhlas s tímto studiem, nemůže tím spíše k tomuto studiu dítě nutit stáť prostřednictvím opatření, která jsou určena na jeho přiměřenou ochranu.**

Dítě starší 15 let s dokončenou povinnou školní docházkou má tak plné právo se rozhodnout, zda chce dál studovat či nikoli. V případě, že se rozhodne nestudovat, má toto dítě i stejné právo rozhodnout se nepracovat. Listina základních práv a svobod garantuje v čl. 9 každému právo na ochranu před nucenými pracemi. Zákaz nucených prací se prolamuje pouze v taxativně vymezených případech, které vymezuje čl. 9 odst. 2 Listiny, a mezi něž spadají:

- práce ukládané podle zákona osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody;
- vojenskou službu nebo jinou službu stanovenou zákonem namísto povinné vojenské služby;
- službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelních pohrom, nehod, nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty;
- jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.

OSPOD může dítě od zahálčivého způsobu života v těchto případech odrazovat pouze prostřednictvím „měkkých“ opatření, spočívajících především v posilování vnitřní motivace dítěte k aktivnějšímu způsobu života, jakož i nastínění důsledků, které jsou se způsobem života dítěte, který dítě zvolilo, spojeny. Přistoupení k využití jakýchkoli donucovacích oprávnění by však v těchto případech znamenalo nejen porušení zákona, ale rovněž hrubé porušení základních práv a svobod dítěte.

V dané souvislosti je rovněž vhodné poukázat na další rozměr situace dítěte, které je starší 15 let, má dokončenou povinnou školní docházku a rozhodne se již dále nestudovat a nepracovat, jímž je skutečnost, že takové dítě již **nabylo schopnost samostatně se žít**, a to bez ohledu na skutečnost, že ještě nedovršilo 18. rok věku

a nenabylo plnou svéprávnost. Rodičovská odpovědnost rodičů k dítěti trvá, avšak dochází k zániku jejich vyživovací povinnosti k dítěti.

Nabytí schopnosti dítěte samostatně se živit nemá vliv na trvání rodičovské odpovědnosti rodičů a na svéprávnost dítěte. Pokud dítě před dovršením zletilosti nenabylo svéprávnosti jiným způsobem (přiznáním plné svéprávnosti za podmínek podle § 37 OZ; uzavřením manželství) má i za této situace stále **pouze omezenou svéprávnost v míře přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku** a k některým právním jednáním tak stále bude potřebovat svého zákonného zástupce (případně poručníka či opatrovníka). To však **neznamená, že by dítě za této situace již nedisponovalo poměrně širokým prostorem pro autonomní určování způsobu svého života.**

Zásahy do jeho autonomie za dané situace budou souviset **především s oblastí právních jednání**, nikoli s vlastní péčí a výchovou. Pro dítě bude významné především jeho omezení jednat v některých právních jednáních samostatně, bez zákonného zástupce (případně poručníka, opatrovníka). Tato právní jednání se budou v souladu s § 36 OZ typicky vztahovat k těm záležitostem, v nichž by i zákonný zástupce dítěte potřeboval k právnímu jednání činěnému jménem dítěte přivolení soudu, tj. v souladu s § 898 OZ:

- neběžná právní jednání týkající se existujícího i budoucího jmění dítěte nebo jednotlivých součástí tohoto jmění, zejména:
  - nabytí nemovité věci nebo její části a nakládání s touto věcí;
  - zatížení majetku jako celku nebo jeho nikoli nepodstatné části;
  - nabytí daru, dědictví nebo odkazu nikoli zanedbatelné majetkové hodnoty, nebo odmítnutí takového dědictví či odkazu;
  - uzavření smlouvy zavazující k opětovnému dlouhodobému plnění, smlouvu úvěrovou nebo obdobnou;
- uzavření smlouvy o bydlení.

Při řešení otázek souvisejících s výchovou a péčí dítěte v popsané situaci by však již měl být zachován široký prostor pro uplatnění autonomie dítěte. Práce s dítětem v této sociální situaci se tak již bude daleko více přibližovat práci s dospělými klienty sociálních kurátorů. Intervence ze strany OSPOD tak bude nutně vycházet především z **principu dobrovolnosti a nabídky podpory prostřednictvím**

„měkkých“ nástrojů, nikoli prostřednictvím využití nástrojů donucovací povahy. Donucovací oprávnění, která lze ve vztahu k dítěti využít, se v daných případech musí omezovat **pouze na ty nejzávažnější případy**, které se svou povahou již **nebudou lišit od případů, kdy lze donucovací opatření použít ve vztahu k dospělému člověku**. Typicky se bude tedy jednat o případy, v nichž je **bezprostředně ohrožen život dítěte anebo dítěti bezprostředně hrozí vážná újma na zdraví, anebo o případy, kdy dítě bude v důsledku své duševní poruchy bezprostředně ohrožovat sebe nebo své okolí**. Zákonnými opatřeními reagujícími na tyto situace jsou však **zdravotní nebo sociální detence** (k tomu viz kapitola 6.), nikoli **ústavní výchova jako opatření jiné formy péče o dítě**.

Podpora dítěte ze strany OSPOD se přitom **bude zaměřovat především na tyto oblasti**:

- zajištění bydlení;
- zajištění prostředků na uspokojování základních životních potřeb dítěte (úhrada bydlení, strava, základní ošacení, výdaje spojené s nezbytnou lékařskou péčí apod.), což velmi úzce souvisí s:
  - podporou dítěte při uplatnění na trhu práce (práce s motivací dítěte pracovat či zvýšit si svou kvalifikaci; podpora při hledání zaměstnání, pokud dítě vyjadřuje přání pracovat, avšak zatím na trhu práce neuspělo);
  - pomoc s orientací v systému sociálního zabezpečení;
- poskytování asistence při osamostatňování se a při sociální integraci dítěte.

Pokud jde o oblast **bydlení**, je třeba zdůraznit, že samotná skutečnost, že dítě je stále nezletilé a dosud ani nenabýlo plné svéprávnosti, nutně neznamená, že takové dítě v okamžiku, kdy přijde o své zázemí (např. rodiče se již dále odmítnou o něj postarat), bude muset být umístěno do některého z pobytových zařízení určených pro zajišťování dlouhodobé péče o děti, typicky do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy, tj. že mu bude muset být nařízena ústavní výchova. I dítě dosud nezletilé a ne plně svéprávné může **žít a bydlet samostatně** a takový způsob uspořádání poměrů dítěte bude v případě, pokud dítě samo neprojevuje přání žít v některém zařízení pro výkon ústavní výchovy, dokonce jediný možný (k tomu viz výše). I nezletilé a dosud ne plně svéprávné dítě tak např. může žít samostatně

v nájemním bytě, na ubytovně či v pobytovém zařízení sociálních služeb na základě uzavřené smlouvy o poskytování sociálních služeb. Jediným specifikem bude v těchto případech **nezbytný souhlas soudu s uzavřením nájemní smlouvy či jiné smlouvy o ubytování**, a to podle § 36 OZ (viz výše).

Pokud dítě nebude disponovat dostatečnými prostředky na úhradu nájmu či jiných nákladů souvisejících s bydlením, bude třeba zajistit mu podporu opět především prostřednictvím obecných podpůrných systémů, které se uplatňují i ve vztahu k dospělým, kteří se ocitnou v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Těmito systémy je především **systém sociálního zabezpečení** (příspěvek na bydlení, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc a další dávky státní sociální podpory a především pomoci v hmotné nouzi) **a systém sociálních služeb** (domy na půl cesty, azylové domy apod.).

Stejně jako v jiných případech poskytování sociálně-právní ochrany dětí i zde kurátor zastává především roli **koordinátora případu dítěte**, přičemž přímou podporu v konkrétních oblastech mohou dítěti poskytovat i osoby z okolí dítěte či profesionální služby (typicky sociální služby – např. služby sociální rehabilitace).

6. Detenční opatření

Detence představují specifický systém opatření, jehož účelem je zajistit ochranu před **bezprostředním a závažným nebezpečím**, které představuje pobyt dotčeného člověka na svobodě:

- **pro společnost**, nebo
- **pro člověka samotného**.

Jedná se o systém, který reaguje na to, že člověk v důsledku své **duševní poruchy nebo vlivu návykové látky** (pouze zdravotní detence), nedokáže náležitým způsobem sám vyhodnotit, **že potřebuje poskytnutí pobytové zdravotní nebo sociální služby**, jinak sebe nebo své okolí vystavuje bezprostřední hrozbě vzniku újmy na životě anebo vážné újmy na zdraví, a to buď svém, nebo svého okolí.

Pro kurátora je nezbytné orientovat se v systému detenčních opatření a především podmínek, při jejichž splnění může být k přijetí detenčního opatření přistoupeno, jelikož tyto podmínky vymezují situace, v nichž lze užít opatření za účelem zajištění

ochrany proti vůli dotčeného člověka i ve vztahu k dospělým. U starších dětí, které mají již poměrně vysokou míru vyspělosti a které již nutně nepotřebují zajištění osobní péče, bude přítom na místě **postupovat z hlediska posouzení podmínek pro přijetí donucovacího opatření za účelem zajištění jejich ochrany shodným způsobem jako u dospělých**. Dětem od určitého stupně jejich rozumové vyspělosti nelze nutit opatření určená na jejich ochranu proti jejich vůli. Takový přístup by nakonec vedl k tomu, že navzdory skutečnosti, že míra rozumové a volní vyspělosti daného dítěte se již od míry rozumové a volní vyspělosti průměrného dospělého příliš neliší, ve vztahu k dítěti by bylo možné přijmout donucovací opatření za daleko mírnějších podmínek, než je tomu právě u dospělých. V důsledku toho by docházelo k nepřipustné diskriminaci dětí pouze na základě jejich věku, respektive skutečnosti, že s ohledem na svůj věk dosud nenabýly podle právního řádu zletilosti a plné svéprávnosti. **Účelem rodinněprávních opatření je však účinným způsobem přispívat k zajištění přiměřené ochrany příznivého vývoje dítěte, nikoli sloužit k obcházení jiných zákonných institutů s daleko přísnějšími podmínkami pro jejich přijetí** (k tomu viz kapitola 5.1.2).

Směřuje-li tedy konkrétní opatření, přijímané ve vztahu k dítěti, naplnění stejného účelu, k jehož dosažení jinak slouží institut detenčních opatření, ať již v podobě zdravotní detence, či v podobě sociální detence, je využití některého z rodinněprávních opatření zcela nepřipustné. Tato skutečnost velmi úzce souvisí s otázkou limitů využití rodinněprávních opatření, kdy nelze vycházet z přístupu, že rodinněprávní opatření v jejich donucovací podobě lze ve vztahu k dětem využívat v plném rozsahu až do dosažení jejich zletilosti, případně nabytí jejich plné svéprávnosti, předcházelo-li by zletilosti dítěte (k tomu viz kapitola 5.4).

Využívání rodinněprávních opatření k účelům, k nimž jinak slouží detenční opatření, je typické v těch případech, kdy na základě rodinněprávního opatření (předběžného opatření, nařízení ústavní výchovy) dochází k **umístění dítěte do některého z uzavřených školských zařízení**, přičemž je poukazováno na nezbytnost výrazným způsobem omezit osobní svobodu dítěte a zajistit dohled nad jeho pohybem a pobytem, jelikož dítě může být při svobodném pohybu mimo zařízení nebezpečné sobě (např. zneužívání návykových látek) nebo svému okolí (např. agresivní chování; páchání protiprávní činnosti). Tento účel však v systému rodinněprávních opatření nelze oprávněně sledovat (k tomu viz kapitola 5.1.2)

a **pokud pobyt a pohyb dítěte na svobodě skutečně nebezpečný je, je právě v těchto případech namíste posoudit, zda situace dítěte nenaplnuje podmínky k přijetí některého z detenčního opatření.** Pokud situace dítěte tyto podmínky splňovat nebude, znamená to, že pobyt dítěte na svobodě není ani pro dítě ani pro jeho okolí bezprostřední závažnou hrozbou, ale **přiměřeným rizikem, které společnost musí akceptovat.**

Detenční opatření jsou vždy spojena s **existencí duševní poruchy** dotčeného člověka. Ke zdravotní detenci lze mimo tuto podmínku přistoupit též, pokud je člověk akutně pod vlivem návykové látky. Z hlediska současného právního řádu je možné přistoupit k detenci člověka v systému zdravotních služeb a v systému sociálních služeb.

6.1 Zdravotní detence

Zdravotní detence jsou upraveny v zákoně o zdravotních službách, pokud jde o vymezení podmínek, při jejichž splnění lze k detenci člověka v zařízení zdravotních služeb přistoupit, a v OZ a ZZŘS, pokud jde o procesní pravidla soudního řízení, v němž se o detenci člověka v zařízení zdravotních služeb rozhoduje.

Konkrétním ustanovením vymezujícím hmotněprávní podmínky pro přijetí detenčního opatření v zařízení zdravotních služeb, je § 38 odst. 1 zákona o zdravotních službách, který upravuje situace, v nichž lze přistoupit k hospitalizaci člověka i bez jeho souhlasu. Z hlediska situací, s nimiž bude přicházet do kontaktu ve své praxi kurátor, je významný především důvod přistoupení k detenci člověka (dítěte) v zařízení zdravotních služeb podle § 38 odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách, v souladu s nímž lze přistoupit k hospitalizaci člověka i bez jeho souhlasu, pokud **„ohrožuje bezprostředně a závažným způsobem sebe nebo své okolí a jeví známky duševní poruchy nebo touto poruchou trpí nebo je pod vlivem návykové látky, pokud hrozbu pro pacienta nebo jeho okolí nelze odvrátit jinak.“**

V případě, že situace dítěte naplňuje uvedené podmínky, může zařízení zdravotních služeb (typicky psychiatrická nemocnice) dítě hospitalizovat i bez jeho souhlasu. Má však povinnost nejpozději ve lhůtě **24 hodin tuto skutečnost oznámit**

okresnímu soudu, v jehož obvodu se nachází její sídlo (k tomu viz čl. 8 odst. 6 Listiny základních práv a svobod, § 105 odst. 2 OZ, § 75 odst. 1 ZZŘS).

Skutečnost, že došlo k hospitalizaci dítěte bez jeho souhlasu, musí být poskytovatelem zdravotních služeb neprodleně **oznámena rodiči dítěte** jako jeho zákonnému zástupci, **případně jeho poručníkovi či opatrovníkovi**, a v případě, že poručník či opatrovník není osobou dítěti blízkou, též **známé osobě blízké** (k tomu viz § 105 odst. 1 OZ). Dítě však může oznámení jeho hospitalizace známé osobě blízké svým projevem vůle vyloučit.

Samotnému dítěti musí poskytovatel zdravotních služeb bez zbytečného odkladu podat **náležitě vysvětlení** jeho právního postavení, zákonných důvodů učiněného opatření a možností právní ochrany, včetně práva zvolit si zmocněnce nebo důvěrníka (k tomu viz § 106 odst. 1 OZ; k osobě a postavení důvěrníka viz níže). Vysvětlení je přitom povinen podat tak, aby mu dítě mohlo dostatečně porozumět a uvědomit si povahu učiněného opatření a jeho následky. Poskytovatel zdravotních služeb je povinen toto vysvětlení podat též zákonnému zástupci dítěte, případně jeho poručníkovi či opatrovníkovi (k tomu viz § 106 odst. 2 OZ).

Soud má povinnost ve lhůtě **7 dnů** ode dne, kdy došlo k převzetí dítěte zařízením zdravotních služeb, rozhodnout o tom, **zda k hospitalizaci dítěte bez jeho souhlasu došlo ze zákonných důvodů, a pokud ano, zda tyto důvody trvají**. Pokud soud dospěje k závěru, že k převzetí dítěte do zařízení zdravotních služeb nedošlo ze zákonných důvodů, nebo že tyto důvody již netrvají, nařídí jeho propuštění ze zařízení. Zařízení je po doručení rozhodnutí povinno dítě neprodleně propustit.

Soud je za účelem posouzení přípustnosti převzetí dítěte do zařízení zdravotních služeb bez jeho souhlasu povinen svolat **jiný soudní rok**, tj. jednání, konající se mimo soudní budovu a případně též mimo úřední dobu soudu (k tomu viz § 18 ZZŘS), který se bude **konat zpravidla přímo v zařízení zdravotních služeb**, v němž je dítě hospitalizováno. Soud je povinen **vyslechnout umístěné dítě**, ošetřujícího lékaře a další osoby, o jejichž vyslechnutí umístěné dítě požádá (k tomu viz § 77 ZZŘS).

Povinnost osobního slyšení umístěného člověka v detenčním řízení

Ústavní soud se ve svých nálezech opakovaně vyjadřuje k případům, kdy je v rámci detenčního řízení rozhodováno o přípustnosti převzetí člověka nebo jeho dalšího držení v zařízení zdravotních služeb, a to aniž by se soudce s umístěným člověkem, o němž rozhoduje, seznámil a umožnil mu se k věci osobně vyjádřit. Za jeden z nejvýznamnějších nálezů Ústavního soudu v této oblasti lze označit náleze ze dne 23. 3. 2014, sp. zn. I. ÚS 1974/14, v němž Ústavní soud konstatoval, že:

„I v tomto řízení, ve kterém se rozhoduje o tom, zda daná osoba podle § 38 odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách „bezprostředně a závažným způsobem ohrožuje sebe nebo své okolí a jeví známky duševní poruchy“, je nutno především posoudit osobnost a duševní stav dotčeného umístěného člověka. (...) Pokud je osobní slyšení Evropským soudem pro lidská práva vyžadováno v řízení o omezení svéprávnosti z důvodu nutnosti osobního zhlédnutí posuzované osoby, je nutno to vyžadovat i v řízení o zbavení osobní svobody z důvodu duševní poruchy, neboť i tam je umístěná osoba hlavním předmětem zkoumání soudu. Rozhodnutí v obou typech řízení mají také stejně závažné dopady do základních práv. Řízení o zbavení osobní svobody může mít dokonce i větší, pokud je svéprávnost omezována v malé míře. Z výše uvedeného vyplývá, že by soud v řízení o přípustnosti dalšího držení umístěného člověka ve zdravotním ústavu měl umístěného člověka osobně zhlédnout a umožnit mu říci svůj názor na věc. To je zároveň vhodné provést v prostředí a za podmínek, které nejsou pro danou osobu se zdravotním postižením nadměrně zatěžující. Soudce musí své chování a formu komunikace přizpůsobit zdravotnímu stavu umístěného člověka. Zpravidla bude třeba způsobem komunikace nastolit neformální atmosféru setkání. S tím souvisí i potřeba vhodně zvolit místo výslechu, kde se umístěná osoba bude cítit dobře. Pokud s ohledem na zdravotní stav umístěné osoby nebude vhodné ji převážet do budovy soudu, má soud k dispozici procesní možnosti, jak této své povinnosti dostát.“

V souvislosti s povinností zařízení zdravotních služeb oznámit, že došlo k hospitalizaci dítěte bez jeho souhlasu, je třeba zdůraznit, že **souhlas zákonných zástupců nemůže v případě, že samotné dítě se svou hospitalizací nesouhlasí, souhlas dítěte nahradit**. Hospitalizace dítěte v případě, že s ní samo dítě nesouhlasí, **nemůže být posouzena jako dobrovolná**, a to ani pokud by s ní vyslovil souhlas některý z rodičů dítěte jako jeho zákonný zástupce, případně jiná osoba oprávněná jednat jménem dítěte (typicky např. ředitel školského zařízení, v němž je dítě umístěno). Jedná se o hrubé porušení základních práv dítěte. **Pokud hospitalizovaný člověk projevuje se svou hospitalizací nesouhlas, musí se vždy jednat o nedobrovolnou hospitalizaci** a tomuto člověku musí být zajištěny všechny záruky řízení o převzetí a dalším držení v zařízení zdravotních služeb, a to bez ohledu na skutečnost, že se jedná o nezletilého člověka, nebo např. o člověka s omezenou svéprávností (dříve typicky člověka zbaveného způsobilosti k právním úkonům), a že zákonný zástupce, poručník či opatrovník tohoto člověka s jeho hospitalizací souhlasí (takový postup přísně zapovídá judikatura Evropského soudu

pro lidská práva, přijatá mj. i přímo ve vztahu k České republice – k tomu viz *Sýkora proti České republice*, rozsudek ze dne 22. 11. 2012, stížnost č. 23419/07).

Dítěti bude v řízení o přípustnosti převzetí do zařízení zdravotních služeb ustanoven **opatrovník z řad advokátů**. Dítě má současně oprávnění zvolit si v tomto řízení **důvěrníka**. Opatrovník dítěte přitom v daném řízení nesmí v žádném případě figurovat pouze formálně, ale musí účinným způsobem hájit práva dítěte. Pokud je jeho účast pouze formální a opatrovník je při řešení případu nečinný, je to důvodem pro změnu osoby opatrovníka ze strany soudu, jelikož je to právě soud, kdo odpovídá za to, že jím ustanovený opatrovník bude své povinnosti plnit řádně a bude působit jako záruka přístupu dítěte ke spravedlnosti.

Povinnosti opatrovníka dítěte v detenčním řízení

K povinnostem opatrovníka dítěte v detenčním řízení Ústavní soud zdůraznil, že *„je zřejmé, že v praxi některé osoby, které jsou drženy ve zdravotních ústavech, nejsou schopny si zvolit svého zástupce pro řízení. (...) To samo o sobě není porušením práva na právní pomoc a možnost zvolit si svého zástupce. Toto omezení vychází z fakticity. Nicméně, tím spíše je poté třeba trvat na **náležitě kvalitě zastoupení soudem ustanoveným opatrovníkem, které nesmí být pouze formální.**“*

*Ústavní soud je tedy toho názoru, že aby byla dostatečně chráněna procesní práva umístěných osob, je nutné, aby ustanovený opatrovník důsledně hájil oprávněné zájmy osoby, kterou zastupuje. Jako úplné minimum je nutné, aby měl kontakt s osobou, kterou zastupuje. **Pokud zdravotní stav dané osoby vylučuje navázání kontaktu, nezabývá to opatrovníka tuto osobu alespoň zhlédnout. Bez toho nelze vůbec uvažovat, že by opatrovník byl seznámen se situací umístěné osoby a zastoupení by mohlo být efektivní.**“* (k tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 23. 3. 2014, sp. zn. I. ÚS 1974/014; pozn. zvýraznění doplněno).

Dítě má rovněž právo zvolit si v detenčním řízení svého **důvěrníka**. Zákon žádným způsobem neomezuje, kdo může být důvěrníkem, avšak podle komentáře by se z povahy věci mělo jednat o **osobu plně svéprávnou**. Důvěrníkem může být **právníká nebo fyzická osoba a hospitalizovaný člověk může mít důvěrníků i více** (k tomu viz TŮMA, P. In LAVICKÝ, P. et al. *Občanský zákoník I. Obecná část* (§ 1-654). Komentář. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 593). Jakmile si dítě zvolí svého důvěrníka, vzniká poskytovateli zdravotních služeb povinnost **oznámit** skutečnost, že došlo k převzetí dítěte do zařízení zdravotních služeb bez souhlasu dítěte **těž tomuto důvěrníkovi, případně důvěrníkům**. Důvěrník může v detenčním řízení uplatňovat ve prospěch umístěného dítěte všechna práva dítěte vzniklá v souvislosti s jeho převzetím a dalším držením v zařízení zdravotních služeb (k tomu viz § 68 odst. 1 ZZŘS). Důvěrník přitom jedná vždy svým jménem.

Významným právem důvěrníka je především právo na zajištění tzv. druhého názoru. Jedná se o právo člověka drženého v zařízení zdravotních služeb na to, aby jeho zdravotní stav, zdravotní dokumentace nebo vyjádření ošetřujícího lékaře o neschopnosti úsudku a projevit přání, samostatně přezkoumal lékař nezávislý na zařízení, v němž je člověk držen, i na jeho provozovateli (§ 109 odst. 1 OZ).

V případě, že v řízení o přípustnosti převzetí dítěte do zařízení zdravotních služeb, v němž soud musí vydat své rozhodnutí do 7 dnů ode dne, kdy k převzetí dítěte došlo, soud dospěje k závěru, že k převzetí došlo ze zákonných důvodů a že i nadále trvají důvody, pro které by dítě mělo být drženo v zařízení zdravotních služeb, musí zahájit řízení o přípustnosti dalšího držení dítěte v tomto zařízení. V rámci tohoto řízení je soud povinen **jmenovat znalce**, jehož úkolem bude posoudit zdravotní stav dítěte a skutečnost, zda další držení v zařízení zdravotních služeb je či není nutné. **Znalcem nemůže být jmenován lékař, který pracuje ve zdravotním ústavu, v němž je dítě drženo.** Pokud dítě již dříve využilo své právo na tzv. druhý názor (přezkoumání zdravotního stavu podle § 109 odst. 1 OZ; viz výše), soud vždy provede důkaz též výsledkem tohoto přezkoumání.

Soud je povinen vyhlásit rozsudek v řízení o přípustnosti dalšího držení dítěte v zařízení zdravotních služeb do 3 měsíců od výroku o přípustnosti převzetí do zdravotního ústavu. V případě, že shledá, že další trvání hospitalizace dítěte bez jeho souhlasu je důvodné, **určí současně dobu trvání hospitalizace.** Tato doba přitom **nesmí přesahovat dobu 1 roku**, jelikož po uplynutí doby 1 roku ode dne vyhlášení rozsudku o přípustnosti dalšího držení dítěte v zařízení zdravotních služeb zaniká účinnost rozsudku. Má-li být držení ve zdravotním ústavu prodlouženo nad tuto dobu, je nutno provést nové vyšetření a soud musí o povolení dalšího držení znovu rozhodnout (k tomu viz § 81 ZZŘS).

Dítě, jeho zákonný zástupce, případně poručník či opatrovník, důvěrník a osoby dítěti blízké mohou před uplynutím doby stanovené v rozsudku **žádat o nové vyšetření a rozhodnutí o propuštění**, je-li odůvodněna domněnka, že další držení v zařízení zdravotních služeb není důvodné. Návrh na propuštění dítěte ze zařízení zdravotních služeb může podat i státní zastupitelství. Soud musí o tomto návrhu rozhodnout **ve lhůtě 2 měsíců**. Zamítne-li opakovaně návrh na propuštění a nelze-li očekávat zlepšení stavu umístěného dítěte, může rozhodnout, že nebude konat další

vyšetřování před uplynutím doby, po kterou bylo držení v zařízení zdravotních služeb povoleno.

V souvislosti s převzetím a dalším držením dítěte v zařízení zdravotních služeb je třeba zdůraznit, že **zařízení může vždy přistoupit k propuštění dítěte, a to navzdory rozsudku soudu, změní-li se zdravotní stav dítěte**, který již nebude naplňovat podmínky pro pokračující hospitalizaci dítěte bez souhlasu dítěte (dítě již nebude představovat bezprostřední závažné ohrožení pro sebe nebo své okolí; k tomu viz § 71 ZZŘS).

Významným právem dítěte, drženého v zařízení zdravotních služeb proti jeho vůli, je především jeho právo projednávat se svým zástupcem včetně opatrovníka pro řízení a důvěrníkem vlastní záležitosti při osobním rozhovoru bez přítomnosti třetích osob (k tomu viz § 108 OZ), právo přijímat návštěvy (k tomu viz § 28 odst. 3 písm. i) zákona o zdravotních službách) a právo určit osoby, které mohou být informovány o jeho zdravotním stavu a mohou nahlížet do jeho zdravotnické dokumentace (k tomu viz § 33 zákona o zdravotních službách).

6.2 Sociální detence

Druhým z detenčních opatření jsou tzv. sociální detence, které jsou s účinností od 1. 1. 2014 upraveny samostatně a nikoli v rámci detencí zdravotních, byť se v mnoha procesních aspektech na právní úpravu zdravotních detencí odkazují. Právní úprava sociálních detencí je obsažena v zákoně o sociálních službách, pokud jde o vymezení hmotněprávních podmínek, při jejichž splnění lze přistoupit k poskytování pobytové sociální služby člověka i bez jeho souhlasu, a v ZZŘS, pokud jde o procesní úpravu v řízení, v němž se o přípustnosti převzetí a dalšího držení člověka v zařízení sociálních služeb rozhoduje.

Ustanovení § 91b zákona o sociálních službách stanoví, že v případě, kdy člověk, který není schopen vypovědět smlouvu o poskytování pobytové sociální služby, projeví **vážně míněný nesouhlas s poskytováním pobytové sociální služby**, je poskytovatel sociálních služeb povinen oznámit tuto skutečnost ve lhůtě **24 hodin** soudu, v jehož obvodu je zařízení sociálních služeb, ve kterém se tento člověk nachází. **Oznámení soudu o podezření na nepřipustnost držení osoby v zařízení sociálních služeb může učinit též kdokoli jiný.** Pokud poskytovatel pobytové sociální služby oznámí o projevení vážně míněného nesouhlasu člověka

s poskytováním pobytové sociální služby neučinil, má umístěný člověk nebo jeho zákonný zástupce právo podat **návrh na zahájení řízení o vyslovení nepřipustnosti držení v zařízení sociálních služeb** podle § 84 a násl. ZZŘS (k tomu viz § 84a odst. 1 ZZŘS).

Soud může rozhodnout o přípustnosti dalšího držení člověka v zařízení sociálních služeb jedině v situaci, kdy (k tomu viz § 91a zákona o sociálních službách ve spojení s § 84a odst. 3 ZZŘS):

- neposkytnutí okamžité pomoci při řešení nepříznivé sociální situace v důsledku oslabení nebo ztráty schopnosti z důvodu nepříznivého zdravotního stavu umístěného člověka způsobeného **duševní poruchou ohrožuje jeho život nebo umístěnému člověku hrozí vážné poškození zdraví anebo totéž hrozí osobám v jeho okolí a současně**
- nezbytnou podporu a pomoc **nelze umístěnému člověku zajistit mírnějším a méně omezujícím opatřením.**

I v tomto řízení musí být dítě zastoupeno **opatrovníkem z řad advokátů** a má právo zvolit si **důvěrníka**, který může svým jménem uplatnit ve prospěch umístěného dítěte všechna jeho práva vzniklá v souvislosti s držením v zařízení sociálních služeb.

Soud v řízení provede důkazy potřebné pro posouzení přípustnosti dalšího držení dítěte v zařízení sociálních služeb. Jedním ze stěžejních důkazů, který nesmí zůstat opomenut v tomto ohledu, stejně jako v případě zdravotních služeb, bude především **zhlédnutí a slyšení samotného umístěného dítěte**, k němuž ani v případě sociálních detencí nemusí nutně dojít v budově soudu, ale může být uskutečněno přímo v zařízení sociálních služeb, v němž je dítě umístěno, případně v jiném vhodném prostředí. Dalšími důkazy, jejichž demonstrativní výčet obsahuje § 84a odst. 4 ZZŘS jsou:

- výslech ošetřujícího lékaře umístěného dítěte;
- výslech zaměstnanců v zařízení sociálních služeb, kteří poskytují sociální služby umístěnému dítěti;
- výslech dalších osob, o jejichž vyslechnutí dítě, o jehož držení v zařízení sociálních služeb má být rozhodnuto, požádá;

- písemná zpráva osoby vykonávající odbornou činnost v sociálních službách podle zákona o sociálních službách, jejímž obsahem jsou zejména informace o podmínkách a okolnostech držení v zařízení sociálních služeb včetně hodnocení, zda nezbytnou péči o člověka lze zajistit mírnějším a méně omezujícím opatřením.

Ustanovení § 84a odst. 4 ZZŘS stanoví, že je-li to nezbytné, soud přizve i další odborníky.

Soud musí rozhodnout o přípustnosti držení dítěte v zařízení sociálních služeb **ve lhůtě 45 dnů** ode dne zahájení řízení. V případě, že soud dospěje k závěru, že držení dítěte v zařízení sociálních služeb je přípustné, nebo pokud zastaví řízení, může být řízení ze stejných důvodů zahájeno až po uplynutí 30 dnů od právní moci rozhodnutí, kterým byla vyslovena přípustnost držení člověka v zařízení sociálních služeb nebo kterým bylo řízení zastaveno (§ 84b ZZŘS).

7. Specifické role kurátora

7.1 Role kurátora jako kolizního opatrovníka dítěte v řízení péče o nezletilé

Poměrně specifickou roli zastává kurátor a pracovníci OSPOD obecně v těch případech, kdy jsou v souvislosti s řízením péče o nezletilé ustanovováni kolizními opatrovníky dítěte. Je totiž třeba si uvědomit, že kolizní opatrovník je především **procesním zástupcem dítěte** a že jeho činnost tak není nutně spojená a podmíněna poskytováním sociálně-právní ochrany dítěti. Ostatně skutečnost, že soudy ustanovují do role kolizního opatrovníka OSPOD, má sice svůj základ v § 469 odst. 1 ZZŘS, v souladu s nímž opatrovníkem dítěte soud jmenuje zpravidla OSPOD, avšak již užití pojmu „zpravidla“ jasně dokládá, že kolizní opatrovnictví dítěte není výlučnou doménou OSPOD a kolizním opatrovníkem tak může být ustanovena i zcela jiná osoba, např. advokát.

Skutečnost, že OSPOD v postavení kolizního opatrovníka musí jednat předně jako procesní zástupce dítěte, se potom významným způsobem odráží v jeho povinnostech, které musí v souvislosti s řízením plnit. Kurátor si musí být vědom toho, že procesní oprávnění v předmětném řízení náleží dítěti a jeho povinností je působit jako nástroj, který je dítěti pomůže účinným způsobem realizovat. Pokud se

tedy ve vztahu k dítěti bude jednat o oprávnění, pro kurátora se tato oprávnění budou často měnit na **povinnosti**.

Základní povinností všech ustanovených zástupců dítěte je předně **předcházet střetu zájmů**. Střet zájmů je přitom třeba vždy předpokládat ve chvíli, kdy v konkrétním případě dochází ke kumulaci rolí OSPOD, tj. typicky v případech, kdy OSPOD figuruje jako iniciátor soudního řízení, v němž má následně navíc dítě zastupovat jako kolizní opatrovník. Za ustanovení kolizního opatrovníka, který není s dítětem ve střetu zájmů, odpovídá primárně soud, avšak pokud už soud přistoupí k tomu, že kolizním opatrovníkem ustanoví OSPOD k jehož návrhu či podnětu bylo řízení zahájeno, musí následně OSPOD učinit všechny kroky, aby byl kolizním opatrovníkem dítěte ustanoven někdo jiný.

Jak se může kurátor „zprostit“ funkce kolizního opatrovníka dítěte?

S ohledem na dlouhodobě kritizovanou praxi sbíhání rolí pracovníků OSPOD v řízení péče o nezletilé (iniciátor řízení i procesní zástupce dítěte), bylo do ZZŘS včleněno pravidlo, že v případě, že opatrovníkem dítěte byl jmenován OSPOD, který podal podnět nebo návrh na zahájení řízení, jmenuje soud na návrh opatrovníka jiného. Toto pravidlo je upraveno ve vztahu k řízení:

- ve věcech osvojení nezletilého (§ 434 odst. 2 ZZŘS)
- o předběžném opatření (§ 455 odst. 2 ZZŘS);
- ve věcech péče soudu o nezletilé (§ 469 odst. 2 ZZŘS);
- o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí (§ 482 odst. 2 ZZŘS).

Kurátor (pracovník OSPOD) tak v případě, že jej soud ustanoví kolizním opatrovníkem dítěte, ačkoli dané soudní řízení bylo zahájeno k jeho návrhu či podnětu, může buď v souladu s citovaným ustanovením podat **návrh** na změnu kolizního opatrovníka, nebo se proti usnesení, jímž jej soud do funkce kolizního opatrovníka dítěte ustanovil, **odvolat** a ve svém odvolání poukázat na citovanou právní úpravu. Podání návrhu má tu výhodu, že o něm nemusí rozhodovat odvolací soud, ale přímo soud prvního stupně. Nejvhodnější varianta je tak označit své podání jako „návrh na změnu kolizního opatrovníka dítěte, eventuálně odvolání“ s tím, že pokud soud prvního stupně neposoudí předmětné podání jako návrh, bude jej muset posoudit jako odvolání a postoupit k rozhodnutí odvolacímu soudu.

Další procesní povinnosti kurátora jako kolizního opatrovníka se již budou přímo odvíjet od procesních oprávnění dítěte a role kolizního opatrovníka v soudním řízení. Povinností kolizního opatrovníka je v řízení zastupovat **nejlepší zájem dítěte**, a to např. na rozdíl od právního zástupce, jehož úkolem je reprezentovat názor a přání dítěte. To neznamená, že pro kolizního opatrovníka nejsou názor a přání dítěte relevantní. Právě naopak – pokud má v řízení zastávat nejlepší zájem dítěte, musí respektovat, že jeho **integrální složkou je i názor a přání dítěte**, a tento názor musí při vyhodnocení nejlepšího zájmu dítěte proto náležitým způsobem zohlednit. Pokud

tak neučiní, jedná nejen v rozporu s participačními právy dítěte, ale rovněž s jeho nejlepším zájmem. Na rozdíl od právního zástupce však není názorem dítěte striktně vázán. V případě, že po náležitém vyhodnocení všech dotčených zájmů dítěte v konkrétní věci dospěje k závěru, že vyhovění názoru dítěte by vedlo k pravděpodobnému a závažnému ohrožení dítěte, může z pozice kolizního opatrovníka, na rozdíl od právního zástupce, jednat odlišně, než jak jej k tomu zavazuje názor a pokyny dítěte. Je však třeba zdůraznit, že jak dítě stárne, je obsah jeho nejlepšího zájmu čím dál tím více determinován právě jeho názorem. U starších dětí, blížících se k hranici dospělosti, tak bude možné odklonit se od názorů dítěte jedině v případě velmi závažných důvodů, ohrožujících ta nejdůležitější práva dítěte, jako je např. právo na zachování života.

Pokud však jde o **procesní povinnosti** ve vztahu k zastoupenému dítěti, postavení kolizního opatrovníka se od postavení právního zástupce **neliší**. I kolizní opatrovník je tak povinen především:

- **sdělovat dítěti** průběžně informace o:
  - předmětu řízení;
  - soudních jednáních;
  - provedeném dokazování;
  - učiněných návrzích;
  - apod.
- **zjišťovat názor dítěte** na:
  - vlastní předmět řízení (navrhované opatření);
  - procesní taktiku kolizního opatrovníka;
  - apod.
- **objasňovat dítěti**, pokud dítě dostatečně chápe situaci, důsledky toho, když by jeho názoru bylo vyhověno a možné důsledky jakéhokoliv jednání učiněného opatrovníkem;
- **osobně se účastnit** soudního jednání, ledaže by to bylo zjevně bezúčelné;

- **umožnit dítěti osobně se soudního jednání účastnit**, pokud si to dítě přeje;
- **seznámit dítě s obsahem meritorního rozhodnutí soudu**;
- **zjistit názor dítěte na uplatnění opravných prostředků**.

Všechny citované povinnosti je třeba uplatňovat v souladu s **principem rozvíjejících se schopností dítěte**, tj. přizpůsobit situaci i způsob komunikace s dítětem zvláštním potřebám dítěte, aby byla zachována co nejširší schopnost dítěte informacím porozumět a k věci se vyjádřit. Kolizní opatrovník nebude mít povinnost sdělovat dítěti informace a průběžně zjišťovat jeho názor na věc i vlastní řízení, případně umožnit jeho osobní účast jediné v případě, že by to odporovalo nejlepšímu zájmu dítěte, respektive pokud by to pro dítě znamenalo **ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje** (k tomu viz § 8 odst. 2 ZSPOD). Tento svůj závěr však musí náležitým způsobem odůvodnit, přičemž v tomto ohledu se bude muset vypořádat též s vyvratitelnou zákonnou domněnkou zakotvenou v § 867 odst. 2 občanského zákoníku, v souladu s níž se u dítěte staršího 12 let má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.

Může kurátor jako kolizní opatrovník dítěte odmítnout se proti rozhodnutí soudu odvolat v případě, že si to dítě přeje?

Velmi důležitou otázkou, s níž se kurátor může při výkonu své role kolizního opatrovníka setkat, je, zda v případě, kdy by si zastoupené dítě přálo podat odvolání, musí tento úkon učinit, či nikoli. Pro řešení této otázky je třeba znovu vyjít ze zájmu, který kolizní opatrovník dítěte v soudním řízení zastává a jímž je ochrana nejlepšího zájmu dítěte.

Kurátor jako kolizní opatrovník tak může jednat v rozporu s názorem dítěte, musí si však ve vztahu ke každému svému procesnímu úkonu, který tímto způsobem činí, jednotlivě odůvodnit, proč je jeho učinění, či neučinění v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. To bude v případě podání odvolání velmi těžké, ne-li nemožné. Přímým důsledkem podání odvolání není totiž změna rozhodnutí, ale pouze skutečnost, že o věci bude rozhodovat soud vyššího stupně. Kurátor by tedy musel odůvodnit, že právě tato skutečnost je v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. Přezkoumání věci soudem vyššího stupně lze však naopak vnímat jako zvýšení právní ochrany dítěte, zvláště za situace, kdy dítě s prvostupňovým rozhodnutím nesouhlasí. Pokud by dítěti hrozila těžko nahraditelná nebo značná újma z důvodu odkladného účinku odvolání (posunu data nabytí právní moci a vykonatelnosti), je na místě řešit předmětnou situaci návrhem na předběžnou vykonatelnost rozhodnutí, nikoli neuplatněním práva dítěte na odvolání.

Lze tedy uzavřít, že v případě, že si dítě přeje se proti soudnímu rozhodnutí odvolat, je povinností kolizního opatrovníka jednat v souladu s tímto jeho názorem.

Velmi diskutovanou problematikou je otázka osobního slyšení dítěte soudem. V této souvislosti je třeba vyjít z § 100 odst. 3 občanského soudního řádu, který stanoví povinnost soudu zjišťovat názor dítěte přednostně osobně – výslechem dítěte, a pouze ve výjimečných případech prostřednictvím zástupce dítěte, znaleckého posudku nebo OSPOD. V této souvislosti je přitom třeba zdůraznit, že výslech dítěte se nutně nemusí odehrávat v soudní síni a při jednání, ale může být proveden na jakémkoli jiném místě, a to i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. Dítě má však při tomto úkonu právo na **důvěrníka**, který není jeho zákonným zástupcem a jehož úkolem je poskytovat dítěti především psychickou a emocionální podporu. Povinnost soudu zjistit názor dítěte primárně osobním výslechem dítěte velmi úzce navazuje na výše citovanou zákonnou domněnku vztahující se k dětem, které dovršily dvanáctý rok věku. Je přitom vhodné poznamenat, že pokud jde o osobní setkání soudce s dítětem a osobní zjištění názoru tohoto dítěte, tak se v judikatuře Ústavního soudu uplatňuje ještě nižší věková hranice, a to věk deseti let (viz např. nález Ústavního soudu ze dne 26. 5. 2014, sp. zn. I. ÚS 2482/13).

Nezbytnost osobního zjištění názoru dítěte soudem v případě rozhodování o ústavní výchově dítěte

Otázkou osobního slyšení dítěte soudem se Ústavní soud přímo zabýval i v kontextu ústavní výchovy. Rozhodování o ústavní výchově posoudil jako rozhodování o osobní svobodě dítěte, přičemž poukázal na to, že „*podstatné je, že v případě zásahu do osobní svobody existuje obecné základní právo být slyšen před soudem, který o omezení svobody rozhoduje, a to kdykoliv se tak děje. (...) Proto v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího 12 let zásadně neexistuje důvod pro odepření práva dítěte na slyšení přímo soudem. Na zákonem dané alternativy bylo tedy vždy nutno nahlížet jako na výjimky, které musí soud ve svém rozhodnutí řádně odůvodnit.*“ – nález Ústavního soudu ze dne 2. 4. 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08.

7.2 Role kurátora v přestupkovém řízení a odpovědnost mladistvého za přestupek

Odpovědnost za přestupek vzniká stejně jako trestní odpovědnost až dovršením 15. roku věku. Přestupkové řízení tak nikdy nebude moci být vedeno ve věci dítěte mladšího 15 let, ale vždy jen s mladistvým. Ustanovení § 19 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, upravuje některá „změkčující“ pravidla, která lze vnímat jako určitý projev zvláštní ochrany dětí. Konkrétně se jedná o:

- obecnou povinnost přihlédnou „**ke zvláštní péči**, kterou společnost věnuje mládeži“ - poměrně obecně a dnes již zastarale formulovanému ustanovení je třeba rozumět především jako vyjádření základní zásady uplatňující se ve všech sankčních systémech pro děti, která spočívá v **upozadění trestajícího (retributivního) účelu ukládaného opatření ve prospěch účelu nápravného (restorativního)**. Z této zásady poté vyplývá povinnost soustředit se při řešení protiprávního činu především na osobnost pachatele, jeho postoj ke spáchanému činu, schopnost náhledu na svůj čin, míru porozumění dopadům tohoto činu do sféry poškozeného či poškozených apod. Způsob vedení řízení i ukládané opatření by tak mělo v maximální možné míře z této zásady vycházet.;
- **vyloučení příkazního řízení a uložení zákazu pobytu** – příkazní řízení je vyloučeno především z toho důvodu, že zákon vychází z předpokladu, že i samotné vedení řízení může k dosažení jeho účelu, tj. zabránění opakování dalšího protiprávního jednání mladistvého, významným způsobem přispět. Míra, s jakou přestupkové řízení a uložené opatření naplní svůj výchovný účel, však bude vždy záviset především na zjištění příčin protiprávního jednání mladistvého a na metodách uplatněných při práci s mladistvým.;
- **snížení horní hranice pokuty na polovinu** při maximální výši 5 000,- Kč ve správním řízení a 2 500,- Kč v blokovém řízení;
- **omezení možnosti uložení zákazu činnosti a doby jeho trvání** – zákaz činnosti lze uložit jedině v případě, že mladistvému nebrání v přípravě na povolání, a to nejdéle na dobu jednoho roku.

Kurátor v přestupkovém řízení nezastupuje mladistvého, ale disponuje **samostatnými účastenskými oprávněními**. V přestupkovém řízení má tak konkrétně právo:

- na vyrozumění o ústním jednání v prvním stupni;
- na oznámení rozhodnutí;
- odvolat se proti rozhodnutí o přestupku v plném rozsahu, a to ve prospěch mladistvého, případně i proti jeho vůli;
- navrhnout upuštění od výkonu zbytku zákazu činnosti.

Role kurátora v přestupkovém řízení

Důležité je zodpovědět si otázku, jaká je role kurátora v přestupkovém řízení, jinými slovy, proč mu zákonodárce v tomto řízení svěřil výše citovaná samostatná účastenská oprávnění. Navzdory povaze přestupkového řízení, které je řízením o protiprávním činu a přiměřené sankci za tento čin, přitom tato role není jiná, než při ostatních činnostech kurátora. Kurátor i zde vystupuje především jako **veřejnoprávní garant sociální práce s dítětem**. Jako takový má daleko lepší přehled než přestupkový orgán o důvodech protiprávního jednání mladistvého, o jeho osobních, rodinných i širších sociálních poměrech, jakož i o již dříve přijatých opatřeních a postupech při práci s mladistvým. Úlohou kurátora v přestupkovém řízení by tak mělo být zajistit, aby uložená sankce co nejvíce zapadala do opatření identifikovaných na základě vyhodnocení situace dítěte a rodiny v IPOD.

7.3 Role kurátora v trestním řízení a trestněprávní odpovědnost mladistvých

Stejnou roli jako v přestupkovém řízení má kurátor i v trestním řízení vedeném proti mladistvému, přičemž zde je tato jeho role o to jasnější, přihlédneme-li k tomu, že ze zákona v těchto řízeních vždy nutně vystupuje též obhájce mladistvého. Bude tak především úlohou obhájce, aby dohlížel na zákonnost celého řízení, včetně konečného rozhodnutí příslušného orgánu činného v trestním řízení. Úlohou kurátora bude tedy opět **střežit z pohledu sociálního pracovníka**, který je hlavním koordinátorem sociální práce s dítětem, **především účelnost a přiměřenost přijatých postupů a opatření** a snažit se zajistit, aby tyto postupy a opatření v co nejvyšší možné míře odpovídaly zvláštním potřebám mladistvého a **zapadaly do IPOD** (k tomu viz též § 40 odst. 1 ZSM).

Stejně jako v souvislosti s přestupkovým řízením je i ve vztahu k trestnímu řízení třeba zdůraznit, že jeho cíl je v případě mladistvých do značné míry modifikován, než v případě dospělých. U mladistvých v souladu s jejich právem na zohlednění jejich nejlepšího zájmu jako předního hlediska, jakož i v souladu s účelem (§ 1 odst. 2 ZSM) a základními zásadami ZSM (§ 3 ZSM), více upozadit vlastní povahu a závažnost spáchaného provinění, a naopak ještě větší důraz klást na osobnost mladistvého, jeho postoj ke spáchanému činu, jeho lítost a schopnost náhledu na tento čin, jakož i příčiny, které ho ke spáchání činu vedly. Základem českého systému soudnictví ve věcech mládeže by měla být tzv. **restorativní justice a restorativní techniky**.

Proč je restorativnost zvláště důležitá u dětí a mladistvých?

Restorativní justice vnímá spáchaný čin především jako **vztah pachatele a poškozeného** a nikoli jako vztah pachatele a státu. Restorativní justice klade důraz na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele. Jejím cílem je za využití široké škály technik především zprostředkovat pachateli náhled na spáchaný čin s jeho důsledky, a to v jejich nejširších souvislostech, a poškozenému naopak přiblížit příčiny, které pachatele k jeho činu vedly.

Restorativní justice má mimořádný význam především u dětí a mladistvých. Je totiž třeba si uvědomit, že i když děti a mladiství si mohou při páchaní protiprávní činnosti dobře uvědomovat, že překračují hranice zákona, často, s ohledem na své omezené životní zkušenosti a vyšší míru egoismu, která se k danému stadiu dospívání přirozeně váže, nejsou schopni náležitým způsobem dohlédnout všechny důsledky, které svým činem mohli způsobit. Poškozené auto zůstává pro mladistvého „jen“ poškozeným autem, mladistvý si však již bez náležité podpory nemusí dokázat uvědomit, že se může jednat o auto člověka, který jím dvakrát týdně vozí svou nemocnou matku na dialýzu a nemá dostatek prostředků na to, aby si koupil auto nové.

Státním garantem restorativnosti a restorativních technik je Probační a mediační služba ČR (PMS). S ní může kurátor spolupracovat již v průběhu řízení. PMS je stejně jako kurátor povinně vyrozumívána o každém zahájení trestního stíhání proti mladistvému. PMS poté může mladistvého sama oslovit a představit mu možnosti spolupráce, které je schopna nabídnout. V průběhu řízení se přitom bude jednat především o využití rozličných restorativních technik. V případě, že by se mladistvý rozhodl této nabídce využít, je PMS povinna vyžádat si pověření příslušného orgánu činného v trestním řízení, tj. buď státního zástupce (v průběhu přípravného řízení), anebo soudu pro mládež (po podání obžaloby, případně návrhu na potrestání). Důležité však je, aby v případě, kdy s mladistvým pracuje kurátor i PMS, byla intervence obou těchto subjektů **koordinovaná**. To je především úlohou kurátora, který by měl spolupracovat s PMS v tom směru, aby se jejich intervence nedublovaly, ale naopak, aby intervence PMS odpovídala **vyhodnocení situace dítěte a rodiny** a byla začleněna do **IPOD**.

Je třeba zdůraznit, že jakákoli intervence PMS v průběhu trestního řízení je pro mladistvého čistě dobrovolná a mladistvý může svůj souhlas kdykoli odvolat. **Dobrovolnost** je rovněž základním principem i předpokladem aplikace všech restorativních technik.

Restorativních technik, které se v současnosti v různých zemích využívají, existuje celá řada. Tradičně se jako tři základní uvádějí mediace, konference a kruhy.

Mediace – Tradiční mediace má formu **dialogu** mezi pachatelem a poškozeným, a to za účasti nestranného mediátora. Cílem tohoto dialogu je vzájemné zprostředkování náhledu druhého účastníka na spáchaný čin a jeho následky. Jeho výstupem by mělo být vytvoření dohody, která bude reflektovat újmu způsobenou poškozenému a její náhradu. Dohodu by měl doprovázet i plán kontroly převzatých závazků. V případě dětí a mladistvých se mediace typicky účastní též zákonní zástupci dítěte či mladistvého. Současně se tohoto procesu mohou účastnit i další osoby, např. důvěrníci pachatele či poškozeného, nebo právě kurátor. Rozšířením okruhu oprávněných osob, které se mediace účastní, však tradiční mediace nabývá spíše formu jiné restorativní techniky, např. rodinné konference. S ohledem na princip dobrovolnosti by však účast jakýkoli dalších osob, včetně kurátora, měla být podmíněna souhlasem mladistvého i poškozeného.

K mediaci

Mediace je z hlediska českého právního řádu nejpevněji ukotvená technika, jelikož je zmíněna přímo v zákoně o Probační a mediační službě ČR. To však neznamená, že stejným způsobem nemůže PMS využívat i další restorativní techniky. Právě naopak, v českých podmínkách mohou být ve vztahu k mladistvým daleko více využitelné především rodinné skupinové konference.

Rodinné konference jako restorativní technika – Rodinné konference představují nástroj práce, který je kurátorům z jejich práce coby pracovníka OSPOD velmi dobře znám. V souvislosti s využitím rodinné konference s trestním řízením se do určité míry modifikuje cíl rodinné konference. Cílem rodinné konference jako restorativní techniky není pouze vydefinovat takové opatření, které bude v nejlepším zájmu mladistvého, ale rovněž reagovat i na potřeby poškozeného a nalézt takové řešení, které tak bude přestavovat přirozenou rovnováhu mezi oběma. Základním principem rodinné konference jako restorativní techniky je zapojení mladistvého, jeho rodiny a případně i širšího sociálního okolí do procesu řešení provinění mladistvého s cílem posílit rodinné vazby a schopnost rodiny identifikovat příčiny protiprávního jednání mladistvého, zohlednit jeho následky a formulovat, jaká opatření pro jejich nápravu by bylo vhodné přijmout. Rodině bývá vyčleněn časový prostor (**rodinná porada**) pro to, aby se pouze ve svém kruhu pokusila definovat vhodná opatření a zpracovat plán řešení. Rodinné konference jako restorativní technika tak staví na stejných základních východiscích jako rodinné konference, které se v sociálně-právní ochraně běžně využívají v rámci hledání řešení nepříznivé sociální situace

dítěte. Na Novém Zélandu dokonce tvoří obecný nástroj práce s rodinou, společný pro rodinněprávní i trestněprávní oblast. Výstupem rodinné konference je **rodinný plán**.

Výhody rodinných konferencí

Rodinné konference mohou být u mladistvých často lépe využitelné než mediace, a to především ze dvou důvodů:

- 1) Rodinné konference vytvářejí daleko **větší prostor pro zapojení rodiny** a širšího sociálního prostředí mladistvého, než je tomu v případě mediace. To může být v případě mladistvých mimořádně důležité, protože příčiny jeho protiprávního jednání budou často velmi komplexní a budou se týkat nejen samotné osoby mladistvého, ale právě i jeho rodiny.
- 2) Rodinné konference nutně **nevyžadují přímou účast poškozeného**. Účast poškozeného je dobrovolná, nesouhlas poškozeného tedy nutně neznemožňuje upřádání rodinné skupinové konference, jako je tomu v případě mediace. Potřeby poškozeného však musí být zohledněny vždy, ať již se konference účastní, či nikoli.

Je třeba zdůraznit, že i když rodinné konference jako nástroj řešení protiprávní činnosti mladistvých nejsou v českém právním řádu žádným způsobem zakotveny, nebrání to jejich využití. Výstup rodinné konference – rodinný plán může následně nalézt svůj odraz v autoritativním rozhodnutí, jímž se trestní řízení proti mladistvému končí (viz níže). Navíc PMS se technice rodinných konferencí věnuje a disponuje proškolenými facilitátory těchto konferencí.

Kruhy – Poslední z tradičně zmiňovaných restorativních technik jsou tzv. kruhy. Kruhy svou podobou, především co do okruhu zúčastněných osob, mají velmi blízko k rodinným konferencím, avšak na rozdíl od rodinných konferencí v nich není žádným způsobem zvlášť vyčleněný čas pouze pro samotnou rodinu (rodinná porada). Řešení je formulováno kolektivně, v rámci kruhu.

7.3.1 Restorativní techniky v českém systému soudnictví ve věcech mládeže

Jak již bylo uvedeno výše, český právní řád výslovně využití restorativních technik neupravuje, s výjimkou mediace v zákoně o Probační a mediační službě ČR. Ani v tomto případě se však nejedná o žádnou podrobnou úpravu. Tato skutečnost však žádným způsobem nebrání jejich využití v praxi. Právě naopak, zásada restorativnosti představuje jednu ze základních zásad soudnictví ve věcech mládeže a restorativní techniky by proto měly být využívány v maximální míře, tím spíše, že právě ony mají velmi blízko k nástrojům sociální práce, které běžně využívá kurátor, a vytvářejí tak nástroj umožňující vhodně sladit poskytování sociálně-právní

ochrany dítěte s trestním řízením vedeným proti mladistvému tak, aby intervence ve vztahu k mladistvému byla co nejvíce koordinovaná a zvýšila se tak i její potenciální účinnost.

Zákonná úprava trestního řízení a systému opatření, která lze mladistvému uložit, poskytuje dostatečný prostor pro promítnutí výstupů některé z restorativních technik (dohody, rodinného plánu) do soudního rozhodnutí. Tento prostor však není dosud v praxi příliš využíván. Změna tohoto stavu však není podmíněna žádnou legislativní změnou, ale závisí především na dobré spolupráci všech dotčených subjektů – kurátora, PMS, státního zástupce a soudu pro mládež.

V rámci jakých postupů a opatření lze promítnout výstup restorativních technik do trestního řízení

Systém soudnictví ve věcech mládeže vytváří poměrně flexibilní prostor pro to, aby příslušný orgán činný v trestním řízení – státní zástupce či soud pro mládež, mohl zohlednit opatření, která jsou ve vztahu k mladistvému činěna i v jiných systémech, mimo vlastní systém trestní spravedlnosti, tedy především opatření přijatá v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Důležité především je, zda tato opatření budou státním zástupcem či soudem pro mládež považována za dostatečná pro dosažení účelu ZSM, který je formulován jako posílení míry sociálního začlenění mladistvého, odčinění způsobené újmy a zamezení dalšímu páchání provinění z jeho strany. Pokud opatření zachycená např. v dohodě či rodinném plánu, promítnutá též do IPOD, budou shledána jako dostatečná, může státní zástupce či soud pro mládež buď řízení ukončit, a to buď bez dalšího, anebo s tím, že jejich obsah promítne do vlastního rozhodnutí.

Státní zástupce konkrétně může:

- **uložit mladistvému výchovná opatření**, a to i v průběhu trestního řízení, za podmínky, že s tím mladistvý souhlasí;
- **zastavit trestní stíhání**, a to mj. i z toho důvodu, že *„vzhledem k významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu, zejména k jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo“*;
- **podmíněně zastavit trestní stíhání** (lze pouze v případě, že by provinění mladistvého odpovídalo přečinu u dospělých, tj. jedná se o provinění, které bylo spácháno z nedbalosti, anebo úmyslné provinění, za něž trestní zákoník stanoví horní hranici trestní sazby max. 5 let). Rozhodnout o podmíněném zastavení trestního stíhání lze buď bez dalšího, anebo státní zástupce může mladistvému uložit též tzv. **přiměřená omezení a přiměřené povinnosti**; s institutem přiměřených omezení a přiměřených povinností se dá přitom velmi dobře flexibilně pracovat (podobně jako např. s výchovnými opatřeními) a „vtělit“ do nich některé výstupy využití restorativních technik např. podrobit se léčení závislosti na návykových látkách; podrobit se vhodným programům psychologického poradenství; zdržet se návštěv nevhodného prostředí apod. Podmíněné zastavení trestního stíhání je však podmíněno nahrazením škody, kterou mladistvý proviněním způsobil poškozenému, nebo uzavřením dohody o náhradě této škody nebo učiněním jiných potřebných opatření k její náhradě, čímž může být v praxi

tento institut pro mnoho mladistvých nepřístupný;

- **schválit dohodu o narovnání a zastavit trestní řízení** - (lze pouze v případě, že by provinění mladistvého odpovídalo přečinu u dospělých, tj. jedná se o provinění, které bylo spácháno z nedbalosti, anebo úmyslné provinění, za něž trestní zákoník stanoví horní hranici trestní sazby max. 5 let). Schválení dohody o narovnání je podmíněno předchozím uhrazením škody způsobené proviněním anebo učiněním kroků za účelem její úhrady, čímž může být tento institut pro mladistvé často nepřístupný;
- **odstoupit od trestního stíhání** (lze pouze v případě provinění, za něž trestní zákoník stanoví horní hranici trestní sazby max. 3 roky). Odstoupení od trestního stíhání představuje zvláštní způsob řízení – tzv. odklon, který se uplatní pouze ve vztahu k mladistvým. Smyslem jeho zavedení bylo reagovat na tu skutečnost, že jak podmíněné zastavení trestního stíhání, tak schválení dohody o narovnání, jsou podmíněny určitou formou náhrady škody poškozenému – předchozí (narovnání), anebo alespoň v průběhu zkušební doby (podmíněné zastavení). V případě odstoupení od trestního stíhání podobná podmínka zakotvena není. Ustanovení § 70 odst. 3 ZSM sice hovoří o tom, že od trestního stíhání lze odstoupit mj. zejména v případě, kdy mladistvý úplně nebo alespoň částečně uhradil škodu způsobenou proviněním a poškozený s takovým způsobem odškodnění souhlasí, avšak nejedná se o nezbytně nutnou podmínku užití tohoto odklonu. Ty jsou formulované v § 70 odst. 1 ZSM tak, že „*trestní stíhání není účelné a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění*“.

Soud pro mládež může:

- rozhodnout o všech výše zmíněných opatřeních, která má v kompetenci státní zástupce;
- promítnout výstup restorativních technik do přijatého opatření, především prostřednictvím **výchovných omezení a výchovných povinností a upustit od uložení trestního opatření** (v tomto případě lze upustit od uložení opatření bez jakéhokoli omezení);
- **upustit od uložení trestního opatření** (v případě těch provinění, za něž trestní zákoník stanoví horní hranici trestní sazby max. 5 let), jestliže mladistvý spáchání provinění lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě a
  - jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a dosavadnímu životu mladistvého lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k jeho nápravě; nebo
  - dopustil-li se mladiství činu z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná, nebo
  - vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo nabídl záruku, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným.
- **podmíněně upustit od uložení trestního opatření** (v případě těch provinění, za něž trestní zákoník stanoví horní hranici trestní sazby max. 5 let), současně lze mladistvému uložit ochranná nebo výchovná opatření.

Nad rámec uvedeného je vhodné poukázat na skutečnost, že PMS může s mladistvým pracovat při splnění podmínky získání pověření od dozorcího státního zástupce anebo soudu pro mládež (v návaznosti na stadium trestního řízení) i bez využití některé ze zmíněných restorativních technik, a to v rámci přípravy

tzv. **zprávy před rozhodnutím**. Tento postup není podmíněn souhlasem poškozeného (na rozdíl od mediace), avšak PMS mu v průběhu spolupráce s mladistvým poskytuje prostor, v němž může vyjádřit své zájmy a potřeby vzniklé v důsledku spáchaného činu. Zpráva před rozhodnutím slouží především ke zmapování informací o osobě obviněného, jeho rodinném a sociálním zázemí. Nejedná se však o pouhé získávání informací o mladistvém, a tedy faktické dublování činnosti kurátora. Probační úředník s mladistvým intenzivně pracuje s cílem vést ho k tomu, aby si uvědomil všechny možné právní a společenské souvislosti spáchaného provinění a byl připraven aktivně řešit vzniklé následky. I příprava zprávy před rozhodnutím je tak postavena na restorativních principech – cílem je vést mladistvého k vnitřní odpovědnosti a nespoléhat se pouze na účinnost nástrojů odpovědnosti právní.

Restorativní techniky po skončení řízení a uložení opatření

Navzdory tomu, že výše jsme se soustředili především na využití restorativních technik v souvislosti s řízením o provinění mladistvého a promítnutí jejich výsledků do zvoleného postupu, nebo ukládaných opatření podle ZSM, možnost využití restorativních technik se neomezuje pouze na tuto část řízení. K využití restorativních technik lze přistoupit i kdykoli později, např. již v souvislosti s výkonem již uloženého opatření. Výsledky, k nimž jejich využití může vést, se mohou následně náležitým způsobem promítnout např. do délky trvání uloženého opatření apod. (k tomu viz níže).

Pro kurátora tak mohou restorativní techniky představovat jeden z vhodných nástrojů pro práci s mladistvým, které by mohly vést k naplnění sledovaného cíle. Tím by v případě opatření, která jsou spojena se zabavením osobní svobody mladistvého, mělo být to, aby tato opatření netrvala déle, než je to nezbytně nutné. Kurátor tak s těmito technikami a následně i s výsledky, k nimž jejich využití vede, může pracovat v rámci IPOD. Znovu je však třeba zdůraznit, že i v těchto případech musí být základním principem využití restorativních technik princip dobrovolnosti. I kurátor tak bude muset v tomto ohledu respektovat svobodné rozhodnutí mladistvého. Jeho úkolem by však mělo být zajistit to, že i případné odmítnutí mladistvého bude odmítnutím informovaným.

7.3.2 Účastenská oprávnění kurátora v trestním řízení

Kurátorovi za účelem plnění jeho role v trestním řízení, již je zajištění toho, aby veškeré veřejnoprávní intervence vůči dítěti byly v maximální možné míře koordinované, zákon stejně jako v případě přestupkového řízení svěřuje samostatná účastenská oprávnění, a to konkrétně:

- právo být vyrozuměn o tom, že nezletilý byl zadržen, zatčen, nebo vzat do vazby (§ 46 odst. 2 ZSM);
- právo být vyrozuměn o zahájení trestního stíhání (§ 60 ZSM);

- právo účastnit se hlavního líčení nebo veřejného zasedání (§ 54 odst. 1 a § 64 odst. 2 ZSM);
- právo činit v průběhu řízení návrhy a dávat vyslychaným otázky; právo na závěrečnou řeč (§ 64 odst. 3 písm. b) ZSM);
- právo na doručení opisu rozsudku (§ 67 odst. 1 ZSM);
- právo na doručení opisu usnesení, proti němuž je přípustná stížnost, nebo jímž bylo trestní stíhání zastaveno nebo přerušeno, anebo věc postoupena (§ 67 odst. 2 ZSM);
- právo podat opravné prostředky, a to i proti vůli mladistvého, vždy však jen v jeho prospěch (§ 72 odst. 1 ZSM).

Citovaná oprávnění se vztahují především k řízení, které bychom mohli s určitou mírou zjednodušení označit jako nalézací. Jinými slovy se jedná o stadium řízení, v němž se teprve rozhoduje o tom, zda mladistvý provinění skutečně spáchal a o vhodném a přiměřeném opatření, které by mu mělo být uloženo. Řada z těchto oprávnění má ale samozřejmě přesah a vztahuje se na všechny stadia trestního řízení, tedy i na řízení o výkonu uloženého opatření (např. právo na doručení opisu usnesení či právo podat opravné prostředky).

Kurátor má však významná oprávnění i ve stadiu, kdy již určité opatření mladistvému uloženo bylo. Tato jeho oprávnění by měla plnit roli záruky, že žádné z uložených opatření **nebude trvat déle, než je nezbytně nutné**. Mimořádně významná jsou tak oprávnění, která se vztahují k opatřením souvisejícím se zbavením osobní svobody mladistvého, konkrétně ochranné výchovy. Z těchto oprávnění se jedná o:

- právo navrhnout změnu nebo zrušení výchovných opatření (§ 81 odst. 1 ZSM);
- oprávnění vztahující se k ochranné výchově, konkrétně:
  - právo navrhnout upuštění od výkonu ochranné výchovy (ještě před jejím započítím; § 83 odst. 1 ZSM);
  - právo navrhnout propuštění z ochranné výchovy (§ 84 odst. 1 ZSM);
  - právo navrhnout prodloužení ochranné výchovy (§ 86 odst. 1 ZSM);
  - právo navrhnout přeměnu ochranné výchovy na ústavní výchovu (§ 87 odst. 1 ZSM).

Zákon podobná návrhová oprávnění kurátora, jako v případě ochranné výchovy, však výslovně nezakotvuje ve vztahu k dalším ochranným a trestním opatřením, v jejichž důsledku dochází ke zbavení osobní svobody nezletilého – **ochrannému léčení v ústavní formě, zabezpečovací detenci a nepodmíněnému trestu odnětí svobody**.

Tato právní úprava by kurátora neměla zbavovat jeho povinnosti zajišťovat ochranu nejlepšího zájmu dítěte i v souvislosti s uloženými výchovnými, ochrannými a trestními opatřeními. V okamžiku, kdy o uložení těchto opatření rozhodne soud a jeho rozhodnutí nabyde právní moci, musí kurátor tato opatření náležitým způsobem zohlednit v IPOD. Především v případě opatření zbavujících mladistvého jeho osobní svobody (viz výše) by přitom měl směřovat svou intervenci k tomu, aby toto opatření **trvalo co možná nejkratší možnou dobu**. Skutečnost, že mu právní řád za tímto účelem jasně nesvěřuje návrhová oprávnění, může kurátor řešit čtyřmi způsoby:

- **bude nápomocen samotnému mladistvému při zpracování jeho návrhu**, který navíc podloží svým stanoviskem; nezletilému totiž návrhová oprávnění náleží téměř vždy;
- **spolupracuje se zákonným zástupcem mladistvého**, který má návrhová oprávnění ve stejném rozsahu jako mladistvý, přičemž je může ve prospěch mladistvého uplatňovat i proti jeho vůli (§ 43 odst. 1 ZSM);
- **spolupracuje se státním zástupcem**, kterému návrhová oprávnění náleží vždy;
- **spolupracuje s ředitelem věznice, zdravotnického zařízení či ústavu pro výkon zabezpečovací detence**, kterým vždy náleží návrhová oprávnění týkající se opatření, jehož výkon jejich zařízení zajišťují;
- **sám adresuje trestnímu soudu podnět** – soud může bez návrhu rozhodovat:
  - v případě nepodmíněného trestu odnětí svobody o:
    - odkladu výkonu trestu odnětí svobody;
    - upuštění od výkonu trestu (v případě vydání do cizího státu nebo předání cizímu státu podle zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních nebo v případě vyhoštění);

- podmíněném propuštění;
- v případě ochranného léčení o:
  - změně ochranného léčení (ústavní v. ambulantní forma);
  - upuštění od výkonu ochranného léčení (pokud „před započítím výkonu ochranného léčení jak v ústavní, tak i ambulantní formě pominuly okolnosti, za nichž bylo ochranné léčení uloženo [tedy především se změnil zdravotní stav obviněného, případně jeho sociální poměry, obviněný se dobrovolně úspěšně podrobil léčení, předtím než došlo k nařízení ochranného léčení, atd.]“ (ŠÁMAL, P. et al. *Trestní řád. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. s. 3990.);
  - propuštění z ochranného léčení;
  - ukončení ochranného léčení včetně případného uložení dohledu;
  - prodloužení ochranného léčení;
- v případě zabezpečovací detence o:
  - změně zabezpečovací detence (na ústavní ochranné léčení, pominou-li důvody, pro něž byla nařízena);
  - upuštění od výkonu zabezpečovací detence (v případě vydání do cizího státu nebo předání cizímu státu podle zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních nebo v případě vyhoštění);
  - dalším trvání zabezpečovací detence;
  - propuštění ze zabezpečovací detence.

Bude se jednat především o tato návrhová oprávnění:

A) K trestnímu opatření nepodmíněného odnětí svobody

- právo navrhnout **odklad výkonu** trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody, a to:
  - **z důvodu ochrany života a zdraví** (§ 322 trestního řádu) – lze u všech trestních opatření nepodmíněného odnětí svobody;
  - **z důležitých důvodů** – lze pouze v případě trestního opatření, jehož délka nepřevyšuje 1 rok. Odklad lze přiznat nejdéle na dobu 3 měsíců. Ve výjimečných případech ze zvlášť důležitých důvodů,

zejména mohli-li by výkon trestního opatření mít pro mladistvého nebo jeho rodinu mimořádně těžké následky, lze odklad přiznat až na dobu 6 měsíců (§ 323 trestního řádu);

- **z důvodu dokončení vzdělání nebo jiné přípravy na povolání** – lze pouze v případě trestního opatření, jehož délka nepřevyšuje 1 rok. Odklad lze přiznat pouze k návrhu mladistvého, a to na dobu potřebnou k dokončení jeho vzdělání nebo jiné přípravy k povolání, nejdéle na dobu dvou let. Pokud mladistvý v době odkladu nespáchal žádné provinění ani trestný čin (v případě, že by v mezidobí dovršil věk 18 let) a úspěšně dokončil své vzdělání nebo jinou přípravu k povolání, může soud pro mládež s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného provinění, k délce vzdělání nebo jiné přípravy k povolání, osobě mladistvého a jeho poměrům rozhodnout o upuštění od výkonu odnětí svobody (§ 77 ZSM);
- právo navrhnout **přerušeni výkonu** trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody – v případě těžké nemoci mladistvého na potřebnou dobu, nebo na těhotné ženě nebo matce dítěte mladšího jednoho roku (§ 325 trestního řádu);
- právo navrhnout **upuštění od výkonu** trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody nebo jeho zbytku z důvodu, že mladistvý onemocněl nevyлéčitelnou životu nebezpečnou nemocí nebo nevyлéčitelnou nemocí duševní (§ 327 odst. 3 trestního řádu);
- právo navrhnout **podmíněné propuštění** z výkonu trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody – v této souvislosti je třeba zdůraznit, že mladistvého lze podmíněně propustit bez ohledu na to, jak velkou část trestního opatření již vykonal, avšak takové podmíněné propuštění je podmíněno návrhem státního zástupce nebo ředitele věznice (§ 78 ZSM); mladistvý může podat žádost o podmíněné propuštění před uplynutím zákonem stanovené části trestu jedině v případě, že byl odsouzen za provinění, které by u dospělého bylo posouzeno jako přečin, avšak i v takovém případě by měl ke své žádosti připojit souhlasné stanovisko ředitele věznice (§ 88 odst. 2 trestního zákoníku);

- právo navrhnout **přeměnu** trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody **na trestní opatření domácího vězení** (§ 333b trestního řádu).

B) K ochrannému léčení

- právo navrhnout **změnu způsobu výkonu** ochranného léčení z ústavní formy na formu ambulantní (§ 351a trestního řádu);
- právo navrhnout **upuštění od výkonu** ochranného léčení – od výkonu ochranného léčení se upouští v případě, že k němu nebylo dosud přistoupeno (§ 352 trestního řádu);
- právo navrhnout **propuštění** z ochranného léčení a jeho **ukončení** (§ 353 trestního řádu);

C) K zabezpečovací detenci

- právo navrhnout **změnu výkonu** zabezpečovací detence **na ochranné léčení** (§ 355 trestního řádu);
- právo navrhnout **propuštění** ze zabezpečovací detence (§ 357 trestního řádu).

7.3.3 Kurátor a vazba mladistvého

Stejná role, jakou kurátor plní ve vztahu k opatřením vyústujícím ve zbavení osobní svobody mladistvého, náleží kurátorovi i v případě vazby. I v případě vazby by kurátor měl sledovat především to, že vazba mladistvého bude využívána pouze jako **krajní prostředek** a pokud už k ní bude přistoupeno, bude trvat **co nejkratší možnou dobu**. Tento cíl vyplývá z jednoho ze základních práv dítěte, zakotveného v čl. 37 písm. b) Úmluvy o právech dítěte, podle kterého se zatčení, zadržení nebo uvěznění dítěte provádí v souladu se zákonem a používá se pouze jako krajní opatření a na nejkratší nutnou dobu.

Zákon sám toto základní právo dítěte reflektuje tím, že v případě vazby mladistvého stanoví mnohem přísnější lhůty vymezující maximální délku jejího trvání. Současně však upravuje též alternativy, které je možné využít za účelem náhrady vazby, přičemž role kurátora pro mládež může spočívat právě ve **zjišťování dostupnosti těchto alternativ a případně jejího zajišťování**.

Těmito alternativami jsou stejně jako u dospělých:

- **záruka zájmového sdružení občanů nebo důvěryhodné osoby;**
- **dohled;**
- **slib;**
- **peněžitá záruka;**
- **uložení předběžných opatření.**

Předběžná opatření podle trestního řádu

V souvislosti s posledně uvedenou alternativou – uložením předběžných opatření, je třeba zdůraznit, že **se nejedná o předběžné opatření podle § 924 občanského zákoníku a § 452 a násl. zákona o zvláštních řízeních soudních**, ale o zvláštní předběžná opatření podle trestního řádu. Naopak, nahrazení vazby tzv. rychlým předběžným opatřením by představovalo zjevné obcházení zákona (srovnej nález Ústavního soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13).

Předběžnými opatřeními podle trestního řádu lze obviněnému uložit:

- zákaz styku s poškozeným, osobami jemu blízkými nebo s jinými osobami, zejména svědky;
- zákaz vstoupit do společného obydlí obývaného s poškozeným a jeho bezprostředního okolí a zdržovat se v takovém obydlí;
- zákaz návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami;
- zákaz zdržovat se na konkrétně vymezeném místě;
- zákaz vycestování do zahraničí;
- zákaz držet a přechovávat věci, které mohou sloužit k páčání trestné činnosti;
- zákaz užívat, držet nebo přechovávat alkoholické nápoje nebo jiné návykové látky;
- zákaz hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek;
- zákaz výkonu konkrétně vymezené činnosti, jejíž povaha umožňuje opakování nebo pokračování v trestné činnosti.

Žádná z citovaných alternativ však podle zákona nelze využít v případě, že důvodem vazby mladistvého je skutečnost, že je zde důvodná obava, že mladistvý bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání (tzv. koluzní vazba podle § 67 písm. b) trestního řádu).

I koluzní vazbu lze však nahradit zvláštní alternativou, která se uplatňuje pouze ve vztahu k mladistvým, a to **umístěním mladistvého v péči důvěryhodné osoby** (§ 50 ZSM). O této náhradě vazby lze rozhodnout v případě, že:

- důvěryhodná osoba je **ochotná a schopná se ujmout péče o mladistvého** a dohledu nad ním, písemně se zaváže, že bude o mladistvého pečovat a převezme odpovědnost za to, že se mladistvý

na předvolání dostaví k orgánu činnému v trestním řízení a splní i další podmínky, které určí soud;

- **mladistvý souhlasí** s tím, že bude svěřen do péče důvěryhodné osoby, a písemně se zaváže, že se bude chovat podle dohodnutých podmínek a splní i další podmínky stanovené soudem pro mládež.

Kdo může být důvěryhodnou osobou?

Komentář zdůrazňuje, že „*důvěryhodnou osobou se zde rozumí osoba, která vzhledem ke své osobnosti a svým osobním a rodinným poměrům je schopná pečovat o mladistvého, u kterého je dáno důvodné podezření, že se dopustil provinění, a proto to jednak musí být osoba z jeho širší rodiny nebo blízkého sociálního okolí mladistvého (tzv. komunity) a jednak musí u mladistvého požívat **přírozené i sociální autority.***“ (Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář.* 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 468). Důvěryhodnou osobou může být i ústavní zařízení, neboť zákon neříká, že důvěryhodnou osobou může být pouze fyzická osoba.

Je třeba zdůraznit, že rozhodnutí o náhradě vazby umístěním mladistvého v péči důvěryhodné osoby **není rozhodnutím o změně výchovného prostředí mladistvého**, avšak slouží pouze k nahrazení vazby.

Role kurátora ve vztahu k vazbě mladistvého

Jak již bylo uvedeno výše, role kurátora v případě vazby nezletilého je svou povahou stejná jako v případě trestních nebo ochranných opatření, v jejichž důsledku je mladistvý zbaven své osobní svobody. Kurátor by měl především dbát na to, aby tato opatření, která mají mimořádně závažný dopad na další život mladistvého, byla využívána pouze v krajních případech a pokud už jsou využívána, trvala pouze nezbytně nutnou dobu.

Kurátor by za tímto účelem měl zprostředkovávat orgánům činným v trestním řízení relevantní informace z vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, jakož i informace o již přijatých intervencích v souladu s IPOD, a ve spolupráci s orgány činnými v trestním řízení by měl vyvinout maximální úsilí za účelem nahrazení vazby, v případě, že je nezbytná, některou z alternativ.

I pro využitelnost alternativ přitom budou stěžejními informacemi především vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD.

7.4 Role kurátora v řízení podle hlavy III. ZSM a odpovědnost dětí mladších 15 let za čin jinak trestný

Specifickou oblastí, s níž se kurátor při své práci setkává, je oblast odpovědnosti dětí mladších 15 let za čin jinak trestný. Kurátor zde zastává zcela specifickou roli, která se do značné míry vymyká jeho roli v oblastech, které by se mohly zdát srovnatelné, a to v trestním řízení a v přestupkovém řízení. Tato skutečnost je do značné míry zapříčiněna **hybridní povahou řízení** o činu jinak trestném, které se

skládá ze dvou relativně samostatných stádií, přičemž první z nich je trestněprávní, druhé z hlediska své formy občanskoprávní, avšak svou povahou kvazitrestní (k tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13).

Těmito stádii jsou:

- **přípravné řízení** ve fázi postupu orgánů činných v trestním řízení před zahájením trestního stíhání (tzv. prověřování); toto stadium se v případě dětí mladších 15 let končí usnesením o odložení věci, přičemž pro další postup je důležitý důvod odložení (k tomu více viz níže);
- **soudní řízení před soudem pro mládež.**

Role kurátora přitom může být a typicky bude v obou těchto stádiích lehce odlišná. Tento stav je především důsledkem skutečnosti, že na rozdíl od mladistvých, kteří mají v řízení svého obhájce od prvního úkonu, který je s nimi v postavení podezřelého ze strany orgánů činných v trestním řízení prováděn, včetně podání vysvětlení, děti mladší 15 let mají kvalifikovanou právní pomoc advokáta zajištěnu až pro soudní stadium řízení. Do té doby se tak kurátor ocitá v postavení, kdy do jisté míry musí plnit roli advokáta a dohlížet na zákonnost postupů orgánů činných v trestním řízení a důsledně zajištění procesních práv dítěte. Nejvíce patrná je tato jeho role u podání vysvětlení dítětem mladším 15 let, které se nachází v postavení podezřelého.

7.4.1 Role kurátora u podání vysvětlení dítětem mladším 15 let

Povinnost zajistit přítomnost kurátora u podání vysvětlení dítětem mladším 15 let v postavení podezřelého není explicitně zakotvena na úrovni zákona. Upravuje ji pouze závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže.

Závazný pokyn stanoví v čl. 7 odst. 7 pravidlo, že úkony s dětmi mladšími 15 let se provádí vždy za přítomnosti OSPOD nebo jiné osoby mající zkušenosti s výchovou mládeže. Policie tedy není povinna k úkonu s dítětem mladším 15 let, včetně podání vysvětlení, přibírat výlučně OSPOD, uvedený postup je však více než vhodný a pro náležitou ochranu práv dítěte nezbytný. Přibíraná osoba by totiž měla mít znalosti nejen z oblasti práce s dětmi, ale rovněž z trestního řízení, aby dokázala

přiměřeným způsobem uplatňovat oprávnění, která jí zákon k ochraně dítěte svěřuje (právo žádat odložení úkonu či přerušování úkonu; více viz níže). Kurátor by si tak měl nastavit spolupráci tak, aby policie vždy o úkonu vyrozumívala OSPOD a přibírala právě pracovníka OSPOD, nikoli třeba učitele dítěte, či ředitele školy, jak k tomu v praxi občas dochází.

Role kurátora u podání vysvětlení dítětem mladším 15 let

Pro vymezení role kurátora při podání vysvětlení je předně třeba zdůraznit, že kurátor předmětný protiprávní čin, z jehož spáchání je dítě podezřelé, **nevyšetřuje a ani to není jeho úkolem**. Samozřejmě i pro něj jsou informace o tom, zda se dítě skutečně činu dopustilo či nikoli, velmi relevantní, musí však respektovat skutečnost, že zjištění míry odpovědnosti dítěte je v těchto případech již úlohou orgánů činných v trestním řízení.

Kurátor by při podání vysvětlení neměl dítěti klást otázky, které se týkají vlastního činu, z něhož je dítě podezřelé, a to ani v případě, že jej o to policie poprosí z toho důvodu, že se jí nedaří navázat kontakt s dítětem. Kurátor by riskoval, že se tím v očích dítěte smaže hranice mezi ním a policistou a že se dostane do pozice vyšetřovatele, což nutně naruší důvěru mezi ním a dítětem a vědomí dítěte, že kurátor je u podání vysvětlení především pro dítě a ochranu jeho zvláštních potřeb.

Kurátor se tedy účastní podání vysvětlení především proto, aby zajistil, že orgány činné v trestním řízení **přizpůsobí komunikaci a způsob vedení úkonu potřebám a zvláštním charakteristikám dítěte**. Jeho úkolem je dbát na to, aby podání vysvětlení neprobíhalo způsobem a v takových podmínkách, které dítě budou stresovat nad míru nezbytně nutnou. Dítě má totiž právo se k celé věci co nejrelevantnějším způsobem vyjádřit, přičemž čím více bude stresované, tím více může být obsah jeho výpovědi poznamenán právě okolnostmi podání vysvětlení.

Současně, s ohledem na skutečnost, že dítě u podání vysvětlení typicky nemá advokáta a v případě, že je podezřelé ze spáchání činu jinak trestného, ani rodiče, je jeho úkolem též **dohlížet na zákonnost** vedení úkonu ze strany orgánů činných v trestním řízení.

Je třeba zdůraznit, že způsob vedení úkonu – podání vysvětlení, nesmí v této fázi žádným způsobem předjímat „vinu“ dítěte a mít za cíl působit na dítě výchovně. Orgánům činným v trestním řízení ani kurátorovi totiž v tomto stadiu řízení nemůže být s ohledem na zásadu presumpce neviny zřejmé, že proti sobě mají dítě, které toto „výchovné působení“ potřebuje. Cílem podání vysvětlení v tomto stadiu řízení je skutečně a pouze **zjišťování okolností** týkajících se prověřovaného protiprávního činu, který by v případě, že by jej spáchal dospělý, naplňoval znaky trestného činu.

Kurátor má tedy vedle přiměřeného zacházení s dítětem s ohledem na jeho věk a zvláštní potřeby dohlížet též na jeho zákonný průběh a důsledné dodržování procesních práv dítěte. To však od něj vyžaduje důslednou znalost těchto práv.

Podezřelé dítě mladší 15 let má u podání vysvětlení **tato procesní práva**:

1) právo na předchozí vyrozumění svých zákonných zástupců

Ustanovení § 158 odst. 5 trestního řádu stanoví orgánům činným v trestním řízení povinnost v případě, že je vysvětlení vyžadováno od nezletilého, předem vyrozumět jeho zákonného zástupce. Tuto povinnost nemá jedině v případech, kdy provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zákonného zástupce nelze zajistit.

K této vyrozumívací povinnosti se váže důležitá otázka, a to, zda je policie povinna vyrozumívat v případě dětí, které nejsou v péči svých zákonných zástupců (rodičů), namísto zákonných zástupců jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. V této souvislosti je třeba vyjít především z účelu vyrozumívací povinnosti, jímž je především **předat relevantním osobám informaci o situaci dítěte**, o tom, kde se nachází a jaká jsou jeho práva. Současně lze smysl této povinnosti spatřovat i ve **zjištění zvláštních potřeb dítěte** (např. dítě má psychické problémy a navštěvuje psychiatra; dítě je diabetik a potřebuje pravidelně jíst nebo pravidelně užívá léky apod.). Je zřejmé, že informace o aktuální situaci dítěte jsou nejvýznamnější především pro osobu, v jejíž péči je dítě umístěno. Stejně tak právě tato osoba bude mít i největší přehled o zvláštních potřebách dítěte. V případech, kdy je dítě svěřeno do péče jiných osob, než svých rodičů, by tak měli být vyrozuměni ideálně jak rodiče dítěte, nebo jeden z rodičů, **tak i osoba, která zajišťuje péči o dítě**. V případě, že dítě bylo svěřeno do péče jednoho z rodičů, měl by být vyrozuměn především ten rodič, v jehož péči se dítě nachází.

Vyrozumívací povinnost leží samozřejmě primárně na příslušném orgánu činném v trestním řízení, typicky na policii, nikoli na kurátorovi. Kurátor má však možnost si dotazem před zahájením podání vysvětlení ověřit, že policie tuto svou povinnost splnila, případně trvat na jejím splnění. Navíc informace o případných zvláštních potřebách dítěte jsou relevantní i pro kurátora, jelikož určují, na co má dát během podání vysvětlení pozor. Policie by tak tyto informace měla kurátorovi sdělit.

V případě, že objektivně není možné tyto osoby před podáním vysvětlení vyrozumět a podání vysvětlení nelze odložit, měly by být v úředním záznamu o podání vysvětlení náležitým způsobem zaznamenány informace o tom:

- jakým způsobem byl učiněn pokus o to zákonné zástupce dítěte případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte kontaktovat, kolikrát byl opakovaný apod.;
- v čem spočívalo nebezpečí z prodlení, kvůli němuž nebylo možné úkon odložit.

Tyto informace by policie měla sdělit též kurátorovi. Pokud by policie nebyla schopna kurátorovi vysvětlit, v čem spočívá nebezpečí z prodlení a tuto informaci náležitým způsobem zaznamenat, může kurátor trvat na tom, aby podání vysvětlení bylo odloženo a aby v mezidobí bylo vyrozumění zákonného zástupce dítěte případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte zajištěno.

2) Právo dítěte na advokáta

Dítě mladší 15 let jako jakákoli jiná osoba podávající vysvětlení na policii má právo na advokáta (k tomu viz § 158 odst. 5 trestního řádu). V praxi je největším problémem uplatnění tohoto práva skutečnost, že o něm bývá poučováno pouze dítě, a to bezprostředně před zahájením podání vysvětlení. Takový souhlas dítěte s ohledem na jeho věk a vyspělost nelze považovat za informovaný. O právu dítěte na advokáta by tak měla být poučena především osoba, která je o podání vysvětlení policií vyrozumívána, a této osobě by ze strany policie měl být dán dostatečný prostor k tomu, aby se mohla informovaně rozhodnout o tom, zda tohoto práva využije, či nikoli. Této osobě by měl být dán ze strany policie rovněž přiměřený časový prostor pro to, aby mohla advokáta dítěti reálně zajistit.

Povinnost poučit tuto vyrozumívanou osobu o právu dítěte na advokáta je opět povinností policie, přičemž úloha kurátora může spočívat v ověření dotazem, že policie tuto svou povinnost splnila. Informace o poučení vyrozumívané osoby by měla být součástí úředního záznamu o podání vysvětlení dítěte.

3) Právo dítěte nevypovídat a právo nebýt nuceno vypovídat pravdu

Dítě v postavení podezřelého má právo při podání vysvětlení **odmítnout vypovídat**, a to i bez uvedení důvodu (§ 158 odst. 8 trestního řádu). O tomto svém právu musí být poučeno.

Stejně tak má toto dítě právo při podání vysvětlení nevyprávět pravdu, za předpokladu, že se tím nedopustí činu jinak trestného křivého obvinění, případně jiného činu jinak trestného. Právo lhát je neodmyslitelnou součástí základního práva na obhajobu a dětem nemůže být upíráno. Podezřelé dítě nemusí být ze strany policie výslovně poučeno o tom, že může uvádět nepravdivé skutečnosti, avšak **nesmí být poučeno o tom, že musí vypovídat pravdu.**

Příklad správného poučení dítěte

Poučení čtrnáctiletého chlapce:

„Ve věci máš právo se vyjádřit ke všemu, co se ti klade za vinu, ale nejsi povinen vypovídat. Pokud budeš vypovídat, můžeš uvádět okolnosti, které svědčí v tvůj prospěch. Máš právo užívat při výslechu svůj mateřský jazyk. Máš právo nahlédnout do spisu, dělat si z něho výpisky a poznámky a pořizovat kopie spisu. Při své výpovědi nesmíš nikoho jiného obviňovat z toho, co neudělal. V případě prokázání tvého protiprávního jednání bude věc řešit soud pro mládež. Po sepsání protokolu, na konci výslechu, si tento protokol přečteš, nebo ti bude přečten, a když budeš chtít něco v protokole opravit, doplnit nebo změnit, tak to řekneš a protokol bude opraven.“

4) Právo dítěte na zvláštní ochranu při podání vysvětlení

V souvislosti se zajištěním přiměřené ochrany dítěte a především snížení jeho případného stresu, v jehož důsledku by v konečném důsledku snadno mohlo dojít ke zkreslení obsahu vysvětlení dítěte, je třeba zohlednit též takové skutečnosti, jako místo, kde se podání vysvětlení odehrává, pořízení zvukového nebo obrazového záznamu, využití pomůcek při podání vysvětlení, či zajištění účasti dalších osob na úkonu.

Místo podání vysvětlení

Místo podání vysvětlení upravuje čl. 7 odst. 8 závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže. Citované ustanovení stanoví, že *„úkon s dítětem mladším 15 let či mladistvým podezřelým z protiprávního jednání, u něhož je to vhodné vzhledem k jeho rozumové a mravní vyspělosti (...) se provádí zpravidla ve speciální výslechové místnosti. Pokud speciální výslechová místnost není k dispozici, nebo provedení úkonu v ní není pro dítě mladší 15 let či mladistvého výhodné, provede se tento úkon na jiném místě, které s ohledem na okolnosti případu a duševní a mravní vývoj dítěte mladšího 15 let či mladistvého může přispět ke správnému provedení úkonu a k dosažení žádoucího výsledku.“*

V případě dětí mladších 15 let lze mít přitom za to, že provedení podání vysvětlené ve speciální výslechové místnosti nebo na jiném vhodném místě bude splňovat podmínku vhodnosti vzhledem k rozumové a mravní vyspělosti dítěte zásadně vždy. **Výslech mimo kanceláře policistů, či standardní výslechové místnosti by tak měl být pravidlem nikoli výjimkou.**

Pořízení zvukového záznamu

Závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže, upravuje ve stejném ustanovení, které se týká místa podání vysvětlení (výslechu), i otázku pořízení záznamu o tomto výslechu, přičemž uvádí, že „s ohledem na okolnosti případu se pořídí zvukový a obrazový záznam, který lze za podmínek stanovených právním předpisem použít v řízení před soudem.“

V případě dětí mladších 15 let by přitom okolnostmi odůvodňujícími pořízení záznamu o podání vysvětlení měly být založeny právě tou skutečností, že dítě se zde nachází v postavení podezřelého a obsah podání vysvětlení tak pro jeho další život může mít velmi zásadní význam. Další důležitou skutečností zakládající okolnost odůvodňující pořízení záznamu je to, že podání vysvětlení dítětem v postavení podezřelého se typicky neúčastní rodiče dítěte, či advokát dítěte, tedy jakékoli třetí osoby odlišné od představitelů veřejné moci (policie, kurátora).

V případě podání vysvětlení podezřelými dětmi by tak měl být minimálně zvukový záznam pořizován policií vždy, zvláště za situace, kdy tento požadavek nepředstavuje zvýšenou technickou náročnost, protože diktafon bude patřit mezi standardní vybavení policie a jeho použití je rovněž velmi snadné. V souvislosti s pořízením zvukového záznamu je vhodné poukázat na to, že tento nástroj představuje nejen vhodnou ochranu dítěte, ale rovněž všech dalších zúčastněných subjektů, a to před případným obviněním dítěte z nátlaku, naléhání či ovlivňování.

Účast další osoby u podání vysvětlení

V případě dětí se specifickými potřebami může mít i dítě v postavení podezřelého právo, aby k podání vysvětlení byla vedle kurátora přibrána ještě další osoba – např. psycholog či jiný odborník. Toto právo dítěte bylo dřív zakotveno přímo na úrovni závazného pokynu policejního prezidenta (č. 8/2002), v současnosti vyplývá především z analogické aplikace § 102 trestního řádu.

Citované pravidlo by mělo dopadat na ty situace, kdy má dítě být vyslechnuto (podat vysvětlení) o okolnostech, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní nebo mravní vývoj dítěte. Je zřejmé, že citované ustanovení typičtěji dopadá na děti, které jsou vyslýchány v postavení svědka nebo dokonce oběti, avšak a priori nelze z jeho dopadu vyloučit právě ani děti v postavení podezřelého. I ony totiž mohou prožívat své vlastní podezření (a v případě, že se činu jinak trestného skutečně dopustily i své vlastní protiprávní jednání) velmi úzkostně, a to zvláště v případech, kdy mají např. zdravotní postižení.

V těchto případech by tak policie měla k podání vysvětlení přibrat dalšího odborníka, který bude zajišťovat zvláštní potřeby dítěte. Může se přitom jednat např. o odborníka, který má dítě dlouhodobě v péči (dětský psychiatr, dětský psycholog), samozřejmě za předpokladu, že dítě nevyjádří svůj nesouhlas s takovým postupem.

Délka a denní doba podání vysvětlení

Dalším důležitým aspektem zvláštního zacházení s dítětem při podání vysvětlení je otázka délky a denní doby podání vysvětlení. Tyto otázky jsou přitom regulovány pouze minimalisticky, a to tak, že čl. 7 odst. 7 závazného pokynu policejního prezidenta o činnosti na úseku mládeže stanoví, že úkony s dětmi mladšími 15 let nelze provádět v době od 22:00 do 6:00 s výjimkou neodkladných a neopakovatelných úkonů a případů nebezpečí z prodlení.

Co se týče délky podání vysvětlení, ta by měla být maximálně přizpůsobena schopnosti dítěte udržet pozornost. V této souvislosti je třeba vyjít nejen z obecných poznatků o této schopnosti dětí ve věku podezřelého dítěte, ale též z individuálních charakteristik dítěte, jsou-li policii nebo kurátorovi známy (např. dítě s poruchou soustředění apod.). Současně je v této souvislosti důležité uvědomit si, že k vlastní době podání vysvětlení, která bude zaznamenána v úředním záznamu o úkonu, bude třeba pro hodnocení schopnosti dítěte se soustředit připočítat dobu, kterou toto dítě již strávilo v přítomnosti policie (např. předvedení, příprava podání vysvětlení apod.).

Nástroje kurátora pro zajištění ochrany zvláštních potřeb dítěte při podání vysvětlení

Jak již bylo uvedeno výše, úlohou kurátora při podání vysvětlení dítěte mladším 15 let je především zajistit ochranu zvláštních potřeb dítěte, jakož i dbát na zákonný průběh provedení tohoto úkonu ze strany policie.

Kurátor by si před započítím podání vysvětlení měl s dítětem **promluvit o samotě a objasnit mu svou úlohu**, jakož i povahu úkonu, který dítě čeká. Současně by měl dítě upozornit, že pokud v průběhu úkonu nebude chtít pokračovat nebo bude potřebovat napít, najíst či na toaletu, má na to plné právo a policie bude povinna toto jeho rozhodnutí respektovat. Kurátor však **nesmí dítěti žádným způsobem předestírat čin**, kvůli němuž má dítě vysvětlení podat; musí si být vědom, že by tím mohl významně a nevratně zkreslit obsah výpovědi dítěte, a to případně i k újmě dítěte. Pokud by policie v provedení tohoto rozhovoru kurátorovi jakkoli bránila, kurátor by měl na jeho uskutečnění trvat a případně za tímto účelem využít svá oprávnění (viz níže), tj. vyjádřit jasný nesouhlas s provedením úkonu do doby, než bude mít možnost si soukromě s dítětem promluvit. Informace, které kurátor dítěti poskytl, by měl následně zaznamenat do spisové dokumentace dítěte, stejně jako další informace o průběhu podání vysvětlení (k tomu viz stanovisko veřejné ochránkyně práv ze dne 12. 5. 2014, sp. zn. 4059/2013/VOP).

Při podání vysvětlení kurátor musí (Liga lidských práv, 2014):

- dohlížet na to, aby dítěti nebyly kladeny návodné nebo úskočné otázky, anebo otázky nesrozumitelné;
- dohlížet na to, aby sdělení dítěte bylo chápáno tak, jak je dítě ve skutečnosti myslelo a aby sdělení dítěte bylo i v úředním záznamu zachyceno co nejautentičtějším způsobem, včetně slov, které dítě použilo, s případným dovysvětlením, jak byla tato slova myšlena;
- dohlížet, aby nedocházelo k vystavení dítěte nadměrné psychické nebo fyzické zátěži;
- zajistit respektování zvláštních potřeb dítěte.

Kurátor by při podání vysvětlení měl dohlédnout na to (Liga lidských práv, 2014):

- zda policie splnila svou vyrozumívací povinnost ve vztahu k zákonným zástupcům dítěte či jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte;
- zda dítě bylo poučeno správně, srozumitelně a přiměřeně svému věku a
- zda dítě poučení porozumělo.

Specifika při podání vysvětlení dítětem

Policie a kurátor musí mít na paměti některá specifika dětí, která mohou hrát při podání vysvětlení velmi významnou roli. Především se jedná o tyto skutečnosti:

- děti jsou zvýšeně sugestibilní, jakékoli předesnění konkrétních skutečností může vést k tomu, že je dítě přijme za své a potvrdí je jako pravdivé;
- děti mají často tendenci vyhovět autoritám – domýšlí si, co se od nich očekává (např. přiznat se) a tomuto očekávání se snaží vyhovět;
- na uzavřené otázky mají děti tendenci odpovídat spíše ano než ne – proto by uzavřené otázky měly být využívány pouze zcela minimálně a pouze na doplnění toho, co již dítě uvedlo;
- děti nenapadne, že mohou odpovědět i „nevím“ – o této možnosti musí být zvlášť poučeny;
- děti mají tendenci preferovat krátkodobé benefity před dlouhodobými – dítě se pod vidinou rychlého odchodu domů a co nejrychlejšího ukončení pro něj nepříjemné situace může přiznat i k něčemu, čeho se nedopustilo, případně už vůbec nekontroluje úřední záznam – o to víc musí na průběh protokolace a obsah úředního záznamu dbát kurátor;
- u dětí je nízká pravděpodobnost, že se dítě samo doptá, pokud by něčemu nerozumělo, nebo že se samo ohradí proti formulaci, kterou policista diktuje do úředního záznamu – kurátor tak musí sledovat reakce dítěte a aktivně ověřovat, zda dítě porozumělo a zda užitá formulace skutečně odpovídají tomu, co dítě chtělo vyjádřit.

Za účelem naplňování své role při podání vysvětlení má kurátor právo (Liga lidských práv, 2014):

- navrhnout přerušeni a případně i ukončení úkonu;
- navrhnout odloženi úkonu;
- upozornit na nevhodné poučení a žádat o zopakování poučení vhodnější formou;
- upozornit na nesprávnou protokolaci při podání vysvětlení;
- žádat o zaprotokolování výhrad k výsledku a výsledkové situaci.

Nejsilnějšími oprávněními kurátora je přitom právo navrhnout přerušeni, případně ukončení úkonu a právo navrhnout odloženi úkonu. O **přerušeni úkonu** se bude jednat ve chvíli, kdy podání vysvětlení už probíhá, avšak kurátor v jeho průběhu bude mít za to, že další pokračování v podání vysvětlení by s ohledem na konkrétní projevy dítěte mohlo závažným způsobem zkreslit obsah jeho výpovědi anebo odporovat jiným zvláštním potřebám dítěte (dítě je unavené a už se nedokáže soustředit; dítě se dostalo do takového emočního stavu, kdy nedokáže přiměřeně reagovat; dítě se potřebuje napít, najíst, či si vzít léky apod.). Přerušeni úkonu přitom může být spojeno i s jeho **ukončením**, a to v případě, že přestávka k uspokojení potřeb dítěte nepostačuje a další pokračování v podání vysvětlení by pro dítě mohlo být poškozující, ať již z hlediska zajištění jeho potřeb, tak z hlediska zajištění jeho práv (dítě není ve stavu, aby se úkonu mohlo skutečně zúčastnit a sdělit to, co chce, bez jakéhokoli zkreslení). Žádat **odloženi úkonu** je možné před vlastním započeti podání vysvětlení, a to typicky v situacích, kdy policie neučiní přiměřené kroky za účelem zajištění zvláštních potřeb dítěte, např. nezajistí speciální výslechovou místnost nebo jiné vhodné místo, pořízení záznamu či řádným způsobem nesplní svou vyrozumivací povinnost ve vztahu k rodičům dítěte či jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte.

Policie je povinna návrhu kurátora vyhovět, ledaže by hrozilo nebezpečí z prodlení. Nebezpečí z prodlení však v případě podání vysvětlení podezřelými dětmi bude hrozit jen zcela výjimečně, především pokud protiprávní činnost dětí bude prováděna organizovaně a bude zde důvodné podezření, že dítě je součástí širší sítě pachatelů, přičemž výpověď dítěte může být klíčová pro odhalení dalších

odpovědných osob. Policie je povinna skutečnost, že hrozí nebezpečí z prodlení, náležitě konkretizovat a přesvědčivě odůvodnit. Návrh kurátora o přerušení, ukončení či odložení podání vysvětlení (ideálně společně s důvody, které kurátora k uplatnění svého návrhového oprávnění vedly), jakož i důvody jeho případnému nevyhovění, by měly být zaznamenány v úředním záznamu o úkonu.

Kurátor a hrozba uložení pořádkové pokuty

V praxi se vyskytly případy, kdy kurátor uplatnil ve vztahu k policii svá návrhová oprávnění, typicky právo navrhnout odložení provedení úkonu, přičemž policie na tento návrh reagovala tím, že účast kurátora je u podání vysvětlení/výslechu nutná a bude zajištěna případně i prostřednictvím pořádkové pokuty.

V této souvislosti je třeba uvést, že pořádková pokuta je formou sankce a jako taková může být uložena jedině v návaznosti na protiprávní jednání kurátora. Pokud kurátor uplatňuje svá návrhová oprávnění, která mu vyplývají analogicky z § 102 odst. 1 trestního řádu, nejedná protiprávně. Důležité je, aby svůj návrh i přiměřeným způsobem odůvodnil, aby policie mohla posoudit, že jej neuplatňuje svévolně, ale jako nezbytný nástroj ochrany psychického stavu dítěte. V takovém případě kurátor nemůže jednat protiprávně, nýbrž naopak plní svou zákonnou povinnost. Policie se s jeho návrhem musí vypořádat, a to buď tak, že mu vyhoví, anebo odůvodní, proč v dané věci hrozí nebezpečí z prodlení a návrhu kurátora vyhovět nelze, případně proč byl návrh kurátora uplatněn v rozporu s jeho zákonným účelem (ochrana psychického stavu dítěte).

Přistoupit k uložení pořádkové pokuty a jejím prostřednictvím vymáhat provedení úkonu by za této situace bylo možné až poté, kdy by policie řádným způsobem o návrhu kurátora rozhodla (včetně uvedení důvodů svého rozhodnutí) a kurátor se i nadále odmítal provedení úkonu zúčastnit. Za této situace by již kurátor byl povinen se provedení úkonu zúčastnit, avšak pokud by s vyřízením svého návrhu ze strany policie nesouhlasil, mohl by se následně obrátit na dozorujícího státního zástupce s žádostí o přezkoumání postupu policejního orgánu podle § 157a trestního řádu. Je třeba zdůraznit, že není vyloučeno, že jeho žádost bude posouzena jako podání osobou neoprávněnou, protože v souladu s § 157a odst. 1 trestního řádu, ji může podat jen ten, proti němuž se trestní řízení vede a poškozený, avšak nemělo by k tomu docházet. Státní zástupce by totiž měl zohlednit postavení kurátora v tomto řízení, kdy do doby ustanovení opatrovníka dítěte z řad advokátů kurátor zastává roli faktického opatrovníka, jakož i to, že v řízení proti mladistvým má kurátor rovněž oprávnění uplatňovat opravné prostředky v zájmu mladistvého, a to i případně proti jeho vůli.

7.4.2 Role kurátora v dalším průběhu předsoudního stadia řízení o činu jinak trestném

Pokud je role kurátora při podání vysvětlení dítětem mladším 15 let čelícím podezření ze spáchání činu jinak trestného do značné míry specifická, a to především z důvodu, že tohoto úkonu se povinně neúčastní advokát, jeho role v dalším řízení se již žádným způsobem neliší od jeho role v trestním řízení proti mladistvým.

I v řízení o činu jinak trestném tak bude jeho úlohou působit především v tom smyslu, aby veškeré postupy a opatření užitá vůči dítěti mladšímu 15 let v systému soudnictví ve věcech mládeže co nejvíce odpovídaly potřebám dítěte zjištěným v procesu vyhodnocování a navazovaly na plánované intervence v souladu s IPOD. I v řízení o činu jinak trestném by přitom mělo platit, že rozhodujícím faktorem pro určení vhodných postupů a opatření by měla být především osobnost dítěte, jeho postoj ke spáchanému činu jinak trestnému, jeho schopnost náhledu na tento čin a snaha po přiměřené nápravě následků tohoto činu (v závislosti na možnostech a schopnostech dítěte). Naopak povaha a závažnost spáchaného činu by v této souvislosti měla ustupovat do pozadí.

Kurátor může ve svém úsilí o užití takového postupu či opatření, které bude co nejvíce odpovídat zjištěným potřebám dítěte a jiným intervencím podle IPOD, narážet na **poměrně silnou rigiditu systému** soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let, který je na rozdíl od systému ve věcech mladistvých postaven na obligatornosti podání návrhu státního zástupce na uložení opatření podle § 93 ZSM, jímž se zahajuje řízení před soudem pro mládež. Tato povinnost státního zástupce bývá terčem kritiky přímo ze strany státních zástupců, kteří poukazují na vedení soudního řízení v případech, kdy se s ohledem na osobnost dítěte a především jeho postoj ke spáchanému činu jinak trestnému jeví takový postup jako zjevně neúčelný.

Navzdory obecně přijímanému názoru však soudní stádium v řízení ve věcech dětí mladších 15 let není nevyhnutelné. Soudní stádium povinně navazuje na stadium prověřování činu jinak trestného typicky v těch případech, kdy policie věc odkládá se závěrem, že **dítě mladší 15 let se dopustilo činu jinak trestného, ale z důvodu nedostatečného věku pachatele není přípustné zahájit trestní stíhání** (konkrétně se jedná o důvod odložení věci podle § 159a odst. 2 ve spojení s § 11 odst. 1 písm. d) trestního řádu). Pouze tento důvod odložení věci přitom „aktivuje“ návrhovou povinnost státního zástupce a vede k zahájení řízení před soudem pro mládež.

Policie ČR může u dětí mladších 15 let věc odložit i v případě, že:

- a) posuzovaný **skutek není činem jinak trestným** (§ 159a odst. 1 trestního řádu), nebo
- b) **další vedení řízení je neúčelné** (§ 159a odst. 4 ve spojení s § 172odst. 2 písm. c) trestního řádu).

Ad a) Skutek není činem jinak trestným

V souvislosti s případy, kdy posuzovaný skutek nebude činem jinak trestným, je třeba poukázat především na to, že i v případě dětí mladších 15 let je pro dovození jejich případné odpovědnosti nezbytné, aby jednaly tzv. **zaviněně**. Nejvyšší soud zdůraznil, že čin jinak trestný dítěte mladšího 15 let musí splňovat všechny znaky skutkové podstaty včetně zavinění s jedinou výjimkou, a tou je věk pachatele (rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 4. 2008, sp. zn. 8 Tdo 514/2008). Čin jinak trestný dítěte mladšího 15 let se tak bude lišit od trestného činu dospělého pouze věkem pachatele. Pokud by nebylo možné v konkrétním případě dovodit zavinění dítěte, bylo by uplatnění jakéhokoli opatření ze systému soudnictví ve věcech mládeže neoprávněné.

Zavinění u dětí mladších 15 let přitom do značné míry splývá s tím, co u mladistvého označujeme jako **rozumovou a mravní vyspělost**. Odborná literatura jej vymezuje jako schopnost „*pochopit podstatu a společenskou škodlivost svého jednání a s ním spojenou možnost určitého následku*“ (Kratochvíl, V. et al. (2009), s. 697). Tato schopnost by přitom měla být vnímána nikoli pouze v tom smyslu, že dítě je schopno si uvědomit, že jedná protiprávně, ale mělo by si být vědomo též toho, že jeho jednání je natolik společensky škodlivé, že představuje něco, „čím by se mohla zabývat i policie“.

Schopnost pochopit podstatu a společenskou škodlivost svého jednání a s ním spojenou možnost určitého následku je přitom třeba posuzovat mimořádně obezřetně především u těch činů jinak trestných, jejichž skutková podstata je formulována poměrně vágně – např. poškození cizí věci postříkáním, pomalováním či popsáním barvou nebo jinou látkou podle § 228 odst. 2 trestního zákoníku (zde totiž není stanovena dolní hranice škody, kterou pachatel musí svým jednáním způsobit) nebo výtržnictví podle § 358 trestního zákoníku) a to především v případech, kdy dítě samo žije v neutěšených poměrech, kde se obecně uplatňují společenské normy do značné míry odlišné od společenských norem majoritní společnosti.

Odborná literatura v souvislosti se „zaviněním“ dětí mladších 15 let poukazuje též na význam hranice 12 let věku, k níž se podle § 867 odst. 2 OZ vztahuje zákonná domněnka, že dítě v tomto věku je již schopno přijímat informace o záležitostech, které se jej dotýkají, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Literatura

přítom zdůrazňuje, že „*to ale neznamená úplné vyloučení možnosti přijetí opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže vůči dítěti mladšímu, pokud to opodstatní jeho celková vyspělost a charakter spáchaného činu jinak trestného.*“ (Kratochvíl, V. et al. (2009), s. 697).

Příklad, kdy dítě mladší 15 let nejednalo zaviněně (Liga lidských práv, 2014)

Chlapec P. bylo třináct let, avšak v důsledku svého těžkého mentálního postižení odpovídala jeho rozumová vyspělost 4-6 letému dítěti. P. nechápal rozdíl mezi životem a smrtí. Při hře u vody se svým devítiletým kamarádem do něj strčil a kamarád upadl hlavou do kaluže. P. po něm poté ještě skákal, nebyl totiž schopen si uvědomit, jaké následky může jeho jednání mít a že tím kamaráda ohrožuje na životě. Případ bohužel skončil smrtí kamaráda, u nějž došlo k udušení, nejspíše z utopení. P. však nemohl být činně odpovědným za čin jinak trestný, protože u něj nebyla dána dostatečná rozumová a mravní vyspělost, a proto nejednal zaviněně.

Ad b) Další vedení řízení je neúčelné

Účelnost, respektive neúčelnost dalšího vedení řízení velmi úzce souvisí s vlastním účelem řízení. Ten by v případě dětí mladších 15 let neměl být trestající (retributivní), ale měl by spočívat především v takovém působení na dítě, díky němuž dítě pochopí svůj čin a jeho dopady v jeho nejširších souvislostech a bude schopno za něj přijmout i osobní odpovědnost (která nutně nemusí být vtělena do právem uložených povinností).

Zákon tento důvod odložení věci neupravuje pouze ve vztahu k dětem mladším 15 let, ale obecně ve vztahu ke všem podezřelým, tedy i dospělým. Oprávnění rozhodnout o odložení věci z tohoto důvodu náleží pouze státnímu zástupci, nikoli policii (na rozdíl od odložení věci z jiných důvodů, o němž rozhoduje policie), přičemž státní zástupce tak může učinit v případě, že „*vzhledem k významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu, jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu, zejména k jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo*“ (§ 172 odst. 2 písm. c) trestního řádu. Znovu je přitom třeba zdůraznit, že u dětí mladších 15 let, stejně jako u mladistvých, budou do popředí vystupovat především okolnosti na straně dítěte (jeho osobnost, postoj ke spáchanému činu, snaha po nápravě) a výrazně upozaděna bude naopak povaha a závažnost tohoto činu.

Tento důvod odložení tak velmi úzce opět souvisí s uplatněním restorativních technik (viz výše část 4.5), případně jiných metod práce s dítětem a promítnutí jejich výsledků do systému soudnictví ve věcech mládeže tak, aby dítě, které již svou odpovědnost přijalo a pracuje na nápravě svého jednání, nebylo zbytečně vystaveno formálnímu soudnímu řízení, jehož výsledkem by s největší pravděpodobností bylo upuštění od uložení opatření.

Jak může kurátor ovlivnit důvod, pro který je věc policíí či dozorcím státním zástupcem odkládána? (Liga lidských práv, 2014)

Důvod, pro který bude konkrétní věc podezřelého dítěte mladšího 15 let odložena, má v ruce především policie, případně státní zástupce. Role kurátora zde může být oslabena mj. i z toho důvodu, že podle stávající právní úpravy není toto usnesení automaticky kurátorovi ze strany policie či státního zástupce doručováno. Doručováno je totiž přímo ze zákona pouze poškozenému (§ 159a odst. 6).

Kurátor si však může nastavit spolupráci s policíí, případně státním zástupcem tak, aby i jemu byla v případě podezřelých dětí usnesení o odložení věci zasílána. Důvod odložení věci lze totiž považovat za údaj nezbytný pro poskytnutí sociálně-právní ochrany a policie jako státní orgán má tak v souladu s § 53 odst. 1 ZSPOD povinnost jej poskytnout. Navíc soudnictví ve věcech mládeže je ovládáno zásadou spolupráce orgánů činných v trestním řízení s OSPOD (§ 3 odst. 4 ZSM).

V případě, že kurátor bude mít za to, že věc měla být odložena z jiného důvodu, než z jakého tak policie učinila, typicky v případě, že věc bude odkládána se závěrem o tom, že se dítě mladší 15 let činu jinak trestného dopustilo, přičemž s ohledem na věk pachatele je nepřípustné přistoupit k zahájení trestního stíhání, což nutně vede k zahájení řízení před soudem pro mládež, může podat **podnět** ke změně tohoto usnesení. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že kurátorovi nenáleží právo brojit proti tomuto usnesení stížností, to nemá ani samotné podezřelé dítě a jeho zákonní zástupci, avšak státní zástupce je do 30 dnů ode dne, kdy mu bylo usnesení o odložení věci policíí doručeno, oprávněn rozhodnout o jeho změně sám. Podnět kurátora tak může představovat především vhodný nástroj, jak státního zástupce seznámit se stanoviskem kurátora a případně ještě zvrátit jinak nevyhnutelné soudní stadium celého řízení. Kurátor ve svém podnětu může poukazovat především na již dosažené výsledky při práci s dítětem a již učiněná opatření (využití restorativních technik a jejich výsledky apod.), případně vyzdvihnout okolnosti, které nasvědčují tomu, že dítě s ohledem na své specifické potřeby a povahu spáchaného činu jinak trestného nemohlo jednat zaviněně.

7.4.3 Role kurátora v soudním stadiu řízení o činu jinak trestném a v souvislosti s uloženými opatřeními podle § 93 ZSM

Dospěje-li řízení ve věci podezřelého dítěte mladšího 15 let do soudního stadia, je již dítěti ustanoven opatrovník z řad advokátů. Kurátor tedy v tomto řízení **není opatrovníkem dítěte**, ale vystupuje v něm jménem OSPOD jako samostatný účastník s vlastními účastenskými oprávněními. Jeho úkolem je opět především působit v tom smyslu, aby opatření, která soud pro mládež přijme, odpovídala

zjištěným potřebám dítěte a co možná nejvíce zapadala do systému opatření a intervencí podle IPOD.

Soudní stádium řízení o činu jinak trestném je zvláštním řízením péče o nezletilé, které se řídí hlavou III. ZSM a podpůrně zákonem o zvláštních řízeních soudních, případně občanským soudním řádem. Kurátor má tedy pro plnění této své role k dispozici standardní okruh oprávnění účastníka řízení, především:

- právo navrhnout důkazy;
- právo vyjádřit se ke všem prováděným důkazům;
- právo činit další procesní návrhy včetně návrhu opatření;
- právo brojit proti rozhodnutí soudu řádnými a případně mimořádnými opravnými prostředky.

Soudní řízení o činu jinak trestném může skončit:

- **zamítnutím návrhu** státního zástupce na uložení opatření v případě, že:
  - na základě provedených důkazů nelze bez důvodných pochybností dovodit závěr, že dítě mladší 15 let se předmětného skutku skutečně dopustilo;
  - na základě provedených důkazů nelze dovodit, že dítě jednalo zaviněně, tj. že bylo dostatečně rozumově a mravně vyspělé, aby dokázalo posoudit míru společenské škodlivosti svého jednání;
- **upuštěním od uložení opatření** v případě, že k dosažení účelu zákona stačilo již projednání činu dítěte státním zástupcem nebo před soudem pro mládež;

Zákaz neúčelného kumulativního ukládání opatření se stejným obsahem

I v případě, že však soud dospěje k závěru, že se dítě činu jinak trestného skutečně dopustilo, nemusí mu ukládat žádné opatření. V souladu s § 93 odst. 10 ZSM soud může upustit od uložení opatření, postačuje-li k dosažení účelu zákona projednání činu dítěte státním zástupcem nebo soudem pro mládež. Oprávnění soudu upustit od uložení opatření přitom neodvisí od povahy a závažnosti spáchaného činu jinak trestného a neomezuje se např. na méně závažné činy. **Rozhodující jsou opět především potřeby dítěte.**

Nejvyšší soud zdůraznil, že upustit od uložení opatření je rovněž na místě, pokud by docházelo k **neúčelné kumulaci opatření se stejným obsahem**, ať již byla přijata v jakémkoli systému práce s dítětem. Konkrétně uvedl, že „není žádoucí, aby byla samoučelně ukládána kumulativně další opatření, aniž by bylo možné důvodně očekávat, že to přispěje ke splnění účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže“ (rozsudek

Nejvyššího soudu ze dne 30. 4. 2008, sp. zn. 8 Tdo 516/2008). Soud pro mládež je tedy při své úvaze o vhodném opatření povinen zohlednit IPOD a intervence ve vztahu k dítěti a rodině, které jsou na jeho základě realizované.

- **uložením některého z opatření** podle § 93 ZSM, konkrétně:
  - výchovné povinnosti;
  - výchovného omezení;
  - napomenutí s výstrahou;
  - zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče;
  - dohledu probačního úředníka;
  - ochranné výchovy;
  - ochranného léčení;
  - případně vhodné kombinace těchto opatření.

Kurátor a opatření podle § 93 ZSM

Opatření podle § 93 ZSM bývají v praxi využívána poměrně konzervativně. Podle soudních statistik bývá ve věcech dětí mladších 15 let nejčastěji využíváno napomenutí s výstrahou, případně bývá upouštěno od uložení opatření, či ukládán dohled probačního úředníka. Naproti tomu se poměrně málo pracuje s institutem výchovných povinností a výchovných omezení (např. v roce 2013 bylo oproti 453 napomenutím s výstrahou uložena výchovná povinnost pouze v 94 případech a výchovné omezení ve 28 případech; k tomu viz Statistický přehled soudních agend Ministerstva spravedlnosti, rok 2013, druhá část).

Přitom právě výchovné povinnosti a výchovná omezení díky své pouze demonstrativní formulaci vytvářejí velmi flexibilní prostor pro práci s dítětem a přizpůsobení intervence jeho zjištěným potřebám. Např. málo využívaná je výchovná povinnost vykonat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu, a to z obavy, že by se v případě dětí mladších 15 let mohlo jednat o dětskou práci. Taková obava je však zbytečná. Společensky prospěšná činnost může např. spočívat v zajištění pomoci trenérovi v kroužku, což dětskou práci představovat nebude. Dítě lze tak tímto způsobem vhodně navázat na společensky aprobovanou aktivitu a odvrátit tak jeho pozornost od aktivit, které jsou naopak sociálně-patologické.

Kurátor přitom může v návaznosti na vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD soudu pro mládež svým návrhem formulaci vhodných výchovných povinností a výchovných omezení v mnohém usnadnit. Výsledkem řízení o činu jinak trestného tak nutně nemusí být opatření, jež bude třeba následně včlenit do IPOD, ale naopak takové opatření, které bude z IPOD přirozeně vycházet.

Opatření podle § 93 ZSM, na jejichž základě dochází k omezení nebo zbavení osobní svobody dítěte

Mimořádnou pozornost musí kurátor věnovat v systému opatření ukládaným dětem mladším 15 let těm, která jsou spojena s omezením případně i zbavením osobní svobody dítěte. Těmito opatřeními může být zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, v případě, že bude prováděno formou internátního pobytu dítěte, a především pak ochranná výchova a ochranné léčení. Internátní pobyt dítěte ve středisku výchovné péče by však ani v těchto případech neměl přesahovat zákonem stanovenou hranici 8 týdnů (k tomu viz § 16 odst. 3 písm. c) ZVÚOV), kterou je povinen respektovat i soud pro mládež při ukládání opatření podle § 93 ZSM.

V případě opatření vyústujících v omezení nebo zbavení osobní svobody dítěte je třeba respektovat jejich sankční povahu, jakkoli jsou zákonem označena pouze jako opatření a jakkoli zákon deklaruje jejich výchovný účel (k tomu viz též nálezy Ústavního soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13). To především znamená nezbytnost přísného respektování zásady přiměřenosti a zásady subsidiarity užití těchto opatření. Opatření zbavující dítě jeho osobní svobody – ochranná výchova a ochranné léčení v ústavní formě, by měly být využity jedině v těch případech, kdy bude jasně prokázáno, že pobyt dítěte na svobodě je nebezpečný, v případě ochranného léčení navíc z důvodu prokázané duševní poruchy dítěte.

Kroky kurátora by přitom měly v součinnosti se zařízením, v němž je dítě umístěno, směřovat k tomu, aby trvání tohoto opatření bylo **ukončeno co nejdříve je to možné**. Kurátor musí být v tomto směru mimořádně ostražitý, protože ani u ochranné výchovy ani u ochranného léčení není stanovena maximální doba jejich trvání, respektive v případě ochranné výchovy je tato maximální doba vymezena prostřednictvím dosažení 18. roku věku dítěte. Tato právní úprava klade tedy o to větší nároky na subjekty, které mají nad účelností opatření dohlížet a jimž zákon rovněž svěřuje oprávnění podat návrh za účelem zrušení tohoto opatření, aby zásah do osobní svobody dítěte nebyl excesivní. Stěžejním subjektem je v tomto smyslu přitom právě kurátor.

7.4.4 Role kurátora v souvislosti s trváním opatření uloženého dítěti mladšímu 15 let

V souvislosti s opatřeními ukládanými dětem mladším 15 let v systému soudnictví ve věcech mládeže je třeba zdůraznit, že zákon přesným způsobem nedefinuje délku jejich trvání. Pouze z § 93 odst. 8 ZSM vyplývá, že tato opatření se ukládají maximálně do 18. roku věku dítěte s jedinou výjimkou, a tou je ochranné léčení, které lze uložit i vykonávat po dovršení 18. roku věku. Tato právní úprava se významným způsobem liší od právní úpravy dopadající na mladistvé, jimž např. výchovná opatření mohou být uložena nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení nebo podmíněného odložení peněžitého opatření a jsou-li ukládaná samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření nejdéle na dobu tří let (k tomu viz § 15 odst. 1 ZSM).

Neurčité zákonné vymezení doby trvání opatření opět klade zvýšené nároky na všechny subjekty, které se na jejich realizaci podílejí, a především na kurátora, který je v postavení koordinátora všech intervencí, které jsou dítěti a jeho rodině poskytovány. Je tak třeba důsledně monitorovat a vyhodnocovat, i s ohledem na změnu životní situace dítěte, dosažených výsledků jednotlivých opatření, jakož i další přijatá opatření v jiných systémech ochrany dítěte, účelnost dalšího trvání opatření soudnictví ve věcech mládeže a v případě dovození závěru o jejich neúčelnosti, podat **návrh soudu pro mládež na jejich zrušení**. K podávání návrhů na zrušení opatření uloženého dítěti mladšímu 15 let v systému soudnictví ve věcech pro mládež zatím není v praxi příliš časté a děti tak často, navzdory dosaženým výsledkům a posunům ve svém chování i schopnosti přijetí vlastní odpovědnosti za svá jednání, musí ve výkonu opatření pokračovat až do osmnácti let (často se jedná např. o uložený dohled probačního úředníka). Taková praxe pak může vést v očích dítěte k pocitu nespravedlnosti a v konečném důsledku též ke ztrátě motivace k dalšímu úsilí o stabilizaci své situace; vedle toho může zcela neúčelně zatěžovat již tak dost přetížený systém podpory (především probační úředníky). Z tohoto důvodu by **návrhy na zrušení uloženého opatření měly být spíše pravidlem a nikoli výjimkou**, jako je tomu dosud (např. v roce 2013 bylo zrušeno pouze 33 opatření uložených podle § 93 ZSM).

Může kurátor podat návrh na zrušení opatření uloženého podle § 93 ZSM?

V praxi může s ohledem na lakoničnost příslušné právní úpravy vyvstávat otázka, kdo je osobou oprávněnou podat návrh na zrušení opatření uloženého v § 93 ZSM. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže tuto otázku přímo neřeší a odpověď na ni nelze dovodit přímo ani ze zákona o zvláštních řízeních soudních a občanského soudního řádu, které se v souladu s § 96 ZSM v těchto věcech použijí subsidiárně.

Návrhová oprávnění OSPOD, respektive kurátora pro mládež, ve vztahu k řízením ve věcech dětí mladších 15 let, nejsou zakotvena ani ve výčtu § 14 odst. 1 ZSPOD, který společně s § 16 ZSM taxativně vymezuje situace, v nichž OSPOD náleží návrhová oprávnění. Přesto nelze automaticky dovozovat, že OSPOD návrhová oprávnění ve vztahu k opatřením uloženým v režimu § 93 ZSM mít nebude.

V této souvislosti by se mělo vycházet ze skutečnosti, že OSPOD má v řízení ve věci dítěte mladšího 15 let podezřelého ze spáchání činu jinak trestného zcela specifické postavení – přímo ze zákona je samostatným účastníkem tohoto řízení s vlastními účastenskými oprávněními (§ 91 odst. 1 ZSM). Sice mu nepřísluší právo podat návrh na uložení opatření, to v souladu s § 90 ZSM náleží pouze státnímu zástupci, právo navrhnout zrušení opatření by však již na základě těchto jeho účastenských opatření mělo být možné dovodit. Navíc lze analogicky vyjít též z příslušných ustanovení části II. ZSM, která se vztahuje na mladistvé a v níž je zakotveno oprávnění OSPOD navrhnout změnu nebo zrušení výchovných opatření (§ 81 odst. 1 ZSM), upuštění od výkonu ochranné

výchovy (§ 83 odst. 1 ZSM), propuštění z ochranné výchovy (§ 84 odst. 1 ZSM), podmíněné umístění mimo výchovné zařízení pro výkon ochranné výchovy (§ 85 odst. 1 ZSM) a změnu ochranné výchovy na ústavní výchovu (§ 87 odst. 1 ZSM).

Právo navrhnout změnu nebo zrušení ochranného léčení poté OSPOD přiznává přímo § 95a odst. 3 a 4 ZSM.

Je možné prodloužit ochrannou výchovu v případě dětí, jimž byla uložena jako dětem mladším 15 let, do devatenácti let věku dítěte?

Dříve bylo široce aplikovanou praxí, že i v případě, že dítěti byla uložena ochranná výchova jako dítěti mladšímu 15 let, byla tato ochranná výchova prodloužována až do 19 let věku dítěte. Nejvyšší soud však ve svém rozsudku ze dne 5. 12. 2012, sp. zn. 8 Tz 85/2012, dospěl k závěru, že u dětí, kterým byla ochranná výchova uložena za čin jinak trestný, jehož se dopustily jako děti mladší 15 let, ochranná výchova do 19. roku věku dítěte prodloužena být nemůže.

Prodloužit ochrannou výchovu do devatenácti let dítěte tak lze pouze v případě, že ochranná výchova byla dítěti uložena již jako mladistvému podle hlavy II. ZSM.

8. Specifika práce kurátora v některých situacích ohrožení dítěte

8.1 Děti zanedbávající školní docházku

Úvod do problematiky

Zanedbávání školní docházky je jedním z nejčastějších rizikových projevů dítěte, s nímž se kurátoři ve své činnosti potýkají. **Samo o sobě by však nemělo být příčinou vyžadující poskytování sociálně-právní ochrany dětí a intervenci kurátora.** Zanedbávání školní docházky se totiž týká vztahu mezi dítětem, jeho rodiči případně jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte a školou. Na zákonné úrovni není nikdy stanovený počet neomluvených hodin, při jehož dosažení má do řešení případu dítěte vstoupit kurátor.

Řešení zanedbávání školní docházky spadá primárně do kompetence školy, která si ve svých vnitřních předpisech vymezuje konkrétní způsob, jak v takových případech postupovat, včetně počtu neomluvených hodin, při jehož dosažení již ředitel školy přistupuje ke svolání komise. Skutečnost, zda se komise bude účastnit kurátor či nikoli, závisí především na závažnosti situace dítěte a způsobu, jakým se škole daří zajistit spolupráci s jeho rodinou případně jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte. V tomto ohledu se lze odkázat na Informaci MPSV k postupu OSPOD v případech záškoláctví ze dne 14. 3. 2014, č. j. 2014/11306-231, v níž se jasně uvádí, že **„pouhá skutečnost, že rodiče neplní své povinnosti nebo že dítě**

zanedbává školní docházku bez dalšího neznamená, že se jedná o ohrožené dítě, k jehož ochraně je třeba zásahu OSPOD.“ Informace dále zdůrazňuje, že „**v kontextu záškoláctví je proto nutno vnímat sociálně-právní ochranu dítěte (...) jako nejzazší prostředek, k němuž lze přistoupit až tehdy, když komunikace a práce školy s dítětem a jeho rodinou, školou doporučená či zprostředkovaná pomoc ani nabízené služby nepřinesly zlepšení, a současně se jedná o problém takové intenzity, že nepříznivě ovlivňuje vývoj dítěte.“**

Ne ve všech případech lze navíc školní docházku dítěte zajišťovat prostřednictvím donucovacích prostředků. To je do značné míry možné jedině v případě povinné školní docházky (byť oddělovat dítě od jeho rodičů pouze z důvodu zanedbávání povinné školní docházky je nepřípustné), **v žádném případě však nelze donucovací oprávnění využívat v případě, že dítě má již povinnou školní docházku splněnu a cílem donucovacích oprávnění je zajistit jeho docházku na střední školu.**

Střední vzdělání jako právo a nikoli povinnost

Je třeba důsledně respektovat, že střední vzdělání je právem dítěte, nikoli jeho povinností. Dítě, které dokončí povinnou školní docházku a dovrší 15. rok věku, nabývá v souladu s § 35 odst. 1 OZ pracovní způsobilost a může se svobodně rozhodnout, zda bude dále pokračovat ve studiu a připravovat se na budoucí povolání, či nikoli.

V případě, že se dítě rozhodne, že již dále na střední škole studovat nebude, nelze ho rovněž nutit k tomu, aby začalo skutečně pracovat. Zákaz nucených prací je jedním ze základních lidských práv a svobod člověka, které je upraveno v čl. 9 Listiny základních práv a svobod. Tento zákaz se prolamuje pouze v taxativně upravených situacích podle čl. 9 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, a to v případě, že se jedná o:

- práce ukládané podle zákona osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody;
- vojenskou službu nebo jinou službu stanovenou zákonem namísto povinné vojenské služby;
- službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelních pohrom, nehod, nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty;
- jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.

Dítě, které dokončilo povinnou školní docházku a nabylo 15. roku věku má tak právo se svobodně rozhodnout nejen o tom, zda chce či nechce studovat střední školu, ale rovněž o tom, zda chce či nechce pracovat, a působit na něj lze pouze prostřednictvím „měkkých“ nástrojů, tj. poskytnout dítěti všechny relevantní informace o jeho situaci, probrat s ním na partnerském základě o důsledky jeho rozhodnutí i jeho další možnosti, zprostředkovat mu odborné profesní poradenství apod. V případě, že dítě na svém rozhodnutí nestudovat střední školu ani nepracovat přes veškeré poskytnuté informace i pomoc a podporu trvá, je nezbytné zajistit mu pomoc a podporu v systému sociálního zabezpečení, nezvládne-li si dítě tuto pomoc a podporu zajistit samo, případně s podporou svých rodičů či jiných osob z okolí dítěte.

Jakékoli využívání donucovacích oprávnění, jejichž cílem je přimět dítě ke studiu na střední škole či k výkonu práce, a to proti vůli dítěte, je nepřipustné.

Kurátor tedy vstupuje do řešení případů zanedbávání povinné školní docházky **pouze v těch nejzávažnějších případech**, v nichž se dítě nebude potýkat pouze se zanedbáváním školní docházky, ale s řadou dalších problémů (např. útoky z domova či toulky), v jejichž důsledku bude možné jeho situaci vyhodnotit jako nepříznivou sociální situaci vedoucí k nepřiměřenému ohrožení jeho dalšího příznivého vývoje (plně v intencích korektivu v § 6 ZSPOD, v souladu s nímž musí nepříznivé skutečnosti v životě dítěte trvat po takovou dobu nebo být takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí).

V těchto případech přitom budou mít příčiny zanedbávání školní docházky často **velmi komplexní povahu a nebudou výlučně na straně dítěte** (nebude tedy možné odůvodňovat pouhým poukazem na to, že dítě je líné, nebo těžko motivovatelné). Pro mnoho dětí se zanedbávání školní docházky může stát **formou úniku ze stresové situace**, ať již na půdě školy (narušení vztahů s vrstevníky, s učiteli; úzkost z požadavků, které jsou na dítě ve škole kladeny a neschopnost dítěte jim dostát), či v jeho přirozeném prostředí (domácí násilí, v jehož důsledku se dítě uzavírá do sebe a nechce vyhledávat kontakt s okolím; špatná finanční situace rodiny, která vede ke studu dítěte a uzavírání se vůči okolí; vážné onemocnění některého z rodičů; pocit nedostatečného zájmu ze strany rodičů dítěte apod.). **Kurátor se tak při řešení nepříznivé sociální situace dítěte, která se projevuje mj. v zanedbávání školní docházky ze strany dítěte, musí zaměřit především na tyto příčiny. Bez jejich odhalení bude jakákoli jeho intervence v dané věci s největší pravděpodobností vyznívat naprázdno.** V rámci pátrání po příčině zanedbávání školní docházky ze strany dítěte je důležité rovněž zjistit činnosti, kterým se dítě po dobu absence ve škole věnuje a zda se jedná o záškoláctví individuální nebo skupinové, jelikož i tyto skutečnosti mohou být pro dokreslení obrazu o příčinách chování dítěte velmi významné.

Druhy záškoláctví (Kyriacou, 2005)

Pravé záškoláctví – žák do školy nedochází, ale jeho rodiče o tom nevědí a domnívají se, že jejich dítě školu pravidelně navštěvuje.

Záškoláctví s vědomím rodičů – na této formě se podílí několik typů rodičů, jejichž hlavními charakteristikami je buď odmítavý postoj ke škole nebo přílišná slabost ve vztahu

k dítěti či závislost na pomoci a podpoře dítěte v domácnosti.

Záškoláctví s klamáním rodičů – žák ráno přesvědčí své rodiče o nevolnosti a ti jej pak ve škole omluví ze zdravotních důvodů.

Útěky ze školy – žák do školy ráno přijde, nechá si zapsat docházku, ale během výuky na hodinu či na několik hodin odejde, v některých případech tuto dobu stráví ve školních prostorách.

Odmítání školy – některým typům žáků činí představa školní docházky psychické obtíže, např. v důsledku problémů ve škole souvisejících s obtížností učiva, při strachu ze šikany či výskytu školní fobie nebo deprese.

Přehled dostupných metodických doporučení

[Informace k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech záškoláctví, č. j. 2014/11306-231](#)

[Metodický pokyn MŠMT k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 11 - Záškoláctví](#)

Případová práce

Při vytváření IPOD v souvislosti s řešením nepříznivé sociální situace dítěte, jejíž součástí je i zanedbávání povinné školní docházky, je nezbytné v co největším rozsahu zapojit další subjekty, přičemž nejvýznamnějšími z nich je rodina dítěte a škola. Kurátor, pokud již do řešení případu zanedbávání povinné školní docházky ze strany dítěte vstupuje, musí vycházet z předpokladu, že toto chování dítěte je pouze **projevem závažnějších problémů, s nimiž se dítě tímto způsobem snaží vypořádat, nikoli problémem samo o sobě.** Pokud by jediným problémem dítěte bylo právě a pouze zanedbávání povinné školní docházky, měl by řešení případu dítěte ponechat plně škole a rodině dítěte, jelikož v dané věci by se jednalo především o vzájemný vztah dítěte, jeho rodičů a školy.

Kurátor by se při řešení případu dítěte, souvisejícího se zanedbáváním povinné školní docházky, neměl zaměřovat pouze na ta opatření, která sice do značné míry mohou potlačit symptomy příčin ohrožení dítěte, tj. v daném případě záškoláctví, avšak k samotnému odstranění těchto příčin nevedou a ani vést nemohou. Tyto opatření jsou totiž často postaveny na principu represe či hrozby represe a nikoli na pozitivním přístupu k řešení nepříznivé sociální situace dítěte a na porozumění náročnosti této situace pro dítě i jeho rodinu. Patří mezi ně typicky podmínění omluvení absence dítěte ve škole ze strany lékaře a nikoli pouze ze strany rodičů dítěte či hrozba rodičům dítěte odpovědností za přestupek nebo dokonce za trestný čin.

Pro kurátora bude především nezbytné rozklíčovat, zda primární důvody, proč dítě zanedbává školní docházku, lze spatřovat spíše na straně školy či na straně přirozeného prostředí dítěte.

Důvody zanedbávání povinné školní docházky **na straně školy** budou typicky souviset s narušením vztahů dítěte s dalšími osobami, s nimiž se ve škole setkává. Těmito osobami mohou být spolužáci či obecně vrstevníci dítěte (dítě může být ze strany svých spolužáků ponižováno, spolužáci mohou znevažovat jeho lidskou důstojnost a šikanovat jej). Vztahové problémy však mohou nastávat rovněž ve vztahu mezi dítětem a jeho učitelem. Dítě se ve vztahu ke konkrétnímu učiteli může projevat úzkostně - učitel na něj např. může klást takové požadavky, kterým dítě není schopno dostát a s touto stresovou situací se neumí samo vypořádat nebo jej může svým přístupem vystavovat jiným nepříznivým emocím. S ohledem na skutečnost, že obě roviny problémů zanedbávání povinné školní docházky, které lze spatřovat na straně školy, mají ve své podstatě vztahový původ, nebude možné nalézt vhodné řešení bez náležité součinnosti školy a všech dalších subjektů, které škole poskytují odbornou pomoc a podporu při řešení takových otázek jako je klima třídy, výskyt šikany apod. **Přijatá opatření nesmí dopadat pouze a výlučně na samotné dítě**, jelikož v takovém případě by pro řešení jeho situace ani nemohla být dostatečně účinná. **Vztahové problémy jsou vždy záležitostmi všech stran daného vztahu, které musí být řádným způsobem zapojeny do jejich řešení.**

Příklad neúčinného řešení záškoláctví z důvodů na straně školy

Ve městě s necelými 5 000 obyvateli s velkou mírou sociálně vyloučených lokalit se nachází spádová škola. Ředitelka zaujímá k dětem romské národnosti odlišný postoj než k dětem většinové společnosti. Některé z těchto dětí se ve škole necítí dobře, a tak často zůstávají doma. Rodiče, často matky samoživitelky s mladšími dětmi, nemají sílu je donutit chodit do školy, mají o své děti strach. Vedení školy je důsledné v potírání záškoláctví těchto dětí, pravidelně komunikuje s dětským lékařem a kurátorem. Škola podává oznámení na přestupkovou komisi na úseku školství. Rodiče, aby neměli problémy se zákonem, žádají soud o umístění jejich dítěte do ústavní výchovy z důvodu dokončení povinné školní docházky.

Komentář:

Uvedený příklad lze považovat za příklad špatného postupu všech zúčastněných subjektů, který v konečném důsledku vyústil ve zcela neúčelné odebrání dětí z péče jejich rodičů a jejich umístění do ústavního zařízení. Ústavní výchovu dětí v tomto případě lze označit za neúčelnou především z toho důvodu, že nepředstavovala přiměřenou reakci na primární příčinu záškoláctví. Tou byla především atmosféra ve škole, kvůli níž se děti bály do školy docházet, a nedostatečná schopnost jejich rodičů pomoci svým dětem s překonáváním této obavy. Za této situace bylo úkolem kurátora poskytnout dětem

a jejich rodinám při řešení problematické atmosféry ve škole nezbytnou pomoc a podporu. Za tímto účelem bylo namísto primárně oslovit školu, zprostředkovat jí příčiny záškoláctví dětí a trvat na společném hledání řešení. V případě, že by domluva s vedením školy nebyla možná, mohl se kurátor obrátit s podnětem na zřizovatele, případně na Českou školní inspekci. Kurátor rovněž mohl, v případě, že již bylo zahájeno přestupkové řízení, poskytnout rodičům dětí podporu v tomto řízení, a to i případně prostřednictvím své zprávy dokládající příčinu záškoláctví dětí, jakož i to, že byl vypracován IPOD s navrženými opatřeními, jak záškoláctví dětí s ohledem na jeho příčinu řešit.

Pokud důvody zanedbávání povinné školní docházky ze strany dítěte budou mít svůj původ nikoli na straně školy, ale spíše na straně přirozeného prostředí dítěte, bude se kurátor muset zaměřit na zjištění pohledu rodičů na danou situaci. Rodiče dítěte o zanedbávání povinné školní docházky ze strany dítěte mohou, ale nemusí vědět. Je přitom třeba zdůraznit, že ani v jednom z těchto případů nesmí být bez dalšího přistoupeno k přijetí opatření spíše represivní povahy, ale je potřeba se zaměřit především na dosažení změny v rodinné situaci dítěte prostřednictvím pozitivních a motivujících opatření.

Rodiče mohou o zanedbávání školní docházky ze strany dítěte vědět, avšak nemusí si uvědomovat význam, jaký je tomuto chování dítěte obecně ze strany školy, příslušných orgánů včetně OSPOD, i ze strany zákona přiznáván. Rodiče dítěte totiž mohou žít v prostředí, kde je vysoká míra nezaměstnanosti a i oni sami se s nezaměstnaností mohou potýkat. Nemusí tak dobře rozumět významu vzdělání a přípravy na budoucí povolání a tyto hodnoty jimi nemusí být obecně akceptované. **To však neznamená, že by tito rodiče závažným způsobem selhávali v plnění svých povinností ve vztahu k dítěti a že by mezi nimi a dítětem nebyla vytvořena zdravá a odpovídající vztahová vazba.** S rodiči dítěte tak bude třeba v takovém případě pracovat především ve směru posilování míry jejich schopnosti porozumět a akceptovat význam, který účasti dítěte na vzdělání česká společnost obecně přikládá a který reflektuje i český právní řád v podobě zakotvení povinnosti splnění povinné školní docházky. Vhodné v těchto případech může být zapojit do řešení situace dítěte a jeho rodiny **některou z forem terénních služeb (terénní programy, terénní složka sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénní složka nízkoprahových zařízení pro děti a mládež)**, které si k rodinám v tomto ohledu mohou vytvořit snadnější cestu a získat si jejich vyšší důvěru než kurátor, který navzdory příkazu vycházet především z principů a metod sociální práce a být tak především sociálním pracovníkem, nutně vždy v očích rodičů zůstává

představitelem správního orgánu, s nímž tito rodiče nemusí mít dobrou zkušenost či k němuž chovají obecnou nedůvěru. Vhodné jsou takové terénní služby, které jsou rodině případně schopny nabídnout též doučování jejich dětí či doprovod dítěte do školy.

V případech, kdy rodiče o skutečnosti, že dítě zanedbává povinnou školní docházku, nevědí, bude kurátor muset rozklíčovat příčiny tohoto stavu. Ty mohou mít velmi rozličnou povahu, avšak pro kurátora bude stěžejní zjistit, **zda nevědomost rodiče a jeho nedostatečná schopnost usměrnit bez podpory chování svého dítěte vyplývá spíše z objektivní nemožnosti tohoto stavu dosáhnout, a to navzdory upřímnému zájmu** (jedná se např. o rodiče-samoživitele, který musí odcházet brzy ráno do práce a bez odpovídající pomoci a podpory není v jeho silách reagovat na situaci, kdy se dítě do školy nevypraví), který o příznivý vývoj svého dítěte projevuje, anebo spíše naopak právě z **nedostačivosti subjektivního zájmu o potřeby svého dítěte**. Řešení situace dítěte se bude přímo odvíjet od tohoto zjištění. Do první skupiny případů bude možné řadit rovněž situace, kdy rodina dítěte jako taková čelí dalším významným problémům, jako jsou např. finanční problémy, závažné onemocnění jednoho z rodičů či existence domácího násilí mezi rodiči, které v dítěti mohou vyvolávat pocity úzkosti, strachu a studu a mohou vést k tomu, že se dítě začne uzavírat do sebe a stávat se apatické ke svému okolí i k jakékoli činnosti, a to včetně těch činností, o nichž ví, že jsou pro něj povinné, jako je např. povinná školní docházka. Řešení situace dítěte a jeho rodiny se v těchto případech bude přímo odvíjet od skutečnosti, **zda a případně do jaké míry je narušena citová vazba mezi dítětem a jeho rodiči, případně jedním z rodičů** (např. v případě domácího násilí vazba k rodiči v postavení oběti domácího násilí). Pokud je citová vazba mezi dítětem a jeho rodičem nastavena zdravým způsobem, bude kurátor pomoc a podporu pro dítě a jeho rodinu hledat především v oblasti sociální práce a sociálních služeb. V případě důvodného podezření na narušení citované vazby mezi dítětem a jeho rodiči, kdy rodiče např. projevují zvýšenou neschopnost empaticky vnímat potřeby dítěte a přiměřeným způsobem na ně reagovat a ve svých projevech k dítěti projevují citovou oploštěnost, bude významným způsobem vyvstávat do popředí potřeba terapeutické podpory dítěte i jeho rodičů. Neméně významné však v těchto případech bude nabídnout a motivovat dítě k účasti na takových aktivitách (typicky zájmové aktivity, programy NZDM, peer-programy

nabízející pozitivní vliv staršího vrstevníka, sociálně-terapeutické programy), které by mohly do značné míry kompenzovat jeho vztahovou potřebu, potřebu přijetí a potřebu nalézt své místo ve společnosti.

Doporučený přístup k dětem zanedbávajícím povinnou školní docházku (Metodické doporučení MPSV č. 10/2009)

- motivovat dítě k návratu do školy, poskytnout mu maximální oporu a pomoc;
- odstranit příčiny možného záškoláctví ve spolupráci s učiteli a odborníky;
- tam, kde je v popředí záškoláctví strach a úzkost, zvyšovat u dítěte jeho odolnost vůči zátěži, oceňovat dítě, pokud projeví snahu překážky překonat;
- učit dítě žádoucím způsobům chování včetně asertivních reakcí;
- zvažovat výchovné postupy a cíle v rodině, zvyšovat citově stabilní atmosféru;
- analyzovat s dítětem jeho nežádoucí chování a nacvičovat s ním správné reakce;
- všimnout si podezřelých signálů na straně dítěte, které mohou záškoláctví předcházet;
- školní nároky přizpůsobovat možnostem dítěte a konzultovat s příslušnými zástupci školy (volit přiměřený typ studia);
- obrátit se na odborníky s žádostí o radu, jak dítěti pomoci, pokud se školy bojí, v případě potřeby hledat specializovanou psychologickou péči a volit adekvátní terapeutické postupy.

Příklady účinného řešení záškoláctví

Škola se obrátila na kurátora s podezřením na skryté záškoláctví, dítě má opakované jednodenní absence, které rodiče omlouvají dodatečně. Kurátor v rámci vyhodnocování situace dítěte a rodiny zjistil, že se u dítěte rozvíjejí projevy školní fobie, rodiče se vzniklou situací snažili řešit ve spolupráci s praktickou lékařkou pro děti a dorost, zatím bezvýsledně. Kurátor ve spolupráci s rodiči a lékařkou inicioval psychologické vyšetření chlapce a následnou terapii ve stacionáři pro adolescenty. Škola byla informována o tom, že chlapec a rodina na odstranění problému pracují a nejedná se o klasické záškoláctví, ani o nedbalost rodičů. Případné další informace předávali škole rodiče na základě vlastního uvážení.

Proběhla případová konference za účelem řešení zanedbávání povinné školní docházky ze strany nezletilého chlapce. Jednotliví aktéři (dítě, OSPOD, rodiče, NZDM) se domluvili na vzájemné výměně informací. Pokud se chlapec nebude moci dostavit do školy, matka bude ihned informovat školu, NZDM a OSPOD. Pokud se chlapec nedostaví do školy bez omluvy, škola informuje matku, OSPOD a NZDM. NZDM v takovýchto případech neumožní chlapcovi využívat jím vyhledávané trávení volného času v klubu, umožní mu pouze čerpat rozhovor s pracovníkem zaměřený na řešení stávající situace.

Příklad

Chlapec má 60 hodin neomluvených absencí. Matka o jeho záškoláctví nevěděla, využil její práce na směny, tvrdil jí, že do školy chodí. Matka je bezradná, neví, jak má situaci řešit. Dále uvádí, že se se synem hádají, že jí neříká pravdu a odcizil jí peníze. Po společném setkání u kurátora proběhla případová konference. Matka se synem následně využívají služeb rodinného poradenství, chlapec se zapojuje do sociálně-terapeutického programu, jedno odpoledne v týdnu tráví se starším dobrovolníkem z peer-programu, dochází na doučování. Chlapec nemá neomluvené absence, postupně se zlepšuje jeho komunikace s matkou.

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 16 let	
Datum zahájení intervence kurátora:	25. 9. 2013
Datum posledního vyhodnocování situace dítěte:	16. 11. 2014
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:	zanedbávání školní docházky
1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE	
Zdravotní stav dítěte	
<p>Chlapec projevuje přiměřenou fyzickou i psychickou vyspělost. Dle sdělení matky nebývá často nemocný. Zubaře pravidelně navštěvuje se školou. Absolvoval všechna povinná očkování, dochází na preventivní lékařské prohlídky. Chlapec má vadu řeči – zadržává se – z důvodu logopedických potíží opakoval první třídu. Následně čtyři roky docházel na logopedii. Matka má podezření, že chlapec kouří cigarety. Chlapec je v péči dětské psychiatricky od roku 2011, pravidelně za ní dochází. Na základě prudkého zhoršení stavu (chlapec odmítal vycházet z pokoje, pouze ležel na posteli, matka měla obavy, aby si sám neublížil) byl 22. října 2013 přijat do psychiatrické nemocnice. Pobyt byl ukončen na žádost matky 11. listopadu téhož roku. Od doby hospitalizace užívá chlapec léky na úzkost.</p> <p><u>Zdroj informací:</u> matka, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost, dětský psychiatr. <u>Potřeby dítěte:</u> pomoc se zvládnutím vlastní úzkosti.</p>	
<u>Revize 16. 11. 2014:</u>	
<p>Chlapec je dále v péči dětské psychiatricky, dále užívá léky na úzkost.</p>	
Učení se	
<p>Chlapec je nyní v 7. třídě ZŠ, kterou opakuje. Telefonickým hovorem s PPP bylo zjištěno, že je u nich chlapec evidován od roku 2008, kdy u něj byly diagnostikovány poruchy učení – dysortografie, dyslexie, dysgrafie. Jeho intelekt se nachází spíše v nižším pásmu. Psycholožka z PPP se následně setkala s třídním učitelem a probrala s ním vhodná doporučení pro práci s chlapcem. V roce 2011 byla matka vyzvána, aby se společně s chlapcem dostavila na vyšetření. Matka setkání odmítla s tím, že není potřeba. Dle zprávy školy ze dne 25. 9. 2013 je chlapec uzavřený, málomluvný, tichý. Jednou neadekvátně zareagoval na spolužákovu narážku tak, že s ním praštil o zem. Zapomíná domácí úkoly, na hodiny se nepřipravuje, jen je mlčky prosedí. V sedmé třídě zameškal 156 hodin z důvodu častých bolestí hlavy, zažívacích potíží a nevolnosti. Všechny hodiny měl od matky omluvené. Zavíral se na záchod, nechával si ujíždět autobus a nechtěl do školy. Škola s matkou i chlapce opakovaně probírala možné důvody této situace, následně zapojila do jejího řešení kurátora. Od 25. 9. 2013 se školní docházka do školy u chlapce nezlepšuje, spíše se zhoršuje. Chlapec odmítá během října 2013 do školy docházet. Matka se snaží jeho docházku do školy zajistit. Chlapec přestává vycházet z bytu. Vzhledem k zhoršujícímu se stavu chlapce (stupňující se úzkosti, odmítá vycházet z pokoje, matka se obává o jeho psychický stav a bezpečnost) byl chlapec hospitalizován v psychiatrické nemocnici.</p>	
<u>Revize 16. 11. 2014:</u>	
<p>Chlapec dokončil povinnou školní docházku díky individuálnímu plánu ze strany školy. V září 2014 nastoupil na odborné učiliště, obor zahradník. Dle sdělení matky docházel do školy jen první dva dny, od třetího dne odmítal do školy docházet, zavíral se na wc, obstarával si omluvenky od lékaře, kterému tvrdil, že ho bolí břicho. Matka navštívila školu, seznámila ji s chlapcovou situací. Škola vyšla matce vstříc. Pokud matka dodá doporučení PPP, ve kterém bude uvedeno, že chlapec potřebuje individuální plán, škola ho pro chlapce vypracuje. Matka toto doporučení PPP zajistila, škole ho předala.</p>	

Školní rok I. ročníku studia byl chlapci rozložen na dva roky s tím, že ve školním roce 2014/2015 bude docházet pouze do hodin teorie, odborný výcvik bude přesunut do příštího roku, pokud nebude tento modul fungovat, bude vedení školy jednat s matkou o individuálním vzdělávacím plánu.

Zdroj informací: matka, chlapec, škola.

Potřeby dítěte: vzdělávat se, zvýšit si profesní kvalifikaci.

Emoční vývoj a chování

Matka uvádí, že je chlapec uzavřený a náladový. Mívá záchvaty vzteku, je umíněný, nikdo s ním nehne. Pokud matka po chlapci něco vyžaduje, smlouvá o odměně za vykonání dané činnosti.

K dospělým se nechová vyzývavě, příliš nemluví, nejspíše proto, aby nevynikla jeho vada řeči. V prostředí lidí, které dobře zná a má k nim vybudovanou důvěru, je hovorný.

Revize 16. 11. 2014:

Matka uvedla, že chlapec změnil kamarády. Dříve měl jednoho dobrého kamaráda, s ním už se ale nechce stýkat. S jedním kamarádem chodí chytat ryby, s dalším kamarádem sdílí zájem o zvířata. Matka uvádí, že se dle názoru blízkého okolí chlapec změnil, je při kontaktu s nimi hovornější. Jedná se však o jedince, které dobře zná.

Pozorování kurátora – chlapec při hovoru neudrhuje oční kontakt, při komunikaci používá jednoslovné odpovědi, na kladené otázky odpovídá často místo chlapce matka.

Zdroj informací: matka, chlapec, pozorování kurátora

Potřeby dítěte: podpořit sebedůvěru chlapce, pomoci mu získat jistotu při kontaktu s dalšími lidmi, podpořit matku, aby nechala chlapce jednat samostatně.

Rodinné a sociální vztahy

Matka uvedla, že je na ní chlapec závislý. Otec chlapce zemřel při autonehodě v roce 2011. Pokud má chlapec nějaký problém, obrací se na matku. Z rodiny tráví nejvíce času se starším bratrem, který je již zletilý a dochází do zaměstnání, rád pobývá i v přítomnosti své matky.

Matka má nejbližší ke svému švagrovi, který jim pomáhal v nejtěžších chvílích po smrti otce. Švagr hodně matce radí, je rodinně oporou.

Zdroj informací: matka, chlapec, starší bratr, šetření v rodině.

Potřeby dítěte: podpora společného trávení volného času s bratrem a vztahu s ním, podpora samostatnosti chlapce, podpora matky po ztrátě manžela, podpora chlapce ve vyrovnání se se ztrátou otce.

Identita a sociální prezentace

Z pozorování kurátorky je patrné, že se chlapec v neznámém prostředí projevuje uzavřeně, nemá důvěru k cizím lidem. Vyhýbá se přímému kontaktu, stáhne se zády, aby na něj nebylo vidět, nasazuje si kapuci. Nemluví, a pokud chce něco sdělit, používá prostředníka, většinou matku. Má výraznější vadu řeči, je patrné, že se snaží mluvit v co nejjednodušších větách. V cizím prostředí se snaží na sebe neupozorňovat, snaží se splynout s davem.

Revize 16. 11. 2014:

Matka na doporučení kurátorky navázala spolupráci s rodinnou poradnou. Cílem spolupráce s psycholožkou je posílit komunikační dovednosti a posílit sebedůvěru chlapce ve vztahu k okolnímu prostředí.

Zdroj informací: matka, chlapec, rodinná poradna.

Potřeby dítěte: podpořit sebedůvěru, rozvíjet komunikační dovednosti.

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec je samostatný, zvládá běžné úkony (např. sám zajde nakoupit, ohřeje si jídlo), pečuje o svůj zevnějšek, dodržuje základní hygienické návyky. Matka se domnívá, že je na ní syn závislý, vnímá potřebu rozvoje jeho samostatnosti.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: podpora samostatnosti chlapce, podpořit matku, aby nechala

chlapce jednat samostatně (možnost využít videotréninku interakcí).

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Matka péči o syny zvládá. Děti mají zajištěnou pravidelnou stravu a emoční podporu. Starší syn je již zletilý, dochází do zaměstnání (skladník), pracuje zde na směny. Po smrti otce se zapojil do péče o rodinu.

Zdroj informací: matka, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost.

Potřeby dítěte: základní péče je zajištěna.

Zajištění bezpečí a ochrany

Matka i chlapec uvádějí, že spolu vycházejí dobře. Chlapec se doma cítí bezpečně. Když má nějaký problém, svěří se matce nebo bratrovi.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: potřeby chlapce jsou v této oblasti naplněny.

Citová vřelost

Od smrti otce má matka s chlapcem i jeho bratrem velmi úzký vztah. Matka jako samoživitelka nemá na syna tolik času, kolik by chtěla, schází jí více společně tráveného volného času. Chlapec tráví hodně času se svým bratrem, se kterým si rozumí.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: podpora vztahu s bratrem, hledat si okamžiky pro společné trávení volného času.

Stimulace a podněty

Matka se synem docházela čtyři roky na logopedii, následně byla na žádost chlapce spolupráce přerušena.

Zdroj informací: matka, chlapec, logoped.

Potřeby dítěte: podpora komunikačních dovedností.

Revize 16. 11. 2014:

Matka navázala spolupráci s logopedkou, kam se synem dochází, logopedku navštěvují jedenkrát měsíčně. Logopedka při poslední návštěvě matce sdělila, že se chlapec velmi zlepšil a oceňovala ho. Matka se domnívá, že si doma chlapec procvičuje úkoly zadávané logopedkou, jinak by nebylo možné zlepšení. Chlapec ale tvrdí, že se v řeči nepochvíjuje.

Vedení a hranice

Matka se snaží synovi vycházet vstříc, pomáhá mu řešit obtíže se školou, často tyto potíže řeší za chlapce. Kurátorka vnímá jako vhodné podpořit matku v tom, aby více nechávala jednat svého syna, podpořila ho v samostatnosti.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podporovat samostatnost chlapce ze strany matky.

Stabilita

Velkým zásahem do života rodiny byla smrt otce při autonehodě v roce 2011. V této době rovněž došlo k prohloubení chlapcových obtíží s mluveným projevem.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: podpora rodiny při zvládnání situace ztráty otce.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Manželství rodičů bylo dle matky i chlapce spokojené, zásahem do života rodiny byla smrt otce při autonehodě v roce 2011.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora rodiny při zvládnání ztráty otce.

Širší rodina

Důležitou osobou je švagr matky. Chlapec již nemá prarodiče z matčiny ani otcovy strany.

Zdroj informací: matka, chlapec, švagr, šetření kurátorky.

Potřeby dítěte: podpora vztahu se švagrem – pozitivní vzor.

Bydlení

Matka se syny bydlí ve starším domě. Dům mají ve vlastnictví. Dům je patrový. Rodina obývá přízemí, kde jsou pokoje bratra, chlapce a matky, dále je zde kuchyň, WC a koupelna.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: potřeby chlapce v této oblasti jsou naplněny.

Zaměstnání

Matka pracuje jako asistentka ředitele, domů přichází většinou po čtvrté hodině odpolední, v případě potřeby může využít flexibilní pracovní dobu.

Zdroj informací: matka.

Potřeby dítěte: potřeby chlapce v této oblasti jsou naplněny.

Finanční situace

Finanční situace rodiny je dostačující, matka jako samoživitelka však nemá na syny tolik času, kolik by chtěla (občas zůstává v práci přesčas). Na příjmech rodiny se podílí i starší syn (pracuje jako skladník).

Zdroj informací: matka, chlapec a jeho starší bratr.

Potřeby dítěte: hledat si okamžiky pro společné trávení volného času.

Sociální začlenění

Rodina se zapojuje do života městské části – matka ve volném čase pomáhá s organizováním akcí pro sousedy (čarodějnice, mikulášská).

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: potřeby chlapce v této oblasti jsou naplněny.

Komunitní zdroje

Rodina žije na okraji velkého města, odborné služby jsou zde dobře dostupné.

Zdroj informací: matka, chlapec, návazné instituce.

Potřeby dítěte: navázat vztahy s vrstevníky.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 16. 11. 2014

Plánované cíle:

Cíl: Podporovat schopnost rodiny vyrovnat se se ztrátou otce.

Plánované kroky a opatření: Matka bude trávit více volného času se syny. Chlapec bude dále trávit volný čas se svým bratrem. Jednotliví členové rodiny budou společně navštěvovat rodinnou poradnu s cílem zlepšit vzájemnou komunikaci. Společně se budou věnovat aktivitám, které všechny baví (např. společná procházka).

Termín: 31. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Jednotliví členové rodiny spolu tráví volný čas, mluví spolu o tom, co aktuálně prožívají, jsou schopni se vzájemně podpořit a vyjadřovat si sympatie.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, starší bratr, rodinná poradna.

Cíl: Zajistit, aby se chlapec cítil ve škole dobře a bezpečně.

Plánované kroky a opatření: Matka s chlapcem úzce spolupracují s PPP, školou, kurátorem a rodinnou poradnou na zajištění naplňování IVP.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec si uvědomuje, co prožívá, a mluví o tom, za podpory spolupracujících subjektů a matky naplňuje IVP, je v úzkém kontaktu s třídním učitelem, školním psychologem a výchovným poradcem.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, kurátor, PPP, škola, rodinná poradna.

Cíl: Posílit schopnost matky nechat chlapce samostatně jednat.

Plánované kroky a opatření: Matka se synem absolvuje videotrénink interakcí ve spolupráci s místní rodinnou poradnou.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka nechává chlapce samostatně jednat, nejedná za něj. Chlapec jedná samostatně sám za sebe, nenechává za sebe jednat matku.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, kurátor, rodinná poradna.

Cíl: Podpořit schopnost chlapce zvládat vlastní úzkost.

Plánované kroky a opatření: Chlapec si osvojuje jednotlivé techniky zvládnání vlastní úzkosti spojené s kontaktem s druhými lidmi, uvědomuje si, co aktuálně prožívá, a je schopen to sdílet.

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec si uvědomuje, co prožívá, a je schopen o tom hovořit, nevyhýbá se kontaktům s druhými lidmi.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, dětský psychiatr, psycholog, škola.

Cíl: Posílit komunikační dovednosti chlapce, posílit jeho sebedůvěru ve vztahu k okolnímu prostředí.

Plánované kroky a opatření: Chlapec navštěvuje logopedickou ambulanci, věnuje se jednotlivým řečovým cvičením.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec se nevyhýbá komunikaci s neznámými osobami.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, logoped.

Cíl: Zapojit chlapce do vhodné volnočasové aktivity.

Plánované kroky a opatření: Chlapec si za podpory matky najde vhodnou volnočasovou aktivitu, která bude vycházet z jeho přání a zálib a jejímž prostřednictvím může navázat vztah s dalšími vrstevníky a s dalšími dospělými osobami (lektory dané aktivity).

Termín: 31. 1. 2015.

Ukazatel účinnosti: Chlapec pravidelně navštěvuje volnočasovou aktivitu, stýká se s dalšími vrstevníky. Účasti na této aktivitě se nevyhýbá.

Odpovědné osoby: matka, chlapec.

Plánovaná revize: 16. 5. 2015

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 2

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – dívka 16 let

Datum zahájení intervence kurátora: 26. 6. 2013

Datum posledního vyhodnocování situace dítěte: 4. 2. 2015

Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte: zanedbávání školní docházky

Kazuistika:

Kurátorka obdržela od základní školy zprávu, která upozorňovala na neplnění školních povinností dívky. Dle sdělení školy se dívka nepřipravovala na vyučování, nerespektovala pokyny učitelů, má neomluvené hodiny, mimo školu se stýká s jedinci, kteří se chovají rizikovým způsobem. Ve stejné době byla dívka vyslýchána PČR jako svědek ve věci mačetového útoku (č. j. XY), z výsledku vyplynulo, že se dívka volně pohybuje venku v pozdních večerních hodinách.

Při šetření v rodině dívky matka popírala, že by se dcera projevovala rizikově. V září 2013 kurátorka obdržela zprávu z bydliště rodiny, která upozorňovala na rizikové chování dívky – pravidelné kontakty s jedinci, kteří se chovají rizikovým způsobem. Na počátku září 2013 zahájena soustavná spolupráce s rodinou. Matka přiznává, že výchovu dcery dostatečně nezvládá, dříve si myslela, že to zvládne sama, že jde jen o momentální stav. Rizikové chování dívky započalo asi před dvěma lety. Dívka nerespektovala rodiče, odcházela z domu bez jejich vědomí, navracela se domů v pozdních hodinách nebo druhý den, nereagovala na telefonické kontakty rodičů či vypínala telefon, aby byla nedostupná. Označovala rodiče vulgárními výrazy, někdy přecházela do fyzické agrese (např. matce 2x prokousla ruku, když jí zabavovala mobil). Neudržovala si pořádek v pokoji, nepomáhala s domácími pracemi. Vztah mezi dívkou a otčímem je komplikovaný. Teprve nedávno se dozvěděla, že otčím není její biologický otec. Při následujícím rizikovém chování dcery se otčím výchovy nad dívkou vzdal, raději se na ní přestal podílet a plně jí přenechal matce.

Matka je otevřená spolupráci s kurátorkou, dbá jejích rad. Vytvořila doma pro své děti pravidla, na doporučení kurátora docházela dva měsíce do manželské a rodinné poradny. Spolupráce byla ukončena s ohledem na ukončení pracovního poměru psychologa, který s rodinou pracoval. V současné době je plánován pobyt dívky v SVP. Po ukončení pobytu se předpokládá navazující spolupráce s manželskou a rodinnou poradnou.

Od doby zahájení vzájemné spolupráce s rodinou kurátorka zaznamenává u dívky zlepšení v jejím chování. Ustaly úteký z domova a noční toulání, ustaly i její vulgární urážky vůči rodinným příslušníkům. Matka zaznamenává zlepšení vztahu mezi dívkou a otčímem.

1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE

Zdravotní stav dítěte

Matka uvedla, že dívka je po zdravotní stránce v pořádku. Má běžné nemoci – chřipky, angíny. Posledního půl roku bez onemocnění. Rodiče dívku k lékaři doprovází. Jen jednou byla u lékařky sama, měla zlomený nos, následovala operace, 3 dny byla hospitalizovaná. Úraz se dívce stal při mačetovém útoku před letními prázdninami v roce 2013.

Na pravidelná očkování dochází. Provedla operaci slepého střeva.

Dívka si vybírá potraviny – nejí maso, omáčky, kaši. Před rokem s ní matka pravidelně chodila k dětské lékařce na vážení, matce se zdálo, že dívka hubla, měla obavy, že by mohla mít sklony k mentální anorexii. Kamarád dívce řekl, že je tlustá, následně si hlídala příjem potravy. V současné době již na vážení nedochází.

Matka dále uvedla, že si u dívky všimla jizev na zápěstí. Dívka se vymlouvala na to, že se poranila o plot, později se přiznala, že se spolužačkou experimentovala se sebepoškozováním. Matka dívku jednou při hádce udeřila, dívka se následně zavřela do koupelny a ven vyšla se zakrvácenými ústy. Vyšlo najevo, že se do rtu řízla žiletkou.

Při jiné hádce dívka vyhrožovala, že skočí z okna. Pokud má dívka zdravotní problémy, obrací se na matku. Dívka kouří okolo 10 cigaret denně. Pokud cigaretu nemá, když ji potřebuje, chová se podrážděně.

Revize ze dne 4. 2. 2015

Dívka užívá pravidelně antikoncepci, byla poučena o bezpečném sexuálním chování. Dívka je poměrně silná kuřačka, matka si s tím neví rady. Pokud jí matka kouření odepírá, je dívka agresivní, vyhrožuje, že odejde z domu.

Zdroj informací: matka, dívka, praktický lékař pro děti a dorost.

Potřeby dítěte: prevence sexuálně-rizikového chování, omezit kouření, zvládat

zátěžové situace jiným způsobem než sebepoškozováním.

Učení se

Dívka navštěvuje 9. třídu místní ZŠ. Na konci minulého školního roku 2012/2013 neprospěla z chemie, v srpnu 2013 dělala reparát, zvládla ho. Škola upozorňuje na neplnění školních povinností, na špatnou přípravu do školy, záškoláctví, nerespektování pokynů učitelů, nevhodné verbální reakce na napomenutí. Její prospěch se od 7. třídy postupně zhoršuje. S dívkou byl proveden pohovor na téma zlepšení prospěchu a chování v souvislosti se školním řádem, ale bez efektu. Matka se dle školy k dceři staví ochranně a problémy vždy otočí proti škole. V 1. pololetí školního roku 2012/2013 bylo chování dívky ohodnoceno důtkou ředitele školy, v 2. pololetí bylo ohodnoceno 2. stupněm z chování z důvodu neomluvených hodin. Škola dále upozorňuje na podezření z návštěv akcí a zařízení nevhodných pro děti, stýkání se s jedinci, kteří se chovají rizikovým způsobem, kouření.

Revize dne 8. 8. 2014:

Za pobytu dívky v SVP se její vztah k učení zlepšil, dosáhla lepších výsledků, zlepšila si celkově prospěch. V kolektivu vrstevníků je oblíbená, nevyhledává konflikty. Je silnou, výraznou osobností s přirozenou autoritou bez výrazných dominantních tendencí. Základní vzdělání úspěšně dokončila.

Revize dne 4. 2. 2015:

Dívka je od září 2014 studentkou oboru kuchař / číšník, je ubytovaná přes týden na internátě. Zpočátku se jí na škole nelíbilo, spolubydlící jí příliš nepřijímaly, dávaly jí najevo, že jí tam nechtějí. To se ale vyřešilo přestěhováním na jiný pokoj, kde je spokojená, cítí se tam rovnocenně. Matka oceňuje, že dívka získala určitý řád, že je nucena se bez výmluv a proseb něčemu podřídit, vede jí to k větší odpovědnosti a samostatnosti.

Zdroj informací: matka, dívka, škola.

Potřeby dítěte: podporovat dívku při přípravě na budoucí povolání.

Emoční vývoj a chování

Matka uvedla, že s ní dívka neřeší své problémy, veškeré stresové situace si řeší dívka sama, matka by přivítala, kdy by k ní měla větší důvěru. Dívka tráví více času s kamarádkami než doma. Každý víkend má většinou naplánovanou akci, nečeká na svolení matky. Dle sdělení matky byla jedno období každý víkend mimo domov. Matka dceru hledala společně s manželem. Matka uvádí, že dívka z rodiny při neshodách utíká již od pěti let. Většinou se však brzy vrátila. Matka si myslela, že situaci zvládá sama, a tak nevyhledala pomoc. Rizikové chování dívky se prohlubuje především v posledním roce. Dívka používá vynucovací prostředky – vyhrožuje, vydírá rodiče, zastrašuje je.

Revize ze dne 8. 8. 2014:

Po diagnostickém pobytu v SVP se dle matky chování dcery zlepšilo. Matka uvedla, že dívka již není slovně hrubá, fyzicky matku nenapadá. Vztek dívka řeší odchodem ze situace, po nějaké době se vrací, za své chování se omlouvá.

Revize ze dne 4. 2. 2015:

Dívka uvedla, že se s matkou někdy hádá, jde dle ní o hlouposti, o neshody, kdy něco požaduje a matka jí nechce vyhovět. Pak si to spolu vyříkají a je zase dobře. Dívka uvedla, že někdy nedokáže ovládnout vlastní vztek, řeší to boucháním dveří, hovoří si polohlasně, aby se vyříkala, odejde do vlastního pokoje, tam se snaží uklidnit, za 10 minut se vrací zpět za rodiči a omlouvá se jim.

Má potřebu navazovat citový vztah s chlapci. Se současným přítelem se zná od počátku školního roku, tedy od září 2014. Matka si stěžuje, že je dcera plně zaměřená na vztah a poté zapomíná plnit své další povinnosti, nedodržuje včasné a domluvené návraty domů. Pokud něco s přáteli plánuje, rodiče s tím předem neseznámí, nebo případné změny rodičům nenahlásí. Situaci řeší tak, že nedává o sobě vědět, nezvedá rodičům telefony.

Zdroj informací: matka, dívka, SVP.

Potřeby dítěte: více společně tráveného času v rámci rodiny.

Rodinné a sociální vztahy

Dívka vyrůstá v úplné rodině společně s matkou a s nevlastním otcem, který od narození dívku vychovává jako vlastní. S biologickým otcem se nevidá, nezná ho, nejeví o ni zájem. Matce se dívka spíše svěřuje, otčímu ne.

Revize ze dne 8. 8. 2014:

Postavu matky hodnotí dívka ambivalentně. Necítí z její strany úplné přijetí, spíše vnímá její kritiku. Dívka má rodičům za zlé, že jí nesdělili, že otčím není její biologický otec. Vinu dává především nevlastnímu otcovi. Během pobytu v SVP se na vztahu mezi dívkou a otčím pracovalo, došlo k jeho zlepšení.

Revize ze dne 4. 2. 2015:

Dívka sama uvedla, že s oběma rodiči, tedy s matkou a nevlastním otcem, má dobrý vztah. S otčím má nyní vztah mnohem lepší, více si s ním rozumí, vychází s ním. S matkou se někdy hádá. Matka uvedla, že dívka o ní projevuje obavy – matka byla hospitalizovaná kvůli operaci žlučníku – dívka se jí ozývala, měla potřebu jí navštěvovat v nemocnici.

28. 1. 2015 proběhlo řízení o zvýšení výživného vůči dívce, matka si podala sama návrh. Po několika letech se u soudního jednání setkala s biologickým otcem dívky. Dívka se chce s biologickým otcem seznámit, ten souhlasí, matka jim to umožní. Na jaře tohoto roku proběhne jejich společný výlet.

Zdroj informací: matka, dívka, SVP, šetření kurátorky.

Potřeby dítěte: podpora vzájemného vztahu, podpora při navazování vztahu s biologickým otcem.

Identita a sociální prezentace

Dívka vystupuje sebevědomě, působí příjemným dojmem, je společenská. Dbá o svoji postavu, sportuje.

Přiznává, že někdy nedokáže kontrolovat své emoce. Když jí někdo něco vyčítá, kritizuje ji, slovně se brání, křičí, odchází, tříská dveřmi.

Zdroj informací: matka, dívka, pozorování kurátorky.

Potřeby dítěte: podpořit schopnosti dívky zvládat zátěžové situace.

Samostatnost a sebeobsluha

Dívka je samostatná, pečuje o svůj zevnějšek, dodržuje základní hygienické návyky.

Zdroj informací: matka, dívka.

Potřeby dítěte: potřeby dívky v této oblasti jsou naplněny.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Dívka má zajištěnu pravidelnou zdravotní péči. Matka dohlíží na její pravidelnou docházku do školy.

Zdroj informací: matka, dívka, praktický lékař pro děti a dorost, škola.

Potřeby dítěte: základní péče je zajištěna.

Zajištění bezpečí a ochrany

Bezpečí dívky bylo narušeno během jejího pobývání mimo domov, aktuálně bydlí dívka na internátě – musí respektovat jeho pravidla.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: potřeby dívky naplněny.

Citová vřelost

Rodina využívala rodinné poradenství. Spolupráce byla ukončena odchodem spolupracujícího psychologa.

Když se dívka dozvěděla, že partner matky není její biologický otec, začala mu říkat, že není její táta, vyhrožovala mu, že ho udá na PCR, že jí ubližuje. Otčím se z výchovy dcery stáhl.

Revize 8. 8. 2014:

Dívka nastoupila dobrovolně na diagnostický pobyt do SVP s nástupem od 6. 1. 2014

do 3. 3. 2014. Po ukončení rodina navázala spolupráci s manželskou a rodinnou poradnou. Spolupráce trvala průběžně od března do srpna 2014. Psycholožka uvedla, že vnímá pozitivní posun ve vztahu rodičů ke dívce, jednájí s dcerou přátelštěji, vlídněji, jsou vůči ní schopni vstřícných kroků i ocenění. Pokud jsou potřeby dívky naplňovány, je aktivní a přátelská, v opačném případě, zejména pod tíhou kritiky, jedná svéhlavě a volí únikové strategie. Emočně dostupnější je pro dívku matka. Psycholožka doporučila rodině dále budovat společné vztahy, postupně předávat dívce větší odpovědnost, a tím i důvěru. Spolupráce vedla ke zlepšení komunikace v rodině.

Revize dne 4. 2. 2015:

Vzhledem k nástupu dívky na internát došlo k dočasnému ukončení spolupráce s manželskou a rodinnou poradnou, s možností v případě obtíží na spolupráci navázat.

Zdroj informací: matka, dívka, otčím, manželská a rodinná poradna, kurátorka.

Potřeby dítěte: podpora vzájemných pozitivních vztahů v rodině.

Stimulace a podněty

Dívka má zajištěn dostatek aktivit pro vlastní rozvoj.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: potřeby dívky naplněny.

Vedení a hranice

Matka se na výchově dcery podílí. Nedaří se jí však dceru usměřovat, stanovovat jí hranice. Dívka mnohdy jedná bez vědomí rodičů. Dokáže si svým jednáním na rodičích své úmysly vynutit, někdy k tomu používá prostředky, jako je vyhrožování, manipulace. Matka se snaží mít kontrolou nad tím, kde a jak dcera tráví volný čas. Mnohdy však dívka své plány mění, aniž by je řekla matce.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit vzájemnou komunikaci, podpora vzájemných pozitivních vztahů, podpora rodičovských kompetencí matky.

Stabilita

Velkou změnou bylo zjištění, že manžel matky není biologickým otcem dívky. Ve spolupráci s návaznými institucemi došlo k postupnému urovnání situace.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora vzájemných pozitivních vztahů.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Dívka vyrůstá v úplné rodině společně s matkou a s nevlastním otcem, který od narození dívku vychovává jako vlastní.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření kurátorky.

Potřeby dítěte: podpora vzájemných pozitivních vztahů.

Širší rodina

Babičku ze strany matky navštěvují dvakrát ročně. Dobrý vztah má rodina s bratrem ze strany otčíma, často se navštěvují.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření kurátorky.

Potřeby dítěte: potřeby dívky jsou naplněny.

Bydlení

Rodina bydlí ve vlastním rodinném patrovém domě. Dům je udržován v čistotě. Rodina postupně dům renovuje. Dívka má svůj samostatný pokoj v prvním patře, kde je vlastní sociální zařízení. V přízemí je velká kuchyň, která slouží zároveň jako společenská místnost. Dále je zde ložnice rodičů. Přízemí je vybaveno koupelnou a wc. Místnosti jsou vybavené starším nábytkem.

Revize 8. 8. 2014:

Během pobytu dívky v SVP rodiče zrekonstruovali pokoj dívky dle jejích přání.

Zdroj informací: matka, otcím, dívka, šetření kurátora.
Potřeby dítěte: bydlení je zajištěno.

Zaměstnání

Oba rodiče pracují.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: potřeby dítěte v této oblasti jsou naplněny.

Finanční situace

Finanční situace rodiny je dostačující.

Zdroj informací: matka, dívka.
Potřeby dítěte: potřeby dítěte v této oblasti jsou naplněny.

Sociální začlenění rodiny

Rodina je sousedy posuzována jako stabilní, do života v sousedství se aktivně nezapojuje.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: potřeby dítěte v této oblasti jsou naplněny.

Komunitní zdroje

Dopravitelnost do větších měst je možná vlakem, autobusem. Rodina vlastní automobil. V obci nejsou dostupné volnočasové aktivity, poskytování sociálních služeb je možné ve spolupráci s místní charitou.

Zdroj informací: matka, dívka, návazné instituce.
Potřeby dítěte: kvalitně trávit volný čas.

Individuální plán ochrany dítěte

Plánované cíle:

Cíl: Podpořit obnovu citových vazeb v rodině – podpora vzájemné komunikace a podpory v rodině.

Plánované kroky a opatření: Rodina spolupracuje se SVP a s rodinnou poradnou s cílem zlepšit vzájemnou komunikaci v rodině.

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Rodina spolu tráví více společného času, společně sdílí, co jednotlivé členy rodiny trápí a co je těší, jednotliví členové rodiny se vzájemně podporují.

Odpovědné osoby: rodiče, dívka, manželská a rodinná poradna.

Cíl: Zprostředkovat setkání dívky s biologickým otcem.

Plánované kroky a opatření: Matka domluví termín setkání dívky s biologickým otcem, společně s kurátorkou ji nabídne podporu při přípravě na průběh tohoto setkání.

Termín: 31. 5. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka se za podpory matky společně setká s otcem.

Odpovědné osoby: dívka, matka, kurátorka.

Cíl: Podpora schopností dívky zvládat zátěžové situace – vyhnout se agresivním (včetně sebepoškozování) a útěkovým reakcím.

Plánované kroky a opatření: Dívka ve spolupráci s NNO pracuje na rozvoji škály reakcí na zátěžové situace.

Termín: 31. 7. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka ovládá alespoň tři strategie, které jí pomáhají zvládat zátěžové situace s ohledem na sebe a na své okolí.

Odpovědné osoby: dívka, kurátorka, nezisková organizace v místě internátu.

Cíl: Podpořit dívku při výběru vhodné antikoncepční metody.

Plánované kroky a opatření: předání relevantních informací o bezpečném pohlavním životě, podpora při volbě vhodné antikoncepční metody.

Termín: 4. 2. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka si na základě poskytnutých informací zvolila vhodnou antikoncepční metodu.

Odpovědné osoby: dívka, matka, kurátorka.

Cíl: Omezit kouření s ohledem na možná zdravotní rizika.

Plánované kroky a opatření: Dívka omezí své kouření vzhledem k možným zdravotním rizikům v souvislosti s užíváním antikoncepce.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka nyní za den vykouří 10 cigaret, k 31. 3. tento počet sníží maximálně na 5 cigaret denně. Matka ji v této snaze podporuje.

Odpovědné osoby: dívka, matka.

Cíl: Podporovat dívku při přípravě na budoucí povolání.

Plánované kroky a opatření: Dívka se za podpory rodičů pravidelně připravuje do školy.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka na konci školního roku nepropadá z žádného předmětu, dále pokračuje ve studiu střední školy.

Odpovědné osoby: dívka, kontrola rodičů.

Plánovaná revize: 5. 8. 2015

8.2 Děti užívající návykové látky

Úvod do problematiky

Problematika dětí užívajících a zneužívajících návykové látky představuje velmi dynamickou oblast práce kurátora, pokud jde o formulování nových přístupů a metod práce. Období dospívání je velmi často spojeno s **experimentováním s návykovými látkami**, což lze do značné míry považovat za přirozenou součást tohoto období vývoje a vývojové potřeby dětí testovat hranice ve vztahu ke svým rodičům, institucím, s nimiž přicházejí do kontaktu, jakož i společnosti jako takové. Experimentování dítěte s návykovými látkami, ať již v podobě alkoholu či omamných a psychotropních látek, ještě samo o sobě nemusí nutně vést k jeho nepřiměřenému ohrožení. Rovněž některé látky, které bývají řazeny mezi návykové, nemusí nepřiměřeným způsobem ohrožovat život, zdraví a obecně příznivý vývoj dítěte ani v případě, že je dítě užívá dlouhodobě (jedná se především o tabák a THC).

Při řešení případů konkrétních dětí v praxi tedy **nelze postupovat tak, že jakékoli požití anebo i opakované užívání návykových látek je samo o sobě skutečností, vedoucí k nepřiměřenému, tj. závažnému a pravděpodobnému ohrožení dítěte ve smyslu § 6 ZSPOD** (k pojmu nepřiměřeného ohrožení dítěte viz více kapitola 2.2.2). Dítě, především dítě ve věku, k němuž se vztahuje práce kurátora, již disponuje poměrně značnou autonomií a v tomto ohledu může činit samostatná

a svobodná rozhodnutí **včetně rozhodnutí poškozovat své vlastní zdraví, pokud se tím nevystavuje bezprostřednímu ohrožení života či vzniku závažné újmy.**

Kurátor musí přísně **rozlišovat mezi zákazem dítěti prodat, poskytnout či nabídnout návykovou látku, a to včetně alkoholu a tabáku, a mezi vlastním užíváním těchto látek ze strany dítěte.** Skutečnost, že zákon zakazuje prodej alkoholu či tabákových výrobků osobám mladším 18 let ještě neznamena, že dítě, které se k těmto výrobkům dostalo, samo porušuje zákon a měla by tak na něj být soustředěna pozornost kurátora. **Mnoho z excesů s návykovými látkami v období dospívání dítěte lze vyřešit pouze v rámci přirozené rodiny dítěte, případně školy,** bez nutnosti intervence těch orgánů, jejichž povinnost je zajišťovat ochranu dítěte před nepřiměřeným, tj. závažným a pravděpodobným ohrožením v těch případech, kdy ji bez této veřejnoprávní podpory nedokáží zajistit sami rodiče dítěte.

Kurátor by tak neměl vyhodnotit každé dítě, u něhož je zjištěno zneužívání návykových látek, jako „ohrožené“ ve smyslu § 6 ZSPOD. I v těchto případech musí vycházet především z korektivu zakotveného v § 6 ZSPOD, tj. že zneužívání návykových látek musí trvat po takovou dobu nebo být takové intenzity, že nepříznivě (rozuměj nepřiměřeně) ohrožuje vývoj dítěte nebo může být příčinou nepříznivého (rozuměj nepřiměřeného) vývoje dítěte. Tato situace bude typicky nastávat v těch případech, kdy dítě v souvislosti se zneužíváním návykové látky začne jevit **známky závislosti.** Závislost, a to včetně počínající závislosti, přitom není výlučně otázkou zdravotní, ale nese s sebou vždy **významné sociální souvislosti.** Jinými slovy skutečnost, že se u konkrétního dítěte začíná rozvíjet závislost na návykové látce, bude seznatelná i ze změn v chování tohoto dítěte, v jeho chování a vztazích ke svému okolí. Dítě rozvíjející se závislostí začne návykovou látku vnímat jako nezbytnou součást svého života a zvyšovat frekvenci i dávky jejího užívání. Návyková látka se postupně dostává do popředí zájmu dítěte a dítě postupně začíná ztrácet obezřetnost i schopnost přijímat „krycí opatření“, tj. opatření, jimiž by se zneužívání návykové látky snažilo před ostatními utajit. Jeho pozornost k jakýmkoli jiným věcem, než je návyková látka a zážitky s ní spojené, opadá a návyková látka se pro dítě stává středobodem jeho života. Součástí projevů závislosti může být i zhoršování nálad dítěte, uzavírání se do sebe, rozpadání se dlouhodobých vztahů dítěte, a to včetně vztahů se svými nejbližšími osobami, a naopak posilování vztahů s jinými uživateli návykových látek.

Přímé známky zneužívání alkoholu a jiných návykových látek (MPSV, 2009)

Vyšetření moči nebo jiného biologického materiálu prokáže návykovou látku.

O užívání drog nebo pití alkoholu existují hodnověrná svědectví.

U dítěte se najdou drogy nebo pomůcky spojené s užíváním drog.

Jizvy po vpiších v průběhu povrchových žil (popřípadě jiné zneužití).

Nepřímé známky zneužívání alkoholu a jiných návykových látek (MPSV, 2009)

Dítě má přátele a známé, kteří berou drogy nebo nadměrně pijí alkohol.

Krádeže ve třídě nebo v domácnosti u předtím bezúhonného dítěte.

Nevysvětlitelné útoky z domova, po kterých se dítě vrací ve špatném stavu.

Ztráta dobrých přátel, uzavírání se do sebe nebo orientace na nové přátele a místa.

Častá únava nebo nespavost.

Narůstající potřeba peněz.

Zanedbaná péče o zevnějšek.

Náhlé zhoršení prospěchu ve škole, neomluvené hodiny a pozdní příchody do školy, dříve nezvyklé problémy s chováním ve škole.

Nespolehlivost.

Nevolnost, zvracení, náhlá změna jídelních návyků.

Náladovost, podrážděnost, nesoustředěnost, poruchy paměti.

Úzkost a deprese.

Stavy nápadně zvýšené aktivity nebo naopak její snižování, apatie či jejich střídání.

Narůstající lhostejnost k původně atraktivním zábavám

Změna chování (konfliktnost, podrážděnost, nervozita a agresivita apod.).

K první detekci závislosti dítěte na návykových látkách velmi často dojde ze strany přirozeného prostředí dítěte, tj. ze strany rodičů či školy, kteří následně vyhledají pomoc kurátora. Kurátor však v tomto ohledu musí být velmi obezřetný. Především rodiče dítěte mají s ohledem na svou citovou vazbu k dítěti často o své dítě, které přišlo do kontaktu s návykovými látkami, strach a mají proto tendenci přikládat projevům chování dítěte v tomto ohledu větší závažnost, než tyto projevy ve skutečnosti mají. **Rodiče dítěte tak velmi často mohou vyhledat kurátora ve stadiu pouhého experimentování dítěte s návykovou látkou, nikoli ve stadiu závislosti dítěte.** V takovém případě se činnost kurátora omezí **především na poradenskou činnost** podle § 11 odst. 1 ZSPOD. Kurátor s rodiči jejich rodinnou situaci probere a pomůže jim případně vytipovat vhodné služby, které by jim i jejich dítěti mohly v daném případě poskytnout nezbytnou pomoc a podporu (např. kontaktní centrum; rodinnou poradnu; terapeuta), případně jim pomůže tyto služby zprostředkovat. Kurátor si v takovém případě může rovněž promluvit přímo s dítětem, avšak v takovém případě by se měl vyvarovat tradičně zaužívaného tzv. výchovného pohovoru, tj. pohovoru vedeného nikoli na partnerském, nýbrž, jak vyplývá již z názvu tohoto nástroje, na výchovném základě. **I zde totiž platí jeden ze čtyř základních principů kurately, a to, že v práci kurátora musí převládat**

především pozitivní a participační přístupy, nikoli přístupy stavící dítě do role objektu výchovy.

Problematika testování na přítomnost návykových látek

V souvislosti s problematikou zneužívání návykových látek ať již ze strany rodičů dítěte, či v případě dětí, s nimiž pracuje kurátor, je v současnosti stále více diskutovaná otázka testování na přítomnost návykových látek a v jejím rámci pak otázka, kdo je osobou oprávněnou k tomuto testování přistoupit. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že testování na přítomnost návykových látek je především zásahem do integrity testovaného, a to nejen do jeho **integrity fyzické**, ve vztahu k níž je závažnost zásahu spíše nízká (orientační vyšetření dechovou zkouškou či odběrem slin nebo stěrem z kůže; odborné lékařské vyšetření prostřednictvím klinického vyšetření lékařem a podle jeho ordinace provedení dechové zkoušky nebo odběru vzorků biologického materiálu), ale především do jeho **integrity psychické a do jeho důstojnosti**. Jedná se totiž o zásah, který má svou **výraznou kontrolní a donucovací povahu**, ať již k němu dochází bez souhlasu testovaného a proti jeho vůli, anebo i se souhlasem testovaného. Testování na přítomnost návykových látek totiž vždy vytváří vztah nerovnosti mezi testujícím a testovaným a do značné míry též vztah moci, a právě z toho důvodu je třeba, aby při jakémkoli testování na přítomnost návykových látek byly respektovány tyto zásady:

- a) zákonem přesně vymezený okruh osob oprávněných provádět testování, který by neměl být rozšiřován na základě smluvního principu, tj. souhlasu testovaného;
- b) přiměřenost a subsidiarita testování.

Ad a) Kdo je oprávněn testovat přítomnost návykových látek v těle?

Jak již bylo uvedeno výše, jakékoli testování na přítomnost návykových látek v těle má **výrazně invazivní charakter** a mezi testujícím a testovaným vytváří **vztah moci a nerovnosti**. Z tohoto důvodu by měla být důsledně respektována zákonná úprava, která výslovně vymezuje, které osoby oprávnění požadovat a provést toto testování mají a které nikoli. Tento okruh oprávněných subjektů by přitom **neměl být žádným způsobem rozšiřován**, a to ani odkazem na to, že testování probíhá se souhlasem testovaného. Faktický stav nerovnosti totiž ve většině myslitelných situací nebude umožňovat dovodit, že souhlas, který testovaný k testování na návykové látky dává, je skutečně svobodný a není vynucen či motivován pouze strachem z toho, jaké následky by pro testovaného jeho odmítnutí nechat se testovat mohlo mít, byť se často nebude jednat o následky výslovně spojené s odmítnutím testování (to totiž nebude ani právně možné), ale tímto odmítnutím zjevně motivované. Rozšiřování kompetencí jakéhokoli odborníka majícího nad testovaným faktickou převahu z důvodu možnosti ovlivnit záležitosti, na kterých testovanému záleží a které mohou významným způsobem určovat některou z jeho oblastí života, tak **výrazně překračuje hranice profesní etiky** testujících a v případě těch testujících, kteří s testovaným přicházejí do kontaktu jako zástupci veřejné moci (státní orgány, ale rovněž fyzické či právnické osoby, které vykonávají působnost v oblasti veřejné správy), **též hranice zákonnosti**, když tyto subjekty mohou jednat pouze v mezích zákona a způsobem stanoveným zákonem a z nich žádným způsobem nevybočovat, a to ani s poukazem na to, že s tím adresát jejich působení souhlasí.

Jak již bylo uvedeno výše, testování na přítomnost návykových látek v těle má výraznou kontrolní a donucovací povahu. Z tohoto důvodu je regulováno rovněž na zákonné úrovni, a to konkrétně v § 16 zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami. V souladu s citovaným ustanovením je testování oprávněn provádět (za zákonem stanovených podmínek – k tomu více viz níže):

- příslušník Policie České republiky;
- příslušník Vojenské policie;
- příslušník Vězeňské služby České republiky;
- zaměstnavatel;
- ošetřující lékař testovaného;
- strážník obecní policie;
- osoba pověřená kontrolou osob, které vykonávají činnost, při níž by mohly ohrozit život nebo zdraví svoje nebo dalších osob nebo poškodit majetek (pozn. tato skupina oprávněných osob souvisí se zabezpečováním bezpečnosti letového provozu).

Všechny z uvedených subjektů s výjimkou ošetřujícího lékaře jsou oprávněni sami provádět pouze orientační vyšetření na přítomnost návykových látek v těle, odborné vyšetření je v souladu s § 16 odst. 5 zákona č. 379/2005 Sb. oprávněn provádět pouze poskytovatel zdravotních služeb.

Žádný jiný subjekt nad rámec uvedeného okruhu osob oprávněných přistoupit k testování na návykové látky tak toto testování provádět nemůže, a to ani případně s odkazem na to, že testovaný s takovým postupem souhlasí. Tento závěr platí i pro ředitele školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, SVP a ZDVOP, jejichž postavení se od postavení ředitele školy či jiného školského zařízení liší v tom smyslu, že jim zákon přiznává, v případě ředitelů školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a SVP konkrétně v § 23 odst. 1 písm. n) ZVUOV, a v případě ředitelů ZDVOP konkrétně v § 42a odst. 3 písm. a) bodu 6. ZSPOD, oprávnění nařídit vyšetření dítěte, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky. Žádné z těchto zařízení však není oprávněno provádět testování přímo. To ostatně vyplývá i z § 38 odst. 2 ZVUOV, který stanoví, že „*poskytovatel zdravotních služeb je povinen vyhovět žádosti ředitele zařízení o vyšetření, zda dítě není pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky, a podle závěru lékaře poskytnout dítěti ošetření ve zdravotnickém zařízení po dobu nutnou k detoxikaci za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem.*“ Tato zařízení tedy nejsou oprávněna provádět ani orientační testování a testování provede vždy poskytovatel zdravotních služeb.

Ad b) Přiměřenost a subsidiarita testování přítomnosti návykových látek v těle

Co se týče zásady přiměřenosti a subsidiarity testování přítomnosti návykových látek v těle, pak je třeba opět vyjít ze zákonných podmínek upravených v § 16 zákona č. 379/2005 Sb. Z ustanovení § 16 odst. 1, 2 a 3 citovaného zákona vyplývá, že osobu lze testovat jedině ve dvou případech, a to:

- 1) v případě, že vykonává činnost, při níž by mohla ohrozit život nebo zdraví svoje nebo dalších osob nebo poškodit majetek **a současně** se lze **důvodně** domnívat, že je pod vlivem alkoholu či jiné návykové látky, anebo
- 2) v případě, že je zde **důvodně** podezření, že tato osoba přivodila jinému újmu na zdraví v souvislosti s užitím alkoholu či jiné návykové látky.

Na přítomnost návykových látek v těle tak **nelze testovat plošně a bez dalšího**, ale subjekt, který je **ze zákona** oprávněn k testování přistoupit, musí mít **důvodně podezření**, že testovaná osoba požíla alkohol anebo jinou návykovou látku, a v tomto stavu přistoupila k výkonu činnosti, při níž by mohla ohrozit život nebo zdraví svoje nebo dalších osob nebo poškodit majetek, anebo že v tomto stavu v příčinné souvislosti s požitím alkoholu nebo jiné návykové látky přivodila jinému újmu na zdraví.

Okruh těchto situací rozšiřuje:

- § 67 odst. 1 písm. b) zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, který

opravňuje Policii České republiky **v souvislosti s odhalováním a šetřením přestupků:**

- provést orientační vyšetření při podezření na ovlivnění alkoholem nebo jinou návykovou látkou pomocí dechové zkoušky nebo odběrem slin anebo potu;
- nařídit odborné lékařské vyšetření ke zjištění alkoholu nebo jiné návykové látky včetně odběru krve, moči, slin nebo potu, a to i v případě, že osobu nelze předem pro její zdravotní stav ke strpění příslušných úkonů vyzvat;
- § 106 odst. 4 písm. i) zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, v souladu s nímž je zaměstnanec povinen podrobit se na pokyn oprávněného vedoucího zaměstnance písemně určeného zaměstnavatelem zjištění, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek.

Jak již bylo uvedeno výše, do evidence OSPOD by v souvislosti se zneužíváním návykových látek měly být zařazeny pouze ty děti, u nichž se již zneužívání návykové látky projevuje i v jejich sociálním chování, vztazích i prožívání, případně i ve fyzické oblasti, a to takovým způsobem, že to vede k nepřiměřenému ohrožení příznivého vývoje dítěte. Na druhou stranu není vždy nezbytné, aby se v konkrétním případě jednalo o závislost ve smyslu zdravotním, tj. o rozvinutí tzv. syndromu závislosti. **Pro práci kurátora není primární zdravotní hledisko a zdravotní pohled, ale sociální situace konkrétního dítěte.**

Syndrom závislosti podle MKN-10

Soubor behaviorálních, kognitivních a fyziologických fenoménů, který se vyvíjí po opakovaném užití látky a který typicky zahrnuje následující projevy:

- *silná touha nebo pocit puzení užívat látku (craving),*
- *potíže v kontrole užívání látky, a to pokud jde o začátek a ukončení nebo množství látky,*
- *somatický odvykací stav, jestliže je látka užívána s úmyslem zmenšit jeho příznaky, což je zřejmé z typického odvykacího syndromu pro danou látku nebo z užívání stejné (nebo velice příbuzné) látky se záměrem zmenšit nebo odstranit odvykací příznaky,*
- *průkaz tolerance jako vyžadování vyšších dávek látky, aby se dosáhlo účinků, původně vyvolaných nižšími dávkami (jasné příznaky lze nalézt u jedinců závislých na alkoholu a opiátech, kteří mohou brát denně takové množství látky, které by zneschopnilo nebo i usmrtilo uživatele bez tolerance),*
- *postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů ve prospěch užívané psychoaktivní látky a zvýšené množství času k získání nebo užívání látky, nebo k zotavení z jejího účinku, pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků.*

Pro diagnózu závislosti je zapotřebí přítomnosti minimálně tří z uvedených kritérií během posledního roku. Syndrom závislosti může být: pro specifickou látku, pro třídu látek nebo pro širší spektrum farmakologicky odlišných psychoaktivních substancí.

Charakteristiky závislosti na návykových látkách typické pro dětství a dospívání (Nešpor)

1. *Závislost se z prvních experimentů rozvíjí rychleji, vzhledem k nezralosti organismu i psychiky s sebou nese závažnější rizika a horší prognózu,*
2. *Je třeba více brát v úvahu rodinné a vrstevnické interakce a zejména zvýšené riziko závislosti u sourozenců.*
3. *Je vhodné použít kombinaci několika různých léčebných postupů, včetně arteterapie, muzikoterapie, relaxačních technik, jógy.*
4. *Do terapie je třeba zahrnout rodiče závislého.*
5. *Pro dětství a dospívání je typická tendence testovat hranice, riskovat, experimentovat.*
6. *Je třeba vzít v úvahu typické zaostávání dětí a dospívajících při osvojování si sociálních dovedností a pracovních návyků v oblasti vzdělání.*
7. *V terapeutické komunitě i při ústavní léčbě vyžadují více individuálního kontaktu.*
8. *Dlouhodobá prognóza problémů je příznivější než krátkodobá, souvisí i s přirozeným procesem zrání ale i včasnou intervencí.*

Případová práce

Přehled dostupných metodických doporučení

[Metodické doporučení MPSV č. 10/2009 k práci s dětmi s výchovnými problémy](#)
[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 1 - Návykové látky](#)
[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 4 - Alkohol](#)
[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 13 - Tabák](#)
[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 15 - Netolismus](#)
[Koncepce sítě specializovaných adiktologických služeb v České republice](#)
[Harm reduction a alkohol](#)
[Harm reduction a užívání tabáku](#)

Samotná skutečnost, že kurátor na základě komplexního vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny dospěje k závěru, že dítě je v důsledku zneužívání návykových látek vystaveno nepřiměřenému, tj. závažnému a současně pravděpodobnému ohrožení svého příznivého vývoje, ještě sama o sobě neznamena, že kurátor bude moci při řešení situace tohoto dítěte využít celou škálu opatření, jak byla prezentována v kapitole 4. a 5. Velmi omezené v těchto případech bude především jeho oprávnění přistoupit k aplikaci donucovacích opatření, a to ze dvou důvodů.

Tím prvním důvodem je nezbytnost respektování autonomie dítěte v míře přiměřené jeho rozvíjejícím se schopnostem (k tomu více viz výše). Dítě ve věku, k němuž se typicky váže práce kurátora, je již nadáno **poměrně značnou mírou autonomie**, a to i pokud jde o rozhodnutí, která mohou mít **negativní dopad** do jeho osobní, zdravotní či právní sféry. V souladu s principem nepřiměřeného ohrožení lze chránit zájmy či práva dítěte proti jeho vůli jedině v těch případech, kdy by dítě bylo

jinak vystaveno závažnému a současně pravděpodobnému ohrožení svého příznivého vývoje. Hodnocení míry závažnosti a pravděpodobnosti ohrožení dítěte jakož i obsah samotného příznivého vývoje dítěte však musí důsledně vycházet právě z principu rozvíjejících se schopností dítěte. Dítě by pouze z důvodu své nezletilosti nebo dosud stále ještě omezené svéprávnosti nemělo být z hlediska možnosti činit samostatná a svobodná rozhodnutí o způsobu svého života v horším postavení než dospělý, pokud se míra jeho rozumové a volní vyspělosti ve vztahu k předmětu daného rozhodnutí výrazným způsobem neliší od rozumové a volní vyspělosti, kterou v dané otázce disponuje průměrný dospělý. Pokud jde o užívání návykových látek, lze přitom konstatovat, že **míra vyspělosti, kterou v daných otázkách disponují především starší děti v období dospívání, se zásadně nebude významným způsobem lišit od míry rozumové a volní úrovně průměrných dospělých.** Právě z tohoto důvodu se nebudou od situace dospělých významným způsobem ani lišit podmínky, při jejichž splnění je možné přistoupit k využití některého z donucovacích oprávnění. Tyto podmínky budou přitom odpovídat **zákonným podmínkám detence v zařízení zdravotních služeb či v zařízení sociálních služeb** (k tomu viz kapitola 6.).

Druhým důvodem je **mimořádný význam vnitřní motivace klienta**, v tomto případě dítěte, **při řešení jakékoli závislosti.** Je to právě vnitřní motivace klienta-dítěte ke změně, která zásadním způsobem determinuje potencialitu úspěchu jakékoli intervence. Při řešení zneužívání návykových látek ještě více platí jeden ze základních principů sociální kurately, a to, že bez aktivního zapojení dítěte a bez jeho vnitřní motivace může kurátor svou činností nejvýše potlačit vnější projevy rizikového chování dítěte, nikdy však tímto způsobem nebude moci napomoci odstranění jeho vlastní příčiny a snížení míry potenciálního ohrožení dítěte v budoucnu. Navíc opatřeními, v jejichž důsledku dochází sice k potlačování symptomů rizikového chování dítěte, avšak jež nejsou objektivně způsobitelné pomocí dítěti řešit vlastní příčinu tohoto jeho chování, může v konečném důsledku dítěti způsobit **ještě závažnější následky, než by dítěti hrozily v důsledku samotného zneužívání návykové látky.**

Plně v souladu s principem nejméně omezujícího prostředí a s ním velmi úzce spojených požadavků proporcionality a subsidiarity, tak intervence kurátora ve vztahu k dětem zneužívajícím návykové látky bude muset vycházet **především z principu**

dobrovolnosti a kurátor tak bude muset prostřednictvím tzv. „měkkých“ nástrojů pracovat s vnitřní motivací dítěte ke změně, vést dítě k získání náhledu na své chování a případné důsledky s ním spojené (rozuměj důsledky z hlediska budoucího života dítěte a možnosti dítěte uspět v samostatném životě a předcházet závažným zdravotním komplikacím, nikoli právní důsledky v podobě hrozby využitím některého z donucovacích opatření) a zprostředkovat dítěti pomoc při řešení vztahu dítěte k návykovým látkám.

Znovu je však třeba zdůraznit, že kurátor nenese odpovědnost za to, že dítě skutečně přestane návykové látky zneužívat. Jeho odpovědnost je odpovědností za proces, nikoli za výsledek (k tomu viz kapitola 2.1.4). Kurátor je zodpovědný za to, kdy by na řešení situace dítěte zcela rezignoval a nesnažil se s dítětem pracovat prostřednictvím dostupných „měkkých“ nástrojů. **Neodpovídá však za to, pokud jeho práce odpovídající standardním profesním požadavkům kladeným na výkon sociální práce nevedla k tomu, že dítě od zneužívání návykové látky skutečně upustilo.**

Skutečnost, že „měkké nástroje“ a veškerá nabídnutá pomoc a podpora nevedla ke změně rizikového chování dítěte, by pro kurátora **neměla být sama o sobě automatickým impulsem k tomu, aby ve své intervenci přistoupil k využití opatření donucovací povahy.** Skutečnost, zda v případě konkrétního dítěte bude možné tato donucovací oprávnění využít, bude záviset především na míře ohrožení života a zdraví dítěte na straně jedné a na míře vyspělosti dítěte na straně druhé. Současně bude třeba v daných případech velmi obezřetně sledovat splnění požadavku proporcionality jakéhokoli donucovacího opatření, a to ve všech jeho třech částech (tj. požadavku vhodnosti, požadavku potřebnosti a požadavku přiměřenosti v užším smyslu – k tomu více viz kapitola 5.1.4), přičemž velmi problematické bude v těchto případech především naplnění požadavku vhodnosti, tj. objektivní způsobilosti vést ke splnění sledovaného cíle, který právě s ohledem na existenční podmíněnost úspěšnosti jakékoli intervence v dané oblasti vnitřní motivací klienta ke změně, nebude v mnoha případech naplněn, především pokud by donucovací intervence měla spočívat v umístění dítěte do pobytového zařízení, případně dokonce do pobytového zařízení režimového typu.

V dané souvislosti je třeba zdůraznit, že „pouhé“ zneužívání návykových látek ze strany dítěte nemůže být důvodem pro nařízení ústavní výchovy a umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy, typicky dětského domova se školou nebo výchovného ústavu, jak k tomu v současné praxi velmi často dochází. Takový postup hrubě odporuje požadavku legality, jelikož ústavní výchova je opatřením jiné formy péče o dítě, jehož účelem je dítěti nahradit absentující nebo selhávající rodinné prostředí, a nikoli všeobjímajícím opatřením, které je využíváno bez jasně definované a vyargumentované představy o tom, v čem by mělo přispět ke zlepšení sociální situace dítěte jako svého druhu náhrada absentujících jiných vhodných služeb a zdrojů pomoci (k tomu viz více kapitola 5.3.3). Rovněž v těchto případech nebude naplněn požadavek přiměřenosti, a to nejen z hlediska vhodnosti, tj. objektivní způsobilosti vést ke sledovanému cíli, jak bylo uvedeno výše, ale rovněž z hlediska požadavku přiměřenosti v užším smyslu. Požadavek přiměřenosti v užším smyslu souvisí s vlastním poměřování užitku, který určitá intervence může dítěti přinést, a cenou, kterou za něj dítě musí zaplatit, přičemž v tomto ohledu vystupuje do popředí právě již výše zmíněná nezbytnost přiměřeného respektu k autonomii dítěte a jeho právu určit směr svého životního směřování přiměřeně jeho rozvíjejícím se schopnostem. **Je třeba mít stále na paměti, že dítěti od určitého věku, typicky ve věku adolescence, nelze vnucovat péči nebo ochranu proti jeho vůli, a to i když je stále ještě nezletilé nebo dosud stále nenabylo plnou svéprávnost. Intervence při řešení závislosti dítěte na návykových látkách, spočívající v jeho vytržení z přirozeného prostředí a v jeho umístění do pobytového zařízení, se tak bude muset, stejně jako v případě dospělých uživatelů návykových látek, **omezit na situace, kdy jsou naplněny podmínky pro zdravotní nebo sociální detenci člověka** (k tomu viz kapitola 6.).**

Pro úspěšnou práci s klientem je velmi důležitá **spolupráce s návaznými službami**, jimiž mohou být **sociální služby** (terénní programy, kontaktní centra, terapeutické komunity), nebo **zdravotní služby** (adiktologické ambulance a kliniky), a to v návaznosti na míru závažnosti rozvíjející se nebo již vzniklé závislosti dítěte.

Terénní programy pro uživatele návykových látek stojí na pomyslném počátku systému péče o drogově závislé. Jejich služby jsou poskytovány přímo na ulici.

Cílovou skupinou jsou klienti obtížně dosažitelní s minimální motivací službu vyhledat a řešit zdravotní, sociální, psychologické či právní problémy.

Kontaktní centra jsou nízkoprahová zařízení poskytující ambulantní, popřípadě terénní služby. Cílem služby je snižování sociálních a zdravotních rizik užívání návykových látek.

Terapeutické komunity představují zvláštní formu intenzivní skupinové psychoterapie, kde spolu klienti určitou dobu žijí a kromě skupinových sezení sdílejí další společný program s pracovní a jinou různorodou činností, což umožňuje, aby do tohoto malého modelu společnosti promítali problémy ze svého vlastního života, zejména své vztahy k lidem. Komunita je terapeutická proto, že kromě uvedené projekce umožňuje též zpětné informace o maladaptivním chování, podněcuje získání náhledu na vlastní nepříznivou situaci a na vlastní podíl na jejím vytváření, nabízí klientovi korektivní zkušenost, podporuje nácvik vhodnějších způsobů chování.

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 1

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 15 let	
Datum zahájení intervence kurátora:	2011
Datum vyhodnocování situace dítěte:	1. 6. 2013
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:	drobné krádeže
1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE	
Zdravotní stav dítěte	
Chlapec chodí na preventivní prohlídky k praktickému lékaři pro děti a dorost, má všechna povinná očkování. Od léta 2012 kouří, většinou okolo 5 cigaret denně. 30. prosince 2012 zadržen hlídkou policie, naměřeno 1,6 promile v dechu. 21. května 2013 nalezen městskou policií v nestabilním zdravotním stavu poté, co kouřil vodní dýmku, která obsahovala THC. Na místo byla přivolána rychlá záchranná služba. Chlapec byl následně převezen do dětského a dorostového detoxikačního centra. Zde diagnostikováno - porucha způsobená kanabinoidy – syndrom závislosti (F 122), úzkostně depresivní porucha (F 412) a poruchy způsobené tabákem – syndrom závislosti (F 172). Chlapec následně 7 dní hospitalizován, zahájena následná ambulantní léčba.	
Zdroj informací:	rodiče, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost, dětské a dorostové detoxikační centrum.
Potřeby dítěte:	léčba závislosti na návykových látkách.
Učení se	
Chlapec navštěvuje 9. třídu základní školy – studijně spíše podprůměrný, s neomluvenou absencí neměl problémy (pouze pozdní příchody). Na začátku 9. třídy přestoupil na jinou školu z důvodu rizikového chování (včetně např. močení na spolužáka) a snížené známky z chování. Aktuálně je jeho chování hodnoceno jako velmi dobré. Přijat na střední školu – obor IT.	
Zdroj informací:	rodiče, škola, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: zvládnout přechod na střední školu.

Emoční vývoj a chování

První krádež v dubnu 2011 – krádež drobného zboží (99 Kč) v supermarketu, v srpnu 2012 krádež alkoholu (385 Kč) v supermarketu. V říjnu 2012 – přestupek – krádež alkoholu, zadržen, naměřeno 1,27 promile v dechu.

Chlapec si není jistý v interpersonálních vztazích a při zvládání sociálních situací. Je introvertní, citlivý, v krizových okamžicích většinou selhává a řeší to užíváním návykových látek. Nedaří se mu zvládat zátěžové situace.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, PČR.

Potřeby dítěte: podpora při zvládání zátěžových situací.

Rodinné a sociální vztahy

Chlapec je silně vázán na rodinu, hlavně na svou zletilou sestru. S otcem má rezervovanější vztah, má pocit, že ho zklamal, protože není „správný syn“, nezajímají ho věci, které zajímají otce. Není rád v ryze mužském prostředí, školu technického zaměření si vybíral kvůli otci, aby se mu přiblížil.

Jako mladší se věnoval sportu, pak s tím přestal a objevily se problémy s alkoholem a marihuanou. V současné době se ke sportu opět vrátil (fotbal). Nemá moc kamarádů, déle mu trvá, než k někomu získá důvěru.

Zdroj informací: chlapec, rodina.

Potřeby dítěte: podpora vztahu chlapce s otcem, pokračování ve volnočasové aktivitě (sport).

Identita a sociální prezentace

Chlapec působí spíše dětským dojmem. Projevují se u něj spíše negativní projevy spojené s dospíváním – experimentování s rizikovým chováním, zanedbávání povinností.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit vývoj vlastní identity chlapce, snížit výskyt jeho rizikového chování.

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec v této oblasti nemá problémy. Povinnostem se snaží spíše vyhýbat.

Zdroj informací: rodiče, chlapec.

Potřeby dítěte: naplněny.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Zajištěna bez problémů.

Zdroj informací: chlapec, rodiče, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: naplněny.

Zajištění bezpečí a ochrany

Bezpečí ze strany rodičů zajištěno dostatečně. Chlapec si doma připadá bezpečně.

Zdroj informací: rodiče, chlapec.

Potřeby dítěte: naplněny.

Citová vřelost

Komunikace mezi rodiči a chlapcem není vždy dobrá, hlavně mezi otcem a synem. Otec syna v době jeho selhání spíše ignoruje. Chlapec je introvertní, o problémech je pro něj těžké hovořit.

Emocionální podporu má chlapec hlavně od matky a od své sestry.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora komunikace v rodině, podpora vztahu chlapce s otcem.

Stimulace a podněty

Stimulace chlapce zajištěna.

Zdroj informací: rodiče, chlapec.

Potřeby dítěte: naplněny.

Vedení a hranice

Zájem řešit problémy je hlavně u matky, také u sestry. Otec se aktivně na řešení problémů podílí minimálně. Hlavně matka někdy zaujímá vůči synovi ochranný postoj, omlouvá jeho selhání, ale je ochotná spolupracovat s odborníky a držet se jejich doporučení.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: nastavení pravidel v rodině, podpora komunikace v rodině, podpora vztahu chlapce s otcem.

Stabilita

Rodina se nestěhuje, žije dlouhodobě na jedné adrese. Svazek rodičů je stálý.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: naplněny.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Rodiče chlapce jsou spolu 22 let, jejich vztah je stabilní. Do výchovy syna se více zapojuje matka.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora vztahu chlapce s otcem.

Širší rodina

Rodina se pravidelně stýká s dvěma dalšími rodinami v sousedství.

Zdroj informací: rodiče chlapec.

Potřeby dítěte: naplněny.

Bydlení

Bydlení rodiny je vyhovující.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: naplněny.

Zaměstnání

Otec pracuje jako OSVČ (prodej/nákup). Matka zaměstnaná na částečný úvazek na recepci v hotelu.

Zdroj informací: rodiče.

Potřeby dítěte: naplněny.

Finanční situace

Rodina není závislá na sociálních dávkách, není zadlužená.

Zdroj informací: rodiče.

Potřeby dítěte: naplněny.

Sociální začlenění rodiny

Rodina se aktivně stýká s dalšími rodinami v sousedství. Je zde vnímána jako bezproblémová

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: naplněny.

Komunitní zdroje

Chlapec žije v okrajové části hlavního města. Návazné instituce jsou dobře dostupné.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, návazné instituce.

Potřeby dítěte: naplněny.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 1. 6. 2013

Plánované cíle:

Cíl: Zajistit chlapci léčbu závislosti na návykových látkách.

Plánované kroky a opatření: Úzká spolupráce s dětským a dorostovým detoxikačním centrem.

Termín: 30. 6. 2013

Ukazatel účinnosti: Chlapec za podpory rodičů 2x týdně ambulantně navštěvuje centrum.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, dětské a dorostové detoxikační centrum.

Cíl: Podpora chlapce při zvládnání zátěžových situací – volba jiné strategie než úniku prostřednictvím užívání návykových látek.

Plánované kroky a opatření: Chlapec zahájí spolupráci s místním SVP – bude zde pracovat na rozvoji strategií zvládnání zátěžových situací.

Termín: 1. 6. 2013

Ukazatel účinnosti: Chlapec řeší zátěžové situace konstruktivním způsobem – snaha o dohodu, změna cíle aj.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, SVP.

Cíl: Podpora rozvoje pozitivní identity chlapce, zamezit rozvoji rizikového chování.

Plánované kroky a opatření: Rodina zahájí spolupráci s místním SVP s cílem snížit výskyt rizikového chování chlapce a podpořit pozitivní rozvoj jeho identity.

Termín: 30. 9. 2013

Ukazatel účinnosti: Chlapec dodržuje stanovená pravidla, nezapojuje se do rizikových aktivit.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, SVP.

Cíl: Podpora otevřené komunikace v rodině.

Plánované kroky a opatření: Rodina zahájí spolupráci s místní rodinnou poradnou – podpora vzájemné komunikace.

Termín: 30. 10. 2013

Ukazatel účinnosti: Komunikace v rodině je otevřená. Jednotliví členové rodiny si sdělují, co aktuálně prožívají, mluví o svých potřebách.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, rodinná poradna.

Cíl: Podpora vztahu chlapce s otcem – vzájemné podpory a vyjadřování sympatií.

Plánované kroky a opatření: Otec bude trávit společně se synem více času – bude s ním chodit na sportovní tréninky, bude se o syna aktivně zajímat.

Termín: 30. 10. 2013

Ukazatel účinnosti: Chlapec tráví alespoň tři odpoledne v týdnu se svým otcem, který jej podporuje ve sportovních aktivitách.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, rodinná poradna.

Cíl: Podpora při přechodu na střední školu – podpora při přípravě do školy, dohled nad docházkou chlapce.

Plánované kroky a opatření: Rodiče dohlíží na školní docházku chlapce, podporují jej v učení, kontrolují mu domácí úkoly.

Termín: 20. 11. 2013

Ukazatel účinnosti: Chlapec pravidelně dochází na střední školu, nemá zde neomluvené absence, ani se neprojevuje rizikově, do školy se pravidelně připravuje.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec.

Plánovaná revize: 27. 11. 2013

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 2

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 15 let			
Datum zahájení intervence kurátora:	říjen 2014		
Datum vyhodnocování situace dítěte:	30. 10. 2014		
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte: ve škole	opakované	neomluvené	absence
1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE			
Zdravotní stav dítěte			
Chlapec chodí na preventivní prohlídky k praktickému lékaři pro děti a dorost, má všechna povinná očkování. Stává se, že chlapec nemá ani jednou za den teplé jídlo. V poslední době chlapec působí zmateně, přiznává, že občas čichá toluen.			
<u>Zdroj informací:</u> matka, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost, škola.			
<u>Potřeby dítěte:</u> přestat zneužívat toluen a neohrožovat tak své zdraví, zajistit chlapci alespoň jedno teplé jídlo denně – obědy ve školní jídelně.			
Učení se			
Chlapec navštěvuje 8. třídu základní školy – během října 2014 postupně narůstá počet jeho neomluvených absencí. Škola kontaktuje kurátorku. Chlapec uvádí, že do školy nechodí proto, aby si odpočinul. Když není ve škole, schovává se na půdě a čte si knihy. Chlapec dochází do místního nízkoprahového klubu – mluví zde o své aktuální situaci, uvádí, že mu to pomáhá, rovněž se zde doučuje, naučené dovednosti však vzhledem k absencím ve škole neuplatňuje.			
<u>Zdroj informací:</u> matka, chlapec, nízkoprahový klub, šetření OSPOD.			
<u>Potřeby dítěte:</u> zajistit docházku chlapce do školy, stabilizovat rodinnou situaci chlapce tak, aby místo školy „neodpočíval“, zajistit součinnost jednotlivých subjektů, které na chlapce působí – matka, škola, nízkoprahový klub.			
Emoční vývoj a chování			
Chlapec se necítí dobře v aktuálním prostředí (žije s babičkou, tetou a strýci). Často se spolu hádají. Chlapec vzal babičce peníze v hodnotě 1 800 Kč, které následně utratil v obchodním centru. Svému nejlepšímu kamarádovi ukradl nový mobil, který dostal k narozeninám, po odhalení této situace ho vrátil. Tetě vzal mobil, volal z něj na erotické linky a fotil se nahý, provolal významnou finanční částku. Telefon se následně našel v jeho prádle.			
<u>Zdroj informací:</u> matka, babička, chlapec.			
<u>Potřeby dítěte:</u> stabilizace vztahů v rodině, snížit výskyt rizikového chování chlapce.			
Rodinné a sociální vztahy			
Chlapec žije s babičkou, tetou a strýci. Matka žije s novým přítelem v protějším domě, chlapec s novým přítelem nevychází, nesmí matku navštěvovat, když je doma její přítel. Vztah s babičkou je konfliktní – chlapce úkoluje, kontroluje ho, prohledává mu pokoj. Do domu matky chlapec chodí tajně, když nikdo není doma. Otec s rodinou nežije, má další 4 děti, aktuálně řeší rodinné problémy v současné rodině.			
<u>Zdroj informací:</u> chlapec, matka, babička, otec, šetření OSPOD.			
<u>Potřeby dítěte:</u> stabilizace vztahů v rodině, podpora vzájemných vztahů, obnova vztahu s matkou i otcem, podpora matky při hledání vlastního bydlení, zajištění soukromí chlapci.			
Identita a sociální prezentace			
Chlapec o sebe nepečuje, jeho vzhled působí zanedbaným dojmem. Často nosí špinavé a poničené oblečení.			
<u>Zdroj informací:</u> matka, chlapec, šetření OSPOD.			
<u>Potřeby dítěte:</u> podpořit chlapce v péči o sebe sama.			

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec nedodržuje základní hygienické návyky – nekoupe se, nečistí si zuby. Babička nachází plesnivé jídlo v prádle.

Zdroj informací: matka, babička chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit chlapce v péči o sobě sama.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Chlapec žije v konfliktním prostředí u babičky. Stává se, že za celý den nemá ani jedno teplé jídlo. Matka s chlapcem nežije, žije u přítele, se kterým chlapec nevychází.

Zdroj informací: chlapec, matka, babička, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině.

Zajištění bezpečí a ochrany

Chlapec si doma nepřipadá bezpečně – přijde mu, že se o něj blízcí nezajímají, nemá se komu svěřit.

Zdroj informací: matka, babička, chlapec.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině, podpora vzájemných vztahů, obnova vztahu s matkou, zajištění soukromí chlapci.

Citová vřelost

Komunikace v rodině je konfliktní – často se hádají. Chlapec si myslí, že se o něj ostatní nezajímají.

Zdroj informací: matka, babička, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině, podpora vzájemných vztahů, obnova vztahu s matkou i otcem, zajištění soukromí chlapci.

Stimulace a podněty

Chlapec tráví většinu času čtením. V rodině si s ním nikdo moc nepovídá.

Zdroj informací: chlapec.

Potřeby dítěte: podpora společného trávení volného času v rodině – obzvláště s matkou.

Vedení a hranice

Na chlapce jsou vyvíjeny odlišné požadavky – od babičky i od matky. Pokud jsou chlapci nastaveny hranice, je schopen je dodržovat. Aktuálně se mu však nikdo příliš nevěnuje a hranice mu nestanovuje.

Zdroj informací: matka, babička, chlapec, nízkoprahový klub, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině, rozvoj rodičovských kompetencí matky.

Stabilita

Prostředí chlapce není stabilní – s nejbližšími prožívá neustálé konflikty.

Zdroj informací: matka, babička, škola, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Chlapec žije s babičkou, tetou a strýci. Matka dříve žila s nimi, poslední rok žije s novým přítelem v protějším domě, chlapec s novým přítelem nevychází, nesmí zmatku navštěvovat, když je doma její přítel. Vztah s babičkou je konfliktní – chlapce úkoluje, kontroluje ho, prohledává mu pokoj. Do domu matky chlapec chodí tajně, když nikdo není doma. Otec s rodinou nežije, má další 4 děti, aktuálně řeší rodinné problémy v současné rodině. Matce aktuální vztah s přítelem plně nevyhovuje – vadí ji, že nemůže více vadit syna, ale je ráda, že zde má svůj prostor a že má kde bydlet. Soužití s matkou jí rovněž nevyhovovalo.

Zdroj informací: matka, babička, otec, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině, podpora vzájemných vztahů, obnova vztahu s matkou i otcem, podpora matky při hledání vlastního bydlení, zajištění soukromí chlapce.

Širší rodina

Chlapec žije s babičkou, tetou a strýci, jejich vztahy jsou spíše konfliktní. Významnými osobami jsou pro něj pracovníci nízkoprahového klubu, svěřuje se jim se svým prožíváním.

Zdroj informací: matka, babička, chlapec, nízkoprahový klub, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizace vztahů v rodině, podpora docházení chlapce do nízkoprahového klubu.

Bydlení

Chlapec má k dispozici vlastní pokoj, nemá v něm však potřebné soukromí. Chlapec by si přál opět bydlet s matkou, matka toto přání sdílí, myslí si však, že to není možné.

Zdroj informací: matka, babička, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora matky při hledání vlastního bydlení.

Zaměstnání

Matka pracuje jako uklízečka ve škole. Otec je truhlář.

Zdroj informací: rodiče.

Potřeby dítěte: naplněny.

Finanční situace

Rodina má nízké příjmy – odráží se to například na tom, že chlapec nemá zajištěno alespoň jedno teplé jídlo denně. Matka se domnívá, že jí výše příjmu neumožňuje osamostatnění se.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: podpora finanční soběstačnosti matky, zajištění teplých obědů chlapci.

Sociální začlenění rodiny

Rodina je v lokalitě vnímána jako problémová, nezapojuje se do dění v městské části.

Zdroj informací: šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: začlenění do života v městské části.

Komunitní zdroje

Chlapec žije v okrajové části hlavního města. Návazné instituce jsou dobře dostupné.

Zdroj informací: matka, chlapec, návazné instituce.

Potřeby dítěte: podpora péče o sebe.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 30. 10. 2014

Plánované cíle:

Cíl: Pomoci chlapci získat kontrolu nad svou závislostí.

Plánované kroky a opatření: Chlapec za podpory rodičů pravidelně ambulantně navštěvuje dětské a dorostové detoxikační centrum.

Termín: 30. 10. 2014

Ukazatel účinnosti: Chlapec dochází pravidelně jedenkrát týdně do dětského a dorostového detoxikačního centra.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, dětské a dorostové detoxikační centrum.

Cíl: Podpořit matku při hledání vhodného bydlení.

Plánované kroky a opatření: Matka si najde vhodné bydlení pro sebe a pro syna, podpora terénními pracovníky OSPOD.

Termín: 30. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec žije v domácnosti společně s matkou, má zde svůj vlastní prostor, soukromí.

Odpovědné osoby: matka, kurátor.

Cíl: Podpořit schopnost chlapce zvládat zátěžové situace jiným způsobem než únikem prostřednictvím užívání návykových látek.

Plánované kroky a opatření: Chlapec zahájí spolupráci s místním SVP – bude zde pracovat na rozvoji strategií zvládnání zátěžových situací.

Termín: 30. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec řeší zátěžové situace konstruktivním způsobem – snaha o dohodu, změna cíle aj.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, SVP.

Cíl: Podpořit vzájemnou komunikaci v rodině.

Plánované kroky a opatření: Matka s chlapcem pravidelně navštěvuje rodinnou poradnu s cílem obnovení vzájemného vztahu a podpory vzájemné komunikace.

Termín: 30. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka s chlapcem spolu otevřeně komunikují o svých pocitech a potřebách.

Odpovědné osoby: matka, kurátor.

Cíl: Podpořit chlapcův kontakt s otcem.

Plánované kroky a opatření: Otec alespoň jednou za čtrnáct dní navštíví chlapce.

Termín: 30. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec tráví alespoň jednou za čtrnáct dní čas se svým otcem.

Odpovědné osoby: otec, chlapec.

Cíl: Podpořit matku v nastavování pravidel chlapci.

Plánované kroky a opatření: Matka s chlapcem zahájí spolupráci s místním SVP s cílem nastavit v rodině pravidla a zajistit jejich dodržování.

Termín: 30. 12. 2014

Ukazatel účinnosti: Matka chlapci jasně stanoví pravidla, chlapec je bude dodržovat.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, SVP.

Cíl: Zajistit docházku chlapce do školy.

Plánované kroky a opatření: Chlapec bude pravidelně docházet do školy, matka ho bude doprovázet. Škola, matka, kurátor a NZDM si v případě absence chlapce ve škole okamžitě předávají tuto informaci a domlouvají se na dalším postupu.

Termín: 30. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec nemá neomluvené absence, do školy pravidelně dochází, připravuje se do ní

Odpovědné osoby: matka, chlapec, škola, kurátor, nízkoprahový klub.

Cíl: Podpora rozvoje pozitivní identity chlapce, snížit výskyt jeho rizikového chování.

Plánované kroky a opatření: Matka s chlapcem zahájí spolupráci s místním SVP s cílem snížit výskyt rizikového chování chlapce a podpořit pozitivní rozvoj jeho identity.

Termín: 30. 12. 2014

Ukazatel účinnosti: Chlapec o sebe pečuje, nezapojuje se do rizikových aktivit.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, SVP.

Cíl: Zajistit chlapci pravidelné stravování.

Plánované kroky a opatření: Ve spolupráci s neziskovou organizací zajistit proplácení obědů ve školní jídelně.

Termín: 30. 11. 2014

Ukazatel účinnosti: Chlapec se pravidelně stravuje ve školní jídelně.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, nezisková organizace, chlapec.

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 3**Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – dívka 17 let****Datum zahájení intervence kurátora:** říjen 2014**Datum vyhodnocování situace dítěte:** 22. 10. 2014**Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:** podezření na komerční sexuální zneužívání dítěte**1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE****Zdravotní stav dítěte**

Dívka netrpěla žádnými vážnějšími zdravotními problémy, povinná očkování má, lékařka matku opakovaně urgovala ohledně dostavení se na preventivní prohlídku.

Dívka byla zadržena hlídkou Policie ČR při postávání na okresní silnici. Kontrolou dokladů bylo zjištěno, že dívka je nezletilá – je jí 17 let. Policie ČR přizvala ke spolupráci kurátora. Podezření na komerční sexuální zneužívání dívka. Dívka přiznala, že užívá pervitin – šňupáním. Na silnici se snažila vydělat si dostatek peněz na další dávku, část financí rovněž dává své matce. Při terénním šetření v rodině zjištěno, že pervitin užívá i matka – nitrožilně.

Zdroj informací: dívka, praktický lékař pro děti a dorost, policie ČR.Potřeby dítěte: zajistit dívce léčbu závislosti, umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.**Učení se**

Dívka úspěšně dokončila základní školu. Výuční obor kadeřnice nedokončila, aktuálně je hlášena jako nezaměstnaná na úřadu práce.

Zdroj informací: dívka, ÚP.Potřeby dítěte: zvýšit profesní kvalifikaci dívky, nabídnout ji možnost doplnit si středoškolské vzdělání.**Emoční vývoj a chování**

Vztah matky a dcery je spíše konfliktní, matka uvedla, že na výchovu dcery již neměla potřebnou energii. Matka i dcera uvádějí, že společné užívání drogy spíše vyostřilo jejich vzájemné konflikty – nejčastěji se hádaly o peníze.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.Potřeby dítěte: stabilizace rodinného prostředí – zajištění adiktologické péče pro dceru i pro její matku, obnova vzájemného vztahu.**Rodinné a sociální vztahy**

Dívka pochází z velké rodiny – má osm zletilých sourozenců, všichni z nich již rodinu opustili. Matka měla dívku neplánovaně ve 45 letech, otec je neznámý. Poslední dva roky žije matka s výrazně mladším přítelem (30 let), společně s ním začala užívat pervitin. Následně se rozvinula závislost i u dcery.

Zdroj informací: dívka, matka, babička, otec, šetření OSPOD.Potřeby dítěte: stabilizace rodinného prostředí – zajištění adiktologické péče pro dceru i pro její matku, obnova vzájemného vztahu.**Identita a sociální prezentace**

Dívka vystupuje velmi sebevědomě. Je schopna samostatně jednat.

Zdroj informací: dívka, šetření OSPOD.Potřeby dítěte: nabídnout dívce odbornou pomoc k vyrovnání se s traumatizujícími prožitky.

Samostatnost a sebeobsluha

Dívka je zvyklá starat se sama o sebe, pomoc od matky nečeká, naopak uvádí, že od ní matka vyžaduje peníze.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit dívku v péči o sobě sama.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Dívka žije s matkou a s jejím výrazně mladším přítelem. Uvádí, že na ni má přítel matky „narážky“, občas se jí nevhodně dotýká. Přítel i matka toto jednání popírají. S matkou se často hádají o peníze. Moc si nerozumí.

Zdroj informací: dívka, matka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

Zajištění bezpečí a ochrany

Bezpečí dívky není zaručeno – problematický vztah s matkou, riziko možného zneužívání také ze strany přítele matky.

Zdroj informací: dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

Citová vřelost

Matka s dcerou si vzájemně nevyjadřují emoce. Většina jejich interakce se týká hádek o peníze.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

Stimulace a podněty

Dívce se v rodině nikdo nevěnuje

Zdroj informací: dívka.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

Vedení a hranice

Matka uvádí, že na výchovu dcery již neměla energii, a tak dcera „rostla jako dříví v lese“. Dívka se domnívá, že je doma všem jedno, kde je a co dělá, důležité je jen to, zda donese peníze.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

Stabilita

Prostředí dívky není stabilní – s nejbližšími prožívá neustálé konflikty. Toto prostředí je navíc velmi rizikové – podpora při užívání návykových látek, nedostatečný dohled nad trávením volného času dcery a nad jejím chováním. Matka uvádí, že o prostituci dcery nevěděla. Dívka si myslí, že „matce přeci musí být jasné, kde jsem ty peníze vzala.“

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Dívka pochází z velké rodiny – má osm zletilých sourozenců, všichni z nich již rodinu opustili. Matka měla dívku neplánovaně ve 45 letech, otec je neznámý. Poslední dva roky žije matka s výrazně mladším přítelem (30 let), společně s ním začala užívat pervitin. Následně se rozvinula závislost i u dcery. Dívka uvádí, že na ni má přítel matky „narážky“, občas se jí nevhodně dotýká. S matkou se často hádají o peníze. Moc si nerozumí.

Zdroj informací: dívka, matka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístit dívku mimo rizikové prostředí, obnova rodinného prostředí.

Širší rodina

Dívka má osm zletilých sourozenců, ale vzájemně se už nestýkají. Jedinou výjimkou je její starší bratr – našel si stabilní zaměstnání, osamostatnil se od rodiny, má již rodinu vlastní (manželka a dvě děti), dívka si s ním rozumí. Bratr nabízí dívce možnost společného bydlení – má v domě volný jeden pokoj.

Zdroj informací: dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístění dívky do péče staršího bratra, podpořit bratra v péči o sestru.

Bydlení

Dívka žije s matkou a přítelem v bytě 1+1, přespává na zemi v kuchyni, bytové podmínky jsou nevhodné, nemá tu své zázemí. Dříve matka bydlela v domě se svým bratrem, se strýcem dívky. Pohádali se však ohledně jejího nového přítele a matka se za ním odstěhovala.

Starší bratr žije v udržovaném domě 4+1, který si sám zrekonstruoval, má zde k dispozici volný pokoj. Nabízí, že v něm sestra může bydlet.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: umístění do péče staršího bratra, řešení bytové situace matky, zajištění vlastního prostoru pro dceru pro návrat do rodinného prostředí.

Zaměstnání

Matka i její přítel jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Nezaměstnaná je i dcera.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit matku v hledání zaměstnání, řešení finanční situace.

Finanční situace

Rodina je odkázaná na život z dávek v hmotné nouzi, je zadlužená, neustále schází finanční příspěvky na zajištění návykových látek.

Zdroj informací: matka, dívka.

Potřeby dítěte: řešení finanční situace matky, zajištění adiktologických služeb pro matku i dceru.

Sociální začlenění rodiny

Rodina je v lokalitě vnímána jako problémová, je sociálně vyloučená.

Zdroj informací: šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: začlenění rodiny do života společnosti.

Komunitní zdroje

Dívka žije v malém městě v pohraničí. Návazné služby jsou dostupné v krajském městě vzdáleném 50 km.

Zdroj informací: matka, dívka, návazné instituce.

Potřeby dítěte: zajištění adiktologických služeb.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 22. 10. 2014

Plánované cíle:

Cíl: Léčba závislosti na pervitinu.

Plánované kroky a opatření: Zajistit dívce pobyt a následující ambulantní péči v detoxikačním centru.

Termín: 22. 10. 2014

Ukazatel účinnosti: Dívka absolvuje pobytovou léčbu a následně dochází jednou týdně do ambulantní péče.

Odpovědné osoby: dívka, kurátor, detoxikační centrum.

Cíl: Umístit dívku mimo rizikové prostředí – do péče staršího bratra.

Plánované kroky a opatření: Podání předběžného opatření – svěřením do péče třetí osoby (starší bratr).

Termín: 22. 10. 2014

Ukazatel účinnosti: Dívka vyrůstá ve vhodnějším výchovném prostředí.
Odpovědné osoby: dívka, kurátor, bratr.

Cíl: Pomoci bratrovi při zajištění péče o sestru.

Plánované kroky a opatření: Místní nezisková organizace nabídne prostřednictvím své terénní služby pomoc bratrovi ve zvládnání péče o sestru.

Termín: 30. 11. 2014

Ukazatel účinnosti: Bratr úspěšně pečuje o svoji sestru.

Odpovědné osoby: bratr, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Pomoci matce zajistit si vhodné bydlení.

Plánované kroky a opatření: Matka si ve spolupráci s NNO zažádá o přidělení sociálně dostupného bydlení.

Termín: 31. 10. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka si podala žádost o přidělení sociálně dostupného bydlení.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, adiktologická služba.

Cíl: Zajistit matce vhodnou adiktologickou pomoc.

Plánované kroky a opatření: Matka zahájí spolupráci s adiktologickou službou.

Termín: 30. 11. 2014

Ukazatel účinnosti: Matka absolvuje Krátký intervenční program pro uživatele pervitinu.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, adiktologická služba.

Cíl: Pomoci matce stabilizovat její finanční situaci.

Plánované kroky a opatření: Matka zahájí spolupráci s místní NNO – domluvení splátkového kalendáře, sepsání žádosti o oddlužení.

Termín: 31. 12. 2014

Ukazatel účinnosti: Matka podala ve spolupráci s NNO žádost o oddlužení, dodržuje stanovený splátkový kalendář.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Zvýšit profesní kvalifikaci dívky, nabídnout ji možnost doplnit si středoškolské vzdělání.

Plánované kroky a opatření: Dívka absolvuje kvalifikační kurz na úřadu práce, zváží návrat na střední školu.

Termín: 28. 2. 2015.

Ukazatel účinnosti: Dívka absolvuje kvalifikační kurz na ÚP, podá si přihlášku na SŠ, případně bude aktivně hledat zaměstnání.

Odpovědné osoby: dívka, bratr, kurátor.

Cíl: Nabídnout dívce odbornou pomoc k vyrovnání se s traumatizujícími prožitky, podpořit dívku v péči o sobě sama.

Plánované kroky a opatření: Dívce bude docházet na individuální konzultace k psychologovi, který ji pomůže zpracovat traumatizující prožitky.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka pravidelně dochází k psychologovi, postupně se vyrovnává se svými prožitky.

Odpovědné osoby: dívka, psycholog, bratr.

Plánovaná revize: 22. 4. 2015

8.3 Děti v ústavní péči

Úvod do problematiky

Mnoho výzkumů i analýz prokázalo, že děti vyrůstající v ústavní péči se často potýkají s vážnými obtížemi, a ústavní péče tak sama o sobě působí ve vztahu k jejich příznivému vývoji jako **ohrožující faktor**. Jedním z nejčastějších symptomů jsou **poruchy vztahové vazby** (poruchy attachmentu), které jsou důsledkem odloučení od rodiny a dlouhodobého pobytu v ústavním zařízení, jakož i **institucionalizace těchto dětí**, tj. posilování závislosti dětí na ústavní péči a naopak oslabování jejich schopnosti orientovat se v přirozeném prostředí a projevat se s takovou mírou samostatnosti, která je přiměřená jejich věku.

Právě z tohoto důvodu je ústavní péči o dítě třeba považovat vždy za **pouze dočasné opatření**. Neustále musí být vyhodnocována její **potřebnost a efektivita**. Veškeré realizované intervence musí být směřovány k jejímu co nejrychlejšímu ukončení. Klíčová je přitom intenzivní práce s dítětem a jeho rodinou.

Roli kurátora ve vztahu k dětem, které byly umístěny do ústavní péče, tak lze vnímat především ve dvou rovinách, a to jako:

- „nástroje“ směřujícího k **naplňování zásadně dočasného charakteru ústavní výchovy**, tedy jako činitele, který se situací dítěte stále pracuje a který jako koordinátor případu i nadále koordinuje podporu a pomoc dítěti a jeho rodině, a to s cílem dosáhnout navrácení dítěte zpět do jeho vlastní rodiny, anebo, v případě, že to nebude možné, do náhradní rodinné péče;
- **monitora zákonnosti** realizace ústavní péče ze strany zařízení, tj. jako ochránce práv dítěte, které je umístěno v ústavním zařízení, před porušením jeho práv, a to i ze strany zařízení a jeho personálu.

Povinnosti, které ZSPOD kurátorovi stanoví ve vztahu k dětem s nařízenou ústavní výchovou (§ 29 ZSPOD), je tak třeba vnímat především jako projev dvou výše zmíněných rovin role kurátora a nepřístupovat k jejich výkonu pouze formálně. Ve druhém případě totiž jejich výkon nebude naplňovat sledovaný účel a sám o sobě se tak stává vlastně bezpředmětným. Konkrétně se jedná o tyto povinnosti:

- **navštívit nejméně jednou za 3 měsíce dítě**, jemuž byla nařízena ústavní výchova (§ 29 odst. 2 písm. a) ZSPOD);

- **navštívit nejméně jednou za 3 měsíce rodiče dítěte**, jemuž byla nařízena ústavní výchova, nebo jiné osoby odpovědné za výchovu (§ 29 odst. 2 písm. b) ZSPOD);
- **poskytnout rodiči dítěte nebo jiné osobě odpovědné za výchovu pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy**, spočívající zejména v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení, krajskými pobočkami Úřadu práce a dalšími státními a jinými orgány, a za tím účelem zprostředkovat rodiči odbornou poradenskou pomoc (§ 12 odst. 2 a 3 ZSPOD);
- **vydávat závazná stanoviska k žádosti dítěte anebo jeho rodičů či jiných fyzických osob o pobyt mimo ústav** (tzv. propustka), a to plně v souladu s vyhodnocením situace dítěte a rodiny a IPOD (§ 30 ZSPOD);
- **podat návrh na zrušení ústavní výchovy, pokud pominou důvody pro její další trvání** (§ 14 odst. 1 písm. d) ZSPOD);
- **oznámit zjištění, že ústavní zařízení porušilo povinnosti vyplývající ze ZSPOD a z jiných právních předpisů** (především ZVÚOV), obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, zřizovateli ústavního zařízení, a soudu, který nařídil ústavní výchovu (§ 29 odst. 4 ZSPOD).

Případová práce

Při případové práci s dítětem umístěním v ústavní péči je třeba mít stále na paměti, že dítě umístěné v ústavní péči, je stále **ohroženým dítětem**, přičemž právě forma kolektivní náhradní péče sama o sobě znamená kvalitativně novou příčinu ohrožení dítěte, kterou kurátor nesmí ztrácet ze zřetele. Práce kurátora tedy s umístěním dítěte do ústavní péče **neztrácí na intenzitě**. Všechny jeho kroky by i v těchto případech měly vycházet ze základních metod sociální práce ztělesněných v systému sociálně-právní ochrany dětí především ve vyhodnocení potřeb dítěte a rodiny a IPOD. Tyto nástroje by kurátorovi měly pomoci rovněž definovat četnost návštěv dítěte a jeho rodičů. **Zákonem stanovenou dobu 3 měsíců je totiž třeba vnímat nikoli jako pravidlo, ale pouze jako maximální, nepřekročitelnou, hranici toho, kdy nejpozději se návštěva kurátora musí odehrát.**

S ohledem na kolektivní charakter ústavní péče je zřejmé, že toto opatření není objektivně nikdy schopno dítěti benefity rodinného prostředí, tím spíše prostředí jeho

vlastní rodiny, plně nahradit; příslušné zařízení, do jehož péče je dítě svěřeno, by však mělo způsob realizace ústavní péče tomuto cíli maximálně přizpůsobit (při vědomí objektivní nedosažitelnosti naplnění tohoto cíle v plné míře). Z toho poté nutně vyplývají základní povinnosti pro poskytovatele, v jehož zařízení je ústavní péče realizována, přičemž stěžejní zásadou je **přísná individualizace způsobu poskytování péče** osobnosti, potřebám a cílům konkrétního dítěte, jež by se měla odrazit v obsahu IPOD zpracovávaného v zařízení, v němž je dítě umístěno (program rozvoje osobnosti v případě školských zařízení; individuální plán v případě zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či domova pro osoby se zdravotním postižením). Ten poté musí náležitým způsobem **vycházet a být provázán s IPOD** vypracovávaným kurátorem (k tomu viz též § 1 odst. 4 ZVÚOV), protože právě IPOD představuje **základní a nejkompexnější individuální plán dítěte**, jehož těžištěm není definování způsobu poskytování péče s ohledem na potřeby klienta ze strany zařízení, ale stanovení opatření a cílů směřujících k tomu, aby ústavní výchova plně v souladu se zásadou subsidiarity (tedy i subsidiarity časové) měla **zásadně dočasný charakter** a trvala pouze nezbytně nutnou dobu. Klíčovou snahou kurátora je tak rozvíjet vztahy mezi umístěným dítětem a jeho rodiči tak, aby se dítě mohlo do rodiny co nejdříve vrátit. Kurátor je oprávněn podat návrh soudu na zrušení ústavní výchovy. Soud rovněž každých šest měsíců přezkoumává, zda ještě trvají důvody k ústavní výchově, a dotazuje se za tímto účelem dítěte, rodiny i kurátora.

Dítě v ústavní péči a kurátor

Aby kurátor mohl plnit své zákonné povinnosti, je ze zákona oprávněn s dítětem mluvit o samotě, jakož i nahlížet do spisové dokumentace, kterou zařízení o dítěti vede.

Rovněž dítě má právo požádat o osobní rozhovor s kurátorem a zařízení je povinno učinit kroky za účelem toho, aby se tento rozhovor mohl uskutečnit, tj. především vyrozumět o této skutečnosti kurátora. Dítě má dále právo obracet se na kurátora se žádostmi, stížnostmi a návrhy a požadovat, aby ze zařízení byla odeslána v následující pracovní den po jejich odevzdání pracovníkům zařízení, a to bez kontroly jejich obsahu. Zařízení je přitom povinno tyto žádosti, stížnosti, návrhy a podání evidovat.

Veřejný ochránce práv poukázal ve své [Zprávě ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy](#) z roku 2011, na nízkou efektivitu těchto preventivních mechanismů. Konkrétně uvedl, že „z výpovědí dětí je také patrné, že pracovníkům OSPOD zřejmě příliš nedůvěřují, popř. je nepotřebují, neboť nebylo zjištěno, že by děti kontakty aktivně vyhledávaly.“ Veřejný ochránce práv v této souvislosti zdůraznil provázanost efektivitu mechanismu spočívající v návštěvách dítěte v zařízení a možnosti dítěte se na kurátora aktivně samo obracet s definováním role kurátora, když uvedl, že „jiná by zřejmě byla situace, kdy by byl sociální pracovník pro dítě i rodinu partnerem nebo přinejmenším někým, kdo se jim ve spolupráci se zařízením a ostatními snaží aktivně pomoci tak, aby se dítě mohlo vrátit zpět domů, a někým komu důvěřují

a nebojí se, že pokud se svěří se svými problémy, tyto nebudou řešeny, příp. bude následovat nějaké represivní opatření.“ (odst. 58).

Za jeden z nejvýznamnějších nástrojů pro naplňování své role „garanta“ dočasné povahy ústavní péče lze považovat právě institut pobytu dítěte mimo ústav (tzv. propustka či dovolenka). Konečné rozhodnutí o pobytu dítěte mimo ústav sice vydává ředitel příslušného zařízení, avšak OSPOD má nad využíváním tohoto institutu kontrolu prostřednictvím svých stanovisek, jimiž je rozhodnutí ředitele podmíněno. Tato stanoviska mají formu tzv. **závazných stanovisek**, a jsou tak v souladu s § 149 odst. 1 správního řádu závazná pro výrokovou část rozhodnutí ředitele. Jinými slovy, OSPOD tak díky tomuto institutu může s pobyty dítěte mimo ústav pracovat v rámci individuálního plánování jako s vhodným nástrojem za účelem obnovení funkcí a opětovného sloučení dítěte s jeho rodiči nebo jinými členy rodiny, a to aniž by byl závislý na názoru ředitele školského zařízení o vhodnosti či nevhodnosti takového pobytu. Práce s tímto nástrojem je v případě dětí umístěných v ústavních zařízeních (a tedy nikoli pouze dětí s nařízenou ústavní výchovou) důležitou součástí procesu vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny a měla by být jedním z opatření systematicky využívaných k naplnění cílů stanovených v IPOD, směřujících v konečném důsledku k ukončení ústavní péče o dítě.

Průběh návštěv v rodině je poté jedním z důkazů, zda rodiče dokážou zajistit řádnou péči a bezpečné prostředí. Pokud nejsou shledány překážky pro delší pobyt v rodině, je možné využít institutu přechodného ubytování mimo zařízení na základě rozhodnutí ředitele, a to za účelem studia nebo práce. Dítěti je rovněž možné umožnit pobyt v domácím prostředí na dlouhodobé dovolence (zařízení ji může udělit maximálně na měsíc, lze ji však následně prodloužit).

Je-li v případě nařízené ústavní výchovy základním principem přísná individualizace poskytované péče, lze jako porušení práv dítěte s nařízenou ústavní výchovou vnímat především **rigidně stanovený denní režim v zařízení**, který je často zakotvený přímo ve vnitřním řádu zařízení. Takový režim totiž neumožňuje dostatečným způsobem zohlednit individuální potřeby a přání umístěných dětí a fakticky nahrazuje základní nástroj poskytování péče, jímž by měl být IPOD a nikoli vnitřní řád zařízení.

Dodržování striktního denního harmonogramu z pohledu veřejného ochránce práv (publikace [Rodina a dítě](#), s. 72-73)

Veřejný ochránce práv vyjádřil svůj nesouhlas s vynucováním striktního denního režimu již ve své vůbec první souhrnné publikaci, zaměřené na práva dětí, když uvedl, že: *„Nepřiměřeným trváním na dodržování striktního denního harmonogramu a režimu dítěte je tak demonstrováno pouze hledisko pracovníků ústavního zařízení jako dospělých osob se svrchovanou autoritou. Navíc požadavkem striktního dodržování režimu se dítě stává závislé a neschopné osamostatnění se, neboť zmíněným přístupem je potlačen základní rys člověka, kterým je schopnost žít jako svobodná individualita, jež nese za své chování odpovědnost a neočekává od ostatních, že ji za něj převezmou.[...] Výše popsany režim, který je koncipován jako dohled pracovníků ústavního zařízení nad činností a projevy dětí je ospravedlnitelný pouze při vzniku konkrétního nebezpečí a ohrožení dítěte. Režim dne, který jsou děti nuceny dodržovat, je striktním uplatňováním režimu **trvale formováno**; nerozhoduje se, nepřemýšlí, pouze pasivně přijímá rozhodnutí jiných. Citované stanovisko ochránce nikterak nepopírá potřebu zakotvení základního režimu u malého dítěte. Základním principem, který by měl stát vždy nejvýše organizaci prvních let života dítěte, je však **respekt k jeho potřebám a možnostem**.“*

Nevhodnost bodového systému

V souvislosti s nevhodností striktně stanoveného denního režimu je třeba zvlášť poukázat též na problematičnost jednoho z nástrojů, který je stále v některých ústavních zařízeních využíván, a tím je bodový hodnotící systém. I na jeho nevhodnost upozornil veřejný ochránce práv ve své publikaci [Rodina a dítě](#) (2007) a ve své [Zprávě z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova](#) (2007). Veřejný ochránce práv konkrétně uvedl, že *„realizace bodovacího systému vede dle názoru ochránce pouze k tomu, že si děti nezvolí dobré chování proto, že by uznaly hodnoty, které k němu směřují, a přijaly je za své, nýbrž proto, aby postoupily do vyšší výchovné skupiny spojené s více výhodami. V tomto ohledu má ochránce za to, že individuální přístup, na který klade důraz organizační řád ústavu, je v důsledku bodovacího systému potlačen.“*

Dalším problematickým aspektem při realizaci ústavní péče, který může úzce souviset s existencí bodového hodnotícího systému, avšak není jí nutně podmíněn, je využívání některých zákonných oprávnění dítěte jako motivačního nástroje. Nejčastěji je tímto způsobem přístupováno k:

- právu dítěte na samostatné vycházky;
- právu dítěte na pobyt mimo ústav (tzv. propustku);
- právu dítěte na návštěvy.

Žádné z těchto práv dítěte nemůže být zařazeno do systému odměn a trestů, jelikož jejich výkon směřuje k posilování vazeb dítěte umístěného v ústavním zařízení s vnějším světem, tj. především jeho vazby na rodinu a míry jeho sociálního začlenění. V případě, že by dítěti byla možnost tato svá práva vykonávat odňata, byť třeba jen na určitý čas, bude přínos pro dítě vždy menší, než kdyby tato svá práva realizovat mohlo. I proto jsou zakotvena přímo na úrovni zákona jako **zřetelná práva dítěte a nikoli jako nástroje výchovy dítěte**. Zprávy veřejného ochránce

práv ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy přitom jasně ukazují, že zařazení těchto práv do motivačních systémů bývá v praxi, navzdory dlouhodobému a opakovanému upozorňování na nepřipustnost takového postupu, velmi časté.

Další důležitou oblastí práv dítěte, která mohou být v souvislosti s umístěním dítěte do ústavní péče porušována a jejichž naplňování je proto třeba věnovat mimořádnou pozornost, je právo dítěte na vzdělání a právo dítěte na svobodnou volbu povolání. Pozornost kurátora by se na ně proto měla zaměřovat přednostně. Většina dospívajících z náhradní péče se potýká s problémem získat zaměstnání vzhledem k nízké kvalifikaci. Přes 50 % jich navštěvuje střední odborné učiliště, bez aspirace na vyšší stupeň vzdělání (Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008). Při volbě povolání pomáhá kurátor dítěti pojmenovat vlastní zájmy a určit si vhodnou profesní orientaci, provádí jej procesem výběru vhodné školy. Kurátor může dítěti pomoci také s podáním přihlášek na zvolenou školu. Při volbě povolání je přitom **rozhodující přání dítěte, nikoliv zvyklosti zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy, případně jiného pobytového zařízení, v oblasti dostupnosti jednotlivých oborů.** Dobrou praxí tak rozhodně není výběr budoucího učebního oboru na základě volné kapacity středních škol, které s ústavním zařízením tradičně spolupracují, případně které jsou zřizované přímo daným ústavním zařízením, bez zohlednění přání a schopností dítěte.

Příklad – nedostatečná individualizace poskytované péče a nezákonné využívání práv dítěte jako motivačního nástroje

Vnitřní řád zařízení

Školské zařízení rozřazuje po „adaptačním“ pobytu chlapce do tzv. kategorií výhod podle chování. Zařazení do příslušné kategorie výhod podle chování má podle vnitřního řádu vliv na:

- pobyt mimo ústav (tzv. dovolenku, propustku), a to z hlediska:
  - práva dítěte vůbec o dovolenku požádat (v nejnižší kategorii může žádost podat pouze zákonný zástupce);
  - rozsah možného povoleného pobytu mimo ústav;
- nároku na pomoc při vyřízení dovolenky;
- samostatné vycházky (např. v druhé kategorii mají děti právo na jednu samostatnou vycházku v pracovní dny v rozsahu 4 hodiny a jednu celodenní vycházku o víkendu);
- návštěvy třetích osob;
- možnost přechodného ubytování mimo ústav v souvislosti se vzděláváním či zaměstnáním dítěte;
- možnost individuální návštěvy lékaře apod.

Komentář

Základními důvody, proč lze tento způsob zajištění péče označit za nezákonný, je:

- definování způsobu zajištění péče na základě předem definovaných kategorií, bez ohledu na individuální potřeby a přání dítěte (a tudíž i bez náležité vazby na IPOD);
- nepřípustné omezování práv dítěte upravených zákonem přímo vnitřním řádem zařízení; zařazení práv dítěte do motivačního systému.

Postup kurátora

Kurátor by měl v případě zjištění těchto pochybení, anebo třeba i jen některých z nich (např. omezování návštěv, omezování vycházek), v souladu s § 29 odst. 4 ZSPOD splnit svou oznamovací povinnost ve vztahu k:

- obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností;
- zřizovateli zařízení;
- soudu, který ústavní výchovu nařídil.

Právo dítěte s nařízenou ústavní výchovou na samostatnou vycházku

Dítě s nařízenou ústavní výchovou, které je starší 7 let, má ze zákona právo na samostatnou vycházku. Ta by mu v souladu s názorem veřejného ochránce práv měla být umožněna zásadně každodenně.

Zákonem stanovené podmínění samostatné vycházky souhlasem pedagogického pracovníka nelze vykládat jako povolovací oprávnění tohoto pracovníka. Pracovník může s vycházkou dítěte nesouhlasit pouze v jednotlivých případech; pokud by omezení vycházek mělo trvat delší dobu, lze jej uložit pouze jako tzv. opatření ve výchově. O něm už však rozhoduje ředitel zařízení a musí být zaznamenáno v dokumentaci dítěte. Opatření ve výchově však může být dítěti uloženo pouze v případě prokázaného porušení jeho povinností, přičemž je třeba zdůraznit, že špatný prospěch ve škole neznamená vždy porušení povinností. Současně v procesu jeho ukládání musí být dodrženy principy vyplývající z práva dítěte být zapojeno do všech rozhodovacích procesů, které se jej týkají, a jeho práva na obhajobu a dítěti tak musí být vždy dána příležitost se k věci vyjádřit, a to ještě před tím, než o opatření ve výchově bude rozhodnuto. Ředitel zařízení musí při ukládání opatření důsledně ctít též zásadu přiměřenosti, jakož i cíle poskytované služby. Opatření ve výchově by tak svým účinkem nikdy nemělo jít proti cílům nastaveným v IPOD a programu rozvoje osobnosti dítěte, byť by formálně pro jeho uložení byly splněny zákonné podmínky.

Veřejný ochránce práv současně zdůrazňuje, že samostatné vycházky by dětem s nařízenou ústavní výchovou měly být umožňovány v zásadě každodenně.

Právo na samostatnou vycházku mají všechny děti s nařízenou ústavní výchovou, tedy i děti se zdravotním postižením, nebo děti s tzv. výchovně léčebnou péčí. Do práva na samostatné vycházky těchto dětí by ústavní zařízení mohlo zasáhnout jedině v rámci výkonu tzv. náležitého dohledu, tj. v případě, že by pro ně samostatná vycházka byla nepřiměřeným rizikem. Závěr o nepřiměřeném riziku by však musel mít svůj náležitý podklad v individuálním vyhodnocení rizika ve vztahu ke konkrétnímu dítěti a měl by být zachycen v individuálním rizikovém plánu dítěte (k tomu viz [Zpráva veřejného ochránce práv ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy](#) (2011), odst. 15 2 – 153).

Právo dítěte s nařízenou ústavní výchovou na návštěvy

Rozlišujeme:

- návštěvy osob odpovědných za výchovu a jiných osob dítěti blízkých a
- návštěvy třetích osob.

Právo dítěte na návštěvy osob odpovědných za výchovu a jiných osob dítěti blízkých má velmi silné postavení, což dobře odráží jeho význam pro příznivý vývoj dítěte. Toto právo tak ze strany ústavního zařízení nemůže být žádným způsobem omezeno, a to ani formou opatření ve výchově. Ředitel zařízení má sice právo i návštěvu těchto osob zakázat nebo přerušit, a to v případě nevhodného chování těchto osob, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí. Mělo by se však jednat o zcela ojedinělé a výjimečné případy, kdy by se například v průběhu návštěvy situace vyhrotila takovým způsobem, že by bylo na místě návštěvu přerušit. Zakázem v tomto kontextu není možné rozumět předem daný plošný zákaz, ale zakázat návštěvu bude možné opět pouze ve vztahu k jedné konkrétní návštěvě, např. pokud by rodič dorazil na návštěvu v silně podnapilém stavu.

Podobně široké je i právo dítěte na návštěvy třetích osob. Toto právo bývá v praxi využíváno jako motivační nástroj. Takový přístup je stejně jako v případě vycházek protizákonný. Právo na návštěvy třetích osob je součástí základního práva dítěte na soukromý život a lze jej za zákonem stanovených podmínek omezit pouze v případě uložení tzv. opatření ve výchově. Uložení opatření ve výchově je však podmíněno prokázaným porušením povinností dítěte; protiprávní jednání dítěte už tedy musí dosahovat určité intenzity.

U návštěv **nevládně povolovací princip** a ústavní zařízení ani nemůže jejich realizaci ztěžovat nepřiměřenými organizačními nebo administrativními omezeními. **Návštěvu tak nelze podmiňovat např. předchozím ohlášením**, jakkoli to může být vhodné z důvodů zvýšení pravděpodobnosti zastížení dítěte, nebo pro návštěvy vyčlenit určité dny v měsíci. V případě, že by kurátor některou z těchto skutečností zjistil, musí jednat v souladu se svou oznamovací povinností ve vztahu k obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, zřizovateli tohoto ústavního zařízení a soudu, který nařídil ústavní výchovu.

Příklad nezákonné úpravy návštěv ve vnitřním řádu dětského domova

„Návštěvní den je vždy 1. sobota v měsíci i bez ohlášení návštěvy předem. Návštěvu lze uskutečnit kdykoliv i v jiné dny podle dohody, ale z provozních důvodů je nutnost ohlásit tuto návštěvu telefonicky nebo písemně nejpozději 1 den předem, jinak nebude akceptována.“

Jestliže bylo dítě na základě rozhodnutí soudu navraceno do péče rodičů, práce kurátora s dítětem a jeho rodinou tím nekončí. Jeho povinností je dále plnit roli koordinátora podpory a pomoci, a to především s cílem situaci dítěte a jeho rodiny monitorovat a vyhodnocovat. Je důležité napomoci zajistit, aby se situace s odebráním dítěte neopakovala. Pokud vyhledal rodič odbornou pomoc již v průběhu pobytu dítěte v zařízení, je vhodné v následné péči odborníka setrvat. Takto můžou být překonány rizika relapsu.

Problematika útěků dítěte s nařízenou ústavní výchovou ze zařízení

Při řešení situace dítěte na útěku, nebo dítěte, které se dopouští opakovaných útěků z ústavního zařízení, je třeba vždy vycházet z především z toho, že **útěk jako forma úniku je vždy jen jednou z forem řešení zátěžové situace, s níž se dítě neumí vypořádat jiným způsobem.**

Dítě by tak v případě svého útěku **nemělo být nikdy sankcionováno. Útěk dítěte ze zařízení ústavní péče nezakládá žádný přestupek ani provinění (mladiství) či čin jinak trestný (děti mladší 15 let) tohoto dítěte**, a nemělo by být postihováno ani prostřednictvím „výchovných“ prostředků. Jedinou výjimku v tomto ohledu představují děti, kterým byla uložena ochranná výchova a v jejichž případě zakládá útěk ze zařízení, při splnění dalších znaků skutkové podstaty, čin jinak trestný či provinění maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 odst. 1 písm. j) trestního zákoníku. V těchto případech je však třeba především vycházet z té skutečnosti, že ochranná výchova může být uložena pouze dětem, jejichž pobyt na svobodě by vedl k bezprostřednímu ohrožení života či zdraví jiných osob a z tohoto důvodu je třeba všemi nástroji působit na to, aby děti ze zařízení neutíkaly (k tomu více viz kapitola 8.5). V případném trestním řízení či řízení o činu jinak trestném vedeném v případě dítěte s uloženou ochrannou výchovou, které uteklo ze zařízení pro výkon ochranné výchovy, bude navíc třeba náležitým způsobem zohlednit míru společenské škodlivosti tohoto jednání a v závislosti na ní vyhodnotit, zda není na místě využít některou z forem odklonu (k tomu více viz kapitola 7.3.1 a 7.3.2).

V případě dětí s nařízenou ústavní výchovou či dětí umístěných v ústavní péči na základě jiného právního titulu je však situace odlišná, jelikož součástí ústavní výchovy ani jiného rodinněprávního opatření není a nemůže být zájem dítě izolovat pro jeho nebezpečnost svému okolí (k tomu více viz kapitola 5.1.2 a 5.3.3). V případě řešení útěku dítěte umístěného v ústavní péči je tak třeba nahlížet celou situaci dítěte i jeho rodiny jako **formu sdělení specifické potřeby dítěte**, kterou dítě nedokáže komunikovat jiným způsobem. **Sankční přístup k řešení těchto situací vede pouze k potlačení symptomů této potřeby, nikoli k jejímu uspokojení a tím i odstranění vlastní příčiny útěku dítěte.** V konečném důsledku tak sankční přístup

k útekům dítěte pouze zvyšuje pravděpodobnost, že dítě se v budoucnosti bude dopouštět dalších, promyšlenějších úteků.

Při řešení situace dítěte, které je na útěku z ústavního zařízení, je třeba se především **vyvarovat jakýchkoli mechanických a zautomatizovaných postupů**. Nelze konstatovat, že úkolem kurátora bude co nejdříve zajistit navrácení dítěte zpět do příslušného zařízení a případně též dohlédnout na to, aby v tomto zařízení byla přijata další opatření, která by v budoucnu útěku dítěte zabránila. Úlohou kurátora v podobných případech je naopak **rozklíčovat příčinu toho, proč dítě ze zařízení uteklo**. Při vyhodnocování situace dítěte je kromě základního rámce třeba zvláště posoudit **co nejpodrobnější informace o okolnostech útěku včetně motivace k němu**. Pro cílenou práci s problematikou úteků je třeba vést o útěcích podrobné záznamy. Ty by měly obsahovat nejen všechny dostupné informace o motivech a průběhu jednotlivých úteků, ale také informace o událostech v rodině či v ústavním zařízení, které by s útekem mohly souviset.

Příčinou útěku dítěte ze zařízení může být nejen neschopnost dítěte vyrovnat se s dočasnou ztrátou svého přirozeného prostředí, ale může jí být rovněž neúměrně přísný a odosobnělý režim, který je v zařízení uplatňován (k tomu velmi často dochází v případech uzavřených zařízení typu dětský domov se školou nebo výchovný ústav), či výskyt šikany v zařízení, a to ať již ze strany profesionálů, kteří v zařízení působí, či ze strany ostatních dětí, které jsou v zařízení umístěny. Útek ze zařízení je tak často **pouze přirozenou obrannou reakcí dítěte**. Pouhým navrácením dítěte zpět do podmínek, které bezprostředně vedly k tomu, že dítě ze zařízení uteklo, nelze jakkoli ke zlepšení situace dítěte a zajištění vyšší míry jeho ochrany přispět.

Kurátor bude muset v takovém případě především přistoupit k **opětovnému vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny** a položit si otázku, zda v daném případě, s ohledem na jeho konkrétní okolnosti, představuje pro dítě vyšší míru ohrožení jeho další umístění v zařízení, a to při vysoké pravděpodobnosti, že se dítě opětovně dopustí útěku z daného zařízení, nebo že vůči dítěti budou přijata uvnitř zařízení restriktivní opatření, která v konečném důsledku povedou k posílení závislosti dítěte na zařízení, nikoli k vyšší míře sociálního začlenění dítěte, nebo jiný způsob řešení situace dítěte, a to včetně zrušení opatření, které k umístění dítěte do zařízení vedlo.

V některých případech může k účinné ochraně dítěte nejvíce přispět co nejrychlejší „legalizace“ jeho pobytu mimo zařízení tak, aby dítě přestalo mít strach z návratu do zařízení a mohlo začít opětovně žít se svými blízkými, případně samostatně, pokud již s ohledem na svůj věk a vyspělost nepotřebuje zajištění osobní péče, ale pouze jiné formy podpory a pomoci (k tomu viz kapitola 5.4). Trvání na formálním výkonu ústavní výchovy může totiž v mnoha případech vést k nárůstu pravděpodobnosti rizikového chování dítěte nebo nepříznivých okolností v životě dítěte, které se typicky k útekům ze zařízení vztahují, jako je např. páchaní protiprávní činnosti (drobné krádeže za účelem zajištění obživy a uspokojení dalších základních životních potřeb), ztráta přístřeší, nemožnost plnit školní docházku a případné vyloučení ze vzdělávacího systému, získávání prostředků na obživu prostřednictvím zapojení se do některé z forem komerčního sexuálního zneužívání apod.

Útěky ze zařízení a otázka vhodnosti ústavní výchovy

Pokud se dítě dopouští opakovaných útěků ze zařízení, anebo bylo na dlouhodobém útěku, vystupuje významným způsobem do popředí otázka, zda ústavní výchova v daném případě naplňuje požadavek vhodnosti, tj. je prostředkem objektivně způsobitelným vést k naplnění sledovaného cíle (více viz část 4.2.2 – oprávnění donucovací povahy – oprávnění donucovací povahy v pravomoci soudu). **V těchto případech totiž ústavní výchova může nakonec míru ohrožení dítěte naopak ještě zvyšovat, protože dítě na útěku často žije v „ilegalitě“ a zdráhá se vyhledat formální pomoc a podporu.**

Tato otázka je mimořádně významná především u starších dětí. V této souvislosti není bez významu poukázat na to, že v případě dětí, které žijí v jiné než ústavní formě péče, není jejich zajištění „na útěku“ (od rodičů či jiných fyzických osob odpovědných za jejich výchovu) ze strany policie automatické, jako je tomu v případě dětí z ústavů. Tyto děti je policie oprávněna zajistit jedině v případě, že je jejich navrácení do rodičovské nebo jiné obdobné péče „nezbytné“. Komentář v této souvislosti uvádí, že *„zatímco u osoby mladší 15 let (dítě) je třeba v zásadě vycházet z toho, že setrváváním mimo uvedenou péči ohrožuje sama sebe na životě a zdraví, u osoby mladistvé (do 18 let) to paušálně tvrdit nelze. Osoby mladistvé jsou v některých případech schopné se o sebe postarat. Je tedy třeba v případě 17leté osoby, která se vzdálila z rodičovské péče a nechce v ní již setrávat, vždy zvažovat, zda je nezbytné zajišťovat za účelem navrácení do této péče. Pokud např. má kde bydlet, je schopná se o sebe postarat nebo se o ni postará osoba blízká, zvláště pokud je v rodičovské péči objektem zanedbávání nebo poškozujícího jednání, není zde dána nezbytnost jejího vrácení do rodičovské či jiné obdobné péče.“* (Vangeli, B. (2014), s. 113).

Posuzování případů dětí s nařízenou ústavní výchovou by přitom nemělo být odlišné, protože ústavní výchova nesmí mít sankční charakter (to odporuje jejímu zákonem stanovenému účelu), ale pouze nahrazuje péči rodičů.

Útek či útěky dítěte ze zařízení by tak měly být příslušnými subjekty, včetně kurátora, vnímány především jako důvod k novému posouzení vhodnosti ústavní výchovy v daném případě, nikoli jako důvod k případnému sankcionování dítěte. **Zcela nepřipustné jsou**

poté takové situace, kdy se útek dítěte ze školského zařízení samy stávají jedním z primárních důvodů pro trvání, případně dokonce prodloužení ústavní výchovy. Trvání či prodloužení ústavní výchovy mohou odůvodňovat pouze skutečnosti na straně rodinného prostředí dítěte, nikoli skutečnosti, které se vztahují k vlastní realizaci příslušného opatření.

Příklad špatné praxe řešení útěku dítěte s nařízenou ústavní výchovou ze zařízení

Dívce K. byla nařízena ústavní výchova společně s jejími dvěma sourozenci, a to z důvodu velmi častých a intenzivních konfliktů mezi jejich rodiči, jimž byly děti při pobytu v domácnosti vystaveny. Dívka K. byla ze všech tří sourozenců nejstarší a vytržení ze svého přirozeného prostředí, jakož i režim v zařízení, nesla nejhůře. Velmi často proto porušovala vnitřní řád a začala se rovněž dopouštět útěků ze zařízení.

Rodiče dětí po jejich umístění do dětského domova vyhledali pomoc sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a s její podporou se soustředili na zlepšení svého vztahu a způsobu vzájemné komunikace. Po určité době, během níž se podařilo situaci v rodině stabilizovat, podali rodiče návrh na zrušení ústavní výchovy. Soud jim však vyhověl pouze u dvou mladších dětí. V případě K. konstatoval, že *„zrušení ústavní výchovy (...) nepřipadá v úvahu za situace, kdy opakovaně utekla jak rodičům, tak i z dětského domova, a i nyní, a to od ledna 2015, je na útěku. Na rodiče tak nelze přenášet odpovědnost za její činy v době, kdy na základě vlastního rozhodnutí dětský domov opustila. V jejím případě důvody pro trvání ústavní výchovy nepominuly.“* S odstupem několika měsíců soud přistoupil k prodloužení ústavní výchovy nezletilé dívky K., a to i když dívka K. byla stále na útěku z dětského domova. Soud odůvodnil své rozhodnutí tím, že *„nezletilá je více jak tři čtvrtě roku na útěku, rodiče údajně neví, na jaké adrese se zdržuje. Nezletilá nedodržuje podmínky ústavní výchovy, od ledna 2015 nenavštěvuje ani zvolenou střední školu a jsou tak dány podmínky pro prodloužení ústavní výchovy do doby její zletilosti.“*

Případ dívky K. je exemplárním příkladem využití institutu ústavní výchovy v rozporu s jejím zákonným smyslem a účelem, jakož i příkladem zcela nedostatečného vyhodnocení situace nezletilé a její rodiny. Účelem ústavní výchovy je nahradit nedostatečné rodinné zázemí dítěte. V okamžiku, kdy se poměry u rodičů dívky K. stabilizovaly do té míry, že děti nebyly v péči svých rodičů vystaveny nepřiměřenému ohrožení svého příznivého vývoje, nebylo možné nadále odůvodňovat trvání ústavní výchovy poukazem na to, že dívka K. nerespektuje režim zařízení, ze zařízení utíká a že nenavštěvuje zvolenou střední školu. **Skutečnost, že rodina dívky K. začala plnit své funkce v dostatečné míře k tomu, aby děti nemusely být odděleny od svých rodičů, přitom jasně prokazovalo rozhodnutí soudu o zrušení rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy u obou mladších sourozenců dívky K.**

Za dané situace **působilo další trvání ústavní výchovy dívky K. pouze jako ohrožující faktor.** Dívka K. se v důsledku této skutečnosti schovávala a zdržovala se kontaktu i se svými rodiči, kterým pouze občas poslala SMS zprávu o tom, že je v pořádku. Současně jí tato skutečnost bránila navštěvovat střední školu, do níž by možná měla zájem docházet, pokud by to pro ni nepředstavovalo hrozbu, že se bude muset vrátit do dětského domova a že tu bude muset zůstat až do zletilosti.

Bylo přitom povinností OSPOD, aby všechny tyto skutečnosti náležitým způsobem vyhodnotil, a to v jejich komplexnosti, a nikoli zjednodušeně tak, že pokud se dívka K. protíví vnitřnímu řádu zařízení, nelze o zrušení ústavní výchovy vůbec uvažovat. **Takový přístup odpovídá přístupu k výkonu trestních sankcí (institutu podmíněného propuštění), nikoli k realizaci rodinněprávních opatření.** OSPOD vždy musí posoudit

a určit obsah nejlepšího zájmu dítěte v konkrétní situaci, přičemž obsah nejlepšího zájmu dítěte je svou povahou dynamický a se změnou rozhodných skutečností se rovněž může měnit. V návaznosti na výsledek vyhodnocení **bylo povinností OSPOD přistoupit k podání návrhu na zrušení ústavní výchovy**, případně se připojit k návrhu rodičů nezletilé dívky. OSPOD za dané situace rovněž neměl souhlasit s prodloužením ústavní výchovy dívky K. a pokud byl jejím opatrovníkem v řízení, měl se proti rozsudku odvolat.

V těch případech, kdy není v nejlepším zájmu dítěte přistoupit k ukončení jeho pobytu v ústavní péči (např. dítě se nemá kam vrátit, přičemž s ohledem na stupeň svého vývoje stále potřebuje zajištění osobní péče a není připraveno žít samostatně, byť s podporou), se kurátor musí zaměřit na **zvýšení pocitu jistoty a bezpečí dítěte v zařízení**. To v návaznosti na příčinu útěku může spočívat buď pouze v práci s psychikou a emocemi dítěte, které se samo nedokáže vyrovnat se zátěžovou situací umístění v zařízení, anebo, a to typičtěji, rovněž v práci orientovanou ve vztahu k zařízení na změnu jeho přístupu ke způsobu zajištění péče o dítě a většímu pochopení i zohlednění individuálních potřeb tohoto dítěte. Významnou prevencí útěků jsou rovněž časté kontakty kurátora s dítětem v ústavní péči a **předávání jasných informací tak, aby vědělo, kde je, proč tam je, jaké kroky lze udělat a jaké podmínky lze naplnit k návratu dítěte zpět do rodiny**.

Oficiální pátrání po dítěti na útěku začíná nahlášením pohřešování dítěte Policií ČR a OSPOD a vyžaduje součinnost všech osob a institucí, které o dítě pečují. Pracovníci zařízení, ze kterého dítě uteklo, nesmí užít fyzické síly k jeho zadržení. Pokud dítě naleznou, ale ono s nimi odmítne jít, nemají prostředky k tomu, aby je k návratu přinutili. Úloha Policie ČR spolupůsobit při vyhledávání a zajišťování dětí na útěku ze zařízení ústavní péče je uložena zákonem o Policii ČR.

Policie je oprávněna dítě na útěku z ústavního zařízení **zajistit** (§ 26 odst. 1 písm. d) zákona o Policii ČR) a je povinna o tom vyrozumět příslušné ústavní zařízení. Podle zákona o Policii ČR je policie povinna **dítě převést na nejbližší záchytné pracoviště diagnostického ústavu**, pokud není školské zařízení, z něhož dítě uteklo, blíže než toto záchytné pracoviště (§ 26 odst. 4 zákona o Policii ČR). Tato právní úprava navazuje na zákonem stanovenou povinnost diagnostických ústavů poskytnout po dobu nezbytně nutnou péči dětem zajištěným na útěku z jiných zařízení. Příslušné školské zařízení je povinno si dítě z diagnostického ústavu převzít do 2 dnů od oznámení diagnostickým ústavem o převzetí dítěte (§ 6 ZVÚOV).

Z citované právní úpravy v zákoně o Policii ČR však vyplývá, že **pobyt dítěte zajištěného na útěku v diagnostickém ústavu není nezbytný, ale využívá se pouze jako krizové řešení v případě, že ústavní zařízení je příliš vzdálené a dítě by při zajišťování převozu muselo na policejní služebně strávit neúměrně dlouhou dobu.** V konkrétním případě by tak bylo dobrou praxí, aby Policie ČR nepřistupovala k aplikaci ustanovení o převozu dítěte do diagnostického ústavu v případě, že je diagnostický ústav blíže než příslušné školské zařízení, mechanicky, ale aby v každém konkrétním případě byly zohledněny všechny okolnosti případu, včetně posouzení, zda je pro dítě lepší předání prostřednictvím diagnostického ústavu, anebo, s ohledem na vzdálenost daného školského zařízení a jeho možnosti si pro dítě přijet, předání přímo tomuto školskému zařízení. To bude v konkrétních případech především záležitostí domluvy policie a daného školského zařízení, přičemž oba subjekty by se měly řídit především nejlepším zájmem dítěte.

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 13 let	
Datum zahájení intervence kurátora:	30. 10. 2013
Datum posledního vyhodnocování situace dítěte:	25. 2. 2015
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:	agresivní chování ve škole
Stručný přehled – kazuistika:	
<p>Intenzivní práce s chlapcem zahájena v říjnu 2013. Následovala spolupráce se SVP, na jeho doporučení dvouměsíční dobrovolný pobyt chlapce v DDÚ, který trval od 12. 2. 2014 do 14. 4. 2014. Přes veškerou snahu se nepodařilo ani v následujícím období dosáhnout výraznějšího zlepšení chlapcova chování. Situace se začala v průběhu roku 2014 i nadále zhoršovat. Základní škola kurátorku opakovaně upozorňovala na chlapcovi problémy s chováním, a to jak při vyučování, tak o přestávkách. Za 1. pololetí daného školního roku mu byl udělen 3. stupeň z chování. Bylo zaznamenáno 30 neomluvených hodin. Chlapcova matka uváděla, že na synovu výchovu už sama nestačí. Přestal ji zcela respektovat, potuloval se po okolí svého bydliště, často i dlouho do noci, přespával u cizích lidí. Matka přestala mít přehled o tom, jak syn tráví svůj volný čas, s kým se stýká apod.</p> <p>Dne 19. ledna 2015 byl chlapec vyslýchán na Policii ČR pro majetkovou trestnou činnost. Je prověřován mimo jiné i za vloupání do místní ZŠ a dalších objektů v okolí svého bydliště. Ve škole okradl svého spolužáka o mobilní telefon. Ve spolupráci s dalšími subjekty proběhla případová konference, byla přezkoumána možnost umístění do pěstounské péče na přechodnou dobu. Chlapec s umístěním nesouhlasil. Matka si následně podala návrh na předběžné opatření, kterému bylo soudem vyhověno, chlapcovi byla nařízena ústavní výchova. Po půl roce pobytu v ústavní péči je plánována další případová konference, na které má být zhodnocen chlapcův pobyt v ústavní výchově s cílem umožnit chlapci návrat do domácího prostředí. Pokud bude chlapec zvládat soužití s matkou, bude plnit své školní povinnosti a nebude mít výraznější výkyvy v chování, podá matka návrh na zrušení ústavní výchovy. S matkou pracuje místní nezisková organizace, která jí zajistila prostřednictvím nadačního fondu finanční částku na zajištění nájmu</p>	

nového bydlení, které si matka v současné době hledá. Matka chce svému synovi zajistit lepší bytové podmínky a zároveň ho vyjmout z rizikového prostředí přátel s rizikovým chováním.

1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE

Zdravotní stav dítěte

Chlapec absolvoval všechna povinná očkování, pravidelně chodí na preventivní prohlídky i k zubaři. Je hodně živý, potřebuje pohyb.

Chlapec navštěvuje dětskou psychiatrickou ambulanci a v rámci této ambulance spolupracuje s psychologkou a dětským psychiatrem. Od 15. 11. 2013 bez medikace (špatná reakce na léky).

Zdroj informací: matka, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost, psychologka, dětský psychiatr.

Potřeby dítěte: zdravotní péče je přiměřená.

Učení se

Chlapec navštěvuje 5. třídu ZŠ. Občas neplní domácí úkoly, zapomene si potřebné pomůcky. Učivo zvládá, ale chybí mu motivace. Dle sdělení učitelek je nevladatelný, často bývá vyloučen z hodiny – samostatná práce ve sborovně pod dohledem pedagoga, který je právě přítomen. Je pod neustálým dohledem z obavy, že někomu nebo sám sobě ublíží. Při vyučování se do skupinové práce i her v hodinách aktivně zapojuje. Dle sdělení učitelek bere ostatním dětem věci, strhává na sebe pozornost. Chlapec býval pro své rušivé chování vylučován z hodin tělesné výchovy, a to navzdory tomu, že mu pohyb prospívá. Matka ve spolupráci s neziskovou organizací tuto situaci se školou konzultovala, nyní se chlapec do hodin tělesné výchovy aktivně zapojuje – je k tomu však třeba individuální přístup ze strany učitele.

Dochází každý den do místní neziskové organizace, kde má možnost doučování, přípravy na vyučování a kde se zapojuje do volnočasových aktivit. Pokud je program určený i pro rodiče, účastní se jej i matka chlapce. Jednou týdně probíhají pravidelná setkání matky, chlapce, třídní učitelky a učitelky češtiny, která přispěla ke zlepšení prospěchu klienta. Matka chystá s chlapcem každý večer školní tašku. Současně chlapec dochází 2x týdně do nízkoprahového klubu, kde se zapojuje do všech činností, a postupně se zde učí vycházet s vrstevníky.

Zdroj informací: matka, chlapec, škola, nízkoprahový klub, nezisková organizace.

Potřeby dítěte: najít motivaci ke školnímu vzdělávání.

Emoční vývoj a chování

Chlapec nemá problém vyjádřit své emoce. Je hodně citlivý, někdy se to snaží zastírat sebevědomým jednáním. Střídá se u něj klid s živelností. Bývá neklidný, výbušný, někdy dle školy nevladatelný. Potřebuje pohyb. Upoutává na sebe pozornost. Pokud jsou mu hranice opakovaně nastavovány, pak je respektuje. Pravidla respektuje zejména tam, kde se cítí dobře, bezpečně, občas je nicméně testuje. Agresivita se u něj projevuje v momentě, kdy se po něm chce něco, o co úplně nestojí. Agresivita u něj často narůstá s příchodem matky. Pokud ho činnost zajímá, nemá problém s pozorností. V oblasti školní látky mu často chybí motivace a tím i ochota se soustředit.

Zdroj informací: matka, chlapec, škola.

Potřeby dítěte: práce na zvládnutí vlastních emocí, nácvik ovládnutí agresivity, potřeba nastavení hranic a vyžadování jejich dodržování, najít motivaci ke školnímu vzdělávání.

Rodinné a sociální vztahy

Chlapec svého otce nepoznal. K matce má ambivalentní postoj – má ji rád, je rád, že pro něj přijde, na druhou stranu ji však jakoby za něco trestá – je na ni vulgární, agresivní. Velkou pozitivní autoritou je pro něj jeho strýc. V prostředí nízkoprahového klubu ho vrstevnická skupina zprvu nepřijímala. Byl zde v pozici outsidera. Postupem času ho zde mladší děti začaly přijímat. Když ho děti přívou k nějaké aktivitě, jde do tohoto s nechtutí

a je na ně protivný. Po chvíli odchází a jde dělat něco jiného. Chtěl by trávit čas jen s pracovníky, vyžaduje jejich individuální pozornost. Neumí se bránit – sám nejde do konfliktu, případné konflikty řeší prostřednictvím pracovníků.

Zdroj informací: matka, chlapec, nízkoprahový klub.

Potřeby dítěte: potřeba nastavit hranice a dožadovat jejich dodržování, podpořit začlenění do vrstevnických vztahů.

Identita a sociální prezentace

V současné době hodně neguje výchovné autority. Vyžaduje si individuální pozornost. Přemýšlí o svém místě. Často na okolí působí přehnaně sebevědomě, snaží se tak zastírat vlastní nejistotu.

Zdroj informací: matka, chlapec, nízkoprahový klub.

Potřeby dítěte: podpořit sebedůvěru chlapce, pomoci mu nalézt své místo.

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec je samostatný, pečuje o svůj zevnějšek, dodržuje základní hygienické návyky.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: potřeby chlapce v této oblasti jsou naplněny.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Matka má o syna zájem, pečuje o něho, připravuje mu jídlo, dbá, aby měl věci v pořádku, každý den ho vyzvedává v neziskové organizaci, jak bylo domluveno.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: základní péče je zajištěna.

Zajištění bezpečí a ochrany

Bezpečí chlapce je narušeno jeho přespáváním mimo domov, je třeba podpořit matku v nastavování a ve vymáhání pravidel a syna v jejich dodržování.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: posílit rodičovské kompetence matky.

Citová vřelost

Matka uvádí, že chlapce přestává sama zvládat, je na ni drzý, agresivní, neposlouchá ji. Je z toho unavená, nešťastná, bezradná a často na něj reaguje impulzivně. Dochází jí trpělivost. Nedává chlapci jasné hranice, přestože se o to snaží. Chlapec přespává často u sousedů, kteří mají děti v obdobném věku, a kteří jednají rizikovým způsobem. Matka potřebuje podpořit, má svého syna ráda, myslí na jeho budoucnost. Na základě případové konference podává návrh na předběžné opatření – od února je syn umístěn v DDS.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD, nezisková organizace.

Potřeby dítěte: podpořit matku, posílit její rodičovské kompetence, připravit podmínky na návrat chlapce zpět do rodiny.

Stimulace a podněty

Po většinu života chlapce se matka zároveň starala o své nemocné rodiče. Má pocit, že se chlapcovi dostatečně nevěnovala, neměla na to sílu.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: práce na obnově vzájemného vztahu.

Vedení a hranice

Matka uvádí, že je v poslední době velmi vyčerpaná, nerozumí aktuální situaci ve škole. Škola dříve chlapce vnímala jako bezproblémového, následně se situace výrazně změnila. Matka si neví rady s chováním chlapce. Bez pomoci tuto situaci nezvládne. V současné době má intenzivní zdravotní problémy.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit matku, posílit její rodičovské kompetence, připravit

podmínky na návrat chlapce zpět do rodiny.

Stabilita

Velkou změnou pro chlapce je jeho pobyt v DDŠ – je třeba mu situaci vysvětlit a jasně stanovit podmínky, za jakých se bude moci vrátit do rodiny.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: připravit podmínky na návrat chlapce zpět do rodiny.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Matka se jako malá starala o mladší sourozence, syna měla ve 40 letech, jeho otec zemřel krátce po jeho narození. Aktuálně ji přijde, že syna nezvládá – neví si rady s jeho chováním – uvádí, že je na ni drzý, agresivní, neposlouchá ji. Podala návrh na předběžné opatření.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: připravit podmínky na návrat chlapce do rodiny

Širší rodina

Matka má 5 sourozenců. Jeden z bratrů žije ve stejné lokalitě. U jeho rodiny se matka s chlapcem zastavují téměř každý den. Chlapec tráví také hodně času u sousedů, jejichž děti jsou v jeho věku a věnují se rizikovým aktivitám (podezření na společné vloupání do místní základní školy).

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora bezpečného trávení volného času, podpora kontaktu se strýcem.

Bydlení

Rodina žije v rodinném domě po rodičích, kde má podílové vlastnictví. Dům je bez tekoucí vody a elektřiny. Matka o dům pečuje. Dům už je starší a potřeboval by vnější úpravy.

Revize:

Matka s pomocí neziskové organizace hledá přijatelnější bydlení. Nejraději by bydlela v bytové jednotce v lokalitě. Matka ve spolupráci s neziskovou organizací získala podporu nadačního fondu, má možnost získat zaplacení nájmu a kauce.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: zajistit rodině vhodnější bydlení.

Zaměstnání

Matka pobírá částečný invalidní důchod ve výši 5 763,- Kč. Dlouhodobě pracovala v cihelně. V letošním roce příležitostně vykonávala sezónní práce (od června do října). Zbytek roku je nezaměstnaná, v evidenci úřadu práce. V době sezonních prací nemá na chlapce příliš času, je unavená. Odjíždí brzy ráno a vrací se pozdě večer.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit matku při hledání stabilního zaměstnání.

Finanční situace

Matka uvádí, že má řadu pohledávek po splatnosti. Ve spolupráci s kurátorem probíhá její motivace k řešení zadlužení. Matka má společný podíl (1/5) na nemovitosti po rodičích. Občas zvažuje prodej nemovitosti, ale zatím to není aktuální. Myslí na své sourozence, kteří zde žijí, aby měli kde být.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit matku k řešení zadlužení.

Sociální začlenění rodiny

Chlapec tráví hodně času s dětmi sousedů nebo s příbuznými. Dostává se tak do kontaktu i s jedinci, kteří vykazují rizikové chování.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora bezpečného trávení volného času.

Komunitní zdroje

V lokalitě se nachází nízkoprahový klub a nezisková organizace, s oběma chlapec s matkou spolupracují.

Zdroj informací: matka, chlapec, návazné instituce.

Potřeby dítěte: kvalitně trávit volný čas.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 25. 2. 2015

Plánované cíle:

Cíl: Umožnit chlapcovi návrat do rodinného prostředí.

Plánované kroky a opatření: Chlapec bude ve spolupráci s návaznými institucemi pracovat na možnosti návratu do rodinného prostředí, následně proběhne další případová konference, v jejímž rámci bude rozhodnuto o dalším postupu.

Termín: 19. 8. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec se vrátí do rodinného prostředí.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, chlapec, DDŠ, nezisková organizace.

Cíl: Stabilizovat finanční situaci rodiny.

Plánované kroky a opatření: Matka se za pomoci místní NNO domluví na možnosti splátkového kalendáře, podá žádost na oddlužení. Sociální pracovnice neziskové organizace bude pravidelně docházet do rodiny a pomůže matce pracovat s měsíčním rozpočtem rodiny.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka si podala žádost na oddlužení, půjčky splácí dle kalendáře. Ve spolupráci s NNO jednou za čtrnáct dní upravuje rozpočet rodiny.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Nabídnout matce podporu při hledání zaměstnání na stálý pracovní poměr.

Plánované kroky a opatření: Matka si za pomoci sociální pracovnice z NNO hledá zaměstnání na stálý pracovní poměr. Přípravuje se na výběrová řízení (pomoc se psaním životopisu, motivačního dopisu, nácvik situace pracovního pohovoru).

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka si uvědomuje, jaké výhody má stálý pracovní poměr, absolvovala alespoň jeden pracovní pohovor.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Podpořit matku při hledání vhodného bydlení.

Plánované kroky a opatření: Matka ve spolupráci s neziskovou organizací hledá vhodné bydlení pro sebe a pro syna – společně procházení inzerátů, návštěva vytipovaných míst. Zpracování žádosti o sociální bydlení.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka navštíví vhodné volné byty, podá si žádost o přidělení sociálního bytu.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Podporovat vztah chlapce se strýcem.

Plánované kroky a opatření: Strýc chlapce pravidelně navštěvuje v DDŠ, chlapec tráví se strýcem čas v rámci pobytů v rodině.

Termín: 19. 8. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec se alespoň jednou za čtrnáct dní stýká se strýcem.

Odpovědné osoby: matka, chlapec, strýc.

Cíl: Zvýšit rodičovské kompetence matky.

Plánované kroky a opatření: Matka spolupracuje s OSPOD a neziskovou organizací, které ji podporují ve stanovování hranic. Matka se zapojí do kurzu zaměřeného na vzájemnou

komunikaci v rodině.

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka absolvovala kurz zaměřený na vzájemnou komunikaci v rodině. Věnuje synovi dostatek času, nastavuje mu jasné hranice a trvá na jejich dodržování. Případné konflikty řeší matka s chlapcem dohodou.

Odpovědné osoby: matka, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Podpora odpovědnosti chlapce.

Plánované kroky a opatření: Chlapec si uvědomí smysl pravidel v životě, naučí se vyjednávat o jejich nastavení a přijme důsledky porušení dohodnutých pravidel.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec je schopen vyjednávat o nastavení pravidel, zná důsledky porušení dohodnutých pravidel a při jejich porušení je přijímá.

Odpovědné osoby: chlapec, kurátor, DDŠ.

Cíl: Podpora přípravy chlapce na budoucí povolání, rozvoj jeho finančních dovedností.

Plánované kroky a opatření: Chlapec pravidelně dochází do školy, kde se připravuje na budoucí povolání, rozvíjí zde svoje finanční dovednosti a zapojuje se do pracovních aktivit.

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec je schopen formulovat si reálný budoucí plán, jedná samostatně, přebírá míru odpovědnosti adekvátní jeho věku.

Odpovědné osoby: chlapec, DDŠ, matka.

Cíl: Podpořit rozvoj pozitivních vztahů chlapce s okolím.

Plánované kroky a opatření: Podpořit chlapcovo trávení volného času, jeho hledání vlastní identity a podpořit rozvoj jeho sebedůvěry.

Termín: 25. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec se pravidelně věnuje volnočasovým aktivitám v místní neziskové organizaci a v místním NZDM, navazuje zde vztahy s dalšími vrstevníky.

Odpovědné osoby: matka, DDŠ, nezisková organizace, NZDM, chlapec.

Plánovaná revize: 19. 8. 2015

8.4 Děti dopouštějící se protiprávní činnosti (děti v konfliktu se zákonem)

Úvod do problematiky

Skupina dětí dopouštějících se protiprávní činnosti je velmi různorodá, přičemž tím hůře ji lze popsat na obecné úrovni z hlediska typologie potřeb a specifík případové práce kurátora s těmito dětmi. Důvody, proč se děti dopouštějí protiprávní činnosti, i životní a rodinné situace jednotlivých dětí, jsou velmi různorodé. Základem pro práci kurátora, jako pro jakéhokoli jiného sociálního pracovníka, je však přistupovat k těmto dětem neodsuzujícím a nestigmatizujícím přístupem. I z tohoto důvodu je v současnosti postupně ustupováno od takových označení jako „dětský delikvent“ či „dětský pachatel“ a toto označení je nahrazováno spojením „**děti v konfliktu se zákonem**“. To ostatně daleko lépe odpovídá základnímu východisku, z něhož

vychází i stávající úprava sociálně-právní ochrany dětí, a to, že i **ohrožující dítě je ohroženým dítětem**.

Je třeba zdůraznit, že v okamžiku, kdy se dítě dopustí protiprávní činnosti, ať již se jedná o přestupek, čin jinak trestný či provinění, nutně vstupují do hledání řešení této situace další formalizované systémy intervence, a to systém přestupkového řízení a opatření ukládaných podle zákona o přestupcích a systém trestního řízení a opatření ukládaných podle ZSM. Kurátor tak nemůže formulovat přiměřené opatření sám, ale dostává se do nutné interakce s dalšími státními orgány. Jeho hlavním úkolem však stále zůstává povinnost chránit v přestupkovém i trestním řízení stejně jako při výkonu opatření nejlepší zájem dítěte.

Nejlepším zájmem dítěte v jakémkoli systému, v němž je dovozována právní odpovědnost daného dítěte, je **co nejširší uplatnění principů restorativní justice a odklonů**. To jinými slovy znamená, že při hledání vhodné intervence ustupuje do pozadí to, co by se dalo označit jako trestající či „odvetný“ účel ukládaného opatření, který je poměrně typický pro trestní právo dospělých, a do popředí naopak vystupují potřeby dítěte, které se protiprávního jednání dopustilo. Z toho nutně vyplývá, že při úvaze o vhodném postupu a opatření není až tolik rozhodující povaha a závažnost spáchaného protiprávního činu, ale, jak bylo uvedeno už na několika místech této publikace, především takové skutečnosti jako je osobnost dítěte, příčiny jeho protiprávní činnosti, jeho schopnost náhledu na spáchaný protiprávní čin, přijetí vlastní odpovědnosti, porozumění důsledkům svého činu v jejich komplexnosti a jeho upřímná lítost a snaha po nápravě. Toto by měly být též cíle všech postupů a opatření, které jsou v návaznosti na protiprávní činnost dítěte přijímány. Není tedy třeba přistupovat k přijetí razantnější formy intervence v těch případech, kdy pro přiměřenou kompenzaci specifických potřeb dítěte, které se v jeho případě již projeví ve formě spáchaní protiprávního činu, postačuje intervence mírnější.

Z tohoto důvodu je systém soudnictví ve věcech mladistvých **nastavený poměrně pružně a zakotvuje široké možnosti reagovat na pokroky mladistvého**, kterých dosáhl v průběhu řízení a v návaznosti na ně případně celé řízení ukončit, aniž by muselo dospět do stadia obžaloby či návrhu na potrestání (tzv. odklony; k tomu více viz část 7.3). Podle názoru Výboru OSN pro práva dítěte by užití odklonů mělo být pravidlem u dětí, které se protiprávního činu dopustily poprvé a u dětí, které se

dopustily méně závažného protiprávního jednání. Výbor však zdůrazňuje, že jejich užití není vyloučeno ani u závažnějších protiprávních činů, či dětí, které se protiprávní činnosti dopouštějí opakovaně. Důležitá je především skutečnost, že předmětný postup či opatření se při všech okolnostech případu jeví jako přiměřený ve vztahu k potřebě mladistvého, na niž má reagovat, a poskytuje tak pravděpodobnou záruku toho, že se mladistvý další protiprávní činnosti zdrží.

Případová práce

Kurátor by tak neměl čekat, až jak dopadne řízení o protiprávním činu mladistvého, ale měl by aktivně pracovat s mladistvým již v jeho průběhu. Se skutečností, že se mladistvý dopustil protiprávního činu, však může pracovat jako s faktem již v průběhu řízení jedině tehdy, pokud:

- je zde přesvědčivý řetězec důkazů prokazující, že se mladistvý předmětného protiprávního činu skutečně dopustil;
- mladistvý svobodně a dobrovolně přiznal svou odpovědnost a nebyl na něj v tomto směru vyvíjen žádný nátlak a
- přiznání odpovědnosti mladistvým nebude v dalším průběhu řízení použito proti němu jako usvědčující důkaz (to by totiž vedlo k porušení jeho práva na obhajobu; mladistvý má jinými slovy v průběhu celého řízení právo změnit taktiku a tvrdit, že se předmětného jednání nedopustil).

Avšak i v případě, že otázka odpovědnosti mladistvého za protiprávní čin není postavena na jisto, měl by kurátor využívat standardní metody své práce a vyhodnotit, zda se jedná o situaci, která ohrožuje příznivý vývoj mladistvého a kterou jeho rodiče či jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nemohou nebo nejsou schopni řešit sami. Pokud zjistí skutečnosti nasvědčující, že tomu tak je, musí provést komplexní vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a vytvořit ve spolupráci s dítětem a jeho rodinou IPOD. Je však třeba zdůraznit, že každá protiprávní činnost mladistvého nutně nemusí znamenat, že se jedná o dítě, jemuž by měla být poskytována sociálně-právní ochrana. Mnoho protiprávních činů mladistvých jsou svou povahou, a to i vinou poměrně měkkých skutkových podstat jako je např. provinění výtržnictví či provinění poškození cizí věci postříkáním, pomalování či popsáním barvou nebo jinou látkou, u něž není stanovena dolní hranice škody, spíše

jednorázové „klukoviny“, než projev skutečného ohrožení mladistvého, které do značné míry vycházejí i z toho, že si mladistvý neuvědomí, že by se mohlo jednat o jednání, které může být postihováno v systému trestního práva.

Stejně závěry platí tím spíše u dětí mladších 15 let, protože čím je dítě mladší, tím méně je rozvinutá schopnost rozumět společenské škodlivosti svého chování a předvídat jeho případné následky. Současný systém soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let však paradoxně neposkytuje takový prostor pro uplatnění restorativních principů a odklonů, jako je tomu u mladistvých. To však neznamená, že by restorativní techniky nemohly být využívány již v průběhu řízení o činu jinak trestném (k tomu viz část 7.4 a 9.6). Kurátor v případě dětí mladších 15 let tak bude postupovat shodně jako je tomu u mladistvých a již v průběhu řízení provede úvodní vyhodnocení, zda se jedná o dítě, na nějž se vztahuje sociálně-právní ochrana či nikoli, a následně případně provede komplexní vyhodnocení a vytvoří IPOD, jak již bylo uvedeno výše.

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 1

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 16 let	
Datum přijetí do péče OSPOD:	10. 9. 2011
Datum zahájení intervence kurátora:	10. 10. 2014
Datum posledního vyhodnocování situace dítěte:	6. 1. 2015
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:	podezření ze spáchání provinění
Stručný přehled – časová osa:	
r. 2011 – návrh na rozvod a úpravu poměrů rodičů k dětem – schválena dohoda rodičů, děti ponechány v péči matky, otec se zavázal přispívat na výživu dětí	
říjen 2014 – chlapec vyhledal lékařské ošetření, oznámení lékaře o zbití chlapce během hádky s matkou, chlapec uvádí špatný vztah s matkou, matka upozorňuje na jeho rizikové chování	
listopad 2014 - chlapec se dopouští protiprávního jednání (odcizení 30 000 Kč babičce) a útěku z domova, pohřešován od 25. 11. 2014 do 11. 12. 2014, kdy se sám vrátil domů. Po chlapci bylo vyhlášeno policejní pátrání. Chlapec uvádí, že čas na útěku strávil především cestováním. Za které také utratil většinu finančních prostředků. Zahájeno trestní stíhání chlapce. Chlapec se při řešení situace neangažuje, uvádí, že klidně „půjde sedět“.	
1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE	
Zdravotní stav dítěte	
Chlapec projevuje přiměřenou fyzickou i psychickou vyspělost.	
Rodiče neuvádějí závažnější onemocnění, zranění či chronické nemoci, chlapec se neléčí u žádného specialisty.	
Dle vyjádření lékaře se pravidelně účastní preventivních prohlídek, nebývá často nemocný, po zranění během hádky ze strany matky psychicky ořesen. Další pomoc odmítl.	

Chlapec přiznává občasnou konzumaci alkoholu, jiné návykové látky dle svých slov neužívá.

Zdroj informací: matka, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost.

Potřeby dítěte: zdravotní péče je přiměřená.

Učení se

Dle sdělení rodičů neměl chlapec během základního vzdělávání potíže, měl průměrný prospěch, se školou žádné prohřešky neřešili.

Na střední škole pro časté absence přestup na jinou školu. Chlapec to zdůvodňuje tím, že mu původní školu vybrali sami rodiče. Hrozí mu podmíněné vyloučení kvůli absenci během pohřšování. Chlapec uvádí, že má zájem vrátit se do školy a pokračovat ve studiu. Rodiče se zajímají o vzdělávání syna.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: příprava na budoucí povolání.

Emoční vývoj a chování

Aktuálně zažívá konfliktní vztah s matkou. Chlapec přiznává, že občas reaguje příliš bouřlivě, stejně hodnotí i jednání své matky.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: pracovat na zvládnutí vlastních emocí.

Rodinné a sociální vztahy

Matka uvádí stupňující se spory se synem, které začaly přibližně v období letních prázdnin. Spojuje si je s přátelstvím chlapce se staršími chlapci. Matka uvádí, že ji syn nerespektuje, toulá se, odmlouvá, často ji kritizuje nebo ji naopak ignoruje. Zatím nevyhledala odbornou pomoc. Situaci zbití syna popisuje tak, že se již neudržela, vybuchla, svého jednání lituje.

Chlapec uvádí, že si s matkou v poslední době nerozumí. Nerozumí si ani s vrstevníky ve škole. V současné době se stýká s partou starších chlapců (od 17 do 25 let). Společně tráví volný čas, především v místním skateparku, občas na diskotéce.

Zdroj informací: matka, chlapec, škola.

Potřeby dítěte: podpora rodičovských kompetencí v oblasti vedení a hranic Zajistit chlapci vhodné volnočasové aktivity.

Identita a sociální prezentace

Chlapec se vnímá pozitivně, přiměřeně si důvěřuje. Je schopen vyjadřovat svá přání. V budoucnosti by chtěl dokončit školu a najít si zaměstnání. Aktuálně ho velmi zajímá problematika údržby a opravy jízdnic kol.

Matka si myslí, že chlapec má přehnané sebevědomí, dává to najevo nevybíravým způsobem, je namyšlený a drzý.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: podpořit směřování chlapce do budoucnosti – dokončení školy, podpora zájmu o údržbu a opravy jízdnic kol.

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec dodržuje pravidelné hygienické návyky, jedná samostatně, částečně se podílí na domácích pracích. Dle matky není tento podíl dostatečný, chlapci se do činností nechce, často je nevykoná s patřičnou péčí.

Vzhledem k finanční situaci rodiny nedostává kapesné, peníze dostane na konkrétní účel (např. lístky do kina).

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: podpořit chlapce při přebírání odpovědnosti za chod domácnosti.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Chlapec má zajištěnu pravidelnou zdravotní péči. Matka dohlíží na jeho pravidelnou

docházku do školy.

Zdroj informací: matka, chlapec, škola, praktický lékař pro děti a dorost.

Potřeby dítěte: základní péče je zajištěna.

Zajištění bezpečí a ochrany

Potřeba bezpečí chlapce narušena fyzickým napadením matkou během konfliktu. Dalším ohrožením bezpečí chlapce byl dlouhodobý pobyt mimo domov v době, kdy byl na útěku. Většinu tohoto času strávil v různých dopravních prostředcích.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: posílení rodičovských kompetencí matky, zvládnání agrese, předejít dalšímu ohrožení v podobě útěku.

Citová vřelost

Matka i chlapec uvádějí, že dříve spolu vycházeli lépe. Ze strany matky je patrný zájem o chlapce. Chlapec se vůči matce vymezuje, což lze vnímat jakou součást normálního vývoje v období dospívání. Matka vnímá své rezervy v oblasti komunikace se synem, sdílení jeho aktuálního životního dění.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: obnova citového vztahu s matkou.

Stimulace a podněty

Matka přiznává, že na syna nemá tolik času, kolik by chtěla. Ráda by mu pomohla například s přípravou do školy, více s ním mluvila. Chlapec tráví odpoledne většinou se skupinou starších chlapců ve skateparku. Matce se podobná forma trávení volného času nezamlouvá. Společný volný čas tráví oba především sledováním televize.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: trávit více společného času s matkou.

Vedení a hranice

Výchovné působení matky není zcela důsledné. V jednom případě vzniklou situaci aktivně řeší, v další na ni nereaguje. Na výchovném působení matky se často projevuje její únava vzhledem k náročnému zaměstnání. Matka říká, že potřebuje podpořit v oblasti zvládnání vzájemných konfliktů. Chce se vyvarovat dalšího nezvládnutí svého hněvu.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: posílit rodičovské kompetence matky.

Stabilita

Rozvod rodičů před 3 lety. Chlapec tuto situaci nevnímá jako výraznou změnu, otec s ním již předtím netrávil mnoho času, věnoval se především svému zaměstnání. V současné době chlapec i matka obtížně předvídají reakce toho druhého. Chlapec uvádí, že neví, kdy matka vybuchne a kdy nechá věc být. Matka to vnímá podobně.

Zdroj informací: matka, chlapec.

Potřeby dítěte: posílit vzájemné porozumění, obnovit vztah s otcem.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Matka samoživitelka. Otec po rozvodu žije sám, plně se věnuje práci. Se synem je v kontaktu, pokud se s ním chce vidět. Chlapec tuto možnost téměř nevyužívá. Otec zpochybňuje výchovný styl matky, podle jeho názoru dává synovi příliš volnosti. Podle matky by měl otec se synem trávit více času.

Zdroj informací: matka, otec, chlapec.

Potřeby dítěte: obnovit vztah s otcem, stabilizovat vzájemný vztah rodičů.

Širší rodina

Ve vedlejší domě žije babička z matčiny strany. Stýká se spíše s matkou, na chlapce nemá příliš času, stále ještě chodí do zaměstnání. Matka má ještě bratra, nestýká se s ním. Vzhledem k pracovní vytíženosti matka téměř nezná sousedy ze stejné ulice.

Zdroj informací: matka, chlapec, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: trávit více společného času s rodiči.

Bydlení

Matka žije se synem v rodinném domě. Dům je v dobrém stavu. Chlapec zde má samostatný pokoj. Ztráta bydlení rodině nehrozí. Otec žije v pronajatém bytě 1+1. Chlapec zde nemá vlastní místo. Vzhledem k nečasté frekvenci návštěv otce mu to nevádí.

Zdroj informací: matka, otec, chlapec.
Potřeby dítěte: bydlení je zajištěno.

Zaměstnání

Matka pracuje v nepřetržitém provozu na směny. Otec je podnikatel, tráví v práci i 16 hodin denně. Chlapec přiznává, že, kdyby otec trávil v zaměstnání méně času, rád by s ním trávil více času.

Zdroj informací: matka, otec, chlapec.
Potřeby dítěte: trávit více času s otcem.

Finanční situace

Příjem matky neumožňuje vyhovět veškerým přáním syna. Otec přispívá stanoveným výživným. Chlapec by ocenil možnost mít pravidelné kapesné.

Zdroj informací: matka, chlapec.
Potřeby dítěte: podpořit chlapec na cestě k částečné finanční nezávislosti (brigáda).

Sociální začlenění rodiny a komunitní zdroje

Rodina žije v okrajové části Prahy. Jednotlivé návazné služby jsou dobře dostupné. V lokalitě bydliště chlapce se nachází nízkoprahové zařízení pro děti a mládež.

Zdroj informací: matka, chlapec, návazné instituce.
Potřeby dítěte: kvalitně trávit volný čas.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 6. 1. 2015

Plánované cíle:

Cíl: Zlepšit vzájemné vztahy v rodině, trávit více času společně.

Plánované kroky a opatření: Rodina bude docházet alespoň jedenkrát za 14 dní na konzultace v rodinné poradně.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec bude trávit více času s otcem i matkou. Rodiče jasně vymezí hranice a bude trvat na jejich dodržování. Chlapec bude tyto hranice respektovat.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, rodinná poradna.

Cíl: Obnovit narušený vztah chlapce s babičkou.

Plánované kroky a opatření: OSPOD informuje a motivuje chlapce a babičku k využití mediace v rámci PMS; chlapec, rodiče a babička se dohodnou na systému pravidelných návštěv chlapce a babičky

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec a babička absolvovali mediaci u PMS. Chlapec a babička uzavřeli mezi sebou dohodu o tom, jakým způsobem může chlapec napravit škodlivé následky svého chování. Chlapec se s babičkou pravidelně navštěvuje.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, babička.

Cíl: Provést chlapce procesem zahájeného trestního řízení.

Plánované kroky a opatření: Chlapec bude spolupracovat s PMS. Chlapec absolvuje výchovně-preventivní program za účelem zvýšení právního povědomí. Kurátor bude vést chlapce k náhledu na vlastní chování.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec úspěšně dokončí svou účast ve výchovně-preventivním

programu.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, kurátor, PMS.

Cíl: Podpořit soběstačnost chlapce, rozvíjet jeho finanční dovednosti.

Plánované kroky a opatření: Chlapec se v místním NZDM zapojí do kurzu finanční gramotnosti.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec úspěšně absolvuje kurz finanční gramotnosti v místním NZDM.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, NZDM.

Cíl: Najít chlapci vhodnou pracovní příležitost v podobě brigády.

Plánované kroky a opatření: Kurátor předá chlapci kontakt na pracovní agentury, chlapec je obvolá. Rodiče dohlédnou na to, aby brigáda neomezovala přípravu chlapce do školy.

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec si našel brigádu, která neomezuje jeho přípravu do školy.

Odpovědné osoby: kurátor, rodiče, chlapec.

Cíl: Zajistit chlapci vhodné volnočasové aktivity.

Plánované kroky a opatření: Chlapec navštíví místní nízkoprahový klub, zeptá se na možnost využívání jeho služeb. Rodiče případně chlapce doprovodí. Kurátor kontaktuje místní NZDM a informuje je o vhodnosti poskytování služeb chlapci.

Termín: 31. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec pravidelně navštěvuje místní NZDM.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, NZDM.

Plánovaná revize: 15. 6. 2015

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 2

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 14 let

Datum zahájení intervence kurátora: 2014

Datum posledního vyhodnocování situace dítěte: 4. 3. 2015

Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte: čin jinak trestný – neoprávněné užívání cizí věci

1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE

Zdravotní stav dítěte

K praktickému lékaři chodí na běžné preventivní prohlídky, k zubnímu lékaři jednou za půl roku. Má všechna povinná očkování. Je v dlouhodobé péči dětského psychiatra (kontroly pravidelně 1 x za 3 měsíce) z důvodu diagnostikovaného ADHD. Dle doporučení psychiatra má dvakrát denně užívat medikaci (Ritalin). Léky sám užívat nechce, musejí na to dohlížet rodiče, většinou matka. Rodiče se domnívají, že pokud chlapec lék užívá, je jeho chování bez problému, při vynechání léku se u něj projevuje nesoustředěnost a výbušnost.

Vykouří 3 – 5 cigaret denně. Alkoholické nápoje od posledního incidentu neužívá. Užívání jiných návykových látek neguje.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost, dětský psychiatr.

Potřeby dítěte: terapie ADHD.

Učení se

Chlapec je žákem 9. třídy. Má průměrné studijní výsledky. Po základní škole chce pokračovat na výučním oboru kuchař-číšník. Ve volném čase se věnuje počítačovým hrám a chodí hrát s kamarády fotbal. Chlapec nemá žádné neomluvené hodiny. V prvním

čtvrtletí mu byla udělena mimořádná důtka ředitele za nevhodné chování na veřejnosti. Dle třídní učitelky šlo o mimořádnou situaci, která se nebude opakovat.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, škola.

Potřeby dítěte: úspěšně dokončit základní školu, připravit se na přechod na střední školu.

Emoční vývoj a chování

Chlapec vyrůstá v rodině jako jedináček. Od jeho narození se o něho starala především matka a babička, biologický otec se k rodině přistěhoval ve čtyřech letech chlapce. Chlapec je velmi citlivý a vnímavý. Je velmi živelný, není moc trpělivý, nechá se odradit překážkami.

Ve stresové situaci má tendenci od problémů utíkat. Největší důvěru má chlapec k babičce. Rodičům se svěřovat nechce z obavy z trestu. Rodiče se shodují, že chlapec nerespektuje domluvená pravidla. V chlapcově chování se odráží aktuální rodinná situace. Pokud je doma vše v pořádku, přichází do školy dobře naladěný a spolupráce s ním je jednodušší.

Dne 1. 7. 2014 podala Policie ČR žádost o přítomnost při výslechu chlapce ve věci podezření ze spáchání činu jinak trestného – neoprávněného užívání cizí věci podle §207 odst. 1 trestního zákoníku. Dne 26. 6. 2014 měl odcizit klíče od vozidla, které pak následně užíval. Užitím vozidla měl způsobit škodu 120 000,- Kč (vozidlo patřilo učitelce ze ZŠ, která chlapce učila). Při použití vozidla jej zastihla hlídka Policie ČR, ukázalo se, že byl pod vlivem alkoholu (1,12 promile v dechu). V minulosti, byl chlapec již 2x vyslýchán pro protiprávní jednání dosahující intenzity přestupku či pro jinak trestný čin. Ve škole v minulosti kázeňsky řešen (ředitelská důtka, 2 z chování). Ke krádeži klíčů uvedl, že je neukradl, že je našel před školou. Chtěl je odevzdat na úřad. Potkal ale kamaráda, který mu řekl, že majitele toho klíče zná, tak mu klíče dal a odešel. V průběhu výslechu změnil výpověď. Měl strach. Potvrdil, že klíč od auta ležel na stole ve třídě a že jej vzal. Kamarádovi, kterého potkal, se pochlubil a ten se chtěl autem svést. Klíček mu dal a nastoupil s ním do auta, při zastavení auta hlídkou Policie ČR si s kamarádem vyměnil místa a seděl za volantem. Při dechové zkoušce nadýchal 1,12 promile. Chlapec si uvědomuje, že to neměl dělat. Vyjadřuje lítost. Příště by se zachoval jinak. Údajně se chtěl paní učitelce omluvit, ta s ním ale nechtěla mluvit.

Dne 18. 9. 2014 podává obvodní státní zastupitelství návrh na uložení opatření podle § 90 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. ve věci odcizení motorového vozidla. Dne 3. 3. 2015 je rozsudkem soudu chlapec zařazen do výchovného programu. Dále je mu ustanoven dohled probačního úředníka.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, škola, Policie ČR, PMS.

Potřeby dítěte: chlapec pracuje na zvládnání vlastních emocí, chlapec respektuje společenské hodnoty, chlapec se rozhoduje odpovědně a přijímá odpovědnost za své činy.

Rodinné a sociální vztahy

Chlapec žije spolu se svými rodiči a babičkou z matčiny strany, s otcovou rodinou se nestýká. Chlapec nemá sourozence, nemá ani moc kamarádů vrstevníků. Ti ho většinou odmítají s tím, že „je divný“ (projevy ADHD). Kamarádi, kteří s ním chodí hrát fotbal, ho považují „za šaška“, posmívají se mu. Snáze navazuje kontakt s dospělými osobami. Přátelí se s dvěma staršími kluky, kterým nosí peníze a jídlo. Jeden byl již trestán, druhý je v současné době na útěku z dětského domova.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, škola, šetření kurátora.

Potřeby dítěte: potřeba nastavit hranice a dožadovat jejich dodržování, podpořit začlenění do vrstevnických vztahů.

Identita a sociální prezentace

Chlapec působí na okolí přehnaně sebevědomým dojmem, maskuje tak nedostatek sebedůvěry. Rovněž se snaží projevy ADHD maskovat šaškováním.

Zdroj informací: chlapec, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: podpořit chlapce v přijetí sama sebe.

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec dodržuje pravidelné hygienické návyky, pečuje o svůj vzhled, jedná samostatně.

Zdroj informací: chlapec, rodiče, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: potřeby chlapce naplněny.

2. RODIČOVSKÁ KAPACITA

Základní péče

Rodiče chlapce jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Matka je hlášená na ÚP, otec byl z ÚP sankčně vyřazen. Babička je v důchodu. Rodina je odkázána na dávky pomoci v hmotné nouzi a starobní důchod babičky, má nízké příjmy, vysoké výdaje (dluhy, náklady na bydlení). Stává se, že rodina je několik dní před výplatou dávek bez jídla, jedí tak jen brambory a jablka. Dům, ve kterém žijí, je v havarijním stavu, obyvatelné jsou pouze dvě místnosti.

Zdroj informací: rodiče, babička, chlapec, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: zajistit pravidelné stravování (např. v podobě školních obědů), podpořit finanční dovednosti rodiny.

Zajištění bezpečí a ochrany

Chlapec si doma připadá bezpečně. Když ho něco trápí, svěří se babičce, méně často rodičům – obává se, že by ho potrestali.

Zdroj informací: rodina, chlapec.
Potřeby dítěte: posílit vzájemné projevy sympatií v rodině.

Citová vřelost

Rodiče mají chlapce rádi, ale svoji náklonnost mu příliš nevyjadřují. K jeho činům se staví velmi kriticky. Chlapec má velmi blízký vztah s babičkou.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: trávit více času s rodiči, posílit vzájemné projevy sympatií v rodině.

Stimulace a podněty

Rodina tráví volný čas spíše pasivně – sledováním televize.

Zdroj informací: rodiče, chlapec.
Potřeby dítěte: podpora společného trávení volného času.

Vedení a hranice

Výchovné působení matky, otce a babičky není jednotné. Chlapec dostává informace o pravidlech, denním režimu, správném chování od každého z dospělých v jiném znění. Pokud jsou mu hranice nastaveny dostatečně jasně, je schopen je dodržovat.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, škola.
Potřeby dítěte: posílit rodičovské kompetence, potřeba nastavit hranice a dožadovat jejich dodržování, sjednotit jednotlivé výchovné postupy.

Stabilita

Rodina je poměrně stabilní, otec žije s rodinou až od 4 let chlapce, chlapec má úzkou vazbu se svojí babičkou.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.
Potřeby dítěte: stabilní prostředí je zajištěno.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Chlapec žije spolu se svými rodiči a babičkou z matčiny strany. Otec s rodinou žije až od 4 let věku chlapce, dříve bydlel u svých rodičů, odkud dojížděl do práce, syna příležitostně navštěvoval.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, škola, šetření kurátora.

Potřeby dítěte: zajištěny.

Širší rodina

Chlapcovi rodiče s širší rodinou příliš nevycházejí, proto s nimi není v kontaktu ani chlapec, jedinou výjimkou je babička.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: zajištěny.

Bydlení

Rodina žije ve dvou místnostech domu v majetku matky a babičky. Dům je v havarijním stavu. Chlapec zde nemá svůj pokoj, ani své soukromé místo. Celá rodina společně obývá kuchyň a obývací pokoj, kde spí všichni členové rodiny včetně babičky. Členům rodiny schází soukromí.

Zdroj informací: rodiče, chlapec.

Potřeby dítěte: zajistit chlapcovi vlastní prostor.

Zaměstnání

Rodiče chlapce jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Matka je hlášená na ÚP, otec byl z ÚP sankčně vyřazen. Babička je v důchodu.

Zdroj informací: rodiče, babička, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: pravidelné zaměstnání alespoň jednoho z rodičů – zajištění vhodného vzoru.

Finanční situace

Rodina je odkázána na dávky pomoci v hmotné nouzi a starobní důchod babičky, má nízké příjmy, vysoké výdaje (dluhy, náklady na bydlení). Stává se, že rodina je několik dní před výplatou dávek bez jídla, jedí tak jen brambory a jablka. Dům, ve kterém žijí, je v havarijním stavu, obyvatelné jsou pouze dvě místnosti.

Zdroj informací: rodiče, babička, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora finančních dovedností rodiny.

Sociální začlenění rodiny a komunitní zdroje

Rodina žije na okraji velkého města. Jsou zde dostupné návazné služby – NZDM, dětský psychiatr, rodinná poradna.

Zdroj informací: rodiče, chlapec, návazné instituce.

Potřeby dítěte: kvalitně trávit volný čas.

Individuální plán ochrany dítěte

Plánované cíle:

Cíl: Omezit výbušnost v chování chlapce.

Plánované kroky a opatření: Zajistit pravidelnou terapii ADHD se zaměřením na zvládnání výbušnosti. Podpora rodičů v přístupu ke chlapci. Pravidelné docházení do NNO zaměřující se na klienty s ADHD.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: U chlapce nedochází k výbuchům hněvu. Rodina úzce spolupracuje s NNO na kompenzaci chlapcova stavu (návčiv jednání, relaxace).

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, nezisková organizace zaměřující se na ADHD.

Cíl: Zlepšit vzájemný vztah mezi rodiči a synem – schopnost vzájemně si projevat sympatie.

Plánované kroky a opatření: Rodina bude minimálně jedenkrát za čtrnáct dní docházet na konzultace v rodinné poradně – bude zde spolupracovat na zlepšení vzájemné komunikace.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec tráví svůj volný čas společně s rodiči, alespoň dvakrát týdně

se věnují společně vykonávané aktivitě. Jednotliví členové rodiny si sdělují, co aktuálně prožívají, vzájemně se podporují.

Odpovědné osoby: rodiče, babička, chlapec, rodinná poradna.

Cíl: Podpořit jednotlivé výchovné autority k jednotnému postupu ke chlapci.

Plánované kroky a opatření: Rodiče si s babičkou vyjasní výchovné kompetence a sjednotí výchovný styl (spolupráce s rodinnou poradnou).

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Rodiče i babička přistupují ke chlapci jednotně, jasně mu vymezují hranice a vyžadují jejich dodržování. Rodina minimálně jedenkrát za čtrnáct dní dochází na konzultace v rodinné poradně.

Odpovědné osoby: rodiče, babička, chlapec, rodinná poradna.

Cíl: Podpořit chlapce v respektování pravidel.

Plánované kroky a opatření: Ve spolupráci s PMS podpořit chlapce v respektování autorit, v dojednávání pravidel a v jejich dodržování.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec respektuje pravidla jednotlivých prostředí, ve kterých se pohybuje, je schopen je dodržovat.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, rodinná poradna, škola, PMS, NZDM.

Cíl: Podpořit rozvoj pozitivních vztahů chlapce s okolím.

Plánované kroky a opatření: Systematická práce se školní třídou – podpora přijímání chlapce ze strany vrstevníků. Nácvik začlenění do skupiny vrstevníků v NZDM.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec vychází s dalšími návštěvníky místního NZDM. Chlapec je přijímán svými spolužáky.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, škola, NZDM.

Cíl: Podpořit chlapcovu schopnost zvládat vlastní emoce a ovládat své impulzy.

Plánované kroky a opatření: Chlapec se bude účastnit probačního programu.

Termín: 30. 8. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec úspěšně dokončí probační program.

Odpovědné osoby: rodiče, chlapec, PMS.

Cíl: Podpořit finanční dovednosti rodiny.

Plánované kroky a opatření: Sociální pracovník neziskové organizace bude pravidelně navštěvovat rodinu a nabídne jí poradenství v oblasti dluhů a finančních dovedností.

Termín: 30. 4. 2015

Ukazatel účinnosti: Rodina lépe vychází s finančními prostředky, postupně splácí své dluhy, nestává se, že by neměla dostatek financí na nákup potravin.

Odpovědné osoby: rodiče, kurátor, nezisková organizace.

Cíl: Zajistit chlapci pravidelné stravování.

Plánované kroky a opatření: Ve spolupráci s neziskovou organizací domluvit proplácení obědů ve školní jídelně.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec se pravidelně stravuje ve školní jídelně.

Odpovědné osoby: rodiče, kurátor, nezisková organizace, chlapec.

Cíl: Chlapec úspěšně dokončí základní vzdělávání a zahájí studium na škole střední.

Plánované kroky a opatření: Zajistit plnění školní docházky chlapce, podporovat jej při přípravě do školy, podpora při volbě střední školy.

Termín: 2. 9. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec úspěšně dokončí základní vzdělávání a zahájí studium na SŠ.
Odpovědné osoby: chlapec, rodiče, NZDM.

Cíl: Zajistit chlapci vlastní prostor.

Plánované kroky a opatření: Rodiče za finanční podpory neziskové organizace provedou rekonstrukci další místnosti v domě, která bude uzpůsobena potřebám chlapce – vlastní postel, zázemí pro učení.

Termín: 30. 8. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec má v domácnosti vlastní prostor.

Odpovědné osoby: rodiče, nezisková organizace.

Plánovaná revize: 2. 9. 2015

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD 3

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – dívka 17 let

Datum přijetí do péče OSPOD:	2001
Datum zahájení intervence kurátora:	2008
Datum posledního vyhodnocování:	27. 5. 2015
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:	drobné krádeže

1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE

Zdravotní stav dítěte

Dívka je zdravotně v pořádku. V období velkého psychického vypětí se u ní objevují příznaky lupénkového onemocnění, které narušují její sebedůvěru.

Koncem července 2014 byl kurátor informován porodnicí, že dívka porodila zdravé dítě. Rodiče uvádějí, že si těhotenství nevsimli. Dívka také uvádí, že o těhotenství nevěděla. Ke gynekologovi docházela až po porodu. Dívka se po seznámení se se všemi možnostmi rozhodla dát dítě k adopci. V květnu 2015 podstoupila umělé ukončení těhotenství.

Zdroj informací: matka, dívka, praktický lékař pro děti a dorost.

Potřeby dítěte: omezit psychické napětí, bezpečné sexuální chování, zpracovat ztrátu dítěte (adopce, potrat).

Učení se

Základní školní docházka byla do 6. ročníku hodnocena jako bezproblémová. Na konci 6. ročníku prospěla s vyznamenáním. V průběhu 7. ročníku přešla na jinou základní školu, kde došlo k mírnému zhoršení prospěchu. Školní docházka byla hodnocena jako bezproblémová s minimem zameškaných hodin, k jejímu chování nebylo ze strany školy připomínek. První závažné rizikové chování se objevilo v průběhu 8. ročníku. Dívka docházela ke kurátorovi, spolupracovala s místní neziskovou organizací. Situace se však nezlepšovala, dívka tak absolvovala dvouměsíční preventivní pobyt v SVP. Pobyt iniciovala matka na základě doporučení školy. Pobyt vedl ke zlepšení situace. Výraznější rizikové chování se objevilo i v následujícím školním roce, v 9. ročníku základní školy. V dubnu 2013 dostal kurátor oznámení školy o vysokém počtu zameškaných hodin (I. pololetí 203 hodin, II. pololetí 163 hodin, z toho 60 neomluvených hodin) dívky. Rovněž u dívky došlo k výraznému zhoršení prospěchu, za časté porušování školního řádu jí byla udělena důtka ředitele školy. Škola opakovaně řešila rizikové chování, vždy pak došlo k určitému zklidnění. Matka se školou vždy spolupracovala, absence dcery ve škole vždy řádně omlouvala, situaci se snažila vždy řešit. Vzhledem k opakovaným útěkům z domova byla dívka na žádost rodičů na konci dubna 2013 umístěna do diagnostického ústavu, zde dokončila základní školu. Dívka útky řešila neshody s matkou a babičkou.

Od počátku září začala ze zařízení docházet ke studiu na soukromou střední školu, kterou platila matka. Na počátku října přestala dívka do školy docházet. Studium bylo ukončeno.

Ústavní výchova od tohoto období prakticky nebyla realizována. Dívka byla opakovaně na útěku. S cílem stabilizovat situaci celé rodiny, která byla pobyty dívky na útěku značně rozvrácena, byly dívce od května 2014, se souhlasem kurátora, povolovány dlouhodobé pobyty v rodině. Diagnostický ústav měl zajišťovat pravidelnou ambulantní podporu, matka s dívkou pravidelně docházely ke kurátorovi, rodina prostřednictvím svých členů zajišťovala dohled nad chováním dívky. Ta vykonávala příležitostné brigády, zdržovala se doma, dodržovala nastavená pravidla. Zdálo se, že u ní došlo k určitému dozrání a zklidnění. Koncem července 2014 byl kurátor informován porodnicí, že dívka porodila zdravé dítě. Na poslední návštěvě rodiny v květnu 2014 si kurátor těhotenství nevšiml. Rodiče uvádějí, že si těhotenství nevšimli. Dívka také uvádí, že o těhotenství nevěděla. Od září 2014 byla plánována příprava na budoucí povolání studiem na středním odborném učilišti.

Od září 2014 dívka zahájila studium na středním odborném učilišti. Školní docházka i studium byly zpočátku bezproblémové. Snadno zvládala učivo, měla dobrý prospěch, byla chválena. V říjnu 2014 se objevily ve škole první neomluvené absence. Dívka se dostávala v třídním kolektivu do konfliktů s ostatními děvčaty, situaci pak nebyla schopna zvládnout. Ze situace se snažila utéct. Ve spolupráci s třídní učitelkou jí byla dohodnuta podpora ke zvládnutí zátěžových situací a urovnání vztahů v třídním kolektivu. Škola zvolila individuální přístup. Byla dohodnuta těsnější komunikace matky se školou. Dívce hrozilo podmíněčné vyloučení. V polovině prosince škola kurátorovi oznámila, že dívka několik dní nedocházela do školy. Z důvodu dalších neomluvených absencí bylo studium ukončeno. Před Vánoci byla opět nahlášena na útěku. Dle sdělení matky vylákala od babičky 15 000,-Kč. Po hádce a fyzické potyčce s babičkou, utekla z domu. Matka uvedla, že se dívka chovala podivně a uváděla, že má nějaké problémy. Útěk trval do poloviny ledna 2015, kdy se dívka sama vrátila do diagnostického ústavu, odkud byla přemístěna do výchovného ústavu pro mládež. Zde si zvolila učební obor cukrářské práce. Studium zvládala lehce, byla schopna se přizpůsobit pravidlům zařízení, chování bylo hodnoceno jako dobré. V kolektivu ostatních děvčat se však dostávala do konfliktů, nebyla příliš oblíbená. Lépe navazovala vztahy s chlapci než s děvčaty. V polovině března utekla ze zařízení ještě s dalším chlapcem, na útěku byla téměř měsíc. Do zařízení se vrátila sama. Matka informovala kurátora, že získala informaci, že dívka v době útěku měla přespat u známé, která po jejím odchodu zjistila, že se jí doma ztratilo zlato v hodnotě několika desítek tisíc Kč. Aktuálně (červen 2015) je na útěku.

Zdroj informací: matka, dívka, škola, DDÚ, VÚ.

Potřeby dítěte: vyrůstat v bezpečném prostředí, ze kterého není třeba utíkat, připravovat se na budoucí povolání.

Emoční vývoj a chování

Kurátorem byly projednávány 2 případy drobných krádeží v obchodech, kterých se dívka dopustila ve svých 8 a 12 letech. V 8 letech byla situace řešena rozhovorem zaměřeným na motivaci ke změně s dívkou a její matkou. Ve 12 letech doporučena spolupráce s místní neziskovou organizací – absolvování preventivního programu pro klienty kurátorů. Rodina nabídku nevyužila.

Dívka se cítí lépe v kolektivu chlapců než děvčat. Velmi snadno navazuje kontakty s opačným pohlavím. Pozornost chlapců je pro ni velmi důležitým motivátorem. S děvčaty se dostává často do konfliktů, jejichž důvodem bývají právě přelétavé vztahy s chlapci, manipulativní jednání a lhaní. Často se dostává do konfliktů, které není schopna „ustát“. Situace pak řeší útky do nemoci nebo fyzickým útekem. Je emočně nestabilní, často u ní dochází k afektivním výbuchům a ve vypjatějších situacích dochází k silným afektům zlosti, doprovázených hysterickým pláčem, emočním rozladěním, boucháním dveřmi a vulgarismy. Po návratech z útěků bývá „psychicky zdevastovaná“, negativně naladěná a nekomunikativní.

Adopci dítěte a následný potrat slovně hodnotí tak, že se to mělo stát, uvádí, že na dítě

ještě nebyla připravená. Nyní si chce dát pozor, aby se podobná situace již neopakovala. Sama si připadá jako dítě. Nechce se o nikoho starat. Uvádí, že jí dítě nechybí, myslí si, že se má dobře v jiné rodině. Dle pozorování kurátora neprojevuje dívka u tohoto tématu výraznější emoce.

Zdroj informací: matka, dívka, DDÚ, VÚ.

Potřeby dítěte: vyrůstat v bezpečném prostředí, ze kterého není třeba utíkat, rozšířit si škálu zvládání zátěžových situací, zpracovat situaci ztráty dětí (potrat, adopce).

Rodinné a sociální vztahy

Rozvodu rodičů ve 3 letech dívky, dívka svěřena do péče matky. Matka i dívka uvádějí, že vzájemné vztahy mezi rodiči jsou dobré, jsou schopni se spolu domluvit.

Zdroj informací: matka, otec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizovat situaci dívky doma, umožnit ji vrátit se do domácího prostředí.

Identita a sociální prezentace

Dívka mluví o tom, že hledá své místo, přemýšlí o tom, kam patří. Přeje si vrátit se domů. Ve svém chování však nerespektuje domluvená pravidla a z domova také utíká – většinou se staršími chlapci.

Zdroj informací: dívka, rodiče, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: stabilizovat situaci dívky.

Samostatnost a sebeobsluha

Dívka dodržuje pravidelné hygienické návyky, pečuje o svůj vzhled. Přeje si mít více svobody, zároveň však není ochotna nést odpovědnost za své činy.

Zdroj informací: dívka, rodiče, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit k odpovědnosti za své činy.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Dívka v péči OSPOD od 3 let, od doby rozvodu rodičů. Tehdy byl založen opatrovnícký spis z důvodu úpravy rodičovských práv a povinností. Dívka byla svěřena do péče matky, otci bylo stanoveno výživné. Vzájemné vztahy mezi rodiči jsou poměrně dobré, rodiče spolu komunikují a jsou schopni se spolu domluvit.

Zdroj informací: matka, otec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: základní fungování rodiny je zajištěno.

Širší rodina

Do výchovy velmi výrazně zasahuje babička z matčiny strany, která s matkou a dívkou sdílí jeden byt. Matka s babičkou nemají sjednocené požadavky na dívku, to vede k častým sporům. Matka měla dlouholetého přítele, za kterým docházela. Občas docházelo ke konfliktům mezi oběma ženami, matka pak odcházela k příteli.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření kurátorky.

Potřeby dítěte: omezit konflikty s babičkou, vyrůstat v bezpečném prostředí, ze kterého není třeba utíkat, posílit schopnosti matky zvládat zátěžové situace jinak než prostřednictvím útěku.

Bydlení

Matka bydlí v obecním bytě 3+1 se svými rodiči.

Zdroj informací: matka, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit matku k zajištění vlastního bytu pro sebe a dceru.

Zaměstnání

Matka byla vždy zaměstnaná, z důvodu krize na trhu práce byla nucena častěji měnit zaměstnání. Většinou pracovala na směny. Otec je znovu ženatý, je spoluvlastníkem a jednatelem firmy.

Zdroj informací: matka, otec, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: potřeby dívky v této oblasti jsou naplněny.

Finanční situace

Matka má spíše nižší příjmy, otec platí poměrně vysoké výživné.

Zdroj informací: matka, otec, dívka, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: potřeby dívky v této oblasti jsou naplněny.

Sociální začlenění rodiny a komunitní zdroje

Rodina žije na okraji velkého města, návazné instituce jsou dobře dostupné.

Zdroj informací: matka, dívka, návazné instituce.

Potřeby dítěte: bez potřeb.

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 22. 12. 2014

Plánované cíle:

Cíl: Umožnit dívce návrat do rodinného prostředí.

Plánované kroky a opatření: Vyhlásit po dívce celostátní pátrání. Matka nahraje zprávu pro dceru na Linku vzkaz domů. Matka osloví kamarády dívky s prosbou, aby rodinu co nejdříve kontaktovala.

Termín: 23. 12. 2014

Ukazatel účinnosti: Dívka se ozve rodině, navrátí se domů.

Odpovědné osoby: matka.

Cíl: Sjednotit výchovné přístupy matky a babičky ke.

Plánované kroky a opatření: Matka s babičkou zahájí spolupráci s rodinnou poradnou, ve které budou pracovat na sjednocení výchovných přístupů dívky. Domluví se na společném postupu ohledně půjčených peněz.

Termín: 31. 12. 2014

Ukazatel účinnosti: Matka s babičkou zaujímají ke dívce jednotný výchovný přístup.

Odpovědné osoby: matka, babička, rodinná poradna.

Cíl: Nabídnout rodině podporu při zvládnání situace pohřešování dívky.

Plánované kroky a opatření: Kurátor je v pravidelném kontaktu s rodinou, nabízí jí zprostředkování psychologické podpory v době hledání dívky.

Termín: 31. 1. 2015

Ukazatel účinnosti: Rodina je v době pohřešování dívky alespoň jedenkrát týdně v kontaktu s kurátorem.

Odpovědné osoby: matka, babička, kurátor.

Cíl: Podpořit komunikační techniky pro zvládnání konfliktu u babičky a u matky.

Plánované kroky a opatření: Matka s babičkou v rodinné poradně zlepšují svoji schopnost aktivně zvládat zátěžové situace.

Termín: 31. 3. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka s babičkou řeší případné konfliktní situace prostřednictvím vzájemné komunikace, řešením konfliktní situace pro ně není útek.

Odpovědné osoby: matka, babička, kurátorka, rodinná poradna.

Cíl: Podpořit matku při hledání samostatného bydlení pro sebe a pro dceru.

Plánované kroky a opatření: Matka si ve spolupráci s kurátorem hledá samostatné bydlení pro sebe a dceru.

Termín: 30. 5. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka se odstěhovala od rodičů, bydlí s dcerou ve společném bytě.

Odpovědné osoby: matka, kurátor.

Plánovaná revize: 22. 6. 2015

Individuální plán ochrany dítěte ze dne 27. 5. 2015

Plánované cíle:

Cíl: Podpořit schopnost dívky respektovat domluvená pravidla.

Plánované kroky a opatření: Umožnit dívce využívat dovolenky v domácím prostředí, zahájit intenzivní spolupráci s rodinnou poradnou s cílem respektovat stanovená pravidla. Návrh na zrušení ústavní výchovy.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka bude po dobu 2 měsíců využívat dovolenky v domácím prostředí. Dívka s matkou budou docházet do rodinné poradny, kde budou pracovat

na schopnosti respektovat stanovená pravidla. Kurátor zruší ústavní výchovu do 2 měsíců.
Odpovědné osoby: dívka, matka, rodinná poradna.

Cíl: Podpořit schopnost dívky pracovat s tématem ztráty dítěte (adopce + potrat).

Plánované kroky a opatření: Dívka pravidelně dochází na individuální sezení k psychologovi, který jí pomáhá porozumět situaci vzdání se dítěte a vyrovnat se s ní.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka si uvědomuje význam uplynulých událostí, ví, jaké má možnosti, chce zamezit opakování podobné situace, psycholog ji v této situaci podporuje.

Odpovědné osoby: dívka, matka, psycholog.

Cíl: Podpora rodičovských kompetencí matky.

Plánované kroky a opatření: Matka se ve spolupráci s rodinnou poradnou učí domlouvat se s dcerou, podporovat ji a zároveň jí nastavovat pravidla.

Termín: 30. 9. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka se s dcerou aktivně domlouvá na pravidlech a na jejich dodržování, vyjadřuje dceři svou podporu, aktivně se o ni zajímá. Matka ve spolupráci s rodinnou poradnou získává náhled na své únikové strategie, lépe rozumí chování své dcery, ovládá jinou možnost zvládnání zátěžových situací.

Odpovědné osoby: matka, rodinná poradna.

Cíl: Podpora schopností dívky zvládat zátěžové situace.

Plánované kroky a opatření: Dívka absolvuje výchovně-preventivní program s cílem vyhnout se útěkovým reakcím a pracovat na rozvoji škály reakcí na zátěžové situace.

Termín: 30. 11. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka reaguje na zátěžovou situaci jinak než útekem.

Odpovědné osoby: dívka, kurátorka, nezisková organizace.

Cíl: Zajistit matce samostatné bydlení pro sebe a dceru.

Plánované kroky a opatření: Matka za spolupráce s pracovníky OSPOD podá žádost o sociální bydlení v dané městské části, zvolí vhodný byt pro sebe a pro dceru.

Termín: 31. 10. 2015

Ukazatel účinnosti: Matka našla vhodné bydlení pro sebe a pro dceru, odstěhovala se od rodičů a omezila tak vzájemné spory.

Odpovědné osoby: matka.

Cíl: Podpořit dívku při volbě vhodné antikoncepční metody.

Plánované kroky a opatření: Promluvit si s dívkou o možnostech a rizicích pohlavního života. Pracovat s ní na rozvoji odpovědného jednání v tomto směru – psycholog.

Termín: 1. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Dívka jedná odpovědně v oblasti sexuálního života, ví, jaké antikoncepční prostředky může používat a jak se může chránit před nechtěným otěhotněním i před pohlavními nemocemi.

Odpovědné osoby: dívka, matka, psycholog, kurátor.

Plánovaná revize: 2. 12. 2015

8.5 Děti s uloženou ochrannou výchovou

Vše, co bylo výše v části 8.3 uvedené ve vztahu k dětem s nařízenou ústavní výchovou, platí shodně též pro děti s uloženou ochrannou výchovou, a to pouze s dvěma výjimkami. Děti s uloženou ochrannou výchovou na rozdíl od dětí s nařízenou ústavní výchovou **nemají**:

- **právo na samostatné vycházky**, avšak samostatná vycházka jim může být povolena v rámci opatření ve výchově a
- **právo na návštěvy třetích osob**, avšak tato návštěva jim může být povolena formou opatření ve výchově.

Všechna další výše zmíněná práva však dětem s uloženou ochrannou výchovou zůstávají zachována.

Účel ochranné výchovy je třeba důsledně odlišovat od účelu ústavní výchovy. Ochranná výchova může být uložena jedině v návaznosti na protiprávní jednání dítěte dosahující svou intenzitou činu jinak trestného či provinění a její funkcí je na rozdíl od ústavní výchovy **též ochrana společnosti**. Tato funkce, která se v praktickém zajištění výkonu ochranné výchovy odráží právě na skutečnosti, že dítě nebo mladistvý jsou do značné míry izolováni od okolního světa a fakticky zbaveni osobní svobody, však není jedinou funkcí ochranné výchovy. S výjimkou tzv. obligatorní ochranné výchovy, kterou je soud povinen uložit v případě, že se dítě ve věku od 12 do 15 let dopustí takového činu jinak trestného, za něhož by bylo možné uložit dospělému výjimečný trest, je totiž nezbytnou podmínkou pro uložení ochranné výchovy nejen ta skutečnost, že se dítě či mladistvý dopustili protiprávního jednání a **jejich pobyt na svobodě by byl s ohledem na jejich osobnost, jakož i povahu a závažnost spáchaného činu nebezpečný**, ale rovněž ta skutečnost, že dítěti či mladistvému **není zajištěna přiměřená ochrana v jeho přirozeném prostředí**. Jinými slovy je možné konstatovat, že při ochranné výchově, s výjimkou výše zmíněných případů obligatorní ochranné výchovy, jsou podmínky pro její uložení stejné jako v případě ústavní výchovy, přičemž k těmto podmínkám musí přistupovat to, že dítě či mladistvý se dopustili protiprávního činu a s ohledem na závažnost a povahu tohoto činu a především pak s ohledem na osobnost dítěte či mladistvého lze důvodně předpokládat, že **jejich další pobyt na svobodě by byl pro společnost s velkou mírou pravděpodobnosti ohrožující**. Tato skutečnost je

nezbytnou podmínkou pro uložení ochranné výchovy a musí trvat po celou dobu jejího trvání. V okamžiku, kdy pomine, je to důvod pro zrušení ochranné výchovy či její přeměnu.

Základ práce kurátora s dítětem s uloženou ochrannou výchovou se tak nebude lišit od práce s dítětem s nařízenou ústavní výchovou. Tato práce však bude složitější v tom smyslu, že kurátor nebude mít k dispozici tolik nástrojů, jak posilovat míru začlenění těchto dětí, protože významným aspektem ochranné výchovy je právě **výrazné omezení až zbavení osobní svobody dítěte**. Přesto však kurátor na svou roli nesmí rezignovat. Jeho cílem by mělo primárně být snížit míru nebezpečnosti pobytu dítěte na svobodě. Ruku v ruce však musí rovněž pracovat s rodinou dítěte s uloženou ochrannou výchovou, a to s tím cílem, aby v okamžiku, kdy již dítě svým pobytem na svobodě nebude pro společnost zvýšeně ohrožující, byla situace v jeho rodině stabilizována natolik, že se bude moci vrátit do svého přirozeného prostředí a nebude třeba přistoupit k přeměně ochranné výchovy na výchovu ústavní. I v případě dětí s uloženou ochrannou výchovou má kurátor přitom povinnost pravidelně **navštěvovat jak samo dítě či mladistvého, a to nejdéle v rozmezí 3 měsíců, tak i rodiče tohoto dítěte či mladistvého** a pomáhat jim uspořádat své rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, a řešit jejich životní a sociální situaci (k tomu viz § 29 odst. 2 písm. b) ve spojení s § 12 odst. 2 ZSPOD).

Ani v případě dětí s uloženou ochrannou výchovou však kurátor není zcela bez nástrojů. I u dítěte s uloženou ochrannou výchovou je totiž možný jeho **pobyt mimo ústav**, pouze s tím rozdílem oproti dětem s nařízenou ústavní výchovou, že při pobytu dítěte mimo ústav **není možné rozhodnout o prodloužení tohoto pobytu** nad rámec zákonem stanovených 30 dnů.

Stejně tak je třeba posilovat při výkonu ochranné výchovy vazby s osobami dítěti blízkými ve formě návštěv dítěte těmito osobami přímo v zařízení a udržování jiné formy kontaktu s nimi.

Základním nástrojem pro práci s dítětem s uloženou ochrannou výchovou bude i v tomto případě **individuální plán poskytování péče**, který zpracovává školské zařízení a který je ze zákona označován jako **program rozvoje osobnosti dítěte**. Ten musí s ohledem na § 1 odst. 4 ZVÚOV jakož i s ohledem na povahu IPOD jako základního a nejkompexnějšího plánu propojujícího všechny aktéry, kteří

s ohroženým dítětem pracují, důsledně navazovat a vycházet právě z IPOD zpracovávaného kurátorem. Kurátor by se tak měl účastnit zpracování a pravidelného vyhodnocování programu rozvoje osobnosti.

Cíle a nástroje k dosažení těchto cílů, jak jsou zahrnuty v IPOD i programu rozvoje osobnosti by měly směřovat k posilování sociálních kompetencí mladistvého a posilování míry jeho sociálního začlenění. Jak již bylo výše uvedeno, dítě či mladistvý s uloženou ochrannou výchovou nemá právo na samostatné vycházky ani na návštěvy třetích osob (osob odlišných od osob blízkých), ale ředitel mu je může povolit ve formě opatření ve výchově. Vytváří se tu tedy poměrně **flexibilní prostor**, jak plánovat vycházky a návštěvy třetích osob dítěte s uloženou ochrannou výchovou **v návaznosti na jeho potřeby a v návaznosti na vyhodnocení míry rizika**, kterou především samostatné vycházky tohoto dítěte přinášejí. S uvedenými nástroji je tak možné pracovat nejen v rámci motivačního systému, ale **především v návaznosti na vyhodnocení rizika ve vztahu ke konkrétnímu dítěti** a z něj odvozeného způsobu poskytování péče.

Kurátor disponuje ve vztahu k ochranné výchově všemi návrhovými oprávněními. Má tak oprávnění navrhnout upuštění od výkonu ochranné výchovy, propuštění z ochranné výchovy či podmíněné umístění mimo výchovné zařízení (k tomu viz více kapitola 7.3).

V souvislosti s odlišností ochranné výchovy od ústavní výchovy je třeba poukázat též na proces umísťování dětí do školských zařízení. Zatímco v případě ústavní výchovy přešlo oprávnění rozhodovat o konkrétním zařízení, do něž bude dítě umístěno s účinností nového občanského zákoníku z diagnostických ústavů na soudy, v případě ochranné výchovy zůstala právní úprava nezměněna. O konkrétním zařízení, v němž bude dítě či mladistvý ochrannou výchovu vykonávat, tak stále rozhodují **diagnostické ústavy ve správním řízení**. ZSPOD na několika místech stanoví povinnost školských zařízení informovat OSPOD, respektive kurátora, o přemístění dítěte (k tomu viz např. § 29 odst. 6 písm. g) ZSPOD). Tuto povinnost však **nelze vykládat tak, že by kurátor v celém procesu umísťování dítěte měl hrát pouze pasivní úlohu**. I v tomto případě je třeba, aby byl do řízení o umístění, případně přemístění dítěte náležitým způsobem „**vtazen**“, byť formálně nemusí mít postavení účastníka řízení, pokud nedochází k přemístění

dítěte na jeho návrh. Jeho stanovisko je však pro diagnostický ústav velmi důležité vždy. Kurátor i zde totiž musí plnit **svou úlohu ochránce nejlepšího zájmu dítěte** a v jejím rámci např. důsledně dohlížet na to, aby bylo respektováno právo dítěte formulované v § 5 odst. 12 ZVÚOV, a to, že „*při umístování dítěte s uloženou ochrannou výchovou se dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte*“. V případech, kdy je zvažováno přemístění dítěte z jednoho zařízení do jiného, musí kurátor dohlédnout na to, aby k přemístění docházelo jedině v těch případech, kdy toto **opatření vychází z vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a IPOD**. Diagnostický ústav jako správní orgán by v těchto případech navíc měl dítěti za účelem zajištění jeho řádného zastoupení v řízení ustanovit opatrovníka, jímž bude typicky právě OSPOD, respektive kurátor, jelikož se jedná o, svou povahou, zcela shodnou situaci jako v případě přemístování dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní výchovy soudem v řízení péče o nezletilé, v němž je rovněž zastoupení dítěte pouze jeho zákonnými zástupci považováno z důvodu kolize zájmů za nepřipustné. V případě, že dochází k přemístění dítěte, aniž by toto přemístění vycházelo z podkladů kurátora, je na místě, aby se kurátor jménem dítěte jako jeho opatrovník odvolal, případně pomohl dítěti se proti takovému opatření odvolat, pokud jeho opatrovníkem ustanoven nebude. To vše samozřejmě za předpokladu, že ani samo dítě se svým přemístěním nesouhlasí.

8.6 Děti ve výkonu trestu odnětí svobody

Úvod do problematiky

Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody má v systému opatření, která lze uložit mladistvému pachateli provinění, ze zákona postavení toho nejkrajnějšího opatření, k němuž by mělo být přistoupeno pouze v těch případech, kdy by jiná opatření zjevně nepostačovala k dosažení účelu ZSM, tj. nápravě pachatele, posílení míry jeho sociálního začlenění a odčinění škodlivých následků jeho protiprávní činnosti. Je přitom zřejmé, že ani trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody k naplnění sledovaných cílů objektivně nemůže vést. V jeho případě tak zcela zjevně vystupuje do popředí **funkce ochrany společnosti**, spočívající v nutnosti mladistvého pachatele z důvodu jeho vysoce ohrožujícího chování izolovat a mít jej pod dohledem.

Výrazná potřeba izolace mladistvého a dohledu nad ním, vyplývající ze zájmu na ochraně společnosti, však ani v těchto případech **nesmí znamenat, že je možné resignovat na sociální práci s mladistvým**. Právě naopak. Vždy je třeba vycházet z toho, že i v těch nejextrémnějších případech, kdy se mladistvý dopustí tak závažného provinění, za něž lze dospělým uložit výjimečný trest, a kdy takové provinění navíc spáchá zvlášť zavrženíhodným způsobem nebo ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky anebo svým proviněním způsobí zvlášť těžký nebo těžko napravitelný následek, mu soud pro mládež může uložit trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody v **maximální výši deseti let**.

Mladistvý ve výkonu trestního opatření odnětí svobody je v **mimořádně zranitelném postavení**. V období, které slouží k posilování vlastní samostatnosti, své schopnosti samostatného života a míry svého sociálního začlenění, je umístěn v zařízení, které je naopak přirozenému životu velmi vzdálené. Cíl práce kurátora ve spolupráci s vězeňskou službou tak musí v těchto případech spočívat v **co největším možném oslabení negativních dopadů, které se k uvěznění nutně vážou**.

Jaké jsou negativní dopady uvěznění?

Jako jakýkoli jiný pobyt v uzavřeném zařízení s velmi přísnými opatřeními dohledu, kontroly a řízení, je uvěznění nutně doprovázeno jevem, kterému ostatně dalo i samotný název, a to tzv. **prizonizací**.

Prizonizace se typicky skládá ze dvou vzájemně provázaných procesů, a to procesu **institucionalizace** a procesu **ideologizace**.

Institucionalizace „*označuje přizpůsobení se organizaci a normám vězeňského života, které jsou dány předpisy.*“ Institucionalizace tak vede na místo posilování samostatnosti k pasivitě a prohlubování závislosti na instituci, v níž se člověk nachází, což je mimořádně ohrožující především u mladistvých, kteří plné samostatnosti s ohledem na svůj věk dosud nikdy nedosáhli. (Pinerová, K., 2008).

Ideologizace „*značí přizpůsobení vězně normám, hodnotám a postojům vězeňské subkultury, jinými slovy je to tlak vězňů do role „dobrého spoluvězně“.* Tyto normy jsou velmi často v protikladu s normami vytvořenými institucí. Mezi časté normy vězeňské subkultury patří například schvalování porušování morálky nebo trestání „bonzáků.“ (Pinerová, K., 2008).

Případová práce

S ohledem na skutečnost, že uvedené negativní dopady uvěznění jsou nevyhnutelné, neboť se k pobytu ve vězení neodmyslitelně vážou, je povinností kurátora ve spolupráci s vězeňskou službou, především sociálním pracovníkem dané

věznice, nastavit podmínky zacházení s mladistvým tak, aby byly co nejvíce akcentovány prvky spočívající v posilování kontaktu mladistvého s vnějším světem. Nastavení podmínek zacházení by též mělo směřovat k tomu, aby délka výkonu trestu byla pokud možno co nejkratší, a to případně i za využití poměrně široce zakotvené možnosti navrhnout podmíněné propuštění mladistvého, a to často aniž by nutně musel vykonat minimálně polovinu uloženého trestu (k tomu více viz část 7.3).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody řadí mladistvé mezi skupiny, jimž je s ohledem na jejich specifické potřeby, třeba věnovat zvláštní pozornost a některá pravidla, která se ve výkonu trestu odnětí svobody uplatňují, ve vztahu k nim změkčit. Tato právní úprava však obsahuje pouze zcela základní odlišnosti výkonu trestu u mladistvých oproti dospělým, přičemž pouze tato pravidla sama o sobě k dostatečné ochraně mladistvého před negativními důsledky uvěznění postačovat nemohou. Postupy práce s mladistvým budou muset být vždy stanoveny individuálně, a to v návaznosti na potřeby mladistvého, jeho osobnost a přání.

Základní nástroj pro práci s mladistvým je tak i ve vězení **individuální plánování**. Individuální plán pro práci s mladistvým zpracovávaný věznicí je označován jako **program zacházení**. Zákonodárce sice přímo v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody nestanoví povinnou **návaznost programu zacházení na IPOD**, avšak vyjdeme-li z povahy IPOD, který je základním a nejkomplexněji zpracovávaným individuálním plánem pro práci s ohroženým dítětem, je zřejmé, že i v případech uvězněných dětí by tomu tak být mělo. Kurátor by tak měl postupovat zcela shodně jako v případě dětí s nařízenou ústavní výchovou nebo ochrannou výchovou, ve vztahu k nimž je povinná návaznost programu rozvoje osobnosti na IPOD zakotvena již přímo na úrovni zákona. Kurátor by tedy měl být zapojen do procesu tvorby programu zacházení s mladistvým, a to za účelem **zajištění vzájemné provázanosti a koordinace všech opatření**, která jsou ve vztahu k mladistvému přijímána na různých úrovních systému péče o ohrožené děti. Musí mít přitom na paměti, stejně jako zaměstnanci a příslušníci vězeňské služby, že i uvězněný mladistvý je stále ohroženým dítětem, a z toho důvodu by měly i při výkonu trestu odnětí svobody sankční prvky ustupovat do pozadí a důraz by měl být kladen především na intenzivní sociální práci, případně terapeutickou či jinou odbornou práci s mladistvým.

V souvislosti s individuálním plánováním u mladistvých ve výkonu trestního opatření odnětí svobody je třeba zvlášť poukázat na to, že případné **využití restorativních technik** (k tomu viz výše část 7.3) **není nutně limitováno na dobu do rozhodnutí o vině a uložení opatření**. Jelikož účelem restorativní justice je především dosáhnout nápravy vztahů, zvýšit míru porozumění pachatele následkům jeho protiprávní činnosti a posílit jeho schopnost přijmout za své chování odpovědnost, může být v mnoha případech využití těchto technik velmi přínosné právě i v době, kdy mladistvý již byl shledán vinným ze spáchání provinění a bylo mu uloženo opatření, a to případně i ve formě trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody. Mladistvý by tak měl být o této možnosti a všech dalších okolnostech, které s sebou využití restorativních technik přináší, náležitým způsobem informován a v případě zájmu o jejich využití, by se tyto měly stát součástí jeho individuálních plánů (IPOD a programu zacházení).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody akcentuje u uvězněných mladistvých **především jejich potřebu vzdělávání**. V této souvislosti dokonce zmiňuje též úlohu OSPOD, tedy kurátora. Zákon přímo stanoví povinnost věznic zaměřit se u mladistvých především na jejich výchovu a zabezpečení jejich přípravy na budoucí povolání. Tento cíl výkonu trestu odnětí svobody není vyčerpávající, protože při práci s mladistvým je nutné se soustředit **též na posilování jeho dalších sociálních kompetencí a rozvíjení vztahu mladistvého s jemu blízkými osobami** tak, aby měl pro dobu po propuštění vytvořené přiměřené zázemí, pokud to je jen trochu možné. V obou těchto oblastech může kurátor sehrát svým aktivním působením důležitou roli a být tak sociálním pracovníkem a dalším odborným pracovníkem ve věznicích při práci s mladistvým dobrým partnerem.

Stejně jako v případě dětí s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou plní kurátor ve vztahu k dětem ve výkonu trestního opatření odnětí svobody především dvě role, a to:

- **garanta sociální práce s mladistvým**, jehož úkolem je koordinovat poskytování pomoci a podpory mladistvému tak, aby doba, kterou bude muset strávit ve výkonu trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody, byla co nejkratší a aby mladistvý měl vytvořeno dostatečné zázemí, ať již z hlediska svých kompetencí či vztahů, pro to, aby po propuštění měl co

nejvyšší možnou šanci se začlenit a pokračovat ve svém samostatném životě v souladu se sociálními i právními normami;

- **monitora zákonnosti** výkonu trestu, tj. roli ochránce práv uvězněného mladistvého před jejich případnými porušeními jak ze strany spoluvězňů, tak případně též ze strany personálu věznice.

Za tímto účelem mu zákon ukládá, podobně jako v případě dětí s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, mladistvého ve věznici **pravidelně navštěvovat**. Frekvence návštěv by i v těchto případech měla vycházet z potřeb mladistvého, přičemž zákon stanoví, že maximálním rozpětím mezi jednotlivými návštěvami jsou **tři měsíce** (k tomu viz § 34 odst. 3 písm. a) ZSPOD). Při návštěvách má kurátor oprávnění s dítětem mluvit o samotě a nahlížet do jeho dokumentace.

Kurátor by měl v souvislosti s naplňováním obou těchto svých rolí úzce **spolupracovat s dalšími relevantními subjekty**, přičemž těmi nebudou pouze sociální pracovníci a další odborní pracovníci vězeňské služby, ale rovněž subjekty stojící mimo věznici, a to především státním zastupitelstvím. Úzká spolupráce se státním zastupitelstvím bude pro kurátora důležitá nejen z toho důvodu, že státní zástupce má na rozdíl od kurátora jasně zakotvená návrhová oprávnění týkající se nepodmíněného trestu odnětí svobody (k tomu více viz část 7.3), ale rovněž z toho důvodu, že krajský státní zástupce je dalším z orgánů, které dozorují dodržování zákonnosti při výkonu trestu odnětí svobody a v tomto ohledu se tedy jeho role do značné míry překrývá s jednou z rolí, již má svou činností naplňovat též kurátor (k tomu více viz kapitola 9.5).

Co se týče vlastního vzdělávání mladistvého, zákon o výkonu trestu odnětí svobody v § 61 odst. 6 i ZSPOD v § 34 odst. 2 písm. a) zakotvují povinnost věznice vyžádat si vyjádření OSPOD, tj. kurátora k formě a obsahu přípravy mladistvého na budoucí povolání. V této souvislosti je však třeba znovu poukázat především na participační práva dítěte a z nich vyplývajícího práva mladistvého vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, jakož i jeho práva na náležité zohlednění tohoto jeho názoru způsobem přiměřeným jeho věku a vyspělosti. Kurátor by tak neměl o formě a obsahu přípravy mladistvého na budoucí povolání rozhodovat „od stolu“, ale jeho činnost by měla spočívat v tom, že **mladistvému důsledně**

objasní veškeré možnosti, které v dané situaci má k dispozici, vyslechne přání a plány mladistvého do budoucna, zjistí jeho názor ve věci a případně mladistvému též nastíní možné důsledky vyhovění jeho názoru. Musí však respektovat, že mladistvý ve výkonu trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody je už dostatečně vyspělý na to, aby si o svém dalším budoucím směřování mohl rozhodnout podle vlastního uvážení (výrazem uznání jeho dostatečné vyspělosti je ostatně i ta skutečnost, že byl odsouzen k nepodmíněnému odnětí svobody). Kurátora lze tedy v tomto ohledu vnímat jako garanta toho, že rozhodnutí mladistvého bude informované, nikoli jako někoho, kdo svým vlastním rozhodnutím bude moci nahrazovat rozhodnutí samotného mladistvého.

V okamžiku, kdy si mladistvý zvolí obor svého vzdělávání, stává se pro něj podle zákona účast na vzdělávání povinná. Tato jeho povinnost by však neměla být vykládána tak, že mladistvý nemůže v průběhu výkonu trestu odnětí svobody učinit své svobodné a informované rozhodnutí vzdělávání zanechat a požádat například o zařazení do výkonu práce. Je třeba zdůraznit, že střední a vyšší vzdělávání je právem a nikoli povinností mladistvého, přičemž na této skutečnosti nic nemění ani to, že mu bylo uloženo trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody.

Další práva mladistvého ve věznicí

Mladistvý ve výkonu trestního opatření nepodmíněného trestu odnětí svobody má dále právo:

- přijímat **návštěvy** v rozsahu 5 hodin během jednoho kalendářního měsíce (do tohoto rozsahu se nezapočítávají návštěvy kurátora);
- **přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení bez omezení**; vězeňská služba je však oprávněna provádět kontrolu korespondence, avšak tato její kontrolní oprávnění se nevztahují na písemnosti adresované orgánům veřejné moci a obhájci odsouzeného. Dopis mladistvého adresovaný kurátorovi tak vězeňská služba kontrolovat nesmí.;
- **na použití telefonu** ke kontaktu s osobou blízkou v době vymezené vnitřním řádem věznice, přičemž toto právo lze omezit pouze v odůvodněných případech, zejména je-li nutné k ochraně bezpečnosti nebo práv jiných osob; telefonování s jinou osobou než osobou blízkou může být mladistvému povoleno v případě, že je to v jeho zájmu anebo z jiného vážného důvodu; vězeňská služba je oprávněna seznamovat se s obsahem telefonického rozhovoru mladistvého formou odposlechu, avšak toto její oprávnění je vyloučeno pro případy, kdy mladistvý hovoří s kurátorem, jinými orgány veřejné moci nebo svým obhájcem;
- **přijmout čtyřikrát ročně balíček** s potravinami a věcmi osobní potřeby do hmotnosti 5 kg;
- **nakupovat nejméně jedenkrát týdně v prodejně věznice potraviny a věci osobní potřeby**, případně věci pro zájmovou a vzdělávací činnost nebo k realizaci programu zacházení. Nákup se uskutečňuje formou bezhotovostní platby té části peněžních prostředků, s níž může mladistvý volně

disponovat. Ředitel věznice může upřednostnit před nákupem úhradu nákladů na nezbytné léčivé přípravky, potraviny pro zvláštní lékařské účely, zdravotnické prostředky a doplatky za ně, na zdravotní výkony nehrazené nebo částečně hrazené z veřejného zdravotního pojištění nebo spojených s pořízením nezbytných osobních dokladů. Ředitel je současně oprávněn stanovit nejvyšší peněžní částku, za kterou může odsouzený jednorázově nakoupit.;

- **na poskytování duchovních a dalších obdobných služeb sledujících humanitární cíle;** zákon přitom mezi tyto služby řadí i **sociální práci vykonávanou na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností,** tedy i práci kurátora;
- **objednat si na svůj náklad knihy, denní tisk a časopisy, včetně zahraničních,** pokud jsou rozšiřovány v České republice, a bezplatně si půjčovat z vězeňské knihovny knihy včetně odborných publikací a právních předpisů;
- **v odůvodněných případech na umožnění zakoupení, zaslání, případně dovezení a používání dalších věcí, majících vztah k zajištění jeho dalšího vzdělávání,** programu zachování, případně zájmové činnosti, pokud tyto věci nebudou v rozporu s účelem výkonu trestu a jejich množství, povaha nebo užívání nebudou narušovat pořádek v ubytovacím prostor nebo škodit zdraví anebo omezovat ostatní odsouzené;
- půjčovat si a hrát společenské hry, které jsou ve věznici k dispozici;
- **podávat stížnosti a žádosti orgánům příslušným k jejich vyřízení,** přičemž jejich stížnost či žádost musí být orgánu, jemuž je adresována, neprodleně odeslána.

Dále je nutné poukázat na to, že podobně jako má ředitel školského zařízení oprávnění ukládat umístěným dětem opatření ve výchově, může ředitel nebo jiný zaměstnanec věznice mladistvému ukládat odměny na straně jedné a kázeňské tresty na straně druhé.

Odměny mladistvého ve věznici

Podle zákona může být odměnou mladistvého za dobré naplňování programu zacházení (§ 63 zákona o výkonu trestu odnětí svobody):

- pochvala;
- mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 8 hodin;
- povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby mladistvému, který jinak tyto nákupy nemůže provádět;
- zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců (pozn. kapesné je část pracovní odměny, druhou částí pracovní odměny je tzv. úložné; nejedná se tedy o kapesné ve stejném smyslu, v jakém jej kurátoři znají ze školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy);
- věcná nebo peněžitá odměna až do výše 1 000 Kč;
- mimořádné povolení balíčku;
- rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu 1 měsíce;
- povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení s mladistvým;
- přerušování výkonu trestního opatření.

Z odměn, které mohou být mladistvému při výkonu nepodmíněného odnětí svobody uloženy, je třeba zvláště vyzdvihnout tu, která byla zmíněná na posledním místě, a to **přerušení výkonu trestu**. O přerušení výkonu trestního opatření může ředitel věznice rozhodnout ve třech případech, a to:

- **ve formě odměny v případě úspěšného plnění programu zacházení** a dosahování účelu výkonu trestního opatření až na 20 dnů během kalendářního roku, přičemž tato doba se započítává do výkonu trestního opatření. Zákon přitom stanoví, že o přerušení výkonu trestu u mladistvých lze rozhodnout jedině tehdy, pokud mladistvý bude v prostředí, které jej nebude negativně ovlivňovat. V tomto ohledu bude pro ředitele věznice **nezbytné stanovisko kurátora**, obdobně jako je tomu v případě dětí umístěných do zařízení a rozhodování o pobytu dítěte mimo zařízení.;
- **pro naléhavé rodinné důvody** až na 10 dnů během kalendářního roku;
- **za účelem poskytnutí neodkladné zdravotní péče**, kterou nelze zajistit ve věznici nebo ve specializovaném zdravotnickém zařízení vězeňské služby, a to na dobu nezbytně nutnou; pokud si odsouzený nezpůsobil újmu na zdraví úmyslně, doba přerušení výkonu trestního opatření nepřesahující 30 dnů v kalendářním roce se započítává do doby výkonu trestního opatření.

Kázeňské tresty pro mladistvé

Podle zákona lze v rámci kázeňského trestu mladistvému uložit:

- důtku;
- snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 2 kalendářních měsíců;
- zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce;
- propadnutí věci;
- umístění do uzavřeného oddělení až na 14 dnů, s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení s mladistvými;
- celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 10 dnů;
- umístění do samovazby až na 10 dnů;
- odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.

V souvislosti s kázeňskými tresty je důležité poukázat na to, že o jejich ukládání rozhoduje ředitel nebo jiný zaměstnanec věznice **v řízení, na něž se nevztahuje správní řád** a jehož předmětem je otázka, zda se mladistvý dopustil kázeňského přestupku. Kázeňským přestupkem se poté následně rozumí „*zaviněné porušení zákonem stanovené povinnosti nebo na jeho základě uložené povinnosti, pořádku nebo kázně během výkonu trestu*“. S určitou mírou zjednodušení je možné uvést,

že se jedná o zcela zvláštní řízení, které má však svou povahou velmi blízko k přestupkovému řízení, byť se na něj nevztahuje, právě na rozdíl od přestupkového řízení, správní řád. V tomto řízení musí být dostatečným způsobem zajištěna procesní práva mladistvého. Samostatná účastenská oprávnění kurátora jako v přestupkovém řízení nejsou pro účely tohoto řízení na úrovni zákona výslovně zakotvena, avšak s ohledem na závažnost jednotlivých kázeňských trestů pro mladistvé a s ohledem na skutečnost, že ve všech dalších sankčních řízeních – přestupkovém řízení, trestním řízení a řízení o činu jinak trestném, kurátor samostatná účastenská oprávnění má, **by kurátor měl být ředitelem vtažen i do tohoto řízení**, v němž je rozhodováno o kázeňském přestupku a uložení kázeňského trestu. **Stanovisko kurátora by pro ředitele zařízení mělo být významným podkladem při ukládání kázeňského trestu.** Kurátor současně musí dbát na to, že v průběhu řízení o kázeňském trestu jsou důsledně dodržována procesní práva dítěte a zda je uložený trest přiměřený závažnosti porušení povinností ze strany mladistvého.

Pravidla ukládání kázeňských trestů

V souvislosti s ukládáním kázeňských trestů je třeba zdůraznit, že:

- kázeňský trest lze uložit, jen jsou-li náležitě objasněny okolnosti kázeňského přestupku a prokázána vina odsouzeného. Před uložením kázeňského trestu musí být odsouzenému umožněno, aby se vyjádřil ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, a důkazům o nich. Může uvádět okolnosti, které jeho vinu vyvracejí nebo zmírňují a na podporu svých tvrzení navrhnout provedení dalších důkazů sloužících k jeho obhajobě;
- uložený kázeňský trest musí být úměrný závažnosti spáchaného kázeňského přestupku a musí být v souladu se zájmem na dosažení účelu trestu;
- za kázeňský přestupek lze uložit jen jeden kázeňský trest, trest propadnutí věci lze uložit i vedle jiného kázeňského trestu;
- **kázeňský trest nelze uložit, jestliže od spáchání kázeňského přestupku uplynula doba jednoho roku.**

Jak již bylo uvedeno výše, na řízení o kázeňském přestupku a kázeňském trestu se nevztahuje správní řád. Mladistvý má přesto právo brojit proti rozhodnutí, jímž mu byl uložen kázeňský trest opravným prostředkem, a to **stížností**. Stížnost musí podat **do 3 dnů** ode dne, kdy mu bylo rozhodnutí o uložení kázeňského trestu oznámeno, přičemž s výjimkou stížnosti proti uložení kázeňského trestu propadnutí věci **nemá stížnost odkladný účinek**.

S ohledem na velmi krátkou dobu, v níž je možné podat stížnost, je nezbytné, aby byl kurátor o uložení kázeňského trestu Vězeňskou službou vyrozuměn bez zbytečného odkladu. Jeho úkolem by následně mělo být se s mladistvým spojit a případně mu též pomoci s podáním stížnosti.

O stížnosti rozhodne do 5 pracovních dnů od jejího podání ředitel věznice nebo k tomu zmocněný zaměstnanec Vězeňské služby. O stížnosti proti rozhodnutí ředitele věznice rozhodně generální ředitel Vězeňské služby.

Může být mladistvému uložen kázeňský trest spočívající v jeho umístění do uzavřeného oddělení nebo na samovazbu?

Výše byly jako možné druhy kázeňského trestu u mladistvých uvedeny různé formy umístění mladistvého do izolace, ať již se jedná o jeho umístění na uzavřené oddělení, jeho celodenní umístění na uzavřené oddělení anebo jeho umístění do samovazby. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody tyto možnosti sankcionování mladistvého ve výkonu trestního opatření stále ještě formálně připouští, otázkou však zůstává, zda je právně přípustné tyto kázeňské tresty využívat.

Odpověď na tuto otázku by s ohledem na mezinárodní standardy vztahující se k trestání mladistvých měla být negativní, tj. že tyto formy sankcí, navzdory zákonné právní úpravě, využívat nelze. V této souvislosti je třeba se odkázat především na rezoluci Valného shromáždění OSN č. 45/113 ze dne 14. prosince 1990, která **řadí různé formy umístění uvězněných mladistvých do izolace mezi kázeňská opatření zakládající kruté, nelidské či ponižující zacházení** (k tomu viz odst. 67 rezoluce). Podobně Doporučení Výboru ministrů členskými státy Rady Evropy č. CM/Rec (2008) 11 o Evropských pravidlech pro mladistvé pachatele, kterým jsou ukládány sankce či tresty, zdůrazňuje, že **u mladistvých by nemělo být přistupováno k jejich umístění do izolace na celu** (bod 95.3.).

Ukázka vyhodnocování situace dítěte a IPOD

Následující text není příkladem dobré praxe. Jedná se o reálnou kazuistiku. Kurátor, který aktuálně na případu spolupracuje, jej převzal až ve chvíli, kdy byl chlapec odsouzen k trestu odnětí svobody. Situaci, která je zde popsána, bylo vhodné řešit ihned v zárodku – intenzivně pracovat s rodinou na nastavení pravidel, na urovnání vzájemných vztahů. Místo řešení situace byl chlapec umístěn do zařízení pro výkon ústavní výchovy, byl svou rodinou opuštěn. Chlapec tak získal velmi intenzivní prožitek opuštění, prožil si zpřetrhání veškerých citových vazeb, jeho obtíže se postupně stupňovaly, až vyvrcholily napadením a výkonem trestu odnětí svobody.

Vyhodnocení situace dítěte a rodiny – chlapec 17 let	
Datum přijetí do péče OSPOD:	1999
Datum zahájení intervence kurátora:	2011
Datum posledního vyhodnocování situace dítěte:	11. 3. 2015
Důvod potřeby vyhodnotit situaci dítěte:	rizikové chování
Stručný přehled – časová osa:	
r. 1999 – řízení o osvojení	
r. 2011 – návrh adoptivních rodičů na nařízení ústavní výchovy z důvodu dlouhodobého a neovladatelného rizikové chování syna (agresivní jednání, útky)	
1. VÝVOJOVÉ POTŘEBY DÍTĚTE	
Zdravotní stav dítěte	
Chlapec projevuje přiměřenou fyzickou i psychickou vyspělost.	
Dle vyjádření lékaře se pravidelně účastní preventivních prohlídek, nebývá často nemocný.	
V období od května 2008 do prosince 2011, kdy byl na základě předběžného opatření umístěn do dětského diagnostického ústavu, byl osmkrát hospitalizován v dětské psychiatrické nemocnici (délka pobytu od 1 měsíce po 4 měsíce). V únoru 2012 se pokusil o sebevraždu.	
<u>Zdroj informací:</u>	adoptivní rodiče, chlapec, praktický lékař pro děti a dorost, dětský psychiatr.
<u>Potřeby dítěte:</u>	podpora při zvládání zátěžových situací.
Učení se	
V průběhu školní docházky změnil pětkrát na žádost adoptivních rodičů školské zařízení. Navštěvoval devátou třídu školy pro žáky s vývojovými poruchami učení. Prospěch měl dobrý, občas dostatečný. Ve 3. čtvrtletí 8. ročníku měl ředitelskou důtku za 6 neomluvených hodin. Neomluvené hodiny měl pouze při útěcích z domova, jinak byla absence minimální a řádně omluvena. Jeho chování ke spolužákům a vyučujícím nebylo vždy zcela v pořádku, občas se choval drze a v návalu vzteku ztrácel sebekontrolu. Jednou během vyučování rozbil lavici a házel židlemi. Základní školu dokončil v dětském domově. Na učilišti obor mechanik – opravář měl problém zvládat náročnější učivo, vzhledem ke svému věku byl velmi nesamostatný. Na učilišti měl dlouhodobé psychické problémy, dopouštěl se opakovaně sebepoškozování a napadání mladších dětí. Jeho agresivní útoky pramenily spíše z frustrace z vlastního životního postavení, než z cílené snahy někomu ublížit. V jednom případě bylo napadení jiného chlapce v dětském domově řešeno přestupkovou komisí obecního úřadu jako přestupek. Z důvodu těchto projevů chování však byl v říjnu 2012 přemístěn z dětského domova do výchovného ústavu. Současně přestoupil na stejný učební obor na jiné střední odborné učiliště. Zde se obtížně začleňoval, byl zde šikanován, měl problém se zvládnutím učiva, z těchto důvodů mu byl zajištěn přestup na méně náročný učební obor.	
<u>Zdroj informací:</u>	chlapec, adoptivní rodiče, základní škola, dětský domov, výchovný ústav.
<u>Potřeby dítěte:</u>	pokračovat v přípravě na povolání.
Emoční vývoj a chování	
V roce 2011 dvakrát utekl z domova, byl v pátrání Policie ČR. V obou případech byl Policií ČR vypátrán v blízkosti školy, jež navštěvoval. Po umístění do ústavní výchovy v prosinci 2011 velmi těžce nesl nezájem rodiny. V únoru 2012 mu napsal dědeček dopis, ve kterém mu sdělil, že veškeré kontakty s ním prarodiče ukončují a žádal ho, aby je již nekontaktoval. Chlapec se následně pokusil o sebevraždu. Podařilo se jej zachránit. Po ukončení pobytu v psychiatrické nemocnici byla provedena nová diagnostika a chlapec byl od října 2012 umístěn v jiném výchovném ústavu. Zůstával v péči dětského psychiatra,	

bral léky na zklidnění. Chlapec získal k pracovníkům ve výchovném ústavu důvěru a vztah, měl možnost vždy řešit potřebu, kterou právě akutně pociťoval. Přesto i zde několikrát došlo k agresivním výbuchům, při kterých ničil vybavení. Na počátku května 2013 bylo zjištěno, že je šikanován jiným chlapcem, pracovníci zařízení okamžitě přijali opatření. Chlapec, který jej šikanoval, byl přeřazen do jiného ústavního zařízení, se skupinou následně pracovali zaměstnanci příslušného diagnostické ústavu.

V listopadu 2013 bylo zahájeno trestní stíhání chlapce pro těžké ublížení na zdraví, kterého se měl dopustit v červnu 2013 během společné vycházky s kamarádem. Kamarád se dostal do potyčky s větším a starším klukem. Došlo k potyčce, když starší kluk upadl na zem, chlapec se zalekl, že se postaví a ublíží mu a kamarádovi. Do kluka kopnul a skočil mu na hlavu. Dále si nic nepamatuje, utekl. Policejní vyšetřování případu mělo pro chlapce výchovný efekt, začal své jednání a emoce více kontrolovat. Díky intenzivní péči psychologa a etopeda se mu dařilo zvládat psychické problémy a postupně se vyrovnávat s nezájmem rodiny. Úspěšně se mu podařilo čelit pokusu o šikanu 3 chlapců, v kolektivu si vydobyl respektované postavení. V březnu 2014 byl odsouzen k nepodmíněnému odnětí svobody v délce 18 měsíců.

Zdroj informací: adoptivní rodiče, chlapec, psycholog, etoped, psychiatrická nemocnice, prarodiče, šetření kurátora.

Potřeby dítěte: intenzivní práce s životním příběhem chlapce, práce na přijetí životních ztrát, naučit se ovládat svůj hněv.

Rodinné a sociální vztahy

Dle tvrzení adoptivních rodičů byla výchova chlapce od raného věku náročnější, byl velmi živý a vyžadoval individuální péči a kontrolu. Rodiče výchovu zvládali, chlapec dosahoval ve škole dobrých výsledků, neměl neomluvené hodiny. Závažnější rizikové chování se objevilo v roce 2010 a zřejmě souvisely s narozením dalšího sourozence a se změnami v rodině. Ve škole došlo ke zhoršení prospěchu, ke kázeňským problémům, k agresivitě k žákům a vyučujícím, konfliktům s vyučujícími. Chlapec se dopouštěl sebepoškozování, opakovaných a stupňujících se brutálních útoků vůči spolužákům a mladším dětem (včetně například skákání po hlavě) a opakovaných útěků z domu. V roce 2011 podali adoptivní rodiče návrh na nařízení ústavní výchovy, od prosince téhož roku je chlapec umístěn v zařízeních pro výkon ústavní výchovy (dětský domov, výchovný ústav), aktuálně ve věznici pro mladistvé. Rodiče ani prarodiče se s ním nestýkají.

Zdroj informací: adoptivní rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpora při obnovení vztahů s adoptivními rodiči a prarodiči, s dalšími vrstevníky a dospělými osobami, zvládnání zátěžových situací.

Identita a sociální prezentace

Chlapec hledá své místo, přemýšlí o tom, kam patří. Trápí ho nedostatek blízkých osob.

Zdroj informací: chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit směřování chlapce do budoucnosti, podpořit navázání vztahu s blízkými osobami – pokus o obnovení vztahů s adoptivními rodiči a prarodiči.

Samostatnost a sebeobsluha

Chlapec dodržuje pravidelné hygienické návyky, pečuje o svůj vzhled, jedná samostatně. Vzhledem k blížící se zletilosti je třeba podpořit chlapce v přípravě na budoucnost.

Zdroj informací: chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: osamostatnit se.

3. RODINA A PROSTŘEDÍ

Rodinná historie a fungování rodiny

Chlapec byl v raném věku osvojen manželským párem. Manželství skončilo v roce 2001 sebevraždou matky. Péči o syna následně zajišťoval pouze otec, od roku 2002 s pomocí pečovatelky. S ní otec uzavřel v roce 2003 nové manželství. V téže roce jí byl chlapec

nezrušitelně osvojen. Z nového manželství se postupně narodily dvě dcery (*2007 a *2010). Od roku 2010 výchovné potíže se synem, v roce 2011 podali adoptivní rodiče návrh na umístění chlapce do zařízení pro výkon ústavní výchovy, od té doby se nestýkají.

Zdroj informací: adoptivní rodiče, chlapec.

Potřeby dítěte: intenzivní práce s životním příběhem chlapce, práce na přijetí životních ztrát, podpořit navázání vztahu s blízkými osobami – pokus o obnovení vztahů s adoptivními rodiči a prarodiči.

Širší rodina

Prarodiče z otcovy strany měli s chlapcem velmi dobrý vztah. Vídali se přibližně dvakrát do měsíce. S prarodiči si chlapec povídal, děda s ním chodil na vycházky, snažil se jej zaujmout, vymýšlel pro něj programy a hry. Od umístění chlapce do ústavní výchovy se na přání otce nestýkají.

Zdroj informací: chlapec, prarodiče z otcovy strany, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: podpořit navázání vztahu s blízkými osobami – pokus o obnovení vztahů s adoptivními rodiči a prarodiči.

Bydlení

Adoptivní rodiče obývají velký rodinný dům. Chlapec je aktuálně umístěn ve věznici pro mladistvé ve výkonu trestu odnětí svobody.

Zdroj informací: adoptivní rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: osamostatnit se, nalézt si vhodné bydlení.

Zaměstnání:

Adoptivní otec je podnikatel, adoptivní matka pečovatelka v domově pro seniory.

Zdroj informací: adoptivní rodiče, chlapec, šetření OSPOD.

Potřeby dítěte: osamostatnit se, nalézt si vhodné bydlení.

Finanční situace

Chlapec vychází s přiděleným kapesným, uvědomuje si, že se zanedlouho bude o sebe muset starat sám.

Zdroj informací: chlapec.

Potřeby dítěte: podpořit chlapce na cestě k finanční nezávislosti.

Komunitní zdroje

Chlapec žije v okresním městě. Jednotlivé návazné služby jsou dobře dostupné.

Zdroj informací: matka, chlapec, návazné instituce.

Potřeby dítěte: znovu se začlenit do společnosti po propuštění z VTOS.

Individuální plán ochrany dítěte

Plánované cíle:

Cíl: Dlouhodobá intenzivní terapie – práce s životním příběhem, vyrovnání se s prožitými ztrátami.

Plánované kroky a opatření: Chlapec bude pravidelně navštěvovat individuální sezení u psychologa.

Termín: 30. 9. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec umí pojmenovat své ztráty, rozumí jejich příčinám a důsledkům, je schopen o nich hovořit bez výraznějších emocí, vnímá jejich roli ve svém životním příběhu.

Odpovědné osoby: chlapec, psycholog.

Cíl: Obnovit vztah s blízkými osobami.

Plánované kroky a opatření: Pravidelné návštěvy kurátora, zahájení spolupráce se sociálním kurátorem. Intenzivní spolupráce s adoptivní rodinou a prarodiči na obnovení vztahů.

Termín: 30. 9. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec spolupracuje se sociálním kurátorem, připravuje se na osamostatnění, ví, jak je třeba jednat, aby navázal a udržel si vztah s dalšími osobami. Chlapec se alespoň jednou měsíčně vidá se svými adoptivními rodiči a s prarodiči. Společně pracují na vzájemném vztahu.

Odpovědné osoby: kurátor, OSPOD, sociální kurátor, chlapec, adoptivní rodiče, prarodiče.

Cíl: Naučit se ovládat svůj hněv.

Plánované kroky a opatření: Chlapec ve spolupráci s psychologem a etopedem pracuje na zvládnutí svých emocí, především hněvu.

Termín: 31. 5. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec vědomě rozezná své emoce, ovládá několik účinných způsobů zvládnutí zátěže, ovládá svou agresivitu.

Odpovědné osoby: kurátor, psycholog, psychiatr, etoped, sociální kurátor, chlapec.

Cíl: Pokračovat v přípravě na výkon povolání.

Plánované kroky a opatření: Chlapec pokračuje v přípravě na výkon povolání.

Termín: 30. 6. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec úspěšně dokončí další ročník výučního oboru, bude dále pokračovat v profesní přípravě.

Odpovědné osoby: kurátor, psycholog, psychiatr, etoped, sociální kurátor, chlapec.

Cíl: Připravit se na ukončení výkonu trestu odnětí svobody, orientace na budoucnost

Plánované kroky a opatření: Chlapec se připravuje na ukončení výkonu trestu odnětí svobody (říjen 2015) a na opětovné začlenění se do společnosti.

Termín: 30. 9. 2015

Ukazatel účinnosti: Chlapec ví, co ho čeká po ukončení výkonu trestu odnětí svobody, je v aktivním kontaktu s adoptivními rodiči a s prarodiči, ve spolupráci s OSPOD jsou domlouvány možnosti jeho návratu do rodinného prostředí.

Odpovědné osoby: kurátor, sociální kurátor, OSPOD, chlapec, adoptivní rodiče, prarodiče.

Plánovaná revize: 30. 9. 2015

9. Spolupráce s dalšími subjekty

Spolupráce kurátora s dalšími institucemi a odborníky probíhá různými způsoby dle potřeby a charakteru projednávané situace. Například formou osobních kontaktů, telefonických jednání, vyžádaných či podaných zpráv a oznámení, účastí kurátora na jednáních či formou pořádaných případových konferencí a setkání.

Kurátor spolupracuje s dalšími subjekty (se školou, s poskytovateli sociálních a jiných služeb) zejména z toho důvodu, že dítě v těchto místech tráví ať už povinně (školní docházka) nebo z vlastní vůle (zájmový kroužek) mnoho svého času. Tyto instituce tak mohou kurátorovi poskytnout mnoho důležitých informací a svou prací s dítětem mohou být kurátorovi současně dobrou oporou. V některých typech zařízení k tomuto faktu přispívá i ta okolnost, že dítě je zde v neformálním prostředí a může, zejména při pravidelném a dlouhodobém kontaktu, získat důvěru

k pracovníkovi, svěřit se mu s rodinnou situací apod. Pracovníci dalších subjektů také mohou mít vzhledem k menšímu počtu klientů (např. v NZDM) více času na individuální práci s dítětem než kurátor, který současně pracuje s větším množstvím dětí a jejich rodinami. Informace od spolupracujících subjektů představují důležitou zpětnou vazbu účinnosti přijatých opatření.

Oblast spolupráce kurátora s dalšími subjekty se bude vždy velmi úzce dotýkat otázky vzájemného sdílení údajů o dítěti a jeho rodině, tedy problematiky povinnosti mlčenlivosti na straně jedné a oznamovací povinnosti na straně druhé. Tato problematika je velmi komplexní, a proto bude probrána samostatně ve vztahu k různým subjektům – partnerům kurátora při řešení situace dítěte a jeho rodiny.

9.1 Poskytovatelé sociálních služeb

Stěžejním partnerem pro kurátora v zajišťování poskytování pomoci a podpory dítěti a jeho rodině budou především poskytovatelé sociálních služeb. Kurátor v rámci individuálního plánování pomoci a podpory v konkrétním případě bude závislý na dostupnosti různých druhů sociálních služeb, které budou současně pro konkrétního klienta vhodné a přístupné, a spolupráci s nimi bude sladovat a koordinovat prostřednictvím IPOD. Kurátor dokonce může v rámci svých donucovacích oprávnění využití sociální služby nařídit, a to buď prostřednictvím uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc (rodiči dítěte či jiné osobě odpovědné za výchovu dítěte), anebo výchovného opatření (přímo dítěti) – k tomu viz více kapitola 4.2.1.

Spolupráce kurátora s poskytovateli sociálních služeb může v praxi někdy narážet na poměrně komplexní vztah povinnosti mlčenlivosti, jež zákon poskytovatelům sociálních služeb ukládá na straně jedné, a jejich oznamovací povinnosti, jakož i jejich povinnosti sdělovat OSPOD údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany na straně druhé.

Povinnost mlčenlivosti lze obecně prolomit pouze dvěma způsoby, a to buď na základě informovaného a svobodného souhlasu samotného klienta anebo přímo ze zákona. Aplikace první možnosti prolomení povinnosti mlčenlivosti, tj. prolomení povinnosti mlčenlivosti na základě souhlasu klienta, je však ve vztahu ke kurátorovi velmi výrazně limitována (k tomu více viz kapitola 9.1.2), Přímo ze zákona se poté

povinnost mlčenlivosti poskytovatele sociálních služeb ve vztahu ke kurátorovi prolamuje ve dvou případech, a to: **1) v případě oznamovací povinnosti** podle § 10 odst. 4 ZSPOD a **2) v případě povinnosti sdělovat údaje potřebné pro poskytování sociálně-právní ochrany dětí** podle § 53 odst. 1 ZSPOD.

9.1.1 Oznamovací povinnost poskytovatelů sociálních služeb podle § 10 odst. 4 ZSPOD

Oznamovací povinnost poskytovatelů sociálních služeb je společně s oznamovací povinností dalších povinných subjektů upravena v § 10 odst. 4 ZSPOD. Z tohoto ustanovení vyplývá, že poskytovatelé sociálních služeb jsou povinni oznámit OSPOD skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o ohrožené děti ve smyslu § 6 ZSPOD, a to bez zbytečného odkladu poté, co se o takové skutečnosti dozví. Citované ustanovení dokonce uvádí, že poskytovatelé sociálních služeb se při plnění této povinnosti nemohou dovolávat povinnosti mlčenlivosti podle zákona o sociálních službách.

Aplikace tohoto ustanovení v praxi působí značné obtíže. Představy OSPOD a poskytovatelů sociálních služeb o rozsahu sdělovaných informací se velmi často rozcházejí. Důležité je však vycházet z účelu oznamovací povinnosti, jímž je především zajistit to, že děti, které je třeba ve smyslu § 6 ZSPOD považovat za ohrožené, budou v evidenci OSPOD a ten s nimi bude pracovat. Oznamovací povinnost podle § 10 odst. 4 ZSPOD tak míří právě na zajištění „vstupu“ dítěte do systému. **Nebude tak typicky dopadat na případy, kdy je poskytovateli sociálních služeb známo, že OSPOD s daným dítětem a jeho konkrétní situací již pracuje.**

Postačuje vědomí poskytovatele o tom, že dítě je zařazeno v evidenci OSPOD?

Situace, kdy na poskytovatele sociálních služeb nebude dopadat oznamovací povinnost podle § 10 odst. 4 ZSPOD, však nelze vnímat čistě technicistně v tom smyslu, že poskytovatel se své oznamovací povinnosti zprostí pouhým odkazem na skutečnost, že je mu známo, že dané dítě je zařazeno v evidenci OSPOD. Důležité je, aby se práce OSPOD soustředila mj. právě i na ty skutečnosti, které mají být předmětem oznamovací povinnosti. **Účel zajištění „vstupu do systému“ je tak třeba vnímat nejen ve vztahu ke konkrétnímu dítěti, ale i ve vztahu ke konkrétní ohrožující situaci, konkrétní příčině ohrožení tohoto dítěte.**

K tomuto závěru dospěl i Nejvyšší správní soud, který ve svém rozsudku ze dne 4. 11. 2015, č. j. 6 Ads 265/2014 – 30, v němž posuzoval otázku, zda se konkrétní subjekt dopustil jiného správního deliktu spočívajícího v nesplnění své oznamovací povinnosti,

když OSPOD neoznámil skutečnosti nasvědčující tomu, že dítě by mohlo být ohroženo, přičemž se bránil tím, že mu bylo známo, že dítě již v evidenci OSPOD zařazeno bylo a navíc sám provedl šetření za účelem ověření získaných informací.

Nejvyšší správní soud výslovně konstatoval, že: „Právě z účelu oznamovací povinnosti je zřejmé, že nebezpečnost stěžovateli vytýkaného deliktu spočívá již v jejím nesplnění bez ohledu na to, zda se o ohrožené děti skutečně jedná, či nikoliv. Byť stěžovatel vyvinul podstatně větší úsilí, než po něm zákon vyžaduje, a sám provedl šetření, aby prověřil situaci dotčených dětí, nezbavuje ho to odpovědnosti za správní delikt, jehož se dopustil nesplněním oznamovací povinnosti. Je nesporné, že oznámení manželů N. obsahovalo skutečnosti nasvědčující tomu, že by se mohlo jednat o děti dle § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jinak by stěžovatel šetření v místě pobytu matky a dětí neprováděl. Měl-li za to, že děti ohroženy nejsou a intervence ze strany OSPOD by zmařila jeho snahu o pomoc matce, nic mu nebránilo v tom, aby spolu s oznámením předmětných skutečností předložil jí sepsaný protokol o místním šetření a upozornil OSPOD na možnost zmaření svého úsilí. Jeho pochybení a škodlivost vytýkaného jednání proto spočívá v odepření příslušnému orgánu věc posoudit tak, jak zákon požaduje. Stěžovatel nemůže svévolně suplovat činnost orgánů státní správy a osvojovat si jejich pravomoci, aniž by k tomu byl v souladu se zákonem pověřen. To ostatně odpovídá základnímu principu, na němž je zákon o sociálně-právní ochraně postaven, dle něhož „stát je odpovědný za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého vývoje z hlediska fyzického, psychického a mravního a ostatních aspektů integrity dítěte jako nositele práv daných Ústavou, Listinou základních práv a svobod a práv vyplývajících z mezinárodních závazků ČR (Úmluvy o právech dítěte)“ (důvodová zpráva k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí).“

Komentář k ZSPOD navíc poukazuje na to, že oznamovací povinnost podle § 10 odst. 4 ZSPOD je třeba vykládat v kontextu § 53 odst. 1 ZSPOD, upravující povinnost sdělovat údaje potřebné pro poskytování sociálně-právní ochrany dětí. To v konečném důsledku znamená, že „v zájmu souladnosti výkladu zákona i vzhledem k důležitosti povinnosti mlčenlivosti, založené ve zvláštních předpisech (...) je třeba dovodit, že tam, kde se povinný subjekt může dovolat mlčenlivosti podle § 53 odst. 1 ZSPOD, může se jí dovolat i v případě komentovaného ustanovení, byť tomu jeho poslední věta nesvědčí.“ (Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015), s. 119). Podle § 53 odst. 1 ZSPOD je přitom možné se dovolat povinnosti mlčenlivosti s výjimkou případů, kdy by měly být sděleny údaje o podezření z týrání, zneužívání nebo ze zanedbávání péče o dítě.

Poskytovatelé sociálních služeb tedy ani na základě § 10 odst. 4 ZSPOD nemají široce vymezenou oznamovací povinnost ve vztahu k OSPOD. Navíc je třeba znovu zdůraznit, že ustanovení § 10 odst. 4 OSPOD pokrývá především situace „na vstupu“ do systému sociálně-právní ochrany. Pokud už tedy poskytovatel sociálních služeb má informace o tom, že kurátor s dítětem a jeho rodinou a jejich konkrétní situací již spolupracuje, citované ustanovení se neuplatní.

9.1.2 Povinnost sdělovat údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí podle § 53 odst. 1 ZSPOD

Povinnost poskytovatele sociálních služeb sdělovat údaje potřebné pro poskytování sociálně-právní ochrany dětí, je upravena v § 53 odst. 1 písm. f) ZSPOD, v souladu s nímž jsou poskytovatelé sociálních služeb povinni sdělit bezplatně údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany. Citované ustanovení respektuje povinnost mlčenlivosti zakotvenou pro poskytovatele sociálních služeb v zákoně o sociálních službách, avšak současně stanoví, že poskytovatelé se jí nemohou dovolávat, pokud mají být sděleny údaje o podezření z týrání, zneužívání dítěte nebo ze zanedbávání péče o něj.

V souvislosti se sdělovací povinností poskytovatelů sociálních služeb je však významný nejen citovaný § 53 odst. 1 písm. f) ZSPOD, ale rovněž příslušná právní úprava této povinnosti v § 100a zákona o sociálních službách, kterou je třeba v této otázce považovat za zvláštní úpravu k ZSPOD, a aplikovat ji tak přednostně. Ustanovení § 100a zákona o sociálních službách upravuje dvě situace, v nichž má poskytovatel sociálních služeb sdělovací povinnost ve vztahu k OSPOD, a to:

- obecnou sdělovací povinnost poskytovatele sociálních služeb;
- sdělovací povinnost poskytovatele sociálních služeb v případě, že k poskytování sociální služby dochází v návaznosti na rozhodnutí OSPOD o uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZSPOD, anebo výchovného opatření podle § 13 odst. 1 písm. d) ZSPOD.

V obou případech je přitom základní podmínkou **výzva** OSPOD, která podle zákona o sociálních službách musí mít **písemnou formu**. Výzva OSPOD by přitom měla být **dostatečně konkrétní**, tj. musí:

- označovat konkrétní osobu, ve vztahu ke které OSPOD od poskytovatele sociálních služeb informace potřebuje;
- informaci o tom, že OSPOD situaci dítěte a jeho rodiny vyhodnotil tak, že se jedná o dítě, na něž se sociálně-právní ochrana dítěte zaměřuje (obecná sdělovací povinnost);

- informaci o tom, že osobě byla rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany dětí uložena povinnost využít odbornou poradenskou pomoc (zvláštní sdělovací povinnost).

Obecná sdělovací povinnost poskytovatele sociálních služeb:

- dopadá pouze na vymezené druhy služeb (§ 100a odst. 2 zákona o sociálních službách), **pokud nejsou poskytovány anonymně.**
- zahrnuje povinnost poskytovatele sociálních služeb sdělit tyto údaje:
  - zda osobě uvedené v žádosti (výzvě) poskytuje nebo poskytoval sociální službu;
  - druh a formu poskytované sociální služby a dobu poskytování a
  - zhodnocení průběhu poskytování sociální služby.

V případě **zvláštní sdělovací povinnosti** již okruh povinných poskytovatelů sociální služby podle druhu poskytované sociální služby ze zákona nijak omezen není. Tento okruh bude vždy určen přímo rozhodnutím OSPOD, jímž byla osobě uložena povinnost využít odbornou poradenskou pomoc. Poskytovatel je v těchto případech povinen OSPOD sdělit tyto informace:

- zda s osobou uzavřel smlouvu o poskytování sociální služby;
- dobu platnosti smlouvy;
- datum ukončení poskytování sociální služby, popřípadě výpovědní důvod, pokud byla smlouva vypovězena;
- zhodnocení průběhu poskytování sociální služby.

Tato zákonná úprava prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele sociálních služeb ve vztahu k OSPOD v rámci oznamovací povinnosti a povinnosti sdělovat údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí je nastavena dostatečně komplexně na to, aby kurátorovi umožnila odpovídajícím způsobem plnit úkoly, které mu byly zákonem svěřeny. Kurátor by proto při poskytování sociálně-právní ochrany dětí **neměl využívat možnost prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele sociálních služeb na základě informovaného souhlasu klienta podle § 100 odst. 3 zákona o sociálních službách.**

Kurátor totiž předně musí vycházet z té skutečnosti, že při poskytování sociálně-právní ochrany dětí se dítě ani jeho rodina nenachází ve fakticky rovném postavení s kurátorem. Kurátor bude v očích dítěte i jeho rodiny vždy rovněž představitelem orgánu veřejné moci, který je nadán oprávněními, jimiž může významným způsobem určovat jejich další život a vstupovat do jejich jinak autonomní sféry. Kurátor tak disponuje určitou formou psychologické nadřazenosti nad dítětem a jeho rodinou, která s sebou však nese riziko, že jakýkoli souhlas, který by dítě nebo jeho rodiče dali, nemusí být až natolik svobodný a dobrovolný, jak to předvídá § 100 odst. 3 zákona o sociálních službách.

V neposlední řadě musí kurátor důsledně ctít zásadu zákonnosti, v souladu s níž lze veřejnou moc vykonávat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví. Musí tak vycházet z předpokladu, že zákonodárce mu přístup ke všem nezbytným informacím, jež ke své práci s dítětem a jeho rodinou potřebuje znát, zajistil již zakotvením oznamovací povinnosti a povinnosti sdělovat údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí, přičemž dožadovat se jakýchkoli informací poskytnutých nad rámec těchto povinností by znamenalo vybočení ze zásady zákonnosti.

9.1.3 Specifická oprávnění kurátora ve vztahu k pobytovým zařízením sociálních služeb

V souvislosti s otázkou vzájemné spolupráce a sdělovací povinnosti poskytovatelů sociálních služeb ve vztahu k OSPOD, respektive kurátorovi, je třeba poukázat na povinnosti „ústavních zařízení“, jak jsou definovány v § 29 odst. 6 ZSPOD. Podle tohoto ustanovení jsou poskytovatelé **pobytových** sociálních služeb povinni:

- zajistit pracovníkovi OSPOD přístup do ústavního zařízení a poskytnout mu potřebné listiny, doklady a zprávy vztahující se k dítěti a jeho rodičům;
- umožnit pracovníkovi OSPOD styk s dítětem s nařízenou ústavní výchovou;
- neprodleně oznamovat pracovníkovi OSPOD děti, které přicházejí v úvahu jako vhodné k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče;
- odeslat neprodleně písemné podání dítěte adresovaného OSPOD, a to bez kontroly jeho obsahu;

- vyžádat si závazné stanovisko OSPOD k pobytu dítěte mimo ústav;
- informovat pracovníka OSPOD o nadcházejícím propuštění dítěte z ústavního zařízení;
- informovat pracovníka OSPOD o útěku dítěte ze zařízení.

9.1.4 Informační povinnost kurátora ve vztahu k poskytovateli sociálních služeb

Právní řád neupravuje vztah kurátora a poskytovatele sociálních služeb, pokud jde o sdílení informací pouze jednostranně tak, že by se na straně kurátora kumulovala výlučně oprávnění k tomu, aby mu určité informace byly sděleny, a na straně poskytovatele sociálních služeb poté tomu odpovídající povinnosti předmětné informace kurátorovi sdělit. I kurátor má ve vztahu k poskytovateli sociálních služeb **vlastní informační povinnost**, upravenou v § 51 odst. 4 písm. d) ZSPOD. V souladu s citovaným ustanovením **poskytne kurátor na vyžádání poskytovateli sociálních služeb údaje potřebné pro poskytování sociální služby.**

Citovaná informační povinnost je nezbytným předpokladem pro účinné poskytování sociálně-právní ochrany dětí, které musí vždy vycházet z principu multidisciplinarity a vzájemné spolupráce OSPOD jako koordinátora případu s dalšími subjekty, které zajišťují přímou práci s dítětem a jeho rodinou a které k tomu, aby mohly účinným způsobem dosahovat stanovených individuálních cílů, rovněž potřebují znát některé informace týkající se dítěte a/nebo jeho rodiny.

Podobně jako v případě sdělovací povinnosti poskytovatele sociálních služeb ve vztahu ke kurátorovi je i zde nezbytné důsledně dbát na to, aby vždy byly naplněny **dvě základní zásady ochrany osobních údajů člověka**, a to **přiměřenost a účelnost sdělování osobních a citlivých údajů**. Tyto zásady musí být přítom v praxi OSPOD respektovány s o to větší naléhavostí, přihlédneme-li k tomu, jak intimními údaji o dítěti i jeho rodině OSPOD typicky disponuje.

Základním nástrojem pro zajištění přiměřenosti a účelnosti sdělování osobních a citlivých údajů představuje **povinnost poskytovatele sociálních služeb si příslušné informace od kurátora vyžádat**. ZSPOD sice v tomto ohledu nestanoví žádné další požadavky na formu ani obsah dané žádosti; ze zásady účelnosti sdělování osobních a citlivých údajů lze však dovodit, že podobně jako v případě,

kdy si informace od poskytovatele sociálních služeb vyžaduje kurátor, musí být i v případě žádosti poskytovatele sociálních služeb o sdělení informací, adresované kurátorovi, součástí této žádosti **odůvodnění, proč jsou předmětné informace vyžadovány**. Z tohoto účelu bude nutně vyplývat okruh informací, jež by měly být ze strany kurátora poskytnuty. Jinými slovy by se mělo jednat o **informace, bez nichž nelze sociální službu v konkrétním případě poskytnout buď vůbec, anebo nikoli v náležitě kvalitě**. Kurátor by tedy vždy měl mít jasnou představu o tom, jakým způsobem informace, které poskytovatel sociální služby požaduje, mohou přispět k účinnějšímu a kvalitnějšímu poskytování sociální služby v konkrétním případě.

ZSPOD rovněž nestanoví žádné výslovné požadavky na formu žádosti poskytovatele sociálních služeb o sdělení informací o dítěte a/nebo jeho rodině ze strany kurátora. S ohledem na závažnost jakéhokoli sdělování osobních a citlivých údajů lze doporučit, aby i v tomto případě byla v zájmu jistoty a v zájmu řádného zachování zásady účelnosti a přiměřenosti **písemná forma žádosti i poskytnuté informace**, podobně, jako to výslovně stanoví zákon o sociálních službách v § 100a odst. 1 a 2 pro žádost o informace adresovanou kurátorem poskytovateli sociálních služeb.

9.2 Pověřené osoby

Oznamovací povinnost a sdělovací povinnost u pověřených osob je širší než v případě poskytovatelů sociálních služeb. Na pověřené osoby dopadají shodná ustanovení jako na poskytovatele sociálních služeb, tj. § 10 odst. 4 a § 53 odst. 1 ZSPOD, pověřené osoby se však nemohou dovolávat své povinnosti mlčenlivosti. To by mohly učinit, pokud by jim povinnost mlčenlivosti vyplývala z jiného právního předpisu, než je ZSPOD, avšak tak tomu není. Povinnost mlčenlivosti pověřených osob je upravena přímo v § 57 odst. 2 ZSPOD.

V praxi bohužel stále dochází k souběhu registrace sociální služby a pověření k výkonu sociálně-právní ochraně dětí, což může konkrétnímu subjektu, který má zároveň postavení poskytovatele sociálních služeb a pověřené osoby, přinášet v jeho činnosti řadu obtíží, a to mj. právě i v souvislosti s rozdílnou úpravou povinnosti mlčenlivosti a oznamovací povinnosti ve vztahu k OSPOD. V takovém případě je však povinností daného subjektu od sebe **důsledně oddělit činnosti**, které

vykonává **v režimu sociálních služeb, od činností**, které vykonává **v režimu pověření k poskytování sociálně-právní ochrany**. Pokud si je subjekt dobře vědom toho, v jakém režimu konkrétní činnosti v daném případě vykonává, nemůže k souběhu dvou různých úprav povinnosti mlčenlivosti dojít.

I v případě pověřených osob však s výjimkou situací, kdy jsou informace OSPOD poskytovány za účelem vyhodnocení, zda se jedná o dítě, na které se zaměřuje sociálně-právní ochrana (§ 10 odst. 4 ZSPOD), je poskytnutí informací podle zákona podmíněno **výzvou** OSPOD. Požadované informace ze strany OSPOD by navíc neměly podle zákona přesahovat míru nezbytnou pro poskytnutí sociálně-právní ochrany, a to plně v souladu se zásadou přiměřenosti.

Ačkoliv v případě pověřených osob není tedy třeba pro prolomení povinnosti mlčenlivosti pověřené osoby ve vztahu k OSPOD zvláštního souhlasu dítěte a/nebo jeho rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu, je jistě dobrou praxí, pokud pověřená osoba dítě, jeho rodiče či jiné osoby odpovědné za výchovu již při zahájení spolupráce o své oznamovací povinnosti a povinnosti sdělovat OSPOD údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany vhodným způsobem **informuje**. Dítěti, jeho rodičům či jiným osobám odpovědným za výchovu může předat tuto informaci i písemně, případně ji může jimi nechat podepsat, může-li takový postup na straně dítěte, jeho rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu posílit jeho důvěru k pověřené osobě.

I v případě pověřených osob může být nejvhodnějším způsobem nastavení vzájemné komunikace a sdílení informací případová konference. Ta může být pro dítě, jeho rodiče či jiné osoby odpovědné za výchovu v tomto ohledu zároveň nejbezpečnější, neboť se tohoto procesu přímo účastní a může tak mít pocit partnera a nikoli objektu v „péči“ ostatních.

9.2.1 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Ve vztahu k ZDVOP je možné odkázat na vše, co bylo uvedeno výše ve vztahu k pověřeným osobám. Nad rámec toho je však vhodné upozornit na zvlášť vymezenou oznamovací povinnost v § 10 odst. 4 a v § 42 odst. 12 ZSPOD, v souladu s níž je ZDVOP při přijetí dítěte do tohoto zařízení povinno tuto skutečnost neprodleně ohlásit zřizovateli a příslušnému OSPOD.

9.3 Školy a školská zařízení

9.3.1 Školy, školská poradenská zařízení a jiná školská zařízení

Významnými institucemi, se kterými kurátor spolupracuje, jsou též školy, školská poradenská zařízení (pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra) a jiná školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání, výchovná a ubytovací zařízení (internáty).

Spolupráce kurátora se školou a školskými poradenskými zařízeními bude typicky souviset s řešením takových otázek, jako je zanedbávání školní docházky, šikana či potřeba dítěte na přijetí podpůrných opatření při vzdělávání. Je však třeba zdůraznit, že kurátor jako pracovník OSPOD nebude vstupovat automaticky do řešení každé z těchto situací. Ani dítě, které zanedbává školní docházku, stalo se agresorem či obětí šikany anebo potřebuje zajistit podpůrná opatření při vzdělávání, nemusí být nutně ohroženým dítětem ve smyslu § 6 ZSPOD. Pokud jsou rodiče dítěte v konkrétním případě schopni rizikové chování dítěte dostatečně účinným způsobem ve spolupráci se školou řešit, nelze vyhodnotit, že by byl naplněn materiální korektiv definice ohroženého dítěte, upravený v § 6 ZSPOD *in fine*, v souladu s nímž se za ohrožené dítě považuje dítě **v situaci, kdy ohrožující skutečnosti trvají po takovou dobu, nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dítěte nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dítěte.**

OSPOD (kurátor) by tak měl jako sociální pracovník vstupovat do řešení těch případů, v nichž se dítě společně se svou rodinou ocitá v nepříznivé sociální situaci, jelikož rodina dítěte nedokáže plnit své funkce natolik, aby ve spolupráci se školou dokázala situaci dítěte ošetřit tak, aby se již rizikového chování nedopouštělo. V těchto případech bude chování dítěte na půdě školy typicky pouze sekundárním důsledkem nedostatečně uspokojených potřeb dítěte v jeho přirozeném prostředí a nebude mít svůj původ primárně na půdě školy a ve vztazích mezi dítětem a jeho vrstevníky, případně mezi dítětem a jeho učiteli. Úlohou kurátora je poté nenaplněné potřeby dítěte v rámci podrobného vyhodnocení zjistit a dítěti i jeho rodině zprostředkovat odpovídající formu podpory, která by jim pomohla tyto potřeby uspokojovat, tuto podporu plánovat a koordinovat.

V případě, že škola má za to, že se dítě se dítě potýká s takovými nepříznivými skutečnostmi, které mají svůj původ mimo školu, přičemž rodina dítěte není schopná

dostatečným způsobem samostatně zajistit přiměřenou ochranu dítěte, musí jednat v souladu se svou **oznamovací povinností** podle § 10 odst. 4 ZSPOD. Dle metodiky by oznámení mělo být písemné a mělo by obsahovat popis postupu spolupráce s rodinou a všech vyčerpaných opatření. Kurátor následně jedná v souladu se standardními postupy při poskytování sociálně-právní ochrany – provede úvodní vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a s ohledem na jeho výsledek poté i podrobné vyhodnocení a na základě **principu multidisciplinarity**, tj. i ve spolupráci s dítětem a jeho rodinou, se školou a dalšími důležitými subjekty, vytvoří IPOD.

Školský zákon a na něj navazující vyhláška vyzdvihuje oznamovací povinnost školy podle § 10 odst. 4 ZSPOD v souvislosti s právem dítěte se speciálními vzdělávacími potřebami na podpůrná opatření při vzdělávání. V souladu s § 12 odst. 4 vyhlášky č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, je škola a školské poradenské zařízení povinno oznámit OSPOD, že zákonný zástupce dítěte neposkytuje součinnost směřující k přiznání podpůrných opatření, jež jsou v nejlepším zájmu dítěte. OSPOD, respektive kurátor, je-li dítě se speciálními vzdělávacími potřebami současně dítětem vyžadujícím zvýšenou pozornost, bude v souladu se zásadou přiměřenosti a subsidiarity a v souladu s IPOD využívat nástroje, které má k dispozici a které by k zajištění podpůrných opatření při vzdělávání, jež dítě potřebuje, mohly vést. V jeho pravomoci je případně i nařídit rodičům či jiným osobám odpovědným za výchovu využít pomoc školského poradenského zařízení, které zpracuje zprávu a doporučení podpůrných opatření, která odpovídají zjištěným speciálním vzdělávacím potřebám a možnostem dítěte. OSPOD má právo na tuto zprávu a doporučení, avšak v případě, že rodiče navštívili školské poradenské zařízení, aniž by jim to bylo ze strany OSPOD uloženo správním rozhodnutím jako povinnost, musí o ně písemně požádat. OSPOD však nemůže svým rozhodnutím uložit povinnost rodičům, aby poskytování podpůrného opatření dítěti zajistili, jedná-li se o podpůrné opatření druhého až pátého stupně, jak to vyplývá z doporučení školského poradenského zařízení. To je totiž v souladu s § 16 odst. 5 školského zákona podmíněno informovaným souhlasem zákonného zástupce dítěte, přičemž zákonný zástupce nemůže být k jeho udělení nucen prostřednictvím správního rozhodnutí.

Vedle oznamovací povinnosti má škola rovněž povinnost sdělovat kurátorovi údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany, a to k jeho **výzvě** (§ 53 odst. 1

písm. c) ZSPOD). V případě škol a školských zařízení přitom žádný zvláštní předpis neupravuje jejich povinnost mlčenlivosti. Školy a školská zařízení se tak v případě výzvy OSPOD nemohou ničeho dovolat a příslušné údaje OSPOD poskytnout musí, jedná-li se o údaje potřebné k poskytnutí sociálně-právní ochrany.

9.3.2 Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a střediska výchovné péče

Spolupráce kurátora se školským zařízením pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a se SVP je mimořádně důležitá. Z hlediska oznamovací povinnosti a povinnosti sdělovat údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany lze uvést vše, co bylo uvedeno již výše ve vztahu ke školám, školským poradenským zařízením a jiným školským zařízením, avšak s určitým zpřesněním. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a SVP v případě realizace internátních pobytů dětí mají v § 29 odst. 6 ZSPOD zakotvenu ve vztahu k některým informacím specifickou oznamovací povinnost, a to nad rámec povinnosti upravené v § 10 odst. 4 a § 53 odst. 1 písm. c) ZSPOD. Tato oznamovací povinnost přitom není podmíněna výzvou kurátora. Školské zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, případně SVP, je-li v něm realizován internátní pobyt dítěte, je tedy povinno aktivně kurátora informovat o:

- nadcházejícím propuštění dítěte z ústavního zařízení;
- útěku dítěte z ústavního zařízení;
- žádosti dítěte, jeho rodičů, případně jiných fyzických osob na povolení pobytu dítěte mimo ústav, k níž OSPOD vydává závazné stanovisko (k tomu viz část 6.5 – děti s nařízenou ústavní výchovou).

Vedle toho je třeba zdůraznit, že ve vztahu k těmto zařízením právní řád jasně stanovuje, že **základem jejich spolupráce s kurátorem musí být IPOD** (k tomu viz § 1 odst. 4 ZVÚOV). To mj. znamená, že IPOD by se měl stát rovněž základním východiskem pro další individuální plán dítěte, který je zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za účelem plánování práce s dítětem zpracováván – programem rozvoje osobnosti dítěte. Ten musí z IPOD vycházet a kurátor, jako garant IPOD, by se měl účastnit na jeho zpracovávání.

Kurátor však musí mít stále na paměti, že ve vztahu ke školským zařízením pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a SVP, v nichž jsou realizovány internátní pobyty dětí, působí ve dvojediné roli. Jeho úkolem je na jedné straně se zařízením spolupracovat, a to za účelem co nejrychlejšího ukončení opatření spočívajícího v umístění dítěte do ústavního zařízení, na straně druhé mu přísluší rovněž **role monitora dodržování práv dětí ze strany zařízení**. Tato jeho druhá role nikdy nesmí ustoupit zájmu na co nejhladším způsobu spolupráce se školským zařízením či SVP. Kurátor si musí být vědom toho, že v těch případech, kdy zjistí, že školské zařízení či SVP porušilo, nebo porušuje povinnosti vyplývající buď přímo ze ZSPOD anebo ze zvláštních právních předpisů, typicky ZVÚOV, musí splnit svou **oznamovací povinnost** a tuto skutečnost sdělit:

- obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, tedy svému nadřízenému pracovníkovi;
- zřizovateli ústavního zařízení a
- soudu, který nařídil ústavní výchovu nebo uložil ochrannou výchovu.

Typické porušení přitom bude spočívat v zahrnutí práv dítěte (kontakt s rodinou; pobyt dítěte mimo ústav; vycházky; návštěvy apod.) do motivačního systému. Dalším typickým porušením může být nedostatečné dodržení práv dítěte při rozhodování o uložení opatření ve výchově (viz více část 8.3 – děti v ústavní péči). Ve vztahu ke všem těmto skutečnostem má tedy kurátor oznamovací povinnost.

V návaznosti na oznámení kurátora je příslušný OSPOD povinen sledovat, zda došlo k odstranění zjištěných nedostatků a působit k přijetí potřebných opatření vedoucích k nápravě.

Zákon SVP, v nichž jsou realizovány internátní pobyty dětí, a školským zařízením pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ukládá za účelem umožnění výkonu monitorovací funkce pracovníka OSPOD povinnost (§ 29 odst. 6 ZSPOD):

- zajistit pracovníkovi OSPOD přístup do dokumentace dítěte;
- umožnit pracovníkovi OSPOD styk s dítětem, a to bez přítomnosti dalších osob;
- odeslat neprodleně písemné podání dítěte adresované kurátorovi, a to bez kontroly jeho obsahu.

9.4 Policie ČR

Policie ČR je jednotný ozbrojený bezpečnostní sbor, jehož úkolem je chránit bezpečnost osob a majetku, chránit veřejný pořádek a předcházet trestné činnosti. Policii ČR je třeba důsledně odlišovat od obecní policie, která naopak postavení ozbrojené bezpečnostní složky státu nemá, ale jedná se o orgán obce, prostřednictvím kterého obec zabezpečuje místní záležitosti veřejného pořádku (k tomu viz zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii). Bude-li níže užíváno označení „policie“, je tím myšlena výlučně Policie ČR.

Kurátor se do kontaktu s policií dostává typicky v souvislosti s protiprávní činností dětí a mladistvých. V případě přestupkového či trestního řízení proti mladistvému mu náleží samostatná účastenská oprávnění a z tohoto důvodu musí být o příslušném řízení vyrozuměn. Vyrozuměn by však měl být i v případě vzniku podezření ve věci dětí mladších 15 let, aby mohl řádným způsobem chránit práva podezřelého dítěte ještě v předsoudním stadiu řízení o činu jinak trestném, především při podání vysvětlení podezřelým dítětem.

V praxi se stává, že především v případě dětí mladších 15 let, u nichž není předsoudní stadium řízení o činu jinak trestném žádným zvláštním způsobem upraveno, bývá kurátor o podezření vůči konkrétnímu dítěti někdy vyrozuměn až s odstupem, přičemž policií není přibrán ani k podání vysvětlení podezřelým dítětem. Takový postup je samozřejmě vadný, protože nejen že podezřelému dítěti nezaručuje dostatečnou ochranu, když jakákoli jiná přizvaná osoba mající zkušenosti s výchovou mládeže, např. pedagog, nebude mít nikdy takové znalosti o procesních právech dítěte u výslechu (podání vysvětlení) a zkušenosti s kontaktem s policií, jako má kurátor, ale především kurátorovi ubírá prostor pro včasné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a včasnou intervenci, např. v podobě nabídky využití restorativních postupů dítěti a jeho rodině, pokud se v konkrétním případě jeví jako vhodné, a navázání spolupráce s PMS.

Opomenutí včasného informování OSPOD ze strany policie odporuje nejen oznamovací povinnosti, jak je zakotvena v § 10 odst. 4 ZSPOD, ale i vlastním služebním předpisům policie, konkrétně závaznému pokynu policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže. Čl. 12 citovaného pokynu vymezuje rozsah údajů, které je policie povinna předat OSPOD, a to bez zbytečného odkladu.

Údaje povinně sdělované policií podle závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010

Závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže, v čl. 12 přímo specifikuje údaje, které je policie povinna sdělit OSPOD, aby dostála své zákonné povinnosti podle § 10 odst. 4 ZSPOD. Těmito údaji jsou:

- osobní údaje k dětem, a to:
  - jméno a příjmení;
  - datum narození;
  - rodné číslo;
  - adresa trvalého, příp. faktického pobytu, popř. místa pobytu u cizinců s pobytem povoleným na území České republiky;
  - státní příslušnost;
  - postavení dítěte v rámci jednání, tj. údaje obsahující stručný popis jednání a jeho právní kvalifikace, případně další související údaje potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí. V popisu jednání přitom v souladu s citovaným pokynem musí být s přihlédnutím k charakteru jednání uvedeno:
    - místo, kde k jednání došlo;
    - datum a čas, kdy k jednání došlo;
    - stručný a výstižný popis jednání;
    - následky jednání;
    - údaje o věcně a místně příslušném útvaru policie;
    - číslo jednacích, pod kterým je jednání šetřeno;
    - informace, zda jde o podezření z protiprávního činu či přestupku, případně jakého a
    - informace o datu a čase, kdy bylo jednání útvaru policie oznámeno nebo jím zjištěno;
- údaje k jednání, jehož děti byly účastníky;
- v potřebném rozsahu pro výkon sociálně-právní ochrany údaje k dalším osobám, pokud je to nezbytné pro účely sociálně-právní ochrany.

Kurátor by tedy měl mít nastavenou spolupráci tak, aby mu vždy byl citovaný okruh informací ze strany policie poskytnut, a to bez zbytečného odkladu. V případě, že by policie svou informační povinnost vůči němu neplnila řádně, je to nejen důvod pro oslovení vedení konkrétního útvaru, pokud se jedná o dlouhodobější problém a je potřeba jej řešit skutečně jako jednu z otázek obecné podoby vzájemné spolupráce, ale rovněž pro podání podnětu dozorujícímu státnímu zástupci (okresnímu nebo krajskému státnímu zástupci v návaznosti na věk podezřelého dítěte a míru společenské škodlivosti jeho protiprávního činu) na přezkum zákonnosti postupu policie v případě, v němž k takovému pochybení došlo.

Policie není povinna a dokonce ani nesmí citované informace poskytnout jedině v případě, že „*by to ohrozilo plnění úkolů policie*“ (k tomu viz § 78 odst. 2 zákona o Policii ČR). Mohlo by se jednat např. o situaci, kdy policie již má odůvodněné podezření směřující vůči konkrétnímu dítěti, avšak nemá takový dostatek důkazů, aby mohla přistoupit např. k jeho zadržení (v případě, že se jedná o mladistvého; dítě mladší 15 let policií zadrženo být nemůže, může však být zajištěno v případě, že bylo přistiženo při jednání, které má znaky trestného činu, je-li důvodná obava, že bude v protiprávním jednání pokračovat anebo mařit řádné objasnění věci), a z hlediska kriminalistické taktiky tak potřebuje ještě pokračovat ve shromažďování důkazního materiálu pomocí operativně pátracích prostředků. Jinou situací, kdy by sdělení stanovených údajů kurátorovi mohlo ohrozit plnění úkolů policie, může být např. vyšetřování protiprávního činu spáchaného dítětem jako členem organizované zločinecké skupiny, nebo organizovaně, kdy může být rovněž nezbytné ještě nějakou dobu pokračovat ve shromažďování důkazního materiálu a nepřístupovat zatím ke sdělení podezření či obvinění podezřelému dítěti a jeho výslechu (podání vysvětlení).

V souvislosti s otázkou spolupráce kurátora s policií je třeba poukázat též na **požadavek specializace orgánů činných v trestním řízení na práci s dětmi** v těch případech, kdy v postavení podezřelého či obviněného figuruje dítě mladší 15 let či mladistvý. Tento požadavek je zakotven jako **základní zásada** soudnictví ve věcech mládeže v § 3 odst. 8 ZSM jako požadavek „zvláštní průpravy pro zacházení s mládeží“ a dopadá samozřejmě i na policii. Zajištění tohoto požadavku v praxi však může být někdy problematické, a to především u podezřelých dětí mladších 15 let. Je přitom zřejmé, že čím je podezřelé dítě mladší, tím více je požadavek specializace opodstatněný, a to především při vedení výslechu (podání vysvětlení) dítětem. Ačkoliv naplňování zákonného požadavku policie je primárně odpovědností samotné policie, kurátor přesto v konkrétním případě může zajištění specialisty zkusit ovlivnit, a to tím, že může využít svého oprávnění žádat odložení provedení úkonu z důvodu ochrany duševního a mravního vývoje dítěte či mladistvého, a to do doby zajištění specialisty na zacházení s mládeží, jak mu toto právo analogicky vyplývá z § 102 odst. 1 trestního řádu (k tomu viz kapitola 7.4.1).

9.5 Státní zastupitelství

Do kontaktu se státním zastupitelstvím se kurátor dostává ve své praxi především ve třech kontextech, a to:

- v souvislosti s trestním řízením vedeném proti mladistvému či řízením o činu jinak trestném vedeném ve věci dítěte mladšího 15 let;
- v souvislosti s výkonem dozoru ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, ve věznicích a v ústavech pro výkon zabezpečovací detence a
- v souvislosti s výkonem účastenských oprávnění státního zástupce v řízení péče o nezletilé.

V trestním řízení vedeném proti mladistvému či řízení o činu jinak trestném ve věci dítěte mladšího 15 let má státní zástupce vždy dvojí úlohu, a to v návaznosti na procesní stádium, v němž se řízení právě nachází. V předsoudním stadiu řízení, tj. v přípravném řízení, které se v případě mladistvého ještě dělí na fázi před zahájením trestního stíhání (prověřování) a fázi po zahájení trestního stíhání (vyšetřování), v případě dětí mladších 15 let se skládá pouze z fáze před zahájením trestního řízení (prověřování), vykonává státní zástupce tzv. dozor nad postupem policie a jeho zákonností. Jeho dozorová oprávnění jsou vymezena v § 174 trestního řádu a ze státního zástupce v podstatě činí „pána“ tohoto stadia řízení. Policie je plně vázána jeho pokyny, státní zástupce jí dokonce může provedení některého procesního úkonu odejmout a provést jej sám, anebo zrušit některé její usnesení a nahradit ho usnesením vlastním.

Dozorová oprávnění státního zástupce v předsoudním stadiu řízení (§ 174 trestního řádu)

V souladu s § 174 trestního řádu je státní zástupce v rámci svých dozorových oprávnění oprávněn:

- dávat policii závazné pokyny k vyšetřování trestných činů;
- vyžadovat od policie spisy, dokumenty, materiály a zprávy o spáchaných trestných činech (v případě dětí provinění či činech jinak trestných) za účelem prověrky, zda policie včas zahajuje trestní stíhání a řádně v něm postupuje;
- zúčastnit se provádění úkonů policie;
- osobně provést jednotlivý úkon nebo i celé vyšetřování na místo policie;
- vydat rozhodnutí v kterékoli věci;
- vracet věc policejnímu orgánu se svými pokyny k doplnění;

- rušit nezákonná nebo neodůvodněná rozhodnutí a opatření policie a nahrazovat je vlastními; u usnesení o odložení věci tak může učinit do 30 dnů od doručení;
- přikázat, aby úkony ve věci prováděla jiná osoba služebně činná v policejním orgánu.

V případě, že kurátor bude v postupu policie spatřovat v souvislosti s předsoudním stadiem trestního řízení či řízení o činu jinak trestném pochybení, je to právě státní zástupce, na koho by se měl v dané věci obrátit.

Jakým způsobem může kurátor se státním zástupcem řešit pochybení policie?

Základním procesním nástrojem na ochranu před případným nezákonným postupem policie v předsoudním stadiu trestního řízení nebo řízení o činu jinak trestném, je žádost o přezkoumání zákonnosti postupu policejního orgánu podle § 157a trestního řádu. Citované ustanovení upravuje tento okruh oprávněných subjektů:

- osoba, proti níž se řízení vede (sem budou spadat nejen obvinění mladiství, ale i mladiství, kteří jsou zatím pouze podezřelí, tj. jimž nebylo formou usnesení sděleno obvinění), jakož i podezřelé děti mladší 15 let) a
- poškozený.

Otázkou, která tak nutně vyvstává a která nemusí být v praxi řešena jednotně, je, zda oprávnění podat tuto žádost má i kurátor.

Odpověď přitom nemusí být zcela jednoznačná a může se lišit v návaznosti na skutečnost, zda se jedná o mladistvého či o dítě mladší 15 let. U mladistvých lze vyjít z § 72 odst. 1 ZSM, který OSPOD svěřuje právo podávat opravné prostředky ve prospěch mladistvého, a to případně i proti jeho vůli. Žádost o přezkoumání zákonnosti postupu policejního orgánu není typickým opravným prostředkem, lze ji však považovat za opravný prostředek svého druhu. Navíc lze argumentovat, že pokud kurátorovi náleží oprávnění podávat opravné prostředky proti formalizovaným rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení, tím spíše by měl mít možnost obracet se formalizovaným způsobem na státního zástupce i v případě jiných pochybení policie, která se nutně nemusela promítnout do obsahu jí vydaných rozhodnutí.

U dětí mladších 15 let je situace ještě složitější, protože v těchto případech již zákon postavení kurátora neupravuje vůbec. I zde je však třeba vyjít především z jeho role, v níž se v průběhu předsoudního stadia z důvodu absence advokáta podezřelého dítěte, velmi výrazně mísí právě role strážce práv dítěte s rolí garanta návaznosti a provázanosti veškerých intervencí, které jsou vůči dítěti v jednotlivých systémech činěny (k tomu viz více část 7.4). Aby kurátor mohl plnit obě své role, včetně role strážce zákonnosti, měl by k tomu mít k dispozici odpovídající prostředky, přičemž tím základním je právě žádost o přezkoumání zákonnosti postupu policejního orgánu. I zde by mu tedy oprávnění k podání žádosti mělo náležet.

Je však třeba opět zdůraznit, že praxe nemusí být s ohledem na zcela jasnou zákonnou úpravu v tomto ohledu jednotná. Avšak i v případě, že kurátor označí své podání pro státního zástupce „žádost o přezkoumání zákonnosti postupu policejního orgánu“ a státní zástupce bude mít za to, že k takovému podání není kurátor oprávněn, stane se ze žádosti podnět, přičemž státní zástupce je oprávněn jednat z moci úřední v rámci svých dozorových oprávnění. Důležitá je tedy především skutečnost, že se k němu informace o možném pochybení policie dostane.

V soudním stadiu už poté státní zástupce své výlučné oprávnění ztrácí a stává se z něj jeden z účastníků řízení. Jeho postavení mezi ostatními účastníky je však do značné míry stále velmi specifické. Jak v případě trestního řízení proti mladistvému, tak i v případě řízení proti dětem mladším 15 let je tím, kdo dané řízení svým návrhem zahájí (byť v případě dětí mladších 15 let může soud řízení zahájit i z moci úřední, v praxi je však takový postup velmi výjimečný). Státní zástupce v obou řízeních zastupuje veřejnou obžalobu, avšak tuto jeho roli nelze chápat tak, že jeho jediným cílem je dosáhnout odsouzení mladistvého, případně uložení opatření dítěti mladšímu 15 let. Právě naopak, i v průběhu řízení, byť se stává „stranou“, která zdánlivě stojí proti mladistvému či dítěti mladšímu 15 let, jelikož jej obžalovává (mladistvý), nebo navrhuje, aby mu bylo uloženo opatření (dítě mladší 15 let), musí být jeho hlavním cílem především řádné objasnění věci, a to nejen samotného skutku, ale i skutečností týkajících se osobnosti, rodinných a sociálních poměrů dítěte. Jeho cílem musí být to, aby dítěti či mladistvému bylo uloženo opatření jedině, když bude skutečně a bez důvodných pochybností prokázáno, že se dítě či mladistvý protiprávního činu dopustil, a aby toto opatření co nejúčinněji napomohlo dosažení účelu soudnictví ve věcech mládeže, tedy bylo objektivně způsobilé pomoci dítěti či mladistvému tak, aby se již dalšího protiprávního jednání nedopustil a aby se posílila míra jeho vnitřní odpovědnosti i sociálního začlenění. Pro státního zástupce budou tedy velmi relevantní i skutečnosti a podklady, které do trestního řízení nebo do řízení o činu jinak trestném bude vnášet kurátor, a to v rámci naplňování samostatných účastenských oprávnění kurátora.

Státní zastupitelství vykonává působnost nejen v trestní oblasti, tj. v souvislosti s trestním řízením, ale i v oblastech netrestních. Z nich je pro kurátora jako pro pracovníka OSPOD velmi důležitá právě působnost státního zastupitelství ve vztahu k místům, na nichž dochází k omezování osobní svobody člověka, která je označována stejným pojmem jako okruh oprávnění státního zástupce v předsoudním stadiu trestního řízení, tj. dozor. Jedná se však o zcela odlišnou kompetenci a kurátor by tyto dva „dozory“ neměl vzájemně zaměňovat.

Dozor státního zastupitelství v místech, v nichž dochází k omezování osobní svobody, se vztahuje pouze na zákonem určená zařízení, v nichž se můžou nacházet děti, a to konkrétně na:

- školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy;
- věznice a
- ústavy pro výkon zabezpečovací detence.

Nezařazeny do dozorových oprávnění státního zastupitelství jsou naopak dosud:

- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc;
- zařízení, v nichž dochází k výkonu ochranného léčení, tj. uzavřená oddělení v psychiatrických léčebnách;
- střediska výchovné péče a
- dětské domovy pro děti do 3 let věku (což z hlediska kurátora není podstatné).

Které státní zastupitelství je povinno dozorem?

Dozor vykonává:

- ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy **okresní státní zastupitelství**;
- ve věznicích, vazebních věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence **krajské státní zastupitelství**.

Podobně jako kurátor má i státní zástupce povinnost pravidelně uvedená zařízení navštěvovat.

Četnost návštěv státního zástupce v jednotlivých zařízeních

V souladu s opatřením obecné povahy nejvyššího státního zástupce č. [10/2012](#), o výkonu dozoru nad dodržováním právních předpisů v místech, kde je podle zákonného oprávnění omezována osobní svoboda, činí četnost návštěv státního zástupce v jednotlivých zařízeních:

- v případě dětského domova a dětského domova se školou **dvakrát ročně**;
- v případě výchovného ústavu **jedenkrát za 4 měsíce**;
- v případě diagnostického ústavu, věznice a ústavu pro výkon zabezpečovací detence **jedenkrát za 3 měsíce**.

Dozor státního zástupce nad místy, v nichž dochází k omezování osobní svobody umístěných osob, a spolupráce kurátora se státním zástupcem v této souvislosti může mít velký význam nejen s ohledem na skutečnost, že činnosti obou se vzájemně překrývají, ale rovněž z toho důvodu, že státní zástupce disponuje na rozdíl od kurátora jako pracovníka OSPOD i přímými donucovacími oprávněními ve vztahu k ředitelům uvedených zařízení.

Přímá donucovací oprávnění státního zástupce při výkonu dozoru

Státní zástupce při výkonu dozoru disponuje dvěma oprávněními, která mají přímý donucovací charakter ve smyslu odstranění odhalené nezákonnosti, a to:

- oprávněním vydávat příkazy k přijetí opatření vedoucích k odstranění stavu odporujícího právním předpisům a
- oprávněním nařídit bezodkladné propuštění osoby v těch případech, kdy zjistí, že osoba v daném zařízení pobývá bez právního titulu.

Pro kurátora je velmi důležité vědět, že státní zástupce může nad rámec stanovených pravidelných intervalů návštěv zařízení provést šetření **i na základě podnětu** nebo jiného poznatku. Vystává přitom otázka, zda i kurátor může být případně osobou, která by se na státního zástupce obrátila s podnětem o prošetření dodržování právních předpisů v konkrétním zařízení. Odpověď je třeba dovodit prostřednictvím výkladových metod, přímo na úrovni zákona tato otázka totiž řešena není. Kurátor jako pracovník OSPOD je samozřejmě ohledně skutečností, které se dozvěděl při provádění sociálně-právní ochrany nebo v přímé souvislosti s ní, vázán povinností mlčenlivosti, ledaže jej této povinnosti zprošťuje přímo ZSPOD, případně písemný informovaný souhlas osob, v jejichž zájmu povinnost mlčenlivosti má, a v němž je současně uveden rozsah i účel zproštění. V případě, že by kurátor při svých pravidelných návštěvách dítěte zjistil, že v zařízení došlo či dochází k porušování práv dítěte, je jeho povinnost mlčenlivosti explicitně prolomena ze zákona pouze ve vztahu k zařízením uvedeným v § 29 odst. 1 ZSPOD, mezi nimiž jsou z hlediska zařízení, v nichž vykonává dozor státní zástupce, pouze školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. I v těchto případech se však povinnost mlčenlivosti, kterou je kurátor vázán, explicitně prolamuje pouze ve vztahu k obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností (jeho nadřízenému), zřizovateli a soudu, který o nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy rozhodl.

Kurátor však při nastavení své spolupráce s dozorujícím státním zástupcem může vyjít právě z toho, že účel, který oba při návštěvách zařízení plní, se opravdu do značné míry překrývá. Jak kurátorovi, tak státnímu zástupci zákon svěřuje oprávnění získávat osobní údaje umístěného dítěte. Přísné dodržování povinnosti mlčenlivosti kurátora ve vztahu k dozorujícímu státnímu zástupci o skutečnostech, které mohou souviset s porušováním právních předpisů ze strany zařízení, věznice či ústavu zabezpečovací detence, by tedy bylo neúčelné, protože státní zástupce se může skutečnosti zjištěné kurátorem dozvědět i z vlastní činnosti. Pokud v zařízení,

věznici či ústavu zabezpečovací detence dochází k porušování práv dětí, tak by dokonce státní zástupce tyto skutečnosti v rámci výkonu dozoru odhalit měl, avšak nemusí tomu tak být vždy, protože jakýkoli monitoring dodržování zákonnosti při omezení osobní svobody vždy v praxi naráží na řadu limitů. I z toho důvodu je vhodné, aby všichni oprávnění „monitoři“ zákonnosti **spolupracovali** tak, že budou vzájemně sdílet své poznatky o porušování práv dětí, a to právě ku prospěchu zvýšení ochrany dětí. I kurátor se tak v případě, že zjistí, že ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, ve věznicích či vazebních věznicích, nebo v ústavech pro výkon zabezpečovací detence, dochází k porušování práv dětí, anebo má podezření na takové porušení, může s podnětem obrátit na dozorového státního zástupce, přičemž jeho cílem může být nejen poradit se, zda se skutečně jedná o porušení zákona, ale i případně vyvolání vlastního šetření státního zástupce v daném zařízení, na jehož základě by státní zástupce mohl přistoupit též k výkonu svých donucovacích oprávnění. Je však třeba zdůraznit, že podáním podnětu státnímu zástupci se kurátor nezbujuje své oznamovací povinnosti podle § 29 odst. 4 ZSPOD (k oznamovací povinnosti podle § 29 odst. 4 viz kapitola 8.3).

9.6 Probační a mediační služba (PMS)

Postavení a poslání PMS má k postavení a poslání kurátora velmi blízko. Pokud lze kurátora považovat za garanta sociální práce s dítětem v rámci veřejné správy, pak PMS je složkou sociální práce působící v rámci justice. Její role však není zcela totožná s rolí kurátora, a to ani v těch případech, které se týkají dětí, které jsou podezřelé nebo obviněné z protiprávního činu, nebo které již byly shledány za tento čin odpovědné.

Klientem kurátora bude vždy podezřelé, obviněné nebo odpovědné dítě, avšak pro PMS tak tomu často být nemusí. PMS totiž zastává v systému justice **dvě vzájemně se doplňující**, přesto do značné míry odlišné role, které lze charakterizovat jako:

A) nositel restorativnosti (k pojmu restorativnosti a restorativních technikám viz kapitola 7.3.1) a

B) garant probačních činností, zajišťovatel výkonu alternativních sankcí.

9.6.1 PMS jako nositel restorativnosti

Především role **nositele restorativnosti** se bude s rolí kurátora do značné míry rozcházet. Klientem nositele restorativnosti totiž bude vždy nejen osoba, která je podezřelá, či obviněná, nebo která byla shledána odpovědnou, ale i poškozený (oběť). Pro PMS tak bude při zajišťování restorativních přístupů k dětem závazným vodítkem nejen zájem konkrétního dítěte, ale stejným způsobem bude muset zohlednit a respektovat též zájem poškozeného.

Jak bylo uvedeno již výše, využití restorativních přístupů a technik by mělo být v případě dětí a mladistvých co nejširší. Ze zákona kurátorovi přitom nic nebrání, aby tyto techniky při řešení protiprávní činnosti dítěte či mladistvého široce využíval, samozřejmě za předpokladu, že s tím dítě či mladistvý souhlasí, protože **základním principem restorativnosti je dobrovolnost**. Kurátor se tak může již v průběhu řízení s PMS spojit, a to za účelem konzultace možnosti a vhodnosti využití restorativních technik v konkrétním případě.

V této souvislosti je důležité zmínit, že zatímco v případě mladistvých je PMS podobně jako kurátor automaticky vyrozumívána o zahájení trestního stíhání proti mladistvému (k tomu viz § 60 ZSM), v případě dětí mladších 15 let se PMS o existenci podezření proti dítěti často dozví až po té, co byl dítěti soudem pro mládež uložen dohled probačního úředníka. Nejedná se přitom o zřejmý úmysl zákonodárce, který by tím vyjadřoval, že v případě dětí mladších 15 let nemá zájem na co nejširším využití restorativních technik. Tento stav lze vnímat spíše jako důsledek skutečnosti, že proti dětem mladším 15 let nelze s ohledem na jejich věk zahájit trestní stíhání, přičemž na úrovni zákona nebyla vyrozumívací povinnost orgánů činných v trestním řízení ve vztahu k těmto dětem vztažena k jinému okamžiku řízení, který by byl pro tyto případy příhodnější.

Opomenutí zákonodárce však nic nemění na tom, že **působnost PMS jako garanta restorativnosti není ve vztahu k dětem mladším 15 let žádným způsobem limitována**, a to ani v průběhu řízení o činu jinak trestném. Bariéry, na které PMS i kurátor mohou v praxi na straně dalších příslušných orgánů – státního zástupce či soudu pro mládež – narážet, nemají žádný zákonný podklad.

Na jaké bariéry může PMS ve své činnosti v praxi narážet v případě dětí mladších 15 let?

V případě dětí mladších 15 let se kurátor a PMS v souvislosti s otázkou zapojení PMS již v průběhu řízení o činu jinak trestném mohou setkat s tím, že PMS nebude pro práci s podezřelým dítětem vydáno pověření.

PMS totiž ke svému restorativnímu působení na podezřelého nebo obviněného potřebuje v souladu s § 4 odst. 7 zákona o PMS pověření státního zástupce, nebo soudu (v případě dětí a mladistvých soudu pro mládež), přičemž kdo bude pověřujícím orgánem, závisí v konkrétním případě na stadiu, v němž se dané řízení právě nachází.

U dětí mladších 15 let se lze v důsledku nejasné, či spíše absentující právní úpravy, stále v praxi setkat s postoji státních zástupců či soudců pro mládež, kteří působení PMS již v průběhu řízení připustit nechtějí a pověření jí nevydají. Případně trvají na tom, že zapojení PMS je možné až po skončení dokazování v dané věci.

Tyto postoje však skutečně nemají žádný zákonný podklad, což ostatně dokládá i praxe v jiných regionech, kde PMS v průběhu řízení s dětmi mladšími 15 let běžně pracuje a je za tímto účelem státním zástupcem či soudcem pro mládež běžně pověřována. Tento přístup ostatně odpovídá i samotnému zákonu o PMS, který v § 4 odst. 9 jasně zakotvuje, že „zejména v trestních věcech mladistvých [PMS] postupuje tak, aby mediace byla využita od počátku trestního stíhání nebo místo něj“, čímž jasně deklaruje význam restorativních přístupů ve vztahu k mladistvým.

Neexistuje přitom rozumný důvod, proč by v případě dětí mladších 15 let mělo být využití restorativních technik méně významné, než v případě mladistvých. Pokud budeme vycházet z toho, že restorativní techniky by měly posilovat schopnost komplexního porozumění důsledkům vlastních činů, schopnost přijetí osobní odpovědnosti za ně a schopnost usilovat o jejich nápravu, bude jejich využití tím významnější, čím je dítě mladší a čím má nižší schopnost sám dohlédnout veškeré důsledky svého chování v jejich komplexnosti (k jednotlivým restorativním technikám viz více kapitola 7.3.1).

9.6.2 PMS jako garant probačních činností

Jako **garant probačních činností** bude mít PMS již mnohem jednodušší úlohu, která se bude činnosti kurátora často přibližovat a dokonce se s ní může i přímo překrývat, což bývá v praxi někdy vnímáno oběma zúčastněnými subjekty jako nežádoucí dublování činností a rolí. Důležité je si však nejprve vymezit pojem probace.

Co lze rozumět pod pojmem probace?

Zákon o PMS definuje v § 2 odst. 1 probaci jako **organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným**, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, jakož i **individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život**, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

Probace v sobě vždy směšuje dvě složky, a to:

- složku kontroly a
- složku pomoci a odborného vedení.

Při práci s dětmi a mladistvými je přitom akcentována především druhá ze zmíněných složek, která ve své podstatě není ničím jiným než projevem **sociální práce s mladistvým či dítětem**. Odborná literatura zdůrazňuje, že povinností probačního úředníka je při své práci s mladistvým či dítětem „*aktivně reagovat na příčiny a následky spáchaného činu v nejširším slova smyslu a na aktuální životní problémy mladistvého a vytvářet předpoklady pro jejich řešení.(...)* Právě pomoc mladistvému při řešení jeho aktuální životní situace a jeho odborné vedení k životu bez konfliktu s právními normami je přitom svým způsobem dominantní funkcí probačního dohledu v trestních věcech mladistvých. V ní je totiž obsažen potenciál změny v životních poměrech a v postojích mladistvého a potenciál pro naplnění účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže a opatření podle něho přijímaných.“ (SOTOLÁŘ, A. In ŠÁMAL, P. et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 173).

Základním nástrojem probačního úředníka pro práci s dítětem či mladistvým stejně jako v případě jiných sociálních pracovníků **individuální plánování**. Dokument, který za tímto účelem zpracovává, se ze zákona nazývá **probační plán dohledu**, nejedná se však o nic jiného než o další z individuálních plánů, s nimiž se lze v systému péče o ohrožené děti setkat.

Stejně jako v případě ústavních zařízení různého typu (školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, pobytová zařízení sociálních služeb, či věznice), pro něž je rovněž základním nástrojem pro práci s dítětem nebo mladistvým individuální plán, je i v případě individuálního plánu probačního úředníka velmi důležité, aby **tento plán vycházel a navazoval na IPOD zpracovávaný kurátorem**. Jinými slovy, je velmi významné, aby intervence kurátora i probačního úředníka byly koordinované a vzájemně provázané, a to mj. i z toho důvodu, aby nedocházelo k jejich neefektivnímu dublování.

Za tímto účelem zákon stanoví oběma subjektům povinnost spolu úzce spolupracovat. Tato povinnost je upravena především v § 5 odst. 2 zákona o PMS,

v souladu s nímž PMS při výkonu své působnosti **úzce spolupracuje** s orgány, kterým přísluší podle zvláštního zákona výkon sociálně-právní ochrany dětí.

V souvislosti s touto spoluprací jsou oba orgány oprávněny vzájemně sdílet údaje o dítěti či mladistvém. Povinnost kurátora sdělovat zaměstnancům PMS informace potřebné k výkonu probace lze dovodit z § 5 odst. 3 zákona o PMS, povinnost probačního úředníka poskytovat informace kurátorovi vyplývá z § 53 odst. 1 písm. a) ZSPOD. Ani z hlediska povinnosti mlčenlivosti obou orgánů tak nic nebrání tomu, aby si nastavily si vzájemnou spolupráci efektivně, a to ve prospěch účinnosti pomoci a podpory, která je dítěti nebo mladistvému oběma poskytována, a která se do svého zaměření velmi významným způsobem překrývá.

9.7 Vězeňská služba ČR

S Vězeňskou službou přijde kurátor do kontaktu v těch případech, kdy je jeho klient vzat do vazby, anebo kdy mu je uloženo trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody. Podobně jako v jiných případech, kdy dochází k umístění dítěte do určeného zařízení, plní kurátor i ve vztahu k dětem ve vazbě nebo ve výkonu opatření odnětí svobody především dvě role – roli hlavního garanta sociální práce s mladistvým a zprostředkovatele kontaktu mladistvého se světem mimo zařízení a roli monitora dodržování práv mladistvého při výkonu daného opatření (k tomu viz více kapitola 8.3). Spolupráce s Vězeňskou službou je pro něj důležitá při naplňování obou těchto rolí, především však při zajišťování sociální práce s mladistvým a při individuálním plánování, v jehož rámci je třeba zajistit zejména návaznost programu zacházení, zpracovávaného zaměstnanci Vězeňské služby s IPOD, zpracovávaného kurátorem.

Za účelem naplňování obou svých rolí svěřuje zákon kurátorovi řadu oprávnění, jimž odpovídají povinnosti Vězeňské služby. Konkrétně se jedná o tyto povinnosti:

- povinnost umožnit kurátorovi přístup do věznice;
- povinnost umožnit kurátorovi nahlížet do dokumentace mladistvého;
- povinnost umožnit kurátorovi styk kurátora s mladistvým ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestního opatření odnětí svobody;

- povinnost informovat kurátora o nástupu mladistvého do výkonu trestního opatření odnětí svobody a o tom, kdy bude mladistvý z výkonu propuštěn;
- povinnost vyžádat si vyjádření kurátora k formě a obsahu přípravy mladistvého na budoucí povolání (k povaze vyjádření viz více kapitola 8.6).

9.8 Lékaři a zdravotnická zařízení

Kurátoři rovněž spolupracují s lékaři a zdravotnickými zařízeními. Především od nich vyžadují zprávy o zdravotním stavu dětí. Je však třeba mít na paměti, že podobně jako poskytovatelé sociálních služeb jsou i poskytovatelé zdravotních služeb vázáni **povinností mlčenlivosti**, přičemž tato jejich povinnost je dokonce upravena ještě přísněji, než v případě poskytovatelů sociálních služeb.

Stejně jako v případě poskytovatelů sociálních služeb počítá zákonná úprava s dvěma možnými důvody prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb, a to v situacích vymezených přímo zákonem, anebo na základě informovaného souhlasu pacienta.

Druhá z uvedených možností prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb je však ve vztahu ke kurátorovi spíše teoretická, jelikož v tomto ohledu platí zcela shodné závěry, jaké byly uvedeny výše v otázce možnosti prolomit povinnost mlčenlivosti poskytovatele sociálních služeb na základě informovaného souhlasu klienta. I zde je tak třeba zdůraznit, že kurátor by měl být mimořádně obezřetný v tom žádat po dítěti a/nebo jeho rodičích, případně jiných oprávněných zástupcích dítěte, udělení informovaného souhlasu s prolomením povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb, aby mu mohly být sděleny údaje ve větším rozsahu, než právní řád předvídá. Stejně jako v případě poskytovatele sociálních služeb by měl ctít význam zákonné povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb, která je jedním z nástrojů zajištění kvality poskytování zdravotních služeb a ochrany osobnosti pacienta, jemuž jsou zdravotní služby poskytovány, a měl by vycházet z předpokladu, že právní řád vytváří dostatečné podmínky pro to, aby mu všechny informace, jež nutně ke své práci poskytuje, byly sděleny i bez souhlasu dítěte a/nebo jeho rodičů, případně jiných oprávněných zástupců dítěte.

Stejně jako v případě poskytovatele sociálních služeb by tak i v případě poskytovatele zdravotních služeb nemělo docházet k prolomení povinnosti mlčenlivosti ve vztahu ke kurátorovi na základě souhlasu pacienta, ledaže by se jednalo o zcela výjimečný případ, v němž by kurátor odpovídajícím způsobem dokázal odůvodnit nezbytnost takového postupu.

9.8.1 Zákonné prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb

Prolomení povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb ze zákona je ve vztahu k sociálním pracovníkům OSPOD upraveno shodně jako v případě poskytovatelů sociálních služeb v § 10 odst. 4 a § 53 odst. 1 písm. c) ZSPOD (k tomu viz více kapitola 9.1). Oproti poskytovatelům sociálních služeb se však **liší rozsah údajů, které jsou poskytovatelé povinni na žádost OSPOD sdělit**. Pokud v případě poskytovatelů sociálních služeb je rozsah informací, které jsou poskytovatelé sociálních služeb povinni k žádosti OSPOD sdělit, upraven přímo v zákoně o sociálních službách, v případě poskytovatelů zdravotních služeb podobná úprava absentuje. Tento rozsah tak vyplývá ze samotného § 53 odst. 1 písm. c) ZSPOD, tj. vztahuje se na **situace týrání, zneužívání dítěte nebo zanedbávání péče o něj**, přičemž je třeba současně zohlednit ve světle **materiálního korektivu** podle § 6 ZSPOD, v souladu s nímž musí **tyto skutečnosti trvat po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí**. Bude se tedy jednat o situace, kdy dochází k porušování práv dítěte **nejhrubším způsobem**.

Žádost OSPOD adresovaná poskytovateli zdravotních služeb, již OSPOD žádá sdělení informací, které se poskytovatel zdravotních služeb dozvěděl v souvislosti s poskytováním zdravotní služby, tak musí obsahovat informaci o tom, že OSPOD informace vyžaduje, neboť mají být sděleny údaje o podezření z týrání, zneužívání dítěte nebo ze zanedbávání péče o něj. Nebude postačovat pouze informace o tom, že mají být sděleny údaje „potřebné pro poskytnutí sociálně-právní ochrany“.

Otázka přímého ověřování omluvené absence dítěte ve škole u lékaře ze strany OSPOD

Často se lze setkat s praxí, kdy v případě řešení záškoláctví přistupuje kurátor k tomu, že vznesl požadavek na potvrzení absencí dítěte ve škole ze strany lékaře, případně si přímo u lékaře ověřuje, zda je tento požadavek plněn. Takový postup však v konkrétním případě zcela neodpovídá roli, kterou má kurátor v dané otázce plnit, a navíc může odporovat právní úpravě povinnosti mlčenlivosti poskytovatele zdravotních služeb.

Znovu je třeba zdůraznit, že záškoláctví je primárně otázkou vztahu mezi dítětem a školou (k tomu více viz kapitola 8.1). Pravidla pro omlouvání nepřítomnosti dítěte ve škole obsahuje školní řád, který rovněž stanoví, od jaké míry absence dítěte může škola podmínit potvrzení omluvenky dítěte jeho lékařem, nikoli pouze zákonným zástupcem dítěte. Do těchto pravidel by nemělo být při výkonu sociálně-právní ochrany zasahováno. V rámci sociálně-právní ochrany lze reagovat až na ty případy, v nichž je záškoláctví dítěte projevem jiných významných nepříznivých skutečností v rodinné a sociální situaci dítěte, s nimiž si rodiče dítěte nedokáží bez pomoci a podpory poradit a zajistit tak přiměřenou ochranu dítěte.

Ověřovat přímo u lékaře, zda je absence dítěte skutečně důvodná či nikoli, má primárně škola, a to pouze v tom smyslu, že si může ověřit, zda lékař skutečně vystavil potvrzení o omluvě nepřítomnosti dítěte, které dítě ve škole předkládá a zda se případně nejedná o falzifikát. Kurátor v případě, že konkrétnímu dítěti poskytuje sociálně-právní ochranu (a to nikoli pouze z důvodu samotného záškoláctví, ale z důvodu nepříznivé sociální situace dítěte a jeho rodiny) a toto dítě se potýká rovněž se záškoláctvím, by naopak měl komunikovat se školou a ověřovat, zda z hlediska vnitřních pravidel školy dítěti vznikají neodůvodněné absence či nikoli, případně v jakém rozsahu.

9.9 Úřad práce ČR

Úřad práce ČR je státním orgánem zajišťujícím výkon veřejné správy na úseku zaměstnanosti a na úseku státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi. Právě z tohoto důvodu je pro kurátora při práci s dítětem a jeho rodinou velmi důležitým partnerem, jelikož dítě a jeho rodina, s nimiž pracuje, se bude velmi často potýkat s problémy při uplatnění na trhu práce či se sociálním vyloučením. Bez odpovídající a koordinované podpory a pomoci, kterou kurátor v rámci výkonu sociálně-právní ochrany, a Úřad práce ČR v rámci zprostředkování zaměstnání a přiznání a výplaty dávek sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi, dítěti a jeho rodině poskytnou, přitom často nebude v silách dítěte a jeho rodiny tyto problémy překonat, nebo alespoň mírnit jejich důsledky.

Další významné otázky, v nichž je mimořádně významná spolupráce kurátora s Úřadem práce ČR, se vztahuje k řešení sociální situace dětí a mladých dospělých, kteří mají opustit některé ze zařízení, v němž byli umístěni, tedy typicky školské zařízení pro výkon ústavní výchovy, ale rovněž jiné zařízení či případně věznicí či

zařízení pro výkon zajišťovací detence. Situace a potřeby dítěte či mladého dospělého se budou v okamžiku opuštění zařízení významným způsobem lišit v závislosti na důvodu opuštění tohoto zařízení, tj. zda dítě odchází díky tomu, že se podařilo stabilizovat situaci jeho rodiny do té míry, že se může navrátit do péče svých rodičů, nebo pro toto dítě byla nalezena vhodná náhradní rodinná péče, anebo zda toto dítě, či spíše mladý dospělý dané zařízení opouští z toho důvodu, že dosáhl zletilosti. Pokud v první situaci bude pomoc kurátora a Úřadu práce ČR směřovat především k rodině dítěte či jeho náhradní rodině, v druhé situaci bude naopak zaměřena zejména na samotné dítě a zajištění toho, že dítě bude mít ze zařízení kam odejít a že bude mít i zajištěné i přiměřené prostředky pro to, aby v době bezprostředně následující po opuštění zařízení mohlo přiměřeným způsobem uspokojovat své základní potřeby (ať již ve formě zprostředkování práce, či pomocí systému sociálního zabezpečení, případně jejich kombinací).

Je důležité si uvědomit, že součástí činnosti Úřadu práce ČR není pouze výkon typických úředních činností, které souvisí se správou různých veřejnoprávních registrů a rozhodováním v oblasti dávek sociálního zabezpečení, ale rovněž poskytování základního sociálního poradenství.

Veřejný ochránce práv k povinnosti Úřadu práce ČR poskytovat základní sociální poradenství

Veřejný ochránce práv ve svém stanovisku ze dne 7. 3. 2014, sp. zn. 173/2014/VOP, zdůraznil, že „zaměstnanci úřadu práce jsou povinni převzít i neúplnou žádost o sociální dávku a nad rámec obecné poučovací povinnosti poskytnout osobě, která se na úřad práce dostaví, základní sociální poradenství vedoucí k řešení hmotné nouze (§ 64 odst. 1 písm. b) zákona o pomoci v hmotné nouzi), tj. mimo jiné informace o existenci dalších sociálních dávek reagujících na sociální událost klienta a podmínkách pro jejich přiznání. I před samotným zahájením řízení o dávkách pomoci v hmotné nouzi by měl zaměstnanec úřadu práce v rámci dobré správy sepsat s klientem stručný písemný záznam o poskytnutém poradenství.“

Toto své stanovisko v odůvodnění dále rozvedl tak, že „**základní sociální poradenství tak v sobě implicitně zahrnuje také poskytnutí informací o tom, že situaci hmotné nouze lze řešit prostřednictvím sociálních dávek (a to například prostřednictvím příspěvku na bydlení), o tom, jak tyto sociální dávky získat, jak podat žádost a co k ní doložit, o tom, jaké jsou podmínky pro přiznání dávek pomoci v hmotné nouzi podle zákona o pomoci v hmotné nouzi. Běžný člověk, který se ocitne ve finanční tísní a jenž jde například na úřad práce poprvé, nemůže tyto informace znát. Systém sociálních dávek je poměrně složitý a žadatel i dávky pomoci v hmotné nouzi je povinen doložit řadu dokladů a vyplnit množství písemností. Není možné spravedlivě žádat, aby zjišťování informací o podmínkách pro poskytnutí dávek pomoci v hmotné nouzi zůstalo na osobě v hmotné nouzi. (...) Pracovník úřadu práce je tedy povinen poskytnout sociální poradenství. Pokud osoba v hmotné nouzi projeví zájem žádosti o dávky pomoci v hmotné nouzi, je pracovník orgánu pomoci v hmotné nouzi povinen zajistit pomoc klientovi s vyplněním žádosti a tyto žádosti vždy (a to i neúplné) převzít.“ [pozn. zvýraznění**

doplněno].

Pokud jde o možnost vzájemného sdílení kurátora a Úřadu práce ČR, pak je třeba vyjít především z té skutečnosti, že i Úřad práce ČR a jeho krajské pobočky, jakož i pobočka pro hlavní město Prahu, jsou v souladu s § 4 odst. 1 ZSPOD orgány sociálně-právní ochrany. Tím pádem se ve vztahu mezi OSPOD a Úřadem práce ČR uplatní pravidlo podle § 51 odst. 1 ZSPOD, v souladu s nímž jsou orgány sociálně-právní ochrany, komise a poradní sbory povinny sdělovat si navzájem údaje z evidence a spisové dokumentace, které vedou, a to v rozsahu nezbytném pro potřeby těchto orgánů.

Ustanovení § 51 odst. 5 ZSPOD poté dále blíže vymezuje některé situace, v nichž je OSPOD povinen na žádost poskytnout krajské pobočce Úřadu práce ČR vymezené informace týkající se povolování výkonu umělecké, kulturní, sportovní nebo reklamní činnosti dítěte v případě dětí, které ještě nejsou pracovněprávně způsobilé, či uplatňování nároku dítěte svěřeného do pěstounské či předpěstounské péče na výživné. Tato právní úprava však nepopírá výše citované základní pravidlo.

9.10 Sociální kurátor

Na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností je vykonávána agenda tzv. sociálního kurátora (kurátora pro dospělé), který pracuje s klienty staršími 18 let, a to dle § 92 zákona o sociálních službách. Úkolem sociálního kurátora je mimo jiné naplánovat zajištění návazné péče mladým dospělým, kteří se nacházejí například v ústavní výchově, nebo jim byla uložena ochranná výchova, byli vzati do vazby či vykonávají trestní opatření odnětí svobody. Zahájení spolupráce s klientem ve formě zapojení do případové práce (tvorby IPOD) je vhodné zahájit s předstihem tak, aby sociální kurátor mohl vyhodnotit závažnost jednotlivých případů. Informaci o nadcházejícím odchodu z ústavního zařízení získává sociální kurátor prvotně od kurátorů, kteří mají přehled o těchto případech. **Spolupráce by měla fungovat průběžně**, například na společných poradách nebo konkrétní spolupráci sociálního kurátora a pracovníků sociálně-právní ochrany dětí. Dostatečný časový předstih vyžadují zejména otázky bydlení, dalšího vzdělávání a finančního zajištění klientů této cílové skupiny, ale také to, aby klient měl možnost rozhodnout se mezi několika variantami svého budoucího života (Ostravská univerzita v Ostravě, 2010). Dalším

zdrojem informací je hlášení o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení doručované ve lhůtě nejméně šesti měsíců předem (§ 24 odst. 1 písm. k) zákona č. 109/2002 Sb. – „*ředitel je povinen umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem*“). Nezřídka informují sociálního kurátora rodiče, kteří sami patří mezi jeho klienty, a mají přítom děti v ústavní výchově. Problémem ve využívání služeb sociálního kurátora může být postoj samotného klienta. Někteří mladiství žijí po dobu ústavního pobytu v představách o svobodném a bezproblémovém životě, který je čeká po odchodu z ústavního zařízení. Chtějí si vyzkoušet život „na vlastní pěst“ a sociální kurátor pro ně představuje překážku na této cestě (Pěnkava, 2012).

Pro sociálního kurátora je důležité **včasné navázání vztahu s klientem a zahájení kontinuální sociální práce**. Společně s kurátorem navštěvuje sociální kurátor budoucího klienta v zařízení, aby s ním navázal užší osobní kontakt. První návštěva by měla být uskutečněna spíše neformálním způsobem, vhodná je přítomnost kurátora, který do té doby dítě navštěvoval. Sociální kurátor po vzájemném představení zahajuje rozhovor, na úvod se doporučují neutrální témata, během kterých má klient možnost se uvolnit. Z prvního setkání by si měl sociální kurátor odnést potřebné informace a klient ujištění, že se má na koho obrátit. Sociální kurátor s klientem jedná o jeho plánech po odchodu ze zařízení a bere při tom v úvahu všechny aspekty situace mladého člověka (Ostravská univerzita v Ostravě, 2010). Je velmi žádoucí, aby sociální kurátor spolupracoval rovněž se členy doprovázejícího týmu, především s jeho klíčovým pracovníkem, nebo s pracovníkem, ke kterému má klient největší důvěru. Situaci zletilého je možné úspěšně řešit prostřednictvím **případové konference**.

Dítě tak získává **příležitost seznámit se s úlohou sociálního kurátora** v jeho budoucím životě a samostatně se rozhodnout, zda ji přijme. Podle statistiky MPSV (2014) využívá služeb sociálního kurátora nebo jiného sociálního pracovníka při odchodu z ústavní výchovy pouze přibližně polovina klientů. Důvodem může být skutečnost, že k nim zletilí jako k novým aktérům v jejich životě obtížně získávají důvěru a sociální vazbu (Kulhavá, 2010). Sociální kurátoři by se tak měli zaměřit na včasnější a důkladnější informovanost a navazování vztahů s budoucími klienty ještě za doby jejich pobytu v ústavních zařízeních. Kromě zmíněných individuálních

návštěv mohou například nabídnout osvětové besedy o možnostech budoucí spolupráce.

Zvláštní zřetel je potřeba brát na období bezprostředně po odchodu z ústavního zařízení, kdy hrozí nejvyšší riziko ohrožení sociálně negativními jevy. Mezi hlavní obtíže, se kterými se zletilí v této době potýkají, patří sociální nepřipravenost, ekonomická nesamostatnost a chybějící emociální opora (Folda et al., 2009). Podle Musila (2008) se jim jen obtížně daří nalézt zaměstnání a pravidelný zdroj příjmů, zažívají potíže v oblasti bydlení, jsou tak často ohroženi bezdomovectvím, prožívají obtíže při přechodu do společnosti mimo náhradní péči a v oblasti osobního zázemí. Dle některých zdrojů existuje riziko, že po odchodu z ústavní výchovy spáchá až 56 % mladých dospělých trestný čin, a to nejčastěji během prvního roku (Běhounková, 2011).

Pokud klient udržuje kontakt se sociálním kurátorem i po propuštění, jedná se o dobrý signál navázané spolupráce. Sociální kurátor pravidelně navštěvuje nebo jiným způsobem kontaktuje klienta v jeho novém působišti (rodině, ubytovně, internátu školy, v domě na půli cesty, azylovém domě), zajímá se o jeho situaci a dojednává s ním a s dalšími zainteresovanými subjekty další kroky. Časový horizont spolupráce není nijak vymezen, záleží na dohodě s klientem. Sociální kurátor ukončí spolupráci, pokud o ni klient prokazatelně nemá zájem a pokud například opakovaně ignoruje konkrétní výstupy ze spolupráce s kurátorem. Sociální kurátor by přesto neměl případ uzavřít úplně. Jako optimální se jeví, když klienta po určitém časovém odstupu kontaktuje, aby zjistil aktuální situaci. Je potom plně na klientovi, zda využije takového kontaktu k navázání nové spolupráce (Ostravská univerzita v Ostravě, 2010). Vhodné je nabídnout klientovi stálou nabídku – pokud bude cokoli potřebovat, může se na sociálního kurátora kdykoli obrátit. Nezřídka se tak stává, že se klient na sociálního kurátora obrací poté, co se mu vstup do dospělého života nepodařil plně podle jeho představ.

Seznam zkratk

Použité právní předpisy

OZ	zákon č. 89/2012 Sb. , občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Správní řád	zákon č. 500/2004 Sb. , správní řád
Školský zákon	zákon č. 561/2004 Sb. , o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
Trestní zákoník	zákon č. 40/2009 Sb. , trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Tabákový zákon	zákon č. 379/2005 Sb. , o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů
Zákon o Policii ČR	zákon č. 273/2008 Sb. , o Policii České republiky
Zákon o sociálních službách	zákon č. 108/2006 Sb. , o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
Zákon o výkonu trestu odnětí svobody	zákon č. 169/1999 Sb. , o výkonu trestu odnětí svobody
Zákon o zdravotních službách	zákon č. 372/2011 Sb. , o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách)
ZSM	zákon č. 218/2003 Sb. , o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
ZSPOD	zákon č. 359/1999 Sb. , o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
ZVÚOV	zákon č. 109/2002 Sb. , o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů
ZZŘS	zákon č. 292/2013 Sb. , o zvláštních řízeních soudních

Další zkratky

IPOD	individuální plán ochrany dítěte
Kurátor	kurátor pro děti a mládež
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
NNO	nestátní neziskové organizace
NZDM	nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PMS	Probační a mediační služba
SVP	středisko výchovné péče
ZDVOP	zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Přehled relevantních zákonů a vyhlášek

Občanskoprávní předpisy:

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

Předpisy z oblasti sociálních služeb a sociálního zabezpečení:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

Trestněprávní předpisy:

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Předpisy vztahující se k podmínkám realizace opatření:

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů. (pozn. upravuje podmínky výkonu ochranného léčení).

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Další související předpisy:

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů.

Přehled dostupných metodických doporučení

[Manuál implementace Vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby individuálního plánu ochrany dítěte](#)

[Manuál Jak bránit práva dítěte mladšího patnácti let v řízení o činu jinak trestném.](#)

[Metodické doporučení MPSV č. 10/2009 k práci s dětmi s výchovnými problémy](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 6 - Školní šikanování](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 7 - Kyberšikana](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 16 - Sebeпоškozování](#)

[Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních \(Dokument Č.j. MSMT- 22294/2013-1\)](#)

[Metodický pokyn upřesňující podmínky činnosti středisek výchovné péče](#)

[Závazný pokyn policejního prezidenta č. 167 ze dne 30. 12. 2010 o činnosti na úseku mládeže](#)

[Informace k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech záškoláctví, č. j. 2014/11306-231](#)

[Metodický pokyn MŠMT k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 11 - Záškoláctví](#)

[Závazný pokyn č. 28/2009 policejního prezidenta ze dne 27. února 2009 o pátrání K zajištění jednotného výkonu pátrání po osobách a věcech](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 1 - Návykové látky](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 4 - Alkohol](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 13 - Tabák](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 15 - Netolismus](#)

[Koncepce sítě specializovaných adiktologických služeb v České republice](#)

[Harm reduction a alkohol](#)

[Harm reduction a užívání tabáku](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 9 - Extremismus, rasismus, xenofobie, antisemitismus](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 10 - Vandalismus](#)

[Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže \(Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28\) - Příloha 12 - Krádeže](#)

Přehled použité literatury

- Baštecká, B. (2003). *Klinická psychologie v praxi*. Praha: Portál.
- Baštecká et al. (2013). *Metodika manželského, rodinného, partnerského a dalšího vztahového poradenství*. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, o.s.
- Běhounková, L. (2011). *Rozvoj sociálních dovedností ohrožených dětí v institucionální výchově v kontextu přípravy na samostatný život*. (Nepublikovaná disertační práce). Brno: Masarykova Univerzita.
- Buchtová, B. (2002). *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada.
- Csémy, L., Sovinová, H., Rážová, J., & Provazníková, H. (2008). Trendy v kuřáctví dětí a dospívajících v České republice v období 1994 až 2006 a vybrané souvislosti kouření mezi adolescenty. *Hygiena*, 53 (2), 48–52.
- Csémy, L., Chomynová, P., Sadílek, P. (2009) *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Dolejš, M., Skopal, O. (2015). *Výskyt rizikového chování u adolescentů Dolejš a Skopal (VRCHA)*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Endrůdiová, L., Kabíček, P., Šejvl, J., Vedralová, J. & Zapletalová, J. (2013). *Testování dětí a mladistvých ve školských zařízeních při podezření z užití návykové látky: Manuál vhodného postupu*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Folda, J. (ed.). (2009). *Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice: Situační analýza*. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček.
- Gabura, J. & Pružinská, J. (1995). *Poradenský proces*. Praha: Slon.
- Gottwaldová, M. et al. (2006). *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života – metodická příručka Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J. J. Pestalozziho Chrudim*. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, o. p. s.
- Gullone, E., & Moore, S. (2000). Adolescent risk-taking and the five-factor model of personality. *Journal of Adolescence*, 23, 393-407.
- Havrdová, Z. (1999). *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium.
- Heider, D. et al. (2008). *Materiál pro informaci porady vedení: Příčiny útěkovosti ze zařízení realizujících ústavní a ochrannou výchovu – výzkumná zpráva*. Praha: MŠMT.
- Helus, Z. (2007). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada.
- Hrušáková, M. et al. (2014). *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975)*. Praha: C. H. Beck.
- Jankovský, J. (2003). *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: a psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12, 597-605.
- Jílek, D., Zermatten, J., Doláková P. A., Smékal, V., Gapany, P. R., Bartůšek, D., Lauermann, M. & Čechová, I. (2013). *Cesty ke škole respektující a naplňující práva dítěte*. Brno: Česko-britská, o. p. s.
- Kulhavá, L. (2010). *Nedostatečná připravenost mladých lidí odcházejících z dětských domovů pro život ve společnosti*. Získáno z <http://www.verejna-politika.cz>
- Kebza, V. & Šolcová, I. (2003). *Syndrom vyhoření*. Praha: Státní zdravotní ústav.
- Kolář, M. (2001). *Bolest šikanování*. Praha: Portál.
- Kopřiva, K. (2006). *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál.
- Kyriacou, C. (2005). *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál.
- Kratochvíl, V. et al. (2009). *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck.

- Křivohlavý, J. (1998). *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (1974). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum.
- Lepík, F., Dolejš, M., Miovský, M., & Vacek, J. (2010). *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj*. Tišnov: SCAN.
- Liga lidských práv (2014). *Jak bránit práva dítěte mladšího patnácti let v řízení o činu jinak trestném*. Brno: Liga lidských práv.
- Liga lidských práv (2014). *Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. Brno: Liga lidských práv.
- Liga lidských práv (2016). *Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí*. Brno: Liga lidských práv.
- Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K., Zárasová, Z. (2015). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer.
- Martínek, Z. (2009). *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada.
- Matějček, Z., & Klégrová, J. (2011). *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (1999). *Ústavní péče*. Praha: Slon.
- Matoušek, O. & Kroftová, A. (1998). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- Matoušek O., Pazlarová H., Baldová L. (2008). *Individuální plánování služeb u ohrožených a mládeže*. Praha: Člověk hledá člověka, o. s.
- Matoušková, I. (2014). *Role OSPOD při řešení a postihování el. násilí a kyberkriminality*. Získáno z http://www.saferinternet.cz/attachments/article/471/Matouskova_kybersikana_Karlovy_Vary.pdf
- Mezera, A. (2008). *Pro jaké povolání se hodím? : jak si vybrat střední a vyšší odbornou školu a snad i budoucí povolání*. Brno : Computer Press.
- Miller, W. R. & Rollnick, S. (2003). *Motivační rozhovory: příprava lidí ke změně závislého chování*. Tišnov: Sdružení SCAN.
- MPSV ČR (2014). *Manuál implementace Vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby individuálního plánu ochrany dítěte*.
- MPSV ČR. (2012). *Národní strategie ochrany práv dětí*.
- MPSV ČR. (2015). *Nemluvím, stejně mě neposlouchají*.
- MPSV ČR. (2014). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2013*.
- Mühlpachr, P. (2001). *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Musil, L. (2008). *Osoby se syndromem ústavní závislosti a řešení jejich problémů v Brně*. Dostupné z <http://legislativnidivadlo.webnode.cz/podporme-zmenu-/dokumenty/o-cilove-skupine/>.
- Nosál, I. (2014). *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami. Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská, o. p. s.
- Ostravská univerzita v Ostravě. (2010). *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Pěnkava, P. (2012). *Návazné služby pro mladé lidi z pohledu sociálního kurátora*. Dostupné z: <http://www.cijedite.cz/?nav=temata/archiv/navazne-sluzby-pro-mlade-lidi-.html&comment=38>
- Pinerová, K. (2008). *Forenzně sociologická sonda do způsobu a metod vyšetřování StB v 50. letech 20. století. Časopis pro humanitní a společenské vědy*. Dostupné z: <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocianku=2008061504>.
- Pörtner, M. (2009). *Na osobu zaměřený přístup v práci s lidmi s mentálním postižením a s klienty vyžadujícími trvalou péči*. Praha: Portál.

Punová, M. (2012). Konceptuální vymezení resilienční sociální práce s mládeží. *Sociální práce*, 12 (4), 67-75.

Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál.

Říčan, P. & Janošová, P. (2010). *Jak na šikanu*. Praha: Grada.

Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15 (2), 107–117.

Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Sobotková, V. (2009). *Antisociální chování u adolescentů v kontextech vývoje*. Brno: Masarykova univerzita.

Urban, E. (1973). *Toxikománie*. Praha: Avicenum.

Vágnerová, M. (2004). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (1997). *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum.

Vangeli, B. (2014) *Zákon o Policii České republiky. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck.

Vantuch, P. (2011). *Trestní zákoník s komentářem*. Olomouc: ANAG.

Veřejný ochránce práv. (2007). *Rodina a dítě*. Dostupné z http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Rodina_a_dite.pdf.

Wagnerová, E. (2012). *Listina základních práv a svobod*. Praha: Wolters Kluwer.

Williams, N. R., et al. (2001) From Trauma to Resiliency : Lessons from Former Runaway and Homeless Youth. *Journal of Youth Studies*, 4 (2), 233-253.

Zpráva veřejného ochránce práv ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy (2012). Dostupné z:

http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf.

Účelová neperiodická publikace
Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež

Vyšlo v roce 2016, vydání první, 249 stran
vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR,
Na Poříčnickém právu 1, 128 01 Praha 2,
jako neprodejnou účelovou publikaci.

NEPRODEJNÉ

